PATRES ECCLESIÆ ANGLICANÆ:

ALDHELMUS, BEDA, BONIFACIUS, ALCUINUS,
ANFRANCUS, ANSELMUS, ARNULFUS, THOM. CANT.
JOANNES SARESB. PETRUS BLESENSIS,
ET RELIQUI.

GEN. THEOL. SEM. OF THE PROT. EPISC. CH.

HERBERTI DE BOSEHAM

S. THOMÆ CANTUARIENSIS

CLERICI A SECRETIS

OPERA QUÆ EXTANT OMNIA

NUNC PRIMUM EDIDIT

I. A. GILES, LL.D.

PRESBYTER ECCL. ANGL. ET COLLEGII CORP. CHRISTI OXON.
NUPER SOCIUS.

VOL. I.

VITA S. THOMÆ.

OXONII,
APUD J. H. PARKER;
LONDINI APUD T. RODD, GREAT NEWPORT STREET; G. DOLMAN,
NEW BOND STREET; D. NUTT, FLEET STREET;
CANTABRIGIÆ APUD DEIGHTON ET FIL.
MDCCCXLV.

GEN. THEOLOGICAL SEMINARY LIBRARY NEW YORK

T 36 he
v. 1

6944

EPISTOLA DEDICATORIA.

Amicissimo fratri suo Jacobo Norris S. T. P. Collegii Corporis Christi præsidi, ceterisque viris amicissimis et bonis fratribus suis, ejusdem Collegii sociis et discipulis, frater eorum et quondam consocius Joannes Allen Giles, salutem et in bonis literis optimo frui successu.

In partibus transmarinis mihi diu peregrinanti et totum fere Occidentem pervagato, quantum gaudii dederit, quod tandem exemplare vetus Herberti de Bosham in bibliotheca Atrabatensi nactus sim, fraternitas vestra dubitare non potest. Is enim Herbertus, Sancti Thomæ archiepiscopi per tot annos comes individuus, ea quæ ipse viderat, quorum ipse pars magna fuerat, stilo, ut tunc temporis putabatur, immoderato et ultra legem evagante, descripsit. At Hercle, quæ ante quingentos annos præ nimio scribendi labore patrum nostrorum diligentiam penitus evicerunt, his temporibus, post præclaram typographi artem inventam, diutius in codicibus MStis latere, nemo non dolebit.

At libri istius Atrabatensis, quem (quantum scirem) solum superesse putabam, decimum quodque folium, ignominiosus quidam bibliothecarius, cujus nomen periit, memoria adhuc vivit, ut inde paucorum assium membranam vendendo lucrum faceret, sacrilega manu excerpserat! Quo factum est ut per totum librum hiatus plurimi valde deflendi, legentium studium interrumpant. Ita monitus de parte quæ superat similem casum evenire posse, totum codicem transcribi feci atque in his tomis publici juris facio.

Sed non hiatus isti omnes in meis libris apparent. Id quidem Providentia Divina quæ mihi in hac re arrisit, nec ulla cura mea effecit. Nam in bibliotheca fraternitatis vestræ, immo nostræ, superest adhuc codex qui aureum hoc opus, tribus tantum libris prioribus exceptis continet. De quo suspicio quidem mihi olim inciderat; sed quia codices qui in collegio nostro servantur, ex confusione tanta laborabant, ut libri qui quærerentur vix ulla diligentia inveniri possent, istum codicem nunquam videram, nec si vidissem, faciliter recognovissem, quia nullius auctoris nomen præ se fert, nec initium quidem mutilus et imperfectus habet.

Quum itaque res ita sit, fratres mei, hanc primam editionem Herberti de Bosham libelli de vita Sancti Thomæ Cantuariensis ad pedes vestros depono, memor quidem illius temporis,

quo apud vos, nullis mundi rebus implicitus, omni cura temporalium solutus, verum quærere, fontes ipsos adire, et inde haustus divinos copiose imbibere pura et simplici mente satagebam.

Fraternitatem vestram precor obnixiusque supplicor ut Herbertus meus favore et patrocinio vestro fultus in lucem prodeat, et ut liceat mihi iisdem verbis eum ad vos commendare quibus Horatius amicum Septimium Neroni commendavit,

Scribe tui gregis hunc et fortem crede bonumque.

J. A. G.

Cal. Dec. 1845.

PREFACE.

Of the numerous authors who wrote an account of the life of Archbishop Becket, their contemporary and spiritual superior, none is likely to create more interest in the mind of the reader than Herbert de Bosham. He owes his reputation solely to his long and intimate connexion with the Archbishop; and all that we know of him is derived from his own writings, and from other notices of him found in the contemporary letters and biographies. We learn from his own statement that he was an Englishman, and born at Boseham, probably Bosham in Sussex, which was a lordship belonging to the see of Canterbury, and afterwards passed successively to the Earls of Kent, William Marshall, and the family of the Berkeleys. Herbert was a man of tall and majestic appearance, more fitted to be a soldier than a priest, of great personal strength, and possessed of courage which qualified him to be chosen, as he was, for all enterprizes of danger or of daring. He became an adherent of Becket whilst the latter was still Chancellor; he witnessed his consecration at Canterbury; was with him at the Council of Clarendon, stuck close to his master in the hall of Northampton castle, and when the Archbishop fled by night from this last-named scene of busy action and unblushing tyranny, Herbert departed the same night for Canterbury, where, according to his instructions, he obtained

possession of as much money, gold and silver plate, and other valuable property as he was able, and departed for Saint Omer, where he arrived seven or eight days before his master. He was next chosen to dodge the king's ambassadors on their way to the court of Pope Alexander: after which, he was once admitted to an interview with the king, who promised restitution and a free pardon to the Archbishop's adherents if they would abandon their master. At this audience Herbert distinguished himself by his free and manly bearing, perhaps also by his effrontery. He after this discharged many commissions of trust for the Archbishop, and undertook tasks, where a failure would have subjected him to the full effects of the king's anger, which was inflicted by tearing out the eyes of his victims, and the mutilation of their other members. Herbert returned with his master to Canterbury; but did not witness his death, having been dispatched by the Archbishop on a mission to France on the day preceding that of his murder. Herbert was very reluctant to leave the Archbishop, and during the whole of his after life he bitterly regretted having been absent at a time when his assistance and faithful cooperation seemed more than ever necessary: but Becket seems to have wished to send him out of the way, knowing him to be the most obnoxious to the king's party, of all those who had adhered to him in his exile. We may also infer from Herbert's bold and unhesitating character, together with his great strength, that, if he had been present, the four knights who assassinated the Archbishop, might have received some check to their proceedings, which would either have deterred them from the deed, or on the other hand led to a more extensive massacre.

We hear no more of Herbert of Bosham after the death of his master: but fourteen years after that bloody deed, Herbert, at the urgent request of several of his friends, set himself to write the History of the great man, whom he had followed through so many years of his life, and who, as is evident from the terms in which he speaks of him, was the object of all his thoughts, and almost the "God of his idolatry."

This work was completed in seven books; containing a minute account of all that happened to Becket during his pontificate. A supplementary work was afterwards added under the title of Liber Melorum, containing numerous fanciful parallels between the Life of Christ and the Life of St. Thomas, besides other historical matter concerning what happened after the Archbishop's death: but for an account of this and of the other writings of Herbert de Bosham, the reader is referred to the second volume, in which they are contained.

It remains now to shew in what way I have been enabled, after much toil and difficulty, to lay before the public an almost complete copy of this singular and interesting biography. The life of Becket prefixed to his letters in the edition published by Lupus [or Wolf] at Brussels, contains large extracts from Herbert de Bosham's work, as well as from four others. Having searched to no purpose in almost every collection of manuscripts in this kingdom, I had begun to despair of finding a copy of the original work, and to turn my attention to foreign libraries, which sometimes are found to contain a solitary copy of an English work, of which none is known to exist in England. I was thus fortunately led to Arras, a large town in French Flanders, where among other valuable works is still preserved a beau-

tiful MS. of Herbert de Bosham. But my satisfaction was considerably damped by the discovery that a mercenary librarian had mutilated the book about forty years ago, by tearing out nearly a quarter of the volume for the sake of the parchment!

On my return to England, I was informed by the Rev. H. O. Coxe, one of the Librarians of the Bodleian Library, that whilst occupied in cataloguing the Manuscripts of Corpus Christi College, he had discovered a copy of Herbert de Bosham's work, which was known to have been preserved in the archives of the College, but for some years was not forthcoming. This timely discovery has been of the most essential service to me in preparing this volume for the press. For though the Corpus MS. contains the last four books only of the whole work, yet that portion is thus at length made complete, forming by far the greatest part of the whole, and the Arras Manuscript in the first three books has lost only three or four leaves, the contents of which appear to be of secondary importance.

The work is thus very nearly restored to its original state, and has been printed in such a way, that if a third and more perfect Manuscript copy should hereafter be discovered, the missing leaves can without difficulty be printed and inserted in their proper places.

Peace then be to the Manes of Herbert de Bosham! whose spirit, if it be allowed to look down on that which occupied the last years of his life on earth, will rejoice to find that the mutilation of his book, which, as if prophetically, he so plaintively deprecates in his last chapter, has at length, as far as is yet possible, been repaired.

VITA

SANCTI THOMÆ

ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE

HERBERTO DE BOSEHAM.

EPISTOLA AD BALDEWINUM CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM ET AD EJUS CATHOLICOS SUCCESSORES.

Beatissimo sanctæ Cantuariensis ecclesiæ archipræsuli Baldewino et successoribus suis quotquot canonice substituendis, sanctitatis suæ servorum minimus Herbertus de Boseham salutem in Domino et debitam patribus reverentiam.

De vita et actibus gloriosi neomartyris nostri beati Thomæ, decessoris vestri, historiam exaravi: non quidem eo styli splendore, non ea dictionum solennitate, quam dignitas materiæ exigit, sed prout desuper datum. Grandes quippe materiæ, ait quidam, ingenia parva non sufferunt. Verum, ne tam præclara tanti viri gesta per tam crebras, tam continuas temporum et generationum successiones, aut obfuscaret vetustas aut deleret oblivio, oneri supra vires sciens et prudens supposui humeros; præsertim quum, aliis qui mecum viderunt passionem viri, consociis, confratribus meis, fere omnibus e mundo

sublatis et jam in Christo dormientibus, mihi adhuc superstiti specialiter incubuerit hoc. Et propterea manum apposui, malens, si forte necesse sic, imprudentiæ quam tarditatis seu negligentiæ incusari. Verum apud vestram paternitatem filialis me, nec dubito, excusabit devotio, qui quondam styli beneficio sublatum mundo exemplar restitui vobis desidero; exemplar quippe hoc vere incorruptum, secundum quod vivere, secundum quod regere, in quo et quotidie legere debeatis. Vobis enim præsertim exemplum dedit exemplaris iste vir, ut, quemadmodum fecit ipse, et vos similiter faciatis. Unde et per totam historiam hanc virum descripsi exemplarem, non quidem mirandum in signis, sed imitandum in operibus: signa enim propter infideles data, quæ alii viderunt et scripserunt, toto libello historico hoc taceo, prætereo; ea sola viri exemplaris signa operum prosequens, quæ fidelibus ad mirandum et ad imitandum data sunt. Et vobis præsertim a Deo vocatis et, si ausis, ni fallor tamen verentibus tanti athletæ inire pugnam, subire curam, implere cathedram. Et præstet id vobis omnipotens, ut illius sortiamini zelum, cujus consequuti estis ministerium, illius virtutem, cujus vobis creditam habetis dispensationem, illius in omnibus curam, cujus impletis cathedram. Et ergo ovicula vestra, per avia et invia deserti multo tempore devia, humeris vestris ad gregem Dominicum oro reportari et opto.

In hanc martyris historiam argumentum.

Hanc historiam gloriosi martyris Thomæ in septem tomos partimur.

I. Primus tomus nativitatis viri locum et parentum nomina et de primis vitæ suæ annis: breviter quidem et perfunctorie quasi in transitu tangit.

II. Secundus tomus de viri juventute et juventutis

operibus agit diffusius, et de accessu ejus ad magni patris Theobaldi tunc Cantuariensis archipræsulis obsequium et de promotione ejus in archilevitam Cantuariensem, et causa promotionis: et postea qualiter ab archipræsule quasi ab ecclesia sit translatus ad aulam, videlicet ad illustris regis Henrici secundi in aula cancellariæ officium, ubi pariter docetur et qualis et quantus in aula fuerit.

III. Tertius tomus indicat qualiter ab aula post jam dicti patris de mundo excessum reversus sit ad matrem suam ecclesiam, de Cantuariensi archilevita in Cantuariensem promotus archipræsulem; ubi docetur quod quemadmodum sedis illius sublimitas solet exigere, qualem mox et quantum et apud Deum et homines archipræsulem implere studuerit, ob id quot et quantæ, nec mora multa, ipsi tribulationes, angustiæ, pressuræ, persequutiones sint obortæ: et quæ fuerit horum malorum omnium causa et qualiter excogitata per maliciam, ut ita inter tam magnum regem et tantum archipræsulem prophana oriretur dissensio, quorum sicut ante magna, immo maxima dilectionis fœdera, mundo vidente—sic et invidente.

IV. Quartus tomus docet archipræsulis jam sic pressi, angustiati, afflicti, et ne deterius quid fieret persequutionis fervorem declinantis, in exilium fugam, et exilii non solum mala, sed et prospera, et exilii tempus et locum describit.

V. Quintus tomus inter ipsum et regem demum reconciliationem, et reconciliationis modum refert et causam, et ita reversionem suam ab exilio in patriam, et postea adversus ipsum, instigantibus maliciosis non uno sed multis, regis iram iteratam et iteratæ causam.

VI. Sextus tomus post exilii persequutionem sub-

jungit martyrii agonem, ipsius describens modum et constantiam et fortitudinem martyris.

VII. Septimus tomus eruditorum Thomæ, de quibus per historiam mentio fit, catalogum continet, et de hac historia non mutilanda et quare. In fine vero legentium hanc historiam orationibus se commendat: Et quem, etc.

Finita vero historia, libellum mox historiæ annectit, eo quod tota pene ipsius materia de historia pendet, quem a materia nomine MELORUM inscribit. Siquidem libellus ille instar citharæ de tribus consonantiis tres quasi melos formans resonat. Quæ vero consonantiæ illæ sint de quibus formantur meli tres, præmissus libello prologus docet.

Libello vero melorum cum tribus melis suis consummato, adjicit adhuc homiliam suam unam de martyre quæ sic incipit: Cantemus Domino, gloriose enim magnific. In omnium vero calce scriptum illud funestum, chirographi instar confectum, postponitur, quod primo inter tantum regem et tantum archipræsulem, ut mundus vidit et invidit, tam magna et tam cara dissolvit fœdera, archipræsulis primo exilii et demum martyrii causa. Et quoniam de septem tomis, quos distinximus, quidam breves quidam prolixiores sunt, ut facilius inveniri possit quod quæritur, etiam singulis tomis singula et propria capitula sua præmisimus.

INCIPIUNT CAPITULA PRIMI TOMI.

1. De consuetudine ecclesiastica qua sanctorum patrum vita describitur et quare.

2. 3. De multa Domini pietate super Thoma, ubi

tangitur de nativitatis suæ loco, et parentum nominibus, et viri pueritia et adolescentia tangit et per transitum quod viri adhuc pueri refert visionem et quod discipulus nihil pro testimonio de magistro scribat quod non ipse viderit.

EXPLICIUNT CAPITULA PRIMI TOMI. INCIPIT PRIMUS HISTORIÆ TOMUS DE VITA ET ACTIBUS BEATI THOMÆ MARTYRIS ET PONTIFICIS CANTUARIENSIS.

1. Ecclesiasticæ consuetudinis est præclaras sacrorum patrum describere vitas, et ea quæ in mortali adhuc carne immortalia gesserint opera, perpetuis, ut dignum est, litterarum monumentis inserere, ut sic quodam stili remedio restituantur mundo quibus dignus non erat mundus. Et ita nos, qui adhuc vivimus, qui residui sumus adhuc in præsentis vitæ agone positi, ex ipsis per vocem ad cursum animemur ad pugnam et spe certa præstolemur victoriam. Et hoc est verbum illud in amoris cantico dilectæ ad dilectum, sponsæ ad sponsum, ecclesiæ ad Christum: Omnia, inquit, poma nova et vetera sponso a sponsa servantur cum bonorum operum fructus nunc ab antiquis nunc vero a modernis patribus tanquam arboribus tam salutiferis quam fructiferis decerptos in memoriali librorum apotheca recondit ecclesia. Et inde quotidie ad Christianæ conversationis disciplinam, tanquam quotidianæ refectionis usum, Christi pauperibus ad gloriam et laudem Christi opera exemplarium patrum et exemplaria operum hilariter et devote dispensantur.

Nos ergo, fratres, jam non solum cum Hebræorum pueris ad Christi laudem et gloriam ramos de arboribus cædentes, nec sacrorum patrum dictatum, sed et facta recolentes, curramus nunc cum duobus caritatis geminæ pedibus ad arborem quandam novam novum

fructum nobis, nova poma ferentem, et juxta promissionem sponsæ cum veteribus sponso nova poma servemus. Inter alias quippe tam salutiferas quam fructiferas paradisi Dei arbores una est, unde uberius diebus istis novum fructum colligimus. Et unus est stans inter alios ecclesiæ Dei principes qui præcesserunt et prævenerunt nos, post quorum adhuc tergum secundum Psalmistam psallimus, unus inquam singularis et insignis, cui diebus nostris non fuit similis qui pro lege Dei sui certaret. Hic, inquam, stat nunc inter principes qui prævenerunt conjunctus psallentibus, quem etsi non vultus vulnus tamen discernit. Stat enim martyr tripudians et triumphans toto lacero capite. Et adhuc, ne cui vestrum in dubium veniat quis iste sit, quem ita circumlocutorii sermonis colore depingimus, attollamus oculos, erigamus aures, et principem istum utpote patronum nostrum et patrem cognoscamus ex nomine: Thomas est nomen ejus. Iste certe ille Thomas qui quondam Cantuariorum antistes, sed nunc jam non urbis sed orbis primas est. Quin potius dominatori universæ terræ nunc assistens non solum urbem, sed et urbem est judicaturus et orbem.

2. DE DOMINI PIETATE SUPER THOMA.

O ineffabilia super te, Thoma, divinæ pietatis viscera. O incomprehensibilia divini arcana consilii. Te quippe Thomam vidimus hominem nostri similem passibilem, nostri comportorem oneris, et nostræ comparticipem infirmitatis. Vidimus, inquam, te Londonia ortum nescio a quo Gilberto patre et a matre Matilde carnaliter procreatum. Et ecce quomodo nunc inter socios sors tua est et inter filios Dei computaris. Ecce quomodo nunc isti delonge veniunt! ecce illi ab aquilone et mari et isti de terra australi: vulnerati in sepulchro dormientis adhuc

invocare merita, quærere patrocinia et adorare vulnera, tanquam spirantia et ubique spargentia nescio quem vivificum miræ suavitatis odorem. Ipsius revera opus hoc qui suscitat de terra inopem et de stercore erigit pauperem ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat.

3. DE VIRI PUERITIA ET ADOLESCENTIA.

Verum quum hujus viri gesta ipso opitulante breviter describenda susceperim, pueritiæ pariter et adolescentiæ ejus annos impræsentiarum pertranseo; solum ea de viro hoc pro testimonio relaturus, quæ ipse vidi et audivi, de quibus dumtaxat verum testimonium est. Ita ut et mihi etsi indigne viventi et insulse scribenti illud evangelistæ quoquo modo aptari valeat: *Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his et vidit et scripsit hæc.* Verum illas pueritiæ et adolescentiæ hujus ætates nunc prætereo, nisi quia aliis referentibus qui apprime noverint id accepi, quod annos illos sicut illam decet ætatem bona simplicitate et puritate transegerit. Unum tamen est, quod ipsomet mihi referente didici et hic interserere curavi. Puerum adhuc agens dum aliquo tempore febre corriperetur, et ipsa invalescente ardens jam sensim per omne corpusculum ex intimis sudor erumperet, visa est ei domina quædam statura procera, vultu placido et aspectu decora, in lecto decumbenti astitisse, et puero de sanitate pollicita confortato duas claves aureas tradidisse sibi in manus in hæc verba: " Thoma," inquiens, " hæ sunt claves paradisi, quarum tu adhuc es habiturus custodiam." Et his dictis disparuit.

CAPITULA SECUNDI TOMI.

1. Quod juvenis factus creverit sicut ætate et gratia apud homines apud Dominum non adeo.
2. De continentia ejus in juvenili ætate.
3. De viris secularibus quibus primis ætatis suæ annis obsequebatur.
4. De archipræsule Cantuariensi Theobaldo ad cujus se obsequium transtulit.
5. De gratia quam consequutus est in oculis domini sui et causa gratiæ.
6. De promotione ipsius in archilevitam Cantuariensem et causa promotionis.
7. Quod levita factus non mox humeros suos levitarum oneribus supposuerit.
8. Quomodo translatus ad aulam illustris regis Henrici secundi cancellarius sit effectus.
9. Qualiter pro tempore levitam exuerit, et cancellarium induerit.
10. Quibus gratiarum donis regis cito super omnes gratiam sit adeptus.
11. Qualis et quantus fuerit in cancellariæ officio et de quibusdam ipsius in hoc officio operibus strenuis, quæ tangendo exprimit, non exequitur.
12. Qualiter coaulici magnam ipsius gratiam et gloriam cernentes, subito, sed latenter, invidere cœperunt.

TOMUS SECUNDUS.

1. Igitur vir iste quum pueritiæ et adolescentiæ suæ annos transegisset, crescente ætate, crevit et industria et gratia apud homines sed apud Dominum non adeo, quod ut videamus cur dixerim, duplicis gratiæ recordemur: duplex enim est in hominibus gratia: est quippe civilis quædam gratia, urbana, benigna, dulcis, socialis et ad sui dilectionem invi-

tans qua homo plus placet seculo sed Deo minus, utpote bonitate destituta adhuc, tanquam secularis quædam absque bonitate benignitas. Unde etsi civilis et urbana bonitatem non habens comitem tanquam secularis fallax et vana gratia hæc. In qua tamen magis notari potest sola seculi vanitas quam ulla operis turpitudo, ulla iniquitas. Verumtamen gratia hæc, etsi fallax et vana, a Deo tamen. Gratia quippe seculi hæc, velut exertior carnis pulchritudo, quæ quidem a Deo, quanquam ipsa sit gratia fallax et vana. Juxta quod sapiens, *Fallax* inquit *gratia et vana est pulchritudo.* Verum tamen gratia hæc benignitas optima benignitati huic bonitate adjuncta.

Est autem alia non secli sed cœli duntaxat gratia, illi quam præmisimus plurimum ut videtur adversa. In priori quippe quum absque bonitate sola benignitas, in hac vero quum absque benignitate sola bonitas. Gratia etenim hæc tristior, districtior, severior, non ut prior omnibus omnia, sed sibi soli et Deo. Et hac homo plus placet Deo, sed minus seculo, quæ semper qui tristis et austerior, non homines seculi seu etiam eos ipsos, quorum assidue consortio jungitur, invitans aliqua sui dulcedine, sed potius quasi rugata fronte eis semper intentans. Spiritualis quidem sancta et bona hæc sed minus idonea et jocunda consortio. Et qui hac pollent boni certe, usque benigni non adeo, quod facit illa prior, gratia videlicet civilis et urbana. Unde duplici hac pollere potissimum, illis præsertim qui in seculo sunt et inter seculi homines commorantur, ut si boni sunt sint et benigni. Et hi quidem utraque gratia prædiți sic etsi cives sint Jerusalem præ ceteris tamen magis sunt idonei qui civitatis utriusque, Jerusalem videlicet et Babylonis, negotia gerant. Unde et Joseph duplici hac gratia prædítus etsi

esset civis Jerusalem administrabat sapienter et industrie, Deo et hominibus gratiosus, in Ægypto res Ægyptiorum. Similiter et Daniel in Babylone res Babyloniorum. Et ipse magister duplici hac præpollens omnibus omnia factus est. Quas ut nobis et in nobis conjungendas monstraret, post quindecim carnis opera innumerata inter duodecim fructus spiritus mox post bonitatem benignitatem ponit. Tunc enim non solum bona sed et jucunda bonitas si comitem habeat benignitatem, gratiam videlicet illam civilem et urbanam a qua cœpimus. Hac profecto in primis juventutis suæ annis Thomas hic noster pollebat etsi ea, quam inter fructus spiritus ipse præponit magister, bonitate destitutus adhuc. Verum Deus noster, sicut benignus et bonus, miram et mundo insperatam postea huic bonitatem dedit et cum bonitate benignitatem auxit, ut gratia proficeret, sicut apud homines, et apud Dominum. Solet quippe Dominus bonus et benignus hominis præ ceteris benignitatem respicere, non solam illam quæ bonitatem habet sociam, sed et illam quam etiam absque bonitate diximus. Solet inquam talem respicere bonitatem, ipsi sicut vult et quando vult adjungendo. Spiritus enim sicut ubi vult, ita et quum vult spirat, et qui novissimi veniunt his qui prævenerunt pares fiunt. Itaque is ab ineunte juventute juvenilia sequens, litteras quas in teneris adhuc annis in scholis didicerat, manum jam subducens ferulæ, fugit more Effraim pascens ventos et sequens umbram. Unde et quod illi dulce et familiare solet esse ætati, juxta illud poetæ

Gaudet equis canibusque et aprici gramine campi,

nugis curialibus intendebat: vagis et vanis studiis se occupabat. Et ut inter ceteros ceteris emineret, præ ceteris cultiores semper appetebat ornatus: quum

tamen magister scurrilitatem quæ ad rem non pertinet inhibeat, et sapiens moneat in habitu nunquam gloriandum, qui quanto ambitiosior tanto magis suspitione non caret. Nec recta facit credi de se etiam si forte tota compositio hæc interdum non ex libidine pendeat, sed ex virtute. Verum iste popularis auræ, quam juvenis captabat, sequens spiritum, nec magistri curabat mandatum nec sapientis sequebatur consilium.

2. DE CONTINENTIA THOMÆ QUUM JUVENIS.

De quo tamen hoc certiori certius, quod in hujus fervore ætatis et in hoc quo vivebat seculi luxu juvenis amplexus præ honesto tamen, castitatis semper amator vehementissimus fuit, in hoc jam uni sanctorum similis de quo legitur quod etsi superbus et vanus, castus tamen habebatur in corpore. Præterea labia mendacia et linguam semper detestabatur detrahentem, nam et misericors Deus prædestinatos suos sæpe et per crebro propter aliquas culpæ maculas juste in parte deserit, quibus tamen per aliqua gratiarum dona aliorsum semper assistere non desistit. Et hinc quidem deserendo permittit cadere ut liberati magis sint obnoxii gratiæ, inde vero assistendo cadentes non permittit in profundum corruere, ne si peccator illuc venerit in contemptum veniat penitentiæ puteo super ipsum urgente et coronante os suum: quod ni fallor attendens propheta ita, videlicet in uno et eodem hinc aliquas maculas culpæ, inde vero nonnulla dona gratiæ, Dominus inquit unam eandemque civitatem ex parte quidem compluit, sed ex parte aridam et incomplutam derelinquit. Et profecto quum proni sint ad lapsum gressus hominis, grande tamen in homine spei datur insigne, si quem videremus interdum labi per aliqua oblectamenta culpæ, retentum tamen ne ruat in profundum per aliqua adjutoria gratiæ Domino

supponente manum et erigente elisum. Talis ergo Thomas hic noster, qui etsi per virtutum virus inanem gloriam sicut juvenis adhuc minus cautus videretur infectus, nec tamen penitus omni virtutum gratia fuit destitutus. Castitatis amator, ut diximus, veritatis æmulus, fidem etiam quæ terrenis debetur dominis summa semper colens devotione.

3. DE SECULARIBUS QUIBUS OBSEQUEBATUR.

Terrenis quippe dominis, nobilibus quidem sed viri secularibus, in primis ætatis suæ annis aliquanto tempore obsequens, per fidem et prudentiam et obsequii sedulitatem devotam pro ætate et prout nostri officii professores inter tales proficere possunt, cito profecit. Verum quorum est diversa professio, diversa solet esse conversatio.

4. DE ARCHIPRÆSULE THEOBALDO AD QUEM SE TRANSTULIT.

Cernens itaque hic noster Thomas professionem professioni et sic conversationem conversationi contrariam, cogitavit a curiis secularium ad aliquem grandem virum ecclesiasticum se transferre. Et Domino sic inspirante et cooperante et cogitationem confirmante ad sanctæ recordationis patris Theobaldi venerabilis tunc archipræsulis Cantuariensis obsequium se transtulit.

5. DE GRATIA QUAM CONSEQUUTUS EST IN OBSEQUIO.

Unde tunc temporis quum per aliquot juventutis annos eo plus gratum quo plus fidum et devotum pontifici impendisset obsequium, in oculis domini sui multam cito gratiam et familiaritatem obtinuit; cujus etiam jam præ ceteris, qui et multi et industrii assistebant, crebriori et secretiori utebatur colloquio et consilio fruebatur.

6. QUOMODO ARCHILEVITA FACTUS.

Cernens itaque pontifex ex nova hac nostra arbore

nova quædam tunc virtutum germina pullulare, hanc Domini plantationem inter poma convallium in horto sponsi plantare disposuit. Et ita inspiratus a Deo pontifex Theobaldus Thomam, quem prius secundum formam canonum ad alios inferiores ordines, postea in levitam, simul etiam et ecclesiæ suæ archilevitam in illa sancta et humili monachorum congregatione ordinavit: ordinavit, inquam, de futuro, quem pullulantia virtutum germina spondebant, fructu nihil hæsitans, etsi ipsa tenera utpote quæ pullulabant adhuc pestilens crebro secularis gloriæ aura eventilaret et niteretur corrumpere. Nihil tamen ob id hæsitans sed potius attendens, edoctus in hoc a Deo pontifex, quod præter alias quas jam supra numeravimus gratiarum dotes, etsi juvenis in aliis juvenili quadam levitate ad mundi pompam excesserit, strictis tamen semper habenis contra illius ætatis naturam et supra vires, mirabilis quidem in ea ætate et paucis imitabilis, continentiæ se semper freno coerceret. Unde juveniles illi excessus qui salva integritate corporis et salva fiebant continentia, naturæ magis quam culpæ et ætati potius quam errori, etiam apud sapientes et qui illius ætatis idiomate sunt experti, imputandi videbantur, quem etiam jucunda illa juventutis inania præter illam carnis gratiam nonnulla alia, ut jam diximus, initialia in juvene virtutum dona excusabant, pro quibus certissima futuræ consummationis spes erat. Et profecto in juventutis primordiis vitia, ut sæpe accidit, copulata virtutibus solent vitia effugare virtutes, si non clipeus carnis castitas causam tueatur virtutum. Sed tunc certe sunt acies virtutum in tuto, si istius clipei fuerint defensatæ præsidio. In tuto dico, sicut in ætate tam lubrica et inter tot præsentis viæ et vitæ laqueos quid potest esse in tuto. Magni autem cujusdam et præ-

clari ruina hæc nostra testatur verba. Sed quid dico magni et præclari? Immo maximi et præclarissimi prophetarum eximii; ni fallor, David iste est, qui quum ab ineunte ætate multis gratiarum donis claresceret, tamen quia adhuc juvenis jam dicto carnis clipeo caruit: per luxuriam a muliere in carne prostratus occubuit, qui simul et per seditionem virum justum in carne prostravit. Habuit enim juvenis hic noster David multa dona gratiæ, isto tamen quo præditus fuit hic noster Thomas, solo continentiæ dono subtracto adhuc. David quippe juvenis quasi civitas illa prophetica, de qua supra tetigimus, ex parte a Domino compluta, ex parte vero arida derelicta et incompluta. Verum quia in juventute hoc solo continentiæ dono caruit, per hujus virtutis adversariam incontinentiam, ceteris quæ habebat gratiarum donis spoliatus nudus remansit. Tali itaque civitati, tali juveni, qui hinc quasi a dextris habet aliqua gratiæ dona, inde vero quasi a sinistris quæ adversus militant, ut illa spolient juvenilis ætatis desideria, magna est, ne tollantur donorum gratiæ et virtutum, quas ex parte habet securitas, si carnis gratia castitas fuerit coadjutrix et conservatrix virtutum. Hæc quippe conservatrix fidissima, utpote ad spiritualia aromata reponenda, quoddam quasi integrum vas. Nam propter Dominum corporis pura castitas quid est nisi cujusdam præclari et pretiosi vasis solida quædam integritas, in quo donorum spiritualium charismata quasi quædam pretiosa sponsi et sponsæ aromata virtutum thesauro reponantur? Unde et magister, *Hæc* inquit *voluntas Dei sanctificatio vestra ut abstineatis vos a fornicatione ut sciat unusquisque vestrum suum vas possidere in sanctificatione et honore:* non in passionibus desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Dominum; pariter et hæc eadem castitas ad aromata hæc et virtutum

thesauros conservandos, ne a furibus vel latronibus tollantur in via, sicut conservatrix fida et coadjutrix est fortissima. Solet quippe hæc fortiter et constanter, pulsis vitiis, virtutibus liberum quietum et pacificum habitaculum reddere: et ostio clauso, vitiis adhuc pulsantibus, incessanter obstare et reverberare pulsantia, quæ tanquam minus impudentia ad ostia maxime juvenum, cito etiam priusquam pulsa fuerint iterum pulsant. Sed ostiaria domus cauta quam diximus continentiæ virtus fortis et prompta, mox repellit tam crebro tam importune et inverecunde pulsantia. Ita quidem est, si hæc retenta fuerint in juvene vitia copulata virtutibus. Cujus ut breviter dicatur in juvene tanta virtus est et tanta securitas, ut propter Dominum habenti hanc juveni parum est quin dicere audeam, Habes castitatem: fac quicquid vis. Luxurioso vero seni contrarium omnino et adversum. Nec dicimus virtutes hic eas quibus recte vivitur, sed aliqua dona gratiæ etiam adhuc in justo data per quæ crebro in vitiis retentis quasi dormiens adhuc vocatur, movetur et trahitur ut plene excitetur. Talis quippe habens cum virtutibus vitia nequaquam profunde dormit, sed quasi dormitat, qui crebro caput inclinans quasi jam somno imminente conquiniscit. Modo per virtutum manus, quæ hinc velut a dextris, hinc a terrenis et carnalibus desideriis retrahitur, modo ex vitiorum pondere quæ inde quasi a sinistris insidiantur illo revolvitur, vicissim inclinans caput jam jam nisi per quas habet virtutum manus retraheretur, immo nisi Domino manum suam apponente fortius traheretur, post dormitationem quasi lethargicus nimis profunde dormiturus. Juxta quod præfatus juvenis noster rex David prius per aliquas gratiarum virtutes a Domino tactus, et postea plene excitatus, Si dedero, inquit, somnum oculis meis et p. m. d. Ecce qui prius

adulter in adulteræ carnis fece obdormierat et obdormitus sic virum justum seditiose prostraverat, jam non dormitat neque dormit qui custodit rex Israel virtutibus, quas præhabuerat Domino manum suam apponente adhuc et obdormitum trahente jam fortius et procul amovente dormitationem etiam sicut et somnum. Et ita multi per aliqua gratiarum dona sibi prius collata, trahuntur primo sic ut postea plene excitati strenue currant, et ita post cursum perveniant et demum bravium gloriose comprehendant juxta illud sponsæ ad sponsum, Trahe me, inquit, post te et curremus in odore unguentorum tuorum. Et sponsus ipse, Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi pater meus traxerit cum. Et ita pudicus juvenis, Joseph alter, Thomas noster primo per pudicitiam et alia gratiarum dona tractus cucurrit postea in odore virtutum donec, sicut nunc cernimus, non jam in odore virtutum curreret, sed ipsum Dominum virtutum ipsum regem gloriæ comprehenderet.

7. QUALIS QUUM ARCHILEVITA.

Sed leviticum, sicut præfati sumus, ordinem adeptus, necdum currens sed tractus adhuc, qualiter ad cursum in odore virtutum venerit videamus, et sic demum finito cursu qualiter cursus bravium in fine sine fine comprehenderit. Nec enim levita factus mox supposuit humeros levitarum oneribus, sed levitatis potius et seculi hujus operibus ex tunc magis operam dabat, omni jam quæ sacri maxime ordinis viris competit mediocritate despecta, adeo quod suscepto ordine post modicum non ceterorum coaulicorum aulicos quinimmo ipsos regios fastus assumeret et aulam ingressus ceteris coaulicis in omni magnificentia præfulgeret. Quod tamen qualiter acciderit sub quadam hic brevitate perstringendum.

8. QUOMODO TRANSLATUS ET CANCELLARIUS FACTUS.

Illustri Anglorum rege Henrico secundo regnum suum inchoante, cujus dominatio non solum in cismarinis sed et extra regnum in transmarinis a boreali oceano ad Pyrenæos usque montes tendebat, felicis memoriæ præfatus archipræsul Theobaldus, qui ipsum in regem unxerat, id post modicum procurat ut Thomas hic noster, juvenis adhuc et archilevita novus, regis novi et pariter adhuc juvenis intret aulam et in aula aulico se officio mancipet. Cernebat quippe pontifex juvenem, cujus mores et industriam in variis jam rerum eventibus expertus fuerat, in agendis strenuum, in consiliis fidum, in dubiis securum, in adversis magnanimum, in apparatu magnificum, in largiendo munificum, ad jussa promptum, et in obsequio sedulum, in omni denique opere providum et circumspectum: unde et talem aula dignum et aulæ gratum futurum nec immerito arbitratur, sperans exinde nihilominus istius opere et opera inter regnum et sacerdotium deinceps pacis gratiam et imitatis vinculum firmius. Agente ergo et procurante pontifice Theobaldo Thomas aulam ingreditur et tribuente rege in aula aulicum officium suscipit, quod vulgo nunc cancellaria dicitur, officium certe in regia honorum sed onerosum plurimum, quod illius officii optime norunt experti.

9. QUALITER PRO TEMPORE LEVITAM EXUERIT.

Levita ergo hic noster aulam ingressus, et in aula cancellariæ mancipatus officio, levitam pro tempore exuit et cancellarium induit. O quam magna, quam admirabilis in aulæ ingressu nostri juvenis condita discretione industria! O singulare in virtutibus et operibus discretionis officium! hæc quippe auriga virtutum dissimulatrix operum oculis intentionum

totius denique sapientiæ et scientiæ condimentum, qua plerumque non minus sapienter quam scienter dissimulatur quod agitur, et agi putatur quod non agitur, et non agi quod agitur. Qua etiam instruente persæpe fit ut ex caritate contra caritatem, contra legem pro lege et contra pietatem pro pietate fiat. Unde et illa multarum facierum persona egregius ille gentium magister synagogæ alumnus Judæorum advocatus secundum datam sibi discretionem ex caritate contra caritatem pro fratribus a Christo anathema esse optavit et contra legem pro lege in templo se purificavit et totondit, contra pietatem vero pro pietate Timotheum jam adolescentem circumcidit. David pariter insanum se simulavit ut evaderet, et Judith se meretricem ut Jerusalem salvaret, pariter et hic levita noster, quem etsi non nostra verba, tantorum tamen operum excusant exempla, ingressus aulam mox levitam deponit pro tempore, tempori magis quam rationi et potius vanitati quam veritati industrie parens, tanquam si ad consodales suos coaulicos quotidie illam elogii apostolici pericopen audiatur clamare, Insipiens factus sum, vos me coegistis. Nec tamen ob id dico quin illius officii viris regum cancellariis inter coaulicos serica et holoserica et alii ambitiosi insignes et præclari apparatus non deceant, si quidem qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt, sed ob id dico quod, nisi subesset causa, levitam sicut ne aulicum esse nec aulicus apparatus decuisset. Verum in levita nostro causa quam jam præfati sumus suberat ut aulam intraret. Qua etiam mira divini dispensatione judicii postea per martyrium modicum subtractus mundo, non sublatus magis quam in hac carne vivus, sicut hodie cernitur et sacerdotio profuturus erat et regno.

10. QUIBUS GRATIARUM DONIS REGIS GRATIAM SIT ADEPTUS.

Thomas itaque noster, levita jam quasi deposito, cancellarium agens cancellarii per omnia strenue portabat onus et industrie opus exequebatur. Quem juxta jam sæpe dicti pontificis opinionem et votum, rex pro ætate sapiens et argutus præter alia gratiarum dona quotidie fidum experitur in consiliis et discretum, in dubiis providum et intrepidum, fortem vero in asperis et magnanimum: quæ profecto aspera et dubia grandem semper potentatum comitantur. Cujus etsi vita brevis, curæ tamen immortales sunt et innumeræ; et grandi fortunæ semper quasi sedentes in insidiis et tendentes laqueos ambigui et adversi humanarum rerum subito et ex insperato quotidie emergentes eventus. Unde contra dubia et aspera, quæ tam crebro eveniunt maxime in grandi fortuna, forti consilio tanquam rumpenti laqueos et eludenti tendiculas quotidie opus est. Juxta quod ait quidam, in dubiis et asperis fortia quæque consilia fore optima. Hanc consilii fortitudinem et discretionem et fidem rex industrius in isto experiebatur in dies.

11. QUANTUS IN CANCELLARIA FUERIT.

Rege vero tantam cum prudentia cancellarii sui cernente magnificentiam, cancellarius apud regem gratia proficiebat in dies, et ut breviter dicam, in brevi, sicut magnificentia ante omnes, ita et gratia super omnes apud regem eminuit. In tantum quod omnium judicio etiam quotquot ante ipsum venerunt primi facti sunt novissimi. Et merito quidem sic: quotquot enim strenua ipsius in cancellaria opera hic enumerare vix sufficerem; qualiter videlicet et quam industrie munitiones quinque munitissimas, in Franciæ et Normanniæ sitas confinio, domino suo regi, ad cujus tamen jus ab antiquo spectare dignos-

cebantur, a rege Francorum per matrimonium sine ferro, sine gladio, absque lancea, absque pugna, in omni regum dilectione et pace revocaverit, Gizortium scilicet castrum munitissimum et alia quatuor. Et quod majus adhuc, quam audacter, quam strenue ultra Guasconiam in partibus Tolosanis cum pauca manu militari fidenter remanserit, domino suo rege ob causas Tolosæ obsidionem, quæ ut asserebat omni jure debebat sibi esse subjecta, differente tunc. Quam per beati Exuperii patrocinia semper credibile est defensari. Verum rege obsidionem civitatis differente sic et cum grandi exercitu suo reverso, cancellarius post illum in terra illa rebelli relictus est qui a rege captas in terra munitiones conservaret. Verum qualiter illas conservaverit et alias strenue in manu militari acquisiverit, et hæc et alia multa ipsius et cancellaria opera strenua quæ mundus novit hic pertranseo. Ut ergo, omissis his, ad ipsius adhuc revertar magnificentiam, ipse certe supra suscepti officii debitum, cujus sicut norunt experti onus grande, sed ipse etiam supra debitum munificus, omnibus dapsilis supra omnes et præ omnibus apparebat magnificus sicut magnus corde, magnus et corpore, magnus et apparatu. Nihil circa eum nisi magnum, nihil nisi magnificentia. Et si quando vacaret, nunc in civibus cœli ludens aucupium, nunc bestiis terræ dominans venaticam exercebat. His allecti, sicut tale solet hominum genus, confluebant ad ipsum jam catervæ equitum, stipabant undique novellæ et generosæ generosorum propagines, magnati magnatum filii, tanquam novellæ olivarum in circuitum mensæ ejus. Hinc inde vero ministrorum examina pullulabant. Et quia ut diximus clericum pro tempore quædam discretionis cautela deposuerat, erant quidem clerici

de familia, sed seorsum. Videres totam domum ipso tanquam stella matutina, ceteris vero tanquam stellis micantibus circumseptam illustrari. Tandem vero quum tantis et talibus apud regem summum gratiæ gradum attigisset, jam quasi rerum summam ipsi committens, filii sui Henrici universorum hæredis tutorem facit et patrem, ut reputet ipse filium per gratiam, quem rex ipse genuit per naturam. Et cancellarii quidem gratia apud regem sic erat.

12. DE AULICORUM INVIDIA.

Verum crescente gratia viri et gloria, ex his jam in aula conceptus crevit aulicorum vermis, per aulam serpens jam sed adhuc latens invidia.

Vermis quippe hic potissimum in aulis inter aulicos confovetur et coalescit per aulas jugiter sed latenter serpens et serpentine latens. Qui holosericatos purpuratos etiam ipsos et gemmis bibentes, eo latentius quo interius pungit et corrodit. Qui etsi forte ipsi non pungunt quia summi, ab his tamen quibus sunt superiores quasi serpente pedibus calcato punguntur. Exeat ergo aula necesse est, qui hujus serpentis aulici virus metuit, qui toxicum fugit. Quia si forte non pungit ipse, ab alio tamen punctus inficitur: et eo quidem periculosius quo latentius quo ignoratur quis punxerit. Unde et in aulis maxime a quo caveatur nescitur: juxta illud in psalmo, Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique: et, si is qui oderat me super me magna loquutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Verum in aula quis quem evitet aut a quo abscondet se? Omnes enim amici et omnes inimici; applaudunt omnes et omnes pungunt; omnes extollunt et omnibus detrahunt; osculantur in publico et produnt in oc[culto...

[*Codicis Atrabatensis unum hic deest folium, quod finem secundi et initium tertii libri, vel paginas* 23 *et* 24 *editionis nostræ, continebat.*]

pervenerunt et de concilio quod rex convocat, ubi rex ab archipræsule et fratribus suis coepiscopis postulat, ut exauctorati clerici etiam corporaliter puniantur, et de causa et controversia, quæ super hoc inter regem et archipræsulem ore ad os ventilatur, uno allegante pro pace populi altero vero pro libertate cleri; et de regiarum consuetudinum a rege exacta observantia, et qualiter ab archipræsule et coepiscopis simul tunc omnibus concorditer sit responsum se observaturos has, salvo ordine suo, et quomodo ex adjectione hac rex offensus fuerit.

19. De munitionibus, quas rex ab archipræsule repetit et de episcopis qui archipræsulem suum deserentes: regi adhæserunt, et quomodo archipræsul postea a multis persuasus adjectionem illam, videlicet salvo ordine, promisit se mutaturum.

20. De concilio apud regiam illam mansionem quæ Clarendune dicitur convocato, ubi archipræsul

et coepiscopi mutaverunt adjectionem verbi præfatam et de consuetudinibus quæ regiæ vocabantur, ad quas observandas archipræsul et episcopi jusjurando se obligaverunt mox ibi expressis.

21. De archipræsulis a concilio hoc revertentis meditatione in via, et alloquutus quid responderit, et quod ex verbis discipuli nonnulla consolatio est archipræsuli, qui ab altaris officio circiter per dies quadraginta semetipsum suspendit, donec a viro apostolico et consolationis et absolutionis gratiam obtinuisset, et de fuga ipsius bis attentata, sed non proficiens quomodo ad regem sit reversus, et qualiter exceptus a rege, et de pontificalibus ipsius operibus quum ipsi necdum fugere licuisset, et vocatione archipræsulis ad causam apud regium illud castrum quod dicitur Norhamtune, et de ipsius ibi pœna et pugna, et demum de fuga et causa fugæ.

INCIPIT TOMUS TERTIUS.

His itaque se habentibus, Thoma nostro in aula summa augustali gratia et gloria ceteris longe præfulgente, et ipso jam velut rerum summam gerente, sæpe nominatus Cantuariorum antistes pater Theobaldus, vir omni sanctitate et religione perspicuus, qui Thomæ nostri currus extiterat et auriga, quum Cantuariensem ecclesiam per annos viginti duos strenue et prudenter rexisset, senex jam et plenus dierum decretam universæ carnis ingreditur viam. Quod quum statim ad regem et ad aulicos pervenisset, suspicantur mox omnes, submurmurant hi, asserunt illi cancellarium archi-præsulis defuncti successorem futurum; et id ipsum præconizabat et populus. Verum rex omnino dissimulat; nisi quod archiepiscopatus, sicut et episcopatus et etiam vacantes

abbatiæ solent, curæ cancellarii et custodiæ traditur. Cancellarius vero, qui quasi præsagiis quibusdam et conjecturis jam de regis voluntate præsumebat, tamen sicut et rex dissimulans, rem tacitus considerabat. Rege autem tunc in transmarinis extra regnum agente et cancellario cum eo, propter crebras Wallensium infestationes et alia quædam regni negotia cancellarium rex in Angliam mittere disposuit; et quia plurimæ et magnæ erant causæ, cancellario, nemine suorum ad magna sic idoneo, injungit legationem, qui quum jam suscepta per dies legationis forma, in ipso profectionis articulo ingressus aulam apud castrum illud in Normannia quod Faleise dicitur, ut rege duntaxat salutato mox conficeret iter, vocato eo seorsum rex instillat secretum: Necdum, inquit, plene nosti tuæ causam legationis. Et adjecit, Mea, inquit, voluntatis est te Cantuariensem archipræsulem fore. Cui cancellarius schemata quædam risibilia quibus tunc inductus subridendo ostendens et quasi oculis ingerens, Quam religiosum, inquit, virum, quam sanctum in tam sancta sede et super tam celebrem et tam sanctum monachorum conventum constitui desideras! sciturus certissime quod si Domino disponente acciderit sic citissime a me avertes animum et gratiam, quæ nunc inter nos tanta est, in atrocissimum odium convertendam. Novi quippe te nonnulla exacturum et etiam in ecclesiasticis te jam multa præsumere quæ ego æquo animo sustinere non possem. Et ita occasione nacta interponent se invidi, qui extincta gratia perpetuum inter nos odium suscitabunt.

O mira viri magnificentia domino suo comminantis sic; in cujus manu erat adhuc ipsi comminanti, honorem conferre vel adimere! O sincera animi puritas non honorem ambientis, nec respuentis tamen, sed cum honore propter honorem humeros suos ad honoris

onus portandum se mox parantis. Mox inquam in primo honoris illius auditu, utpote qui expertus optime novit quantum honor ille oneris habeat cum honore. O quam magnum quam certum pastoris boni ecclesiæ profuturi verbum hoc præsagium erat, ipsomet contestante ante illum recessus sui a rege articulum quod ipse nec per se nec per alium regi nec rex ipsi vel etiam verbum unum præloquutus fuisset. Verum rex nihil motus ex cancellarii sui quasi dilectionis comminatorio hoc, sed in proposito manens mox in ipsa cancellarii præsentia magnis et industriis viris legationis ipsius in Angliam comitibus hoc votum suum et desiderium super cancellarii promotione, sacro metropolitanæ ecclesiæ conventui et regni sui clero intimandum, sedulo et operose injunxit. Et ad unum inter legatos præcipuum specialiter sermonem dirigens, (Ricardus dictus cognomento de Luci hic erat) " Ricarde," inquit, " nonne, si mortuus jacerem in sandapila, intenderes ut primogenitus meus Henricus in regem sublimaretur?" Et ille: " Etiam, domine, pro posse." Et rex illi: " Adeo volo intendas ad cancellarii in sede Cantuariensi promotionem." In quo certe, sicut in priori cancellarii magnificentia et animi absque ambitione puritas, ita et in hoc perspicue videre possimus constantem regis gratiam et rege magnificentiæ gloriam. Eo ipso ni fallor, sicut et rerum cito post probavit exitus, ad cancellarii sui promotionem ferventior quo ipsum magnifice sic loquutum audierat et quo minus ambitiosum pensabat. Sed super omnia et præ ceteris intueri hinc libet vere regum corda in manu Dei esse et dispositionibus altissimi nihil posse resistere. Hanc historiæ pericopen ab ipsomet pontifice postea in exilio, propter verbi sui quasi cujusdam vaticinii finem tunc impletum, sæpius rememorante didici. Unde et pericopen hanc

eo promptior quo verior ipsa, et ab ipso mihi edocta pontifice, historiæ huic curavi hic interserere: et eo præsertim quod ex hac utriusque tam regis quam cancellarii virtutum hinc inde magnificentia adverti possit. Et ita rex cancellarium suum in hæc dimisit, qui post dies paucos in Angliam applicuit.

2. QUALITER CANCELLARIUS ELECTUS.

Regis autem voluntate et petitione cito post cancellarii adventum in sancto illo et religioso sanctæ Cantuariensis ecclesiæ conventu et episcoporum quibusdam accitis super cancellarii promotione declarata, mox ut solet varia diversorum fertur sententia. Et præsertim in sacro illo monachorum conventu utpote quos præ ceteris contingebat negotium: asserentibus his quod hoc fieri bonum, aliis vero contra immo malum. Hi regis gratiam allegabant et per hoc tam gratioso inter regnum et sacerdotium mediatore ecclesiæ deinceps pacem futuram sicut securam ita et prosperam; aliis vero e diverso illam regis gratiam non profuturam sed plurimum eo ipso ecclesiæ obfuturam opponentibus; eo quod officiales Augusti et præsertim quotquot aulici, pontifice non de ecclesia sed de aula assumpto, in ecclesiæ bona liberius grassarentur: et præterea quod nimis foret absonum et omni divino juri adversum hominem militari potius cingulo quam clericali officio mancipatum, canum sectatorem et pastorem avium, ovium constituere pastorem; præsertim super tam sanctum monachorum conventum et super tam grandem et tam numerosum, qui per totam Angliam diffunditur, Dominicum gregem: hunc profecto aulica cupiditate et voracitate quadam lupina totius gregis dissipatorem potius et voratorem quam pastorem, certissime præsumendum; et qui propter popularis auræ flatum universa eventilet et aulico fastu expompet.

O quam multos in facto hoc supplantavit suspicio et in vanitate detinuit sensus eorum! Cernebant hominis vanitatem, de futura quam necdum videbant veritate diffisi. O divina judicia, et si terribilia in consiliis super filios hominum, nihilominus tamen et jucunda! O temeraria hominum judicia quæ etsi quando probabilia fallentia tamen! Ita quidem mundi homines de mundi homine, secundum mundi judicium judicabant, sed longe secus et satius et jucundius de mundi homine, non secundum mundi temerarium sed secundum jucundum Dei judicium accidit. Unde et rex ille et propheta, Amputa, inquit, opprobrium meum quod suspicatus suum, quia judicia tua jucunda. Vere jucunda Dei judicia contra mundi spem, contra omnem mundi suspicionem, educentis mel de petra, oleumque de saxo durissimo et de lapidibus istis suscitantis filios Abrahe [auferentis etiam et amputantis opprobrium servi sui.] Amputa, inquit opprobrium meum quod suspicatus sum. Quis enim crederet nisi suspicione ab ipso Deo amputata, quis asserenti se non apponeret, canum, ut aiebant, sectatorem et pastorem avium, futurum ovium tam bonum et tam fidum pastorem? Quid tamen hoc facto non solum satius, sed et jucundius et inter Dei opera Deo dignius? Eo quidem Deo dignius quo clementius et quo illo mirabilior Deus. In tanta quippe potestate etsi omnia ineffabiliter admiranda, nihil tamen tam stupore tam admiratione dignum quam quod in tanta potestate sit clementia tanta. Propterea ex qua causa monet sapiens ne ante mortem hominem laudes, ita et ne vituperes ante mortem. Quis enim scit si convertatur et ignoscat Deus et relinquant post se benedictionem? Unde et magister, Nolite, inquit, ante tempus judicare. Omnium igitur impræsentiarum suspicione amputata et altercatione

omissa, divinæ, cui cuncta militant, dispensationi pariter et in hoc regio quoque voto militante et episcoporum provincialium et conventus sanctæ Cantuariensis ecclesiæ communi omnium consensu et unanimi Thomas ejusdem ecclesiæ archilevita in archipræsulem Londoniæ in regio illo et præclaro monasterio quod dicitur Westmunstier eligitur. Eligitur, inquam, jam in aula annis quinque cancellariæ functus officio, ætatis vero annum vitæ circiter agens quadragesimum quartum. Et mox filio regis regni hæredi Henrico adhuc puero, et quem de eximia regis gratia cancellarius quasi in filium et alumnum sicut jam præfati sumus susceperat, præsentatur regis patris sui de mandato, patris in hoc vices gerenti. Et electioni ecclesiæ regia conniventia accedente, auctoritate quoque regia ab omnibus curiæ nexibus absolutus, liber Anglicanæ ecclesiæ redditur et in ea libertate ab ecclesia in hymnis et canticis spiritualibus sicut solet cum summa jucunditate suscipitur.

3. QUALITER ELECTUS AD SE SIT REVERSUS.

Thomas ergo noster, non jam aulæ cancellarius sed ecclesiæ electus et ab omnibus curiæ nexibus absolutus, mox quasi homo de gravi somno evigilans, quis jam diu fuisset et qualis deinceps futurus esse debuisset, cum corde suo meditabatur. In aula aliquandiu quasi lethargicus sui ut videbatur passus oblivionem. Sed nunc rediens ad cor cum corde suo meditabatur. Et ex meditatione hac concaluit cor, et sensim cœpit ignis exardescere, quo novus qui extinctus putabatur homo fotus et coalitus cœpit paulatim coalescere, sed necdum erigere caput. Qui tamen novus homo, sicut jam supra diximus, quadam discretionis cautela veteris hominis habitu magis fuit opertus, quam oppressus a veteri, nisi quia ipsa opertio quasi oppressio erat. Verum nunc mox

in ipsa mutationis suæ novitate novus homo et relegari appetit et se diutius opprimi non permittit. Electus vero noster Londonia sicut ortus, sic ibi et electus cum multorum et magnorum comitatu cito post electionem metropolim Cantuariam propter consecrationis gratiam proficiscens inter itinerandum, non in agrum deflectens, sed in ipsa via solum discipulum qui scripsit hæc accersivit, ipsi secreto inquiens se in visu eadem nocte vidisse venerabilem quandam personam ipsi astitisse et decem tradidisse talenta. Cujus quidem interpretationem discipulus minime tunc advertens de somnii conjectura hæsitabat. Quam tamen mox post expletam de homine, quæ tunc non putabatur, dispositionem altissimi, servus ille evangelicus qui acceptis in sorte quinque talentis alia quinque præter sortem negociando super lucratus est, absque hæsitatione omni et ænigmate nunc apertissime solvit. Adhuc autem eundem discipulum secretius alloquens pariter et in via mox subjecit. " Hoc volo, hoc tibi injungo de cetero quem homines me esse dixerim confidentius mihi et secreto edicito, et si quoquo vitio laborantem, tibi, inquam, injungo ut mihi libere hoc et confidenter sed secreto edice. Multa quippe amodo de me quæ non mihi dicentur, quemadmodum et de aliis et præsertim divitibus, plurima passim in vulgo de ipsis et pauca ullius nulla ipsis. Pariter et excessum indica, si quo tu ipse videris et judicaveris excedentem," et in calce sermonis adjiciens " circumspectius quippe," inquit, " et clarius quatuor quam duo oculi vident." Quod mihi tunc credo quia forte ni fallor et aliis et alias me sanctioribus et circumspectioribus nisi quia ego minime talis, idem pariter injunxisse.

O prudentia viri! O forma jam in necdum episcopo

episcopalis, certe omnibus sed præsertim episcopis et admiranda et imitanda. O propheticum! O videns et videntis oculatum animal! quod ne in distortæ et amfractuosæ viæ et vitæ hujus nocte offendat ullatenus et ante et retro jam sibi oculos coaptabat. Jam profecto illius compastor et compastoris discipulus, qui compastoribus et discipulis suis dans formam, "Quem" inquit "dicunt homines esse filium hominis?" Formam inquam, dans ut hi qui lux sunt mundi et gentibus in lucem dati, nequaquam contemnant sed crebro et sedulo de se a suis vulgi inquirant opinionem. Ne videlicet ipsis nescientibus lucis suæ radios aut squalida et atra detractionis nubes subobscuret aut adversus aliquis sinistri rumoris flatus eventilet: tunc quippe, quod absit, de luce mundi, de lucerna verbi, de candelabro templi magis fumus quam illuminatio emitteretur, quod ne accidat vulgi de se a suis opinionem pastor ille pastorum forma sciscitatur, in hac etiam sciscitatione id notans multa dici et sinistra de nobis quæ non nobis. Unde et plerumque in rebus humanis illud lacrimabile accidit, ut etiam qui sibi nihil conscius est, forte tamen ob aliquam mali speciem in populo habeatur famosus, ipso tamen quæ de ipso sinistra dicuntur penitus ignorante. Habens quidem oculos ante sed retro carens, quid de se, nec per se, quia non potest, nec per alium, quia negligit aut contemnit, sed solum quid ipsi dicatur attendens.

4. QUAM MAGNIFICE FUERIT CONSEQUUTUS.

Verum electus noster, necdum episcopus, episcopalem tamen jam formam induens: vix adhuc etiam electus, mox elegit quibus istam quasi propriam propriæ visitationis suæ curam injungeret. Moti ergo Londonia, ubi electio, Cantuariam venimus, in qua tanquam metropoli secundum morem et canonum

formam metropolitani consecratio celebranda. Ad quam jam consecrationem ob consecrandi reverentiam totum fere regnum confluxerat. Clerus quidem ut ex debito, proceres vero regni et magnates ut regi, cui opus adeo complacebat, pariter et electo, qui de aula prodierat, honoris impenderent gratiam et obsequium. Igitur in sacramentali illo tempore, in illis tam miræ quam mirificæ unctionis diebus in hebdomada Pentecostes, in hebdomadæ sabbato, temporis et ordinis ut mox claruit consonantibus sacramentis, archilevita ecclesiæ electus in sacerdotem ordinatur, in crastino Dominicæ diei in antistitem consecrandus. Verum ordinato jam sacerdote, quis pontificum provincialium in consecratione primam manum habere debeat, deliberatur mox inter pontifices. Londoniæ quippe episcopali sede, ad quam id pertinere dinoscitur, tunc vacante, Wintoniensis, qui absentis aut non superstitis Londoniensis vices in provincia gerit, id ad se omnimodis pertinere asserebat. At e contra Rophensis eo quod ab ecclesiæ suæ fundatione et jure specialiter peculiari archipræsulis capellanus sit, id suum esse et non alterius contendebat. Tandem vero ob quædam quæ impræsentiarum hic interserere prætermitto, salvo in hac parte jure Rophensis ecclesiæ, de Rophensis consensu venerabili viro sicut generositate ita et sanctitate præclaro Henrico Wintoniensi episcopo archipræsulis consecratio est delata, et in crastino Dominico die in octavis Pentecostes festivæ supra modum et magnifice sicut futurum tantum decebat antistitem consummata. Cujus profecto consecrationi, præter procerum et nobilium regni tanquam turbam innumeram, quibus et egregius ille adhuc puer Henricus regis filius et regni hæres præminebat, quatuordecim comprovinciales episcopi interfuerunt, ipso ni fallor qui consecrabat

archipræsule quinto decimo. Et electi quidem nostri in archipræsulem consecratio sic erat, ipso tunc circiter quadragesimum quantum, ut supra diximus, ætatis suæ annum agente.

Nuntii vero ad felicis memoriæ Alexandrum tertium Romanæ sedis pontificem confestim directi sunt, qui de novo propter schisma quod in Romana tunc ecclesia erat, apud montem Pessulanum applicuerat et ibidem per aliquod tempus moram fecerat. Qui vero missi fuerant, viri religiosi litterati et honesti, insigne illud metropolitanorum quod pallium dicitur, instanter sicut decebat et fortiter postulantes, tum quia favorabiles in se qui petebant, et præcipue quia ea persona favorabilis ad cujus hoc usum petebatur, citius et facilius pallium a sede apostolica obtinuerunt et in brevi cum pallio lætabundi et prospere sunt reversi. Et ita Thomas hic noster cum summa devotione suscepto pallio de episcopo archiepiscopus factus est.

5. QUARE VEREATUR DISCIPULUS CONSECRATI VIRTUTES.

Verum quum hucusque imaginem terreni, hominem seculi, per seculi prospera, tanquam cymbam per æquoris placida regens, qualiscumque pictor quoquo modo depinxerim, superest nunc imaginem celestis, hominem Dei, Christi pontificem per seculi prospera et adversa transeuntem depingere; quod jam non est cymbam in aura per æquoris plana ducere: sed potius suspenso velo, artemone erecto, laxatis funibus in altum maris descendere, et per tot rupes et scopulos, per Syrtes et Scyllæos canes, navem institoris gubernare. Jam quippe Thomas noster, non officialis aulæ sed antistes ecclesiæ, descendit mare in navibus ut faciat operationem in aquis multis. Propterea ego vetus, stilum non habens præter quum tenuem et exanguem, et materiæ novitatem et magnitudinem pensans, in ipso

limine cum stilo meo tam tenui nunc sto et hæsito dubius admodum quomodo fœdus pictor et ignarus, non jam in homine seculi imaginem terreni, sed in novo et tanto Christi pontifice cœlestis digne valeam imaginis lineamenta depingere, et illam institoris navem, tot et tam pretiosis refertam mercibus, inter tot maris pericula ad salutis portum, ad quem semper velificabat, describendo perducere. Querite cui facile; mihi certe fateor hoc difficile. Qui enim de terra est de terra loquitur et terrenam terreni quoquo modo formare potest imaginem, utpote qui format, formatæ similis, qualis enim terrenus tales et terreni. Verum qui de terra est terrenus immo qui terra est et in brevi reversurus in terram, quomodo digne poterit ullius, etiam alicujus cœlestium explicare imaginem? Qualis enim cœlestis tales et cœlestes. Unde et cœlestis imago cœlestem pictorem exigit, non terrenum, non luteum. Accedit etiam oneri quod non quamvis cœlestem cœlestis imaginem sat sit nunc ad formandum, quin potius, quod de cetero materiæ novitas, dignitas et magnitudo exigeret, nova et supercœlestis ipsius pontificis Christi pontificalis forma velut interiori quodam et diligenti intuitu excogitata et discreta, humano generi in seculorum fines intuenda aut depingenda nunc, aut silendum est penitus. Certe Moyses ipse, vita tantus et scientia, seorsum a populo in montis cacumen ducitur, et ibi condendi tabernaculi cum utensilibus ministeriorum, et ministrorum formam, et ministrandi ritum et ordinem, in præostenso exemplari contemplatur. Cui Dominus, " vide," inquit, " exemplar." Cui et inter cetera, et ni fallor præ ceteris, legalis pontificis et ministrantium ei forma in exemplari præostenditur. Et ecce plus quam legalis pontifex hic. Legalis quippe ille, evangelicus hic. Attamen miser ego,

peccator magis fœdus quam pictor fidus, quum hujus formam describendam susceperimus, nec seorsum a populo in montis cacumen cum Moyse, nec etiam cum Josue in ullam ductus montis devexitatem, sed in valle lacrimarum, in medio populi mei culpa et pœna mei similis habito. Et propterea ego vetus ad novum jam hominem accessurus, ad materiæ novitatem stupet animus et ad magnitudinem stylus qui velut hucusque tenuis et inanis hominem seculi per inania transeuntem exarando descripserat, exhauritur: et ad materiæ dignitatem velut ob eximiam splendoris materiæ claritatem repercussus reverberatur et quasi obducitur. Verum tamen ego visu qualicumque adjutus, me non sicut sciolum sed humiliter incisum, plasmatore hominum et formatore sicut solet tales erudiente per gratiam cœlestem, cœlestis imaginem et pontificalem in Christi pontifice formam mei nunc temporis hominibus et omnibus post futuris seculis intuendam et admirandam, et præsertim pontificibus imitandam, stylo prout datum fuerit immutato qualitercumque describam, qui tamen stibio magis depingendus quam stylo describendus fuisset. Describam tamen: describam, inquam, visu qualicumque adjutus. Nam si gloriari oportet, immo quia oportet et sic expedit nunc, et mihi exemplar non quidem in monte sed in hac lacrimarum valle præostensum: vidi quippe ego, et sequutus sum per totum tempus usque ad ultimi exitus sui diem per multas et varias tentationes obsequutus pontifici: et quia gloriari nunc expedit, multa per totum id temporis familiaritatis ipsius gratia decoratus, ita ut in hac parte gloriæ nulli secundum fuisse me credam. Unde et ni fallor secreta quadam dispositione altissimi, ceteris jam fere omnibus de mundo sublatis qui mecum viderunt et comministraverunt pontifici, mihi

quasi soli adhuc reservato hoc reservatur ut juxta exemplar quod præ ceteris multis, pontifici similiter obsequentibus diligentius et familiarius intuebar, præsentis et post futuri seculi hominibus cœlestem cœlestis imaginem explicem: præsertim quum a viri hujus de hoc mundo excessu jam quartus decimus annus sit quo scribo hæc, altissimo certe ni fallor, sine cujus consilio nec folium cadit de arbore, disponente sic, et me per annos scribere procrastinante. Et bene quidem sic; possum quippe nunc, docente Domino, ad secula post futura scribendo transmittere de viro hoc non solum illa quæ vidi de vita ipsius in carne hac, sed et de his quæ post mortem et per mortem ejus sicut pretiosam et triumphalem acciderunt. Sed ad cœptam historici hujus cantici seriem revertamur.

6. QUOMODO EXUTO VETERI NOVUM HOMINEM INDUERIT.

Thomas ergo noster, non jam officialis aulæ, non electus ecclesiæ, sed jam ecclesiæ consecratus, omnino supra omnium spem mox deposito cancellario, antistitem vivens in spiritus de cœlo subito advenientis vehementia quo in illis unctionis diebus unctus mox fuit repletus, totum veterem hominem adeo concussit, excussit, et expulit ut jam vetustatis nec compareret vestigium. Unde et novus quidam homo, quem supra pro tempore veteris hominis habitu opertum magis quam oppressum a veteri diximus, discoopertus, et in unctione dati spiritus magis robur accipiens, mox totum se exerit et haud segniter strenue se accingit ad opera, ea præsertim quæ novum tunc decebant pontificem. Unde et pontifex jam non tractus, sed sacra delibutus unctione, cursor levis, non ut prius operto adhuc novo homine in virtutum odore, sed jam in forti et strenua virtutum operatione celer currebat, non ut prius virtutes odorans sed fortiter operans. Et qui

supra electus cum corde suo meditabatur quasi deliberans, jam consecratus, in sacra illa unctione unctus Domini, ab unctionis spiritu consilium habuit, quo sicut corpore sic et corde aulam exiret, purpuram deponeret et cilicium sumeret. Unde et mox, tanquam veteris hominis indumento rejecta purpura, sicut corpore sic et mente exivit aulam, exivit purpuram, et cilicium induit, novum novi hominis habitum, indumentum novum, sed inusitatum aulicis et peregrinum ab aula. Ecce Thomas noster alter in spiritu et virtute Heliæ pilis camelorum vestitus! Ecce virgo alter electus a Domino, qui relicta sindone, cilicio super nudo amictus, viros sanguinum inimicos crucis Christi fugiens, novi regis vexillum novus tiro in cilicio sequitur; illius novi regis jam tiro novus, cujus vox in psalmo; Ego autem quum mihi molesti essent induebar cilicio: et item, Posui, inquit, vestimentum meum cilicium et factus sum illis in parabolam.

O Thomas, et Thomas jam non Thomas et tamen vere Thomas! jam non holosericatus, non purpuratus Thomas, sed alter Thomas, qui jam toto, tam delicato, tam tenero corpore inter Crœsi opes Darii divitias et Sardanapali delicias enutritus, nunc sacco cilicino obvolvitur, infirmioribus etiam corporis hac circumdatis asperitate. O quanta et quam omni admiratione digna super te Thoma dexteræ excelsi mutatio, qui in palatio inter augustales divitias et delitias educatus, et inter Palatinos sicut gratia eximior sic et cultu præclarior, totum palatium illustrare videbaris, nunc totus fœdi et hirsuti animalis pilis obvolutus, assumens saccum pro socco, cilicium pro holoserico et pro pallis cinerem! Sed quid? Vere novi regis jam tiro novus, cui jam vetera transierunt et ecce facta sunt omnia nova. Novus enim rex, nova lex, novus grex,

amictus novus, novus et ipse. Ecce jam omnia nova, novus rex Christus, nova lex amor Christi, novus grex Christi ecclesia, amictus novus cilicium, novus et ipse Christi tiro novus. Unde et hæc inter initia tirocinii nova sunt nostri arma tironis, quibus indutus exterius pugnaturus erat ad bestias. Hoc militari schemate in illo sacramentali tempore Pentecostes, quo consecratus et cum apostolis vir apostolicus virtute ex alto indutus, induitur: et hoc fuit primum et inter initia in illis unctionis diebus uncto Domini unctione magistra edocente cœlitus datum consilium: et hoc initium operum.

Verum qui manum mittunt ad fortia, inter initia spiritu ferventes, processu temporis quasi fatigati ex cursu seu pressi nimis sub onere, solent sensim in dies tepescere, donec tandem sancti officii suscepti debito inimica semper oblivio superveniens, per seducibiles carnis illecebras, per quotidiana vitæ hujus oblectamenta et occupationes varias, spiritum inter initia adeo fervidum in fine penitus extinguat: turpi quadam et fœda mutatione de spiritibus tam ferventibus, in fine tanquam ut corpora seu potius cadavera quasi insensibilia et exanimata conversi, seu cum misera illa muliere humana in eis effigie abolita quasi transubtantiati in statuam, illi cadaverosæ seu infatuatæ, aut ut novo utar verbo instatuatæ animæ similes, quæ secundum prophetica prius in croccis nutrita postea stercora amplexat. De qualibus magister, Sic, inquit, stulti estis ut quum spiritu cœperitis nunc carne consummemini. Quod oculatum animal hoc, Thomas scilicet, operose attendens et studiose præcavens, quodam sacri ordinis insigni quod stola seu orarium dicitur, mox ut sacerdos utrumque quod sacerdotum est humerum ambiebat et hoc quotidie et continue in omnium visu gestabat. Juxta quod Dominus in lege de decem

legis verborum signo habens orarium hoc quasi jugiter appensum ante oculos suos et ligatum quasi signum in manu sua. Orario itaque hoc evangelico legalium fimbriarum quæ Domino ipso jubente sunt introductæ, in sacerdote hoc evangelico formæ instar: quæ profecto fimbriæ per angulos pallioorum filiorum Israel ut fierent, a Domino præceptum est: ut quum illas vidissent memores fierent mandatorum Domini, ne sequerentur cogitationes suos et oculos per res varias fornicantes. Talequid et post legales fimbrias in evangelico orario hoc, ut per hoc sacerdos hic evangelicus, quod jam susceperat, evangelicum jugiter recolat jugum, et utrumque humerum orario ambiens hoc ni fallor insigni cœlitus in signum accepto; quasi visibiliter jam prophetisans quod sicut bona susceperat de manu Domini, ita et mala foret perpessurus pro Domino. Et hic esset utriusque humeri ambitus, bona videlicet hinc, mala inde, alia etiam et digna de causa hoc sic assidue gestans, ut ad confirmationis sacramentum celebrius peragendum semper foret pacatior, ad quod præ ceteris omni tempore promptissimus et devotissimus fuit. Duo itaque quæ gestat pontifex velut Domino insignia tenemus in pontifice, cilicium et orarium: primum cilicii insigne in signum Christi militis; alterum vero orarii insigne in signum Christi sacerdotis, quasi adhuc multum pro populo et pro sancta civitate oraturi. Primo punctus advertit se Christi militem, sed quo ambitur secundo Christi sacerdotem. His ornatus pontifex quotidie procedebat in publicum, nisi quod cilicium juxta nominis sui rationem et religionis veritatem tenendam, celabatur admodum in occulto, nemine præterquam aliquo sine quo tale quid geri non poterat conscio. Unde et istud sui insigne tirocinii deinceps toto tempore non deposuit, donec gloriosi certaminis sui consummasset

triumphum. Verum alterum illud, quod orarium diximus et gestabat in publico, in exilium exturbatus mox deposuit, eo quod jam exulem in alienis provinciis non deceret. Ob id etiam et merito illo sacerdotis exutus insigni, quod exturbatus sicut vere exul, sic et quodammodo exsacerdos. Et quidem de novi nostri pontificis insignibus hæc: verum in reliqua veste quotidiana et communi, toto quidem anno primo more suo clarus et nitidus sed cleri postmodum præsertim in habitu mediocritatem est sequutus, ita ut juxta quod ait quidam nec essent exquisitæ sordes nec affectatæ deliciæ. Clausæ ipsius vestes, pullæ et poderes, et pelles non quidem pretiosæ, sed agninæ. Unde et nonnulli eum ob similitudinem vestium suspicati sunt fuisse, sicut vulgo dicitur, regularem canonicum, quum tamen sola devotione, quod et omnium vere fidelium commune est, canonicus fuerit sed professione nequaquam. Et vestes quidem pontificis, quo emptæ vilius, eo sicut solet crebrius mutabantur, ut eo ipso Christi nudus immo Christus ipse in nudo operiretur frequentius his ipsis vestibus quibus operiebatur ipse Dominus Christi. Et hæc pro certo universis Domini Christis pontificibus Christi forma ad hoc tanto Christi accepta pontifice maxime observanda, ut quo ipsimet vestiuntur in nudo suo vestiatur et Christus; nec hi nec illi his ipsis quibus Christus Domini præterquam solus et nudus Christus induatur qui ipsis ovium suarum lac et lanam commisit et vellera. Ad illius quippe, necdum etiam pontificis, opus exemplare pontificibus præsertim recurrendum, qui quum nihil præterquam chlamydem qua indutus erat haberet cum paupere tamen nudo illam dimidiat. Unde et mox nocte insequuta ad Anglorum circumstantium multitudinem audit Jesum voce clara dicentem. "Martinus adhuc

catechumenus hac me veste contexit." Videat ergo quid faciat episcopus si fecit sic iste etiam adhuc catechumenus. Videat inquam episcopus quid faciat inter tot vestium mutatoria, de vestibus suis jam attritis, quum catechumenus hic de unica hac quam habebat chlamide et se sic operiret et pauperem, immo teste Christo Christum ipsum in paupere. Nec enim ut illud in propheta statu veteris legis breve pallium hoc, sed in evangelio sub lege gratiæ ex caritate latissimum illum qui cœlum et terram implet et operit operiens et Martinum. Sed hoc Martini, immo et Christi pallio jam ipsis communi intermisso, ad pontificis nostri novi, novi tironis Christi novum schema revertamur; cujus quidem corporale et visibile corporis schema ut jam descripsimus sic erat.

Sed fuit adhuc longe aliud longeque spectabilius, non quidem corporale et visibile, sed sicut spirituale et invisibile, novum novi schema tironis, eo certe fortius quo interius, quo non patebat accessui; de quo militiæ tribunus magister, Induite, inquit, vos armaturam Dei, loricam justitiæ, scutum fidei, galeam salutis et gladium spiritus, calciati pedes. Ecce Dominica novi Dominici militis armatura nova, in qua lorica justitiæ sicut in hoc Dominico milite præminuit ita et præponitur a magistro. Attamen lorica hæc reponenda adhuc tempore quidem suo assumenda: omnia enim tempus habent; tempus dilectionis et tempus odii; tempus belli et tempus pacis. Hæc itaque reposita servatur adhuc.

7. DE PRIMA PONTIFICIS MENSA CORPORALI, QUOD EST MANDATUM NOVUM.

Et interim videamus nova quæ circa pontificem novum. Et post pontificis habitum, quem præscribendo perstrinximus, ad pontificis mensam accedamus ipsius vitum quemadmodum et habitum intuentes.

Nec enim fideliter cujusquam vita describitur, si quo vivitur, vel qualiter ipse vixerit, omittatur; præsertim quum nova ista pontificis novi mensa tam pontificalis sit tam opulenta tam splendida, magis certe pietatis operibus quam dapum corporalium, quibus tamen uberrime abundabat, referta varietate. Ad hanc itaque omnes sed vos præsertim pontifices invitandi. Et certe ad hanc confrater vester novus ipse pontifex universos vos invitat, et ut accedatis sicut dignum et justissimum est; in hac quippe mensa magnus ille pater familias pastor pastorum et magister discumbit. Primus in capite et post ipsum ex ordine et cum ipso sui duodecim. Et in hac mensa nova novus pontifex, tanquam Domini dispensator novus, ponens vestimenta sua et præcingens se, Domino cum suis discumbenti ministrat. Ante Dominum discumbentem in cilicio suo stans et orario regi suo novo ministrans, in his tanquam novi dispensatoris insignibus miles ipse novus novi regis Christi et sacerdos. Hoc est mandatum novum quod ipse jam instituit novus. Si quidem diebus singulis post synaxim decantatam quam cito post gallicinium sub profunda nocte decantare consueverat, mox clam in conclavi aliquo subintroducebantur fratres tredecim quibus ipse positis vestimentis suis et se præcingens discumbentibus ministrabat [singulis quatuor argenteos largiens.] Et hoc ita mandatum furtivum magis quam fur verus, per singulas noctes faciebat; veritus nec immerito ne si sub luce faceret, illud ex visu hominum virtutum virus inanis inficeret gloria quo ut supra tetigimus, ipse dum adhuc [juvenis, quasi incurabiliter videbatur infectus. Unde et quo secretius, eo fiebat et securius. . . . . .

[*Deest unum folium codicis Atrabatensis.*]

sicut prioribus parum aut nihil damnationis est, qui non solum potentiam sed et una probabiliter quidem inducti, aut ut durius loquar seducti, etiam opus potentiæ ad salutem suam, quod tamen forte non subest, confitentur. Imprimis quippe qui non credit pro impenso beneficio quod non credunt beneficiorum uredo ingratitudo est. In secundis vero qui credunt pro beneficio non impenso quod tamen impensum credunt, dulcis quædam et grata obnoxietas est. Quos etsi forte aliqua pœna maneat, quia credunt falsum, minime tamen ut nunc sentio, erit eis exinde æternum in morte supplicium: quin potius ipsorum forte remunerabitur devotio, quam habuerunt pie et devote credendo aliquid Dominum pro salute sua misericorditer fecisse etsi illud non fecerit. Nemo autem illud Magistri hic mihi objiciat: Si autem, inquit, Christus non surrexit, inanis est præ-

dicatio nostra, inanis est et fides nostra. Nemo, inquam, illud magistri nunc mihi objiciat. De apostolis quippe proprie ibi sermo est: Unde et mox subjicit: Invenimur autem et falsi testes Dei quoniam testimonium diximus adversus Dominum quod et suscitavit Jesum Christum, quem non suscitavit si mortui non resurgunt. Nec solum de apostolis sed et de illis etiam et pro illis potest videri magister dicere, qui mendaciis assentatoriis, tanquam si deliniri et demulceri possit sicut homo Deus, Dominum honorant et extollunt. Contra quod ait doctorum unus perhorrendum fore aliquid falsi de Deo dicere, etiam si ad laudem ipsius videatur pertinere: quia non minori sed majori fortassis scelere in Deo laudatur falsitas quam vituperetur veritas. Ecce doctoris verba: Unde et mihi et Dei hujuscemodi assentatoribus modo nihil, sicut nec ipsis et Deo. Hoc est enim quod ego longe ab eis diversus immo penitus adversus, dico quod ego existimo, quod ego sentio, videlicet quod si quis pie devote et ex probabilibus ad suam salutem crederet Christum resurrexisse, etiam etsi non resurrexerit nihil aut parum damnationis fore huic, qui crederet sic de Christo Jesu. Sed forte ex præmissis mihi quis sic objiciet: Quid igitur si ex scripturis et ex probabilibus multis signis et prodigiis et virtutibus crederet ecclesia Dominum ad salutem suam jam misericorditer incarnatum, et tamen necdum incarnatus fuisset; quemadmodum et errans synagoga Messiam necdum venisse credit sed venturum adhuc, quæ tamen Dominum in carne venturum diffitetur, futurum Messiam purum hominem tradens; unde nihil nunc nobis et illis, qui nec præsentis nec etiam futuræ incarnationis fidem habent? quid igitur si ecclesia crederet Dominum sic incarnatum et tamen necdum

incarnatus fuisset? Sentiunt certe plerique et non irrationabiliter forte, quod si ecclesia crederet sic, ecclesiam ob fidem hanc damnabilem minime. Ita tamen si in reliquis fidei articulis et præsertim in unum et trinum Deum fides fuisset integra; quemadmodum e diverso et Cornelius mox minime damnabilis fuit, et si non crederet Christum incarnatum qui tamen antequam id crederet incarnatus jam erat. Cui etiam, antequam Christum jam incarnatum crederet incarnatum, dictum est illud per angelum: orationes tuæ et elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. Et illud etiam ante de illo, quod religiosus erat et timens Deum. Verum solum hoc tacto et, quia nunc locus non est, sermone nostro non minime protracto super hoc, ut ad superiora redeam, certe quicquid absque assertione nostra nunc de prætacta incarnationis sit fide, hoc certe evidens, quod etiam etsi præfata illa sicut fide certa tota credit catholica panis et vini in corpus Christi et sanguinem non fieret Sacramentalis conversio, tamen quod ad se miro meo esset sicut munda et clara, simplex, sincera, et devota in puro pane et vino secundum ordinem Melchisedech matris nostræ catholicæ oblatio hæc. Mundior inquam et sincerior magis quam de mille taurorum, hircorum arietumve pinguium mactatis carnibus et spurcitiis sanguinum. Mundior revera et simplicior evangelica hæc ecclesiæ oblatio quam fuerit synagogæ. Et ut videri potest, carnificum potius quam sacerdotum statu legis non tam pia oblatio, quam velut dira quædam et inhumana bestiarum, et in mane et in vespere quotidiana occisio. Ubi quotidie oves tot, tot boves, tot tauri, tot hirci, tot agni, tot vituli, tot verveculi mactabantur. A qua etiam mactatione nec simplicitas columbam nec castitas turturem tuebatur. Verum hoc nostrum hoc

matris nostræ ecclesiæ pro nobis evangelicum sacrificium merum, sicut videtur, duntaxat sacrificium laudis, non dilaniatarum carnium, non eruntorum viscerum, non fætentium intestinorum, non fimi, non fumi, non stercoris, in nullo sicut videtur sacrificium iniqui et peccatoris. Juxta quod in hymnidico cantico Dominus, Nunquid, inquit, manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum potabo? Et postea hoc nostrum evangelicum quasi a legali illo distinguens sacrificium, subdit: Immola, inquiens, Deo sacrificium laudis: Et in fine cantici: Sacrificium, inquit, laudis honorificabit me. Unde et hoc laudis sacrificium, quo plus honorum, plus sincerum, plus salutiferum, plus pacificum et tanquam sacrificium justitiæ, quo plus Domino acceptum eo exterminator angelus hujus hora sacrificii, sicut et magis subdolas et acriores et crebriores facit immissiones. Ut si prævalere sic potest absque defensore, sine dilatione, absque miseratione ulla, fidem ipsam primogenitam hic præ virtutibus ceteris pressa ratione triumphantem percutiat et si potest sic in perenne extinguat. Nemo autem opinetur, suspicetur nemo, me ex diffidentia aut hæsitatione vel modica de tam glorioso, tam salubri totius salutis nostræ sacramento, quicquam scripsisse hic. De quo tamen quum ego aliquando quasi hæsitans cogitare cœpissem, nocte sequenti visa est mei hostia hac et illac in calice, quasi in motu continuo et citissimo circumagere se et circumferre. Quod quum in crastino domino meo archipræsuli secreto retulissem, et qualiter quasi hæsitans præcogitaveram, respondit mox archipræsul hostiæ motum in calice fluctuationem meam indicare quæ præcœpit in mente. Unde et in hujus sacramenti fide per Domini gratiam semper firmior sto et de-

inceps devotior. Sed revertamur ad prætactas malas mali angeli immissiones.

Quod si forte fidem adultam et adeo robustam et solidam reperit ut nec valeat, non dico ipsam perimere, sed nec ullis incredulitatis stimulis vel in modico pungere, alias et alterius modi facit immissiones, quas nos experimur quotidie, utinam ab illis, quos præmisimus, et incredulitatis stimulis liberi. Ad alia itaque se convertit is cui mille nomina et mille nocendi artes, ut vel sic cor in fide firmum et solidum, quod incredulitatis stimulis non perforat, vel emolliat. Et cogitationes vagas et vanas, fluxas et fluidas in cor mittit: sicut de illo, Et cœna, inquit, facta quum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas. Ecce missio seu immissio prius a propheta, post ab ipso evangelista, qui de ipso pectore sapientiæ recumbens hauserat evidenter expressa. In cor enim missio quid aliud est nisi immissio? Misisset, inquit, in cor; verum ut humilitatis magister majestatis Dominus tradatur, ut illudatur, ut flagelletur, ut conspuatur, ut habeatur quæstui, ut habeatur ostentui, ut demum linguis et manibus crucifigatur: hujuscemodi duras immissiones seu immissionibus duris quotidie operatur erroris spiritus in diffidentiæ filiis, ipso Domino, sicut jam propheta testatus est, immissiones has pro meritis perditorum faciente per angelos suos malos. Sed istas immissiones, de quibus nunc quotidie operatur idem erroris spiritus, non solum in diffidentiæ sed etiam in devotis ecclesiæ filiis, et etiam in ipsis ecclesiæ primogenitis, in ipsis dico Domini Christis, sacerdotibus Christi. Et ibi præsertim, ubi sacerdotii exhibent officium et sacrificii peragunt ritum. Ea hora potissimum quotidie vagas has et vanas fluxas et fluidas, fluentes et refluentes cogitationes immittens, quæ tanquam muscæ tabidæ

in tam suave olenti sacrificio totum perdant mox tantæ suavitatis odorem; hora præsertim sacrificii glomeratim irruentes, nisi confestim per sacrarii ostiariam fidam, circumspectam videlicet devotionem, et promptam Spiritus Sancti flabello repellantur.

Igitur ut omnes has, tam videlicet illas quæ perforant, quam et illas quæ cor emolliunt, immissiones prævenient declinaret sacerdos noster, pontifex noster novus, pro quo totus hic sermo texitur, agnum immaculatum, sicut reverenter pariter et ob reverentiam ad legis mandatum festinanter, semper edere consueverat. Per totam hanc Domini mensam, sicut in mystico et sacerdotali ornatu festivus, ita et in edendo festinus et sicut jam supradiximus in orando brevissimus. Totum tamen devote et celebriter etsi ob supradictas causas celeriter agens. Quin potius eo ipso devotius quo celerius.

Quia in sibilo dumtaxat auræ tenuis Heliæ a spelunca sua egresso et in speluncæ suæ ostio stanti, solum in transitu loquitur Dominus. Solum quippe per speculum et in ænigmate quasi in sibilo auræ tenuis his qui corporis sui domos luteas egrediuntur, et egressi in ostio hujus luteæ speluncæ suæ stant, cupientes dissolvi et esse cum Christo animæ suæ ut moriantur jam petentes, his inquam solum et tamen non nisi solum in transitu loquitur Dominus. His quidem frequentes fiunt, sed semper breves et citissime disparentes theophaniæ, sanctorum revelantur splendores et exultationes Dei in cordibus eorum: quæ animam ad cœlestia pio desiderio suspirantem crebro quidem etsi non reficiant, refocillant tamen et illustrant. Sed brevis hora hic et parva mora, quamdiu in lutæ speluncæ suæ ostio Helias steterit, donec a lutea spelunca sua penitus egressus fuerit. Corpus enim, ait sapiens, quod corrumpitur aggravat

animam et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Et vere in theophaniis his brevis quidem hora et parva mora. Hinc est enim quod in sancti amoris cantico sponsa sponsum suum tam crebro tam sedulo tam officiose et in tam multis quærit suspiriis. Et quærens et suspirans nunc invenit, nunc perdit, nunc avolat, nunc declinat, nunc ad ostium pulsat, nunc tenet, nunc elabitur, nunc revertitur, nunc vocata tacet, nunc vocans alloquitur. Unde et sponsum suum sponsa capreæ hinnuloque cervorum in montibus salienti et colles transilienti assimilat. Eo ipso sponsa id crebro experta, nos hac sua parabola docens, ut opera illa et sacramenta eo fiant celerius, quo necesse est ut peragantur devotius. Et propter ea noster sacerdos novus, novus noster pontifex illud, de quo jam aliquamdiu egimus, altaris sacramentum eo quidem celerius celebrabat quo illud peragere et consummare devotius peroptabat. Unde tanti sacerdotis exemplo plerique arguuntur sacerdotum, qui ut devoti habeantur aut forte quia sunt, hoc altaris sacramentum verbis admodum paucis abbreviatum et consummatum et hoc speciale orationis genus breve, quod et debet esse brevissimum et si non in catechumenorum, saltem in missa sacramentorum arguuntur, inquam, exemplo hujus, qui sic differunt, ita trahunt, sic protrahunt. Me, qui intersum et audio et deberem intendere interim super vanum et citum cogitationum mearum vehiculum, scandente et ab oriente in occidentem usque avolante, et per viam, vicos, munitiones et civitates salva mea et aliena pecunia absque omnis sumptu et labore extruente, et interdum prout fert spiritus impetus me interim multa constituente bella absque omni sanguinis effusione aliave frivola et otiosa commentante; et pro me loquar, ego interim

sic vado, sic venio, sic operor, sic commentor. Sic et ni fallor de missæ anditoribus et de aliis aliqui. Et mirum si ille tanquam homo adhuc nostris similis, sacerdos dico noster, qui commune salutis nostræ sacrificium est oblaturus pro nobis, ad missam se parans, vel etiam in missa ipsa, interdum in se ita non sentiat; aut si non sentit, deberet saltem tanquam sacerdos noster consentire nobis et condescendere, ut ita, juxta quod magister de pontifice gloriatur, haberemus sacerdotem, qui posset compati infirmitatibus nostris. Unde dico quia istius, de quo nunc loquimur, sacerdotis in missa sic morosi aut est hypocrisis manifesta aut religio inscia. Verum, ut deinceps compatiantur nobis sacerdotes hi et vos universi sacerdotes præinvitati ad mensam, qui cum novo sacerdote, novo nostro pontifice jam discubuistis, scitote et vos similia debere parare. Exemplum enim dedit vobis ut quemadmodum ipse fecit et vos similiter faciatis. Post spiritualium mensarum discubitum juxta supra dispositum ordinem et nostrum supra promissum nunc deinceps ad corpoream mensam accederemus, nisi tamen quia necdum hora est discumbendi præsertim pontifici, quem tam multiplices tam variæ et seculares et ecclesiasticæ occupationes et causæ trahunt et necdum sit nisi circa diei sextam.

9. QUALIS FUERIT IN AUDITORIO.

Missæ itaque celebritate consummata, pontifex egressus ecclesiam, mox auditorium intrat, et sedet ut judicet quasi de sede ad sedem de cathedra ad tribunal ascendens. Et sicut prius ad mensam, ita nunc ad auditorium hoc fratres suos universos et præsertim comprovinciales suos episcopos vocat, ut sibi assideant et secum jura decernant. Nunc enim sedet ut judicet. Et quia de formandis judiciis et accipiendis

muneribus, quæ judicia solent pervertere, loquendi nunc locus est, primo qualis in ipsis fuerit persona novi judicis, novi nostri pontificis, intuendum. Et in primis quidem novus hic judex, novus noster pontifex interim excutiebat manus suas præsertim a suspectis muneribus ut ab his, quos causas habere nosset, nec obolum nec etiam valens acciperet. Nisi forte aliquid esculentum et poculentum aliquid offerretur quod decenter respuere non valeret. Et quia de muneribus accipiendis sermo impræsentiarum se obtulit, ut ad novi nostri judicis laudem magnificam et civilem industriam evagemur licentius, qualis fuerit in accipiendis muneribus videamus. Illorum certe semper munera recusare consueverat, quibus credebat accipere necesse magis quam dare. Immo etiam assuetissimus erat semper et promtissimus ut talibus daret, et his præsertim inter tales qui petere confundebantur. Ab illis etiam, et si aliquando, raro tamen accipiens, quibus ob causam fuisset offensus, etiam si abundantes forent hi quasi cum Domino spernens Caim et munera ejus, et respiciens solum propter Abel ad Abel munera, non propter munera ad Abel. Verum ab aliis cum multa gratiarum actione accipiebat, quos sibi amicos et hilariter dare noverat, nec post donum detrimentum passuros; decenter edoctus quod in dandis accipiendisque muneribus magno præsertim viro multa debeat esse cum cautela discretio. Juxta quod etiam ille in gentilium ethica morum censor, Videto, inquit, cui des. Et hoc quidem paternum consilium est et pro dante. Pro accipiente vero sapiens, Datus, inquit, insipientis non erit utilis tibi, quasi, sicut supra morum ille censor dantem, ita et hic sapiens accipientem erudiat. Ut sicut ille danti dixerat Videto cui des ita et hic accipienti Videto a quo accipias, juxta quod et

Dominus, Non accipiam, inquit, de domo tua vitulos neque de gregibus tuis hircos. Nec enim ut testatur idem sapiens, dona iniquorum probat Altissimus, quorum per multa scripturæ loca semper ea legitur respuisse; id tamen pro testimonio dico quia novus hic judex noster nil unquam, me qui scripsi hæc seu etiam me familiariori sicut credo sciente, si tamen hac gratia me magis præditus quis, nil inquam ab aliquo ipsomet postulante, quum adhuc libere et quiete ageret in ecclesiastico potentatu suo, accepit. Ita ut illud prophetæ a diversis varie interpretatum, novus hic judex noster ipso tunc opere nobis certa quidem et evidenti expositione interpretaretur ut doceret. Si quidem prophetarum unus principum cupiditati improperando, Princeps, inquit, postulat, et postea mox subdit Et judex in reddendo est. Hoc quasi unum et primum et per se censitum ponit cupidi principis vitium dicens: Princeps postulat. Quid enim est subdito intimata principis postulatio, nisi a subdito quasi quædam violenta exactio aut quasi ab invito dura quædam extorsio? Deinde aggravando subdit sicut cupidi jam pariter et dolosi principis vitium alterum, Et judex, inquit, in reddendo est. Ac si dicat propheta cupiditati principis sic improperans, quod videlicet si forte princeps postulans non exauditur, nec obtinet a subdito quod desiderat, aut incontinenti aut ut occultius tegatur fraus, processu temporis, sive per se sive per alium, subdito sibi, a quo repulsam passus, aliquam super illa aliave quacumque re questionem movet, tanquam rei postulatæ molesto detentatori; ut sic obtineat vel per qualemcumque sententiam, quod prius postulans non potuit obtinere per gratiam; et ita qui prius fuerat princeps postulans sed minime obtinens, postea ipsemet efficitur judex rem postulatam per calumniam

obtinens. Et sic ipsemet eam sibi per calumniosum judicium reddens, seu ipso per tale judicium principi reddere compulso, qui prius postulatum postulanti gratis præbere recusavit. Est igitur grande in principe cupiditatis vitium solum etiam postulare a subdito, etiam etsi ab altero, quod a propheta subditur, vitio immunis sit, videlicet post rei postulatæ repulsam nihil contra renuentem moliendo. Ipsum quippe principio a subdito postulare, etsi aliud malum non subsequatur, nihil parumve distat ab exactione turpi et molesta seu extorsione invita. Hanc nostram super illud prophetæ interpretationem prius Naboth et postea Achab vinea roborat. Achab enim princeps Naboth vineam postulabat: ecce primum cupidi principis vitium: sed repulsam passus ipsemet per Jezabel dominatricem judex fuit in reddendo; ecce quod priori longe deterius est vitium alterum: lege sacram eo loci historiam et liquido mox videbis quod sic. Hanc pariter interpretationem et nunc novus noster judex, novus noster princeps ecclesiasticus, ipso novo opere suo sed ex contrario roborat, utrumque pariter, tanquam si ab exactione neutrum discrepet, sicut extorquere et postulare semper devitans. Nam quemadmodum ab ipsomet testante sic frequenter accepi, in eo maxime confundebatur quum ex aliqua causa etiam valde urgenti, sicut interdum solet accidere, oporteret ipsum rem alterius petere, etiam si devote et prompte se exaudiendum sperasset, sicut difficile accipiens et adhuc multo difficilius postulans: memor verbi Domini qui dixit: Beatius est magis dare quam accipere. Ita ergo novus hic judex noster a muneribus manus suas excusserat, ut cum universi Israelis sancto propheta et æquissimo judice posset et ipse, pariter gloriose immunis, sciscitari a subditis utrum bovem cujusquam tulisset, an

asinum, si quempiam calumniatus, si oppresserit aliquem, si de manu cujusquam munus acceperit; pariter et cum magistro sicut æquo gentium judice et egregio doctore, gloriari quod nullius argentum et aurum aut vestimentum concupiverit. Apprime inter initia novus judex noster, magistra unctione edoctus, utpote in illis unctionis diebus, sicut supra ostendimus, quo principes ecclesiarum mundi contemptores judices uncti et ipse unctus, apprime, inquam, edoctus illud legislatoris quod munera excœcant oculos sapientum et vim auctoritatis inclinant. Cui et consonat illud sapientis: Quia xenia, inquit, et dona excœcant oculos judicum et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum. Et illud item hic non tacendum, quod ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt. Ecce quam incorruptus quam etiam incorruptibilis erat hic noster judex novus in se.

Avaritiam etiam, tanquam judicum corruptelam pestiferam et judiciorum velut quoddam letale toxicum, non solum a se sed et a suis tam longe projiciens, tam excutiens, et tam evitans, ut ipsam a domo sua penitus eliminaret. Idololatria quippe in templo, avaritia in pontificis domo. Unde et novus hic judex noster nunc clam sigillatim singulis, nunc publice communiter universis inhibebat districtissime, non solum ne exigant, sed ne etiam oblata a litigantibus accipiant nec aliorum vexationes suas facerent prædas, solum tamen advocatis non recolo si indulta salaria. Sed hoc scio quod alii accipere omnino sunt inhibiti.

Unde et tunc temporis accidit ut abbatum unus intraret curiam et habens negotium, aliquot aureos nunc his nunc illis qui in judiciis poterant offerebat. Sed quum omnes respuerent, abbas negotium peregit, aurum retulit, et recedens " Curiam" inquit " repperi

supra quam auream, quæ non solum post aurum non abit, sed aurum abjicit, aurum spernit, aurum calcat." Et quidem de domo pontificis abbatis hoc gloriosum præconium. Adeo etiam amore justitiæ et compassionis affectu et in avaritiæ odium negotia habentibus pontifex condescendens, ut in domo hac nihil pretio, sed omnia gratis fierent. Nihil hic a sigillifero nihil a signatore accipitur a notario nihil: nihil hic venditur, nihil emitur, nihil distrahitur nec cera nec chartulæ nec sigillum. Cujus enim imago hæc vel superscriptio in sigillo ut vendi debeat vel distrahi? Nequaquam Cæsaris sed pontificis. Revera domus hæc novi judicis nostri, novi pontificis, nequaquam fuit domus negotiationis, sed domus veri et æqui judicis, domus sancti pontificis et vere domus orationis.

Hujus profecto sancti pontificis et justi judicis præ ceteris et ante cetera debent esse tria hæc; amare continentiæ sanctimoniam, colere justiciam et calcare pecuniam. Unde et apud nos nec imago pontificis nec instrumentum justiciæ sigillum vendebatur nec aliquis inde quæstus. An enim licitus sit quæstus hic in pontificis domo, vestra, patres sancti coepiscopi qui novo metropolitano nostro assidetis, consideratio hæc, vos decernite: videbitur forte hoc magis inter gratuita quam debita, inter oblata magis quam exacta numerandum, de quibus supra aliquantis peregimus; unum pro certo scio, quod si licet sic adquirere, non tamen expedit, præsertim in pontificis domo, unde et, ni fallor, multo magis melius et pontifici gloriosius, justitiæ instrumentum sigillum gratis exhibere, et propriam speciem ceræ vel sigillo impressam erogare pauperibus, qui etiam pro ipsis tenetur adhuc et semet ipsum super impendere. Sic itaque omni a domo pontificis avaritiæ eliminata spurcitia, nullus qui obediret pecuniæ, sola in domo pontificis imperante

justitia. Et hæc est quam supra diximus Christi Domini novi Christi tyronis lorica justitiæ nova, immissos omnes cupiditatis stimulos in se mox retundens et repellens a se. Cujus tamen adhuc fortitudo major suo tempore revelabitur, quin jam non stimulis sed lanceis et gladiis decertabitur. Sed interim talis nunc sufficit. Ob hunc autem tam singularem et tam ferventem justitiæ zelum, inter alia multiplicia dona spiritus, et hoc sibi abunde datum a spiritu, ut haberet spiritum judicandi inter virum et virum. Nec enim ex magistri hominis eruditione hoc illi, magis autem ex unctione magistra, juxta quod ille præ participibus suis exunctus "Habenti" inquit "dabitur et abundabit." Et justissime quidem et sincerissime sine omni acceptione personarum absque ullo interventu nummorum cum suo quem supra commendavimus eruditorum catalogo assessoribus suis jurisdictionem ecclesiasticam exercebat: ita ut profecto cerneres tantum in tribunali judicem quantum modo videras in altari sacerdotem. Vos igitur ad assidendum comprovinciales vocati, metropolitani vestri jam ni fallor in judiciis advertitis scientiam, tenetis formam et jam quantum habuerit justitiæ zelum quantum et pecuniæ contemptum cernitis. Utinam et vos apprehendat æmulatio ut illius similem sortiamini zelum cujus simile consequuti estis ministerium.

His vero omnibus in quibusdam aliquantisper immorati sumus, et in Dei mensis discubitibus et in seculi causis discussionibus rite expletis, circa diei nonam pontifex, a tribunali exurgens, mox thalamum ingreditur, et ad corporalis alimonia se discubitum parat. Et ad hanc quidem mensam sicut et ad alias invitandi forent pontifices, nisi quia in mensa hac bestialis dumtaxat ut videtur et corporum non spirituum hæc refectio: verum tamen decet et expedit sic,

ut etiam invitentur et ad hanc utpote quos ex auditis et visis spero accessuros libentius. Invitentur igitur et si placet accedant ut quemadmodum fratris sui noverunt ha

[*deest unum folium*]

rabat quid sicut mensæ opulentia. Unde et ipse semper in discubitu creberrime super totas mensas oculos consueverat circumducere. Ita ut et parapsidi propriæ posset videri minus fore intentus. Etiam ut et hic oculatum animal se probaret, non quidem notabili sed modesto quodam modo et civiliter erudito nec vagi more vel attoniti sed circumspecte oculos circumducens per totum ut videret discumbentium ordinem, et exhiberet cui honorem honorem. Et si forte inter tot novissimum teneret locum qui præsidere

debuisset, huic profecto tunc honoratiorem locum crebris calicis proprii et ferculorum exeniis recompensans, videret pariter et notaret qualiter qui ministeriis præerant quisque pro suo gradu et officio ministraret, quod si forte perperam, acriter ab ipso archipræsule loco et tempore corripiebatur incurius. Verum tamen ministri novi hujus nostri patris familias in mensa morem quotidianum experti quisque pro officio suo erat circa ministerium sollicitior. In mensa quippe super universos qui discumbebant et super singulos et super dispensatores ipsos et ministros ita provide, ita circumspecte spargebat oculos ut diceres hos solum mensæ oculos ad solius corporalis mensæ civilem quandam et domesticam custodiam deputatos, quod si de eruditis suis forte aliquis deforet, et suo ex aliqua causa mutato in inferiori loco discumberet, mox providus et urbanus novus hic noster paterfamilias hoc advertebat. Juxta quod et Saul rex inscius in hoc tamen urbane edoctus quum in mensa sedens locum David vacuum adverteret, " Cur" inquit " non venit filius Ysai nec heri nec hodie ad vescendum?" Pariter et hoc noster paterfamilias mox de suis advertebat etiam et sciscitari solitus pro absente. Cui quidem loco suo mutato, sic mittendo et remittendo ipsi honorem exhibere non cessabat, ita ut et posset sibi ipsi videri primus qui in discubitu se novissimum fecerat. Aut etiam si quivis alius quem honorare voluisset forte vel ad thalamum vel ad aliquem domatis angulum, eo quod ut aliis cederet vel quod non esset ei in triclinio locus, divertisset, et hoc quidem advertebat citissime; et istum tanquam si inter tot discumbentes per medios jugiter intueretur parietes crebris ferculorum visitationibus honorabat. Ita profecto oculis quos a natura amplos habuit et clarissimos

totum quasi penetrans, illustrans, et amœnans discubitum. Nihil modo istis et illis oculis, quos supra diximus lacrimarum exitus deduxisse, alia quippe mensa hæc illa alia; illa mensa Dei hæc mensa seculi; ibi alimonia spirituum sed hic corporum epulæ apponuntur, inter quas ingerere lacrimas sicut importunum et incivile. Nihil ergo modo hic istis et illis oculis. Nihil huic triclinio et furtivo illi de nocte mandato, in quo ut supra monstravimus, pauperibus discumbentibus pontifex in cilicio ministrabat: longe quidem distant opulentia hæc et abjectio illa.

Sed quorsum hæc? quo tendit apparatus hic tam magnificus, et tam Augustalis mensæ descriptio. Mensa hæc videtur potius mensa Cæsaris quam pontificis. Et talis et tantæ ad pauperis Christi mensam nulla penitus videtur communicatio. Nihil apparatui huic et spicis illis quas discipuli vellicantes et manibus confricantes edebant, seu etiam conviviis illis evangelicis, ubi pisces tantum et hordeum, seu ubi pars piscis et favus mellis. Christus etiam jam resurgens a mortuis quærit duntaxat pulmentarium non leopham, non aprum, non capream, non capreolum, non damulam, non cervum, non phasides aves, non gallinacium, sed solum hoc est quod sicut quærit videtur et appetere pulmentarium: verum videtur mensa hæc, quam describere cœpimus, potius Augusti quam Christi vel Christi Domini. Sed quisquis et qui sic cogitas, sta hic ne procedas, ne judices, sed vide et admirare et imitare, si potes, multorum oculorum animal et multarum facierum personam. Vide discipulum ad magistri formam omnibus omnia factum; gaudentem cum gaudentibus, flentem cum flentibus, reddentem quæ sunt seculi seculo et quæ sunt Dei Deo; modo cum sancto sanctum, modo cum perverso perversum, modo cum ethnico ethni-

cum, modo cum Judæo Judæum, modo cum servis servum, modo cum liberis liberum, modo cum jocundis jocundum, modo cum infirmis infirmum. Nam juxta illud sapientis et quasi in mundi specula constituti verbum, Omnia tempus habent; tempus flendi et tempus ridendi, tempus plangendi et tempus saltandi, tempus amplexandi et tempus continendi ab amplexibus: omnia, inquit, tempus habent, quod et præsertim pontificis est, ut tempori pareat, tempori indulgeat et conformet se tempori. Alioquin non erit multorum oculorum animal nec multarum facierum persona. Alioquin non habebit gratiam apud Dominum et apud homines; quod præsertim requiritur a pontifice, qui nec soli Deo propter seculum potest vacare nec seculum propter Dominum debet deserere, ut placeat Deo placeat et seculo. Placete, inquit magister, per omnia omnibus, ut propter hoc merito et illud de pontifice pontificum qui pontificum est sicut forma et gloria scriptum sit: Proficiebat, inquit, sapientia et gratia apud Deum et homines. Sic et iste pontifex noster novus Deo dilectus et hominibus, totus Dei, totus seculi, suus nunquam, nisi quia exinde plus suus totus. Talem quippe decet esse pontificem, qui nunquam suus sit, nunquam sibi vivat, sed sciat se Deo natum et patriæ non sibi, parentem omnium, foventem omnes et sub alarum suarum umbra protegentem. Sic, inquam, iste multorum oculorum animal et multarum facierum persona, factus omnia omnibus, modo cum cilicio in discubitu ministrans pauperibus, modo cum orario in altari ministrans fidelibus; modo cum lorica justitiæ in tribunali finem imponens litibus, modo cum temperantia in convivio congaudens epulantibus.

11. DE SOBRIETATE PONTIFICIS.

Verum cum qua temperantia, quod nondum dictum,

dicendum est, ut quemadmodum jam de habitu, pariter et in hac tanta mensæ opulentia, inter tot epulantes et tantas epularum delicias, de proprio quoque ejus victu, juxta quod supra sumus polliciti, cognoscamus. Revera inter tot et tantas delicias in nullo penitus Sardanapalum sed solum episcopum sapiebat, nullius ut notari posset avidus, nec super ullam omnino escam se effundens. Juxta quod ille sapiens et urbanus: Noli, inquit, avidus esse in omni epulatione et non te effundas super omnem escam. In tanta igitur affluentia nullatenus ipsius in ulla epulationis aviditate vel modicus poterat denotari excessus. Unde et quum in omnibus sobrius, virtuti etiam sobrietatis quadam civilitate adjuncta, ipsam sobrietatis virtutem colorabat, non solum religiose quod ad Deum, sed etiam quod ad seculum civiliter sobrius. Unde sicut et in ceteris ita et in hac præsertim sobrietatis virtute, quasi mensæ virtute propria, sicut Deo et hominibus complacebat; nam quum sobrietatis virtus sociam semper habeat abstinentiam, ipsam tamen abstinentiam, propter simul discumbentes, quadam civili dissimulatione in mensa occultare consueverat, ut sicut congaudere gaudentibus ita et coepulari epulantibus videretur. Occultabat quidem nunc crebris huc et illuc ferculorum exeniis, nunc interserta quadam de scripturis cum eruditis suis, qui a dextris ejus discumbebant, collatione non quidem tediosa sed moderata pro tempore. In hac quippe mensa non audiuntur tibicines, non cornicines, non lyra, non fistula, non citharœdus, non choraula, quod inter cetera luxurianti populo per prophetarum unum improperat Dominus. Tympanum, inquit, et lyra et cithara in conviviis vestris. In hac quippe mensa præterquam mundam splendidam et inundantem epularum opulentiam, nulla

gulæ nulla lasciviæ et nulla penitus luxuriæ incitamenta. Sed sicut instrumentis et incitamentis aliis submotis, ex sacra lectione solius Spiritus Sancti organum, sicut supra jam diximus, ab initio usque in finem discubitus grata quadam et interpolata pro tempore vicissitudine personabat. Sic ergo comes sobrietatis abstinentia relevatur nunc ad hos, nunc ad illos, crebris ut diximus ferculorum exeniis nunc collatione interposita de scripturis. Sed super omnia placido vultu et facie hilari totam abstinentiam obumbrabat quo et totum jocundabat discubitum. Verum et ipsa ejus abstinentia Deo grata, gravis nulli; quæ, ut diximus, propter simul discumbentes civili quadam dissimulatione velata vix etiam notari valuisset.

Et expressius adhuc audiamus abstinentiæ modum et quibus uti consueverit. Tria namque sobrietas exigit, videlicet quid, quando et quantum sumamus; ne quid prohibitum, ne quid citra horam, ne quid ultra mensuram: unde et Adam, qui primus comedit vetitum, confestim proscribitur: Jonathas, qui citra horam, maledicitur; Israel vero, qui ultra mensuram mox punitur. Adhuc enim escæ eorum in ore ipsorum et ira Dei ascendit super eos. Verum hujus triclinii princeps pontifex in sobrietatis virtute præstans, et longe distans ab his, de hora et mensura quæstione nulla hic sicut nec opus est habita, solum quibus ipse uti consueverit audiamus: ne in hoc quod facile nimis justis et indiscrete religiosis videri posset, videatur in aliquo vel in modico tam claram tam speciosam et tam mundam, quam de eo prædicamus, sobrietatis, decolorasse virtutem. Multa quidem offerebantur, apponebantur multa et varia, sed inter plurima pauca ad usum et esum proprium retinebat, verumtamen inter oblata ea quibus ipse

utebatur et delicatiora quidem et pretiosiora hæc, quæ et si non sint prohibita, a sobrietatis tamen perfectione et a perfecte sobrio his præsertim quos diximus, nimis justis videri possent aliena. Tanquam et sicut illis rudibus adhuc discipulis, sicut illi Christo, sic et isti insultent Christo Domini, et clament ut quid perditio hæc? potuit enim venundari et dari pauperibus: unde et quum unus justorum talium super hoc inter discumbendum semel ipsum quasi subridendo notaret pontificem, aliquantisper zelo motus pontifex ei sic respondit. " Certe," inquit, " frater, ni fallor, cum aviditate majori tu tuam sumis fabam quam ego appositam mihi phasidem avem." Et erat tunc avis hæc ante præsulem in parapside. Et frater ille aliquandiu inter nos conversatus, deliciosa non quærens, utpote qui ad hæc consuetudinem non habuerat, revera avidus erat comedo grossiorum. Et bonum quidem et prudens pontificis hoc et pro fratris consuetudine et pro veritate responsum. Nec enim refert, ut tradunt animarum medici patres orthodoxi, quid quantumve quis sumat, si solum necessitati et valetudini suæ non voluptati indulgeat: unde et primus omnium parens non propter esum cervi vel caprei sed propter gustum pomi vetiti de paradiso ejectus exiit. Et Esau non propter gallinacium, sed vilis lentis edulium primogenita perdidit. Et David aquam nimis concupitam metuens bibere, in terram fudit et Helias mane et vespere allatas carnes comedit. Adeo non refert quid pro valitudine seu quantum pro necessitate sumatur; sola quæ virtuti sobrietatis semper in insidiis sedet relegetur concupiscentia, cui semper parum est quod necessitati sat est. Est enim, ait quidam, natura humana contenta modico. Nihil ergo refert quid quantumve sumatur, valitudini dumtaxat aut necessitati hoc et non concupiscentiæ

militet: verum et magister, Non est, inquit, regnum Dei esca et potus sed justicia et pax et gaudium in Spiritu Sancto.

Hujus itaque nostri princeps triclinii, quia grossiora non poterat utpote minime enutritus in his, deliciosa quidem sed parce admodum sumebat et sobrie. Nam juxta quod et de se ait quodam, jumentum suum hordeo non pascebatur quod fuerat in deliciis enutritum a puero. Cui et consonat illud sapientis: Qui nutrierit, inquit, servum suum in deliciis a pueritia, postea sentiet eum contumacem. Et quidem indiscrete omnino et contra religionis veritatem fit, si anima nutrita in croceis grossiora compellatur amplecti, et jumentum a pabulis arceatur consuetis. Alioquin si diutius arceatur, sic et cito in via deficiet et prope interitum est, cui sic subtractis consuetis apponuntur nova. Quod non aliud quam si detur hordeum, cui non nisi triticum sapit, aut pro faba vicia aut pro avena lenticula: tale etiam et hoc, tanquam si det quis pro pane lapidem aut pro pisce porrigat scorpionem. Et quidem omnino irrationabiliter hoc; verum et magister de castigatione corporum agens inter cetera, Rationabile, inquit, obsequium vestrum. Rationabile, inquit, ut videlicet corporis tui castigatio et mortificatio carnis cum discretione fiat, ut si forte spiritus promptus sit, tamen juxta vulgatum illud Græci proverbium, Ne quid nimis. Sed discretione magistra, omnium auriga virtutum et moderatrice operum, carnis infirmitati condescendatur et consueta non omnino negentur: ne si jumento debilitato pabula subtrahantur, contingat ipsum prius sub fasce ruere quam fascem portare et deficere prius quam currere. Sapiens dominus rationabile quærit obsequium ut, si est zelus, in obsequio sit et scientia, et zeli fervorem

scientia temperet: unde et magister, quasi de apostolo conversus in medicum, discipulo corporis sui immoderato castigatori aquam prohibet et modici vini indulget bibere propter stomachum suum et frequentes suas infirmitates. Et quale quidem in discipulo hoc, tale et in hoc magistri condiscipulo præsentis triclinii principe. Cui similiter et ex causa simili propter stomachum, quem semper a natura frigidissimum habuit, aquæ potus supra modum nocivus, unde et juxta admonitionem magistri et medici ad discipulum, et iste condiscipulus aqua nunquam raro sincera sed vino dumtaxat utebatur, modice quidem sumpto et ad sobrietatem, sobrietatem certe supra quam commendabilem et admirandam et cuivis sacerdoti sed præsertim pontificibus imitandam: sicut enim ante mensam et in mensa et post mensam ita semper æqualis ut nec in facie nec in lingua, an sitibundus foret an potus, potuisset discerni. Et adhuc quod et miraculo accedit et gaudio, sicut ex secreta confessione quidam religiosi ipsius familiares id noverunt secretius, non magis cibatus quam jejunus, nec post vina plus quam ante ullam, vix sentiens carnis rebellionem. Revera miraculosum hoc et singulare privilegium gratiæ inter vina et epulas et in carne concupiscentiæ nec dum maturioris ætatis exhauste beneficio tantæ et tam angelicæ vivere puritatis ut ne dicam opus sequi vel consensum, sed rara et sæpius nulla spiritui a carne moveatur rebellio.

Audivimus jam de præsentis nostri triclinii principe, in triclinio hoc quam magnificus, in mensa hac quam immensus, quam erudite circumspectus, quam curialiter eruditus, quam magnifice discumbens, quam gratiose distribuens, et quam civiliter sobrius quod ad seculum, et quam religiose quod

ad Deum. In utraque revera mensa magnus et immensus: magnus in mensa Dei, magnus in mensa seculi. In altari sacerdos devotissimus, in triclinio paterfamilias providissmus, et si adhuc adjiciamus tertium quod supra posuimus medium, judex in tribunali æquissimus. Verum omnibus quæ mensæ sunt celebriter jam et festive expletis, tempus est ut surgamus de mensa. Si quidem hymno dicto pontifex cum eruditis suis exit jam et ingreditur thalamum. Et ut quod semel dicendum est, semel hic sufficiat dictum, quum per historiam hanc archipræsulem cum eruditis suis hoc vel illud fecisse crebro audieris, ideo dictum noveris quia in agendis sive his quæ ad dominum sive his quæ ad seculum, non admittebatur extraneus, præter quam soli eruditi sui et consiliarii forte alii, quales erant œconomi: vix etiam adventans clericus in discubitu in propria archipræsulis mensa inter eruditos hos, sed honorifice quidem et decenter in aliqua mensarum discumbebat seorsum, crebris tunc ab archipræsule mensalibus visitatus exeniis. Non admittebatur, inquam, inter eruditos in discubitu quis, nisi forte is esset quem archipræsul ex nomine vocans multum honorare decrevisset, magis semper sanctæ conversationis vel scientiæ quam dignitatis vel officii merito. Et ob id maxime hoc, ne in mensa in qua archipræsul ipse inter eruditos suos discumbebat, aliquod forte verbum, sicut tunc solet, elaberetur et præsertim coram extraneo quod tacuisse melius. Sic admodum suos honorans in mensa et sibi prospiciebat et suis. Et ut memoratorum gratia addam adhuc, antiquus decessorum suorum mos fuit, et sic ipse proposuerat patres sequens, ut in domo sua non retineret clericum et maxime qui consiliis interesset, quem nosset regibus hominio seu fidelitatis juramento obnoxium. Et

ob id, ut ab ipso archipræsule accepi, sanctorum decessorum suorum vetus mos hic, quod soleat ab hoc jam ab antiquo inter reges et archipræsules prophana nimis crebro suboriri dissensio; verum et archipræsulis de domo et familia clericus regi obligatus, ut diximus, dissensionis tempore quasi inter malleum et incudem erat positus, aut regi aut archipræsuli male fidus aut saltem suspectus, unde obsequens et obligatus sic non poterat nec etiam innocens, facile, aut hinc aut inde, famæ suæ satlem non sustinere dispendium plerumque etiam cum enormi rerum jactura, quod attendentes sancti illi patres, qui semper quasi in motu erant et accincti, et sibi et aliis prospexerunt in hoc, juxta illud sapientiæ verbum quod nemo possit duobus dominis servire; sed ad historiæ ordinem revertamur. Itaque finito mensæ hymno ut diximus, pontifex cum eruditis suis a mensa surgens, thalamum ingreditur, ubi aut in scripturarum collatione est aut in agendorum consiliis. Et quidem quotidie sic, nisi forte pro tempore modico somno indulgeat; vos autem invitati pontifices qui sedistis ad mensam scitote et vos similia debere parare.

12. QUALIS FUERIT IN ORDINIBUS.

Verum necesse ut vos, præsertim comprovinciales, tempore statuto et congruo et hoc in brevi, ad novum metropolitanum vestrum revertamini. Si quidem in instanti septimi mensis sollemni jejunio, dispensatores in Dei mensa ordinare et constituere disposuit; et vos ad hoc necessarii, ut quales ministros in Dei mensa ordinare et constituere novus pontifex debeat, aut docendo detis formam aut discendo a metropolitano vestro capiatis exemplum. Et profecto ut disposuit accidit. Nam post consecrationem propriam, quam in octavis Pentecostes tam festive tam celebriter factam supra diximus, in sequenti quatuor

temporum septimi mensis jejunio ordines celebravit: eo quidem maturius, quod jam aliquandiu metropolitana sedes vacasset; et revera ut verum fatear et revera verum, supra cetera et præ ceteris in hoc præsertim pastoris officio pavidus admodum fuit et sollicitus. Legerat quippe illud magistri ad discipulum: Manus cito nemini imposueris neque communicaveris peccatis alienis. Ex his quasi terribili quodam tonitrui sono et ipsis præsertim tonitrui filiis metuendo toto corde concutiebatur et corpore. Illud supra modum, quod in calce terribilis sermonis illius adjicitur, veritus, Neque, inquit, communicaveris peccatis alienis, unde et in exhortatorio quodam sermone, quem ipsemet tunc ad ordinandos fecit, inter cetera sermonis et ipse hoc interpretatus est verbum: non tamen novam inducens nec a veteri orthodoxorum interpretatione dissidens. Cujus, ad multorum præstante Domino instructionem, interpretationis suæ hic propria verba interserere curavi quæ ipse tunc ad ordinandos habuit ad ipsos loquens sic.

" Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ne manus meas cito vobis imponi patiamini, præter quam illis qui secundum officii sui gradum in ecclesia Dei digne ministrare disposuerint: ne peccatis alienis communicem qui propriorum multitudine nimis sentio me gravari. Certo enim certius est quod qui indignum scienter vel absque multa probatione ordinat, etiam si ordinatus postea corrigatur, graviter Deum offendat: quod si ordinatus non corrigitur, ordinans ordinati peccatis se maculat, his maxime quæ post ordinationis suæ diem ordinatus perpetrat. Verum apostolus Timotheo præcipit dicens, Manus nemini cito imposueris neque communicaveris peccatis alienis: vobis ergo, fratres, ex parte omnipotentis Dei et nostra interdicimus, nequis jugum Domini a nobis

sibi imponi permittat, si se minus sufficientem attendat. Stet potius in bono, quamdiu non convalescit ad melius."

Hæc inter cetera in sermone illo ad ordinandos verba ipsius propria: vide ex his si non exterritus, si non tremebundus, si non sollicitus, verum et in ordinandorum discussione indagator erat accerrimus: primum, ut ecclesiastica habet institutio, si vita dignus, secundo si scientia ornatus, pro gradu tamen quem quærebat, tertio si vitæ et scientiæ et gradu quem quæreret, ecclesiæ beneficium competens: ne postquam promoti palantes et vagi seu conducticii, sacros ordines non religioni sed potius quæstui haberent et ostentui. Et tria quidem hæc jam non secundum canonis sed potius secundum ipsius summi formam Christi sacerdotis. Cujus in altaris mensa omnes isti sic ordinati ministri sunt: qui primum quidem cœpit facere et docere, et in usum suum et suorum et pauperum loculos habuit. Ecce tria hæc, vita, scientia, beneficium. Audis enim et vides Christi loculum et Christi in ecclesia accipe beneficium. Non canonicam super canonicam, non ecclesiam super ecclesiam, non beneficium super beneficium, ut si hoc mammonæ cumulus, sed aliquod ecclesiæ beneficium competens, ut hoc Christi sit loculus; non superabundans sed sufficiens. Tale quippe et solum tale Christi loculus est, apostolorum divitiæ, Habentes inquiunt alimenta et quibus tegamur; his contenti simus. Tria igitur hæc noster pontifex, ordinator novus ad illius magni pontificis Christi formam in his primis quos celebravit ordinibus in Christi ministris expetebat: Verum horum adeo indagator acerbus ut vix ulli absque se ipso hanc indaginem crederet. In tantum veritus ne, ut ipsemet jam prædixit, alienis peccatis communicaret. Vel

ne pro templi ministris in templo Dei idola erigeret, vel ne tanquam trapezita subdolus summi regis nummum adulteraret.

Nam profecto contemptibilis vitæ et scientiæ homines regalis ministerii insignire caractere, hoc revera est regis summi nummum quem creditum sibi habent pontifices, adulterare. Et non auro vel argento, sed horum vice stanno potius vel æri vel plumbo signaculum regis imprimere; unde et magni regis falsarii hi exhæredandi et tradendi patibulo.

Quid ergo de his qui absque multa ecclesiæ necessitate clericos suos, necdum in his quos jam susceperunt ordinibus canonice statuto tempore probatos, mox ad ordines superiores cogunt et crescere compellunt invitos? Hi ut videtur aut dominari in clero appetunt aut reddunt se de turpi exactione suspectos, quum ob id accipere ut ordinatio procedat vel subsistat par scelus sit et simoniæ crimine censeatur: Sed de hoc alias, vos autem qui ad hos ordines accessistis, supra convocati pontifices, videte si non in novo ordinatore hoc ordinandi canonica forma sit hæc, scio nec dubito quia canonica judicabitur. Verum et ecclesiæ expedit ut si novo ordinatori huic non præformastis, vel nunc a metropolitans vestro novo deinceps teneatis formam hanc, ordinantium quippe creber valde in hoc et enormis excessus. Et eo quidem periculosior quod juxta quod ait doctorum unus vir apostolicus, judicari non potest semel ordinatus, verum et tanto subtilius prius examinandus est, quanto ordinatus deinceps judicari non poterit.

Verum unum erat quod nec sine causa plurimum movebat novum nostrum archipræsulem nostrum, novum ordinatorem. Cernebat enim et in sua et in provinciis aliis, proh dolor his diebus nimis frequens, paucos a Deo vocatos tanquam Aaron, sed fere quot-

quot sola regum hominumve gratia ad apicem pontificalem ascendere; et deferri hic non vitæ, non scientiæ meritis, sed sanguinis generositati, pecuniæ, gratiæ, et potissimum principum obsequiis seu acclamationibus seculi. Et hoc certe malum illud quod rex sapiens vidit sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis, positum videlicet stultum in dignitate sublimi et divites sedere deorsum; servos in equis et principes ambulantes quasi servos super terram. De quo et alibi idem rex sapiens: Sicut qui mittit lapidem in acervum mercurii ita qui tribuit insipienti honorem. Super quo ejusdem regis sapientis successor sed illegitimus et primus regum schismaticus Jeroboam, qui primus et sicut regnum sibi et sacerdotium usurpavit, inter prima schismatici regni sui initia creberrime per prophetas arguitur, quod super populos quæ populus adoraret constituerit idola et fecerit fana in excelsis et sacerdotes de extremis populi. Et ita rex ille schismaticus sacerdotium sibi usurpando et quæ populus adoraret super populum idola constituit, et post qui idolis ministrarent de novissimis populi sacerdotes fecit: verum quia in figura nostri omnia contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, o quot reges nostri post umbram illam futurorum sacerdotium sibi usurparunt et quotidie usurpant adhuc. Lege historias nostras, lege libros temporum, lege annales, qui de his, et vix inter reges reperies qui de anathemate non tulerit, qui de sacerdotio non usurpaverit, qui ad archam manum non miserit, qui de templo non asportaverit, qui in vasis templi non biberit, aut de templi vasis non contrectaverit, tanquam si eis regnum non sufficiat, nisi et sacerdotio se immisceant; verum tanquam veteribus omissis his ut ad nova revertamur, et nostra quæ de præfato illo primo rege schismatico vetus, eadem nunc nostri temporis

nova querimonia est; pro illis certe regibus, qui nunc super populos post illa inveterata priorum similia quasi nova fabricando idola constituunt et qui ministrent idolis priorum similes quasi novos sacerdotes de extremis populi faciunt, quid enim? sunt pro regum voto et nutu pontifices stulti et inscii, hic et ibi super populos constituti in ecclesia, nisi Jeroboam in Dan et in Bethel idola? juxta quod prophetarum unus, O pastor, inquit, et idolum. Et quid qui ministrant his idolis de extremis populi sacerdotes, nisi illi qui nunc his subsunt pontificibus, sacerdotio fungentes, extremæ vitæ homines. Quos quidem sicut tales pontifices pariter et reges, tales faciunt sacerdotes. Non quidem ipsis manum imponendo sed tales præficiendo, qui tales faciant, qui talibus facile manus imponant. Tales inquam faciunt similes illis qui faciunt ea. Tanquam Dii falsi et simulachra gentium sicut hi et illi Dii minores hi magni illi. O quam cavenda regibus et in sublimitate positis sacerdotii usurpatio, sicut ambitiosa et prophana! Cavenda inquam, ne Abiam suum perdant cum ambitioso Jeroboam. Ne dividantur cum improviso Oza, et ne lepra percutiantur in fronte cum temerario Ozia; frontem nunc dico illam, quam in sacerdote auri lamina venustando operit in propheta tau litteræ impressio ab occisoribus protegit, et quam ad procatis et provocantis allophili interitum fundæ lapidis ictus conquassavit. Prætereo nunc immensum illud propheticum deserti maris onus. Tantum videlicet Babyloniorum destructum imperium, eo solo quod ab aliis prius asportatis, in templi vasis principes Babyloniorum bibere et ea irreverentur attrectare præsumpserunt. Verum hoc præsenti sermone rex vel princeps non tangitur, qui cum rege sancto David et propheta, diligens decorem domus Dei, optat, operatur et studet, ut in domo Dei ad decorem domus et

ecclesiæ portandam fabricum excisæ et fortes columnæ sint, et ut tales ad regimen populorum assumantur ex clero si forte reperiantur quæsiti. Nec enim tales se ingerunt quos sacra scriptura commendat quos disponit, quos ordinat, et huic præsertim tam sancto officio deputat; quum revera tales et soli tales sint digni, alii etenim indigni penitus nostri officii viri: illi præsertim qui de bonis ecclesiæ divites contra formam omnem ecclesiasticam die noctuque castra laboriose sequentes, solum ut crescant adhuc, ecclesiasticos et præsertim pontificales honores pro beneficiis quærunt verum si objeceris talem quem scriptura describit et quærit in clero nunc columnam nullam, eo quod sicut olim prædictum et nunc adimpletum, ætas nostra virorum sic inops sit, respondeo Utinam vel assumerentur potiores ex clero eo religiosius quo et studiosius inquisiti. Nec enim ut jam diximus, tales ad honores se ingerunt: sed aut in scholis aut in claustris aut potius in montibus aut in speluncis aut in cavernis terræ a mundi contribatione et contradictione se abscondunt.

Sed ut ad id propter quod digressi revertamur, cernimus quidem hodie multos sola regum gratia, utinam absque regis regum offensa, aut quia non sine offensa utinam non sine venia, ad culmen pontificale ascendere: verum ut e dicam quod ego nunc sentio super his, in his metropolitanorum potius quam principum sicut videtur culpa gravior, ita et adversus metropolitanos instat querimonia acrior, quantum distat inter volentem et facientem seu inter voluntatem et opus. Principes quippe solum volunt, sed metropolitani et volunt et faciunt, qui talium prius electionem roborant et postea manus imponunt. Quorum etiam ipse scrutiniorum liber, quem ordinarium suum vocant, sacrilegam impudentiam manifestans apertissime damnat. Si

igitur hoc noster ordinator novus, hic noster archipræsul novus, hæc cernens vereatur, nec mirandum. Tales enim primo sibi oblatos, ut talium talem qualem electionem primum roboret et confirmet, et demum quod adhuc majus est, manum imponat et consecret, repellere videtur omnino injustum, quum in facie ecclesiæ nec super crimine aliove convicti sint vel confessi, quo sint minus idonei, nec sit aliquod crimen notorium consecrandi. E contra tale admittere admodum periculosum, utpote quibus pastorali officio vita ante acta non consonat, aut si forte consonat, omnium tamen judicio minime visa est consonasse: quum tamen jure divino et omnium testimonio solus sit ille assumendus ut dignior, cujus videatur conversatio sanctior. Verum ut inpresentiarum de conversatione omittamus et vita, hanc enim eo melius quo interius Deus quam homo videt, quod statim in evidenti est scientia minime sufficit. Hujus dico consecrandi, seu ut consecretur electi, qui totam vitam per vana et otiosa seculi ducens, necdum discipulus, non ut in scholis velut aliquis arbitrarius, sed in ecclesiis vere ordinarius scripturarum quærit esse magister. Novus itaque archipræsul noster arctabatur ex his, eo quod, ut ostendimus, et tales admittere foret periculosum et tamen tales respuere videretur injustum. Et præ ceteris archipræsul arctatus ex eo quod magister ad discipulum, et apostolicus, immo verius magnus apostolus quasi ad metropolitanorum suorum unum hoc inter cetera scripserit: Hujus, inquiens, rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros sicut ego te disposui: quales autem constituendos disposuerit mox subjungit: Si quis sine crimine est, et cetera quæ in illo pontificalium virtutum catalogo sancto apostolica series seriatim

contexit, juxta sanctorum orthodoxorum interpretationem nomine presbyterorum episcopos hic intelligens: in nomine ætatis nomen officii. Arctabatur itaque et maxime ex his salutaribus magistri monitis noster hic archipræsul, ordinator novus. Talis enim et solus vere et plene dignus, quem sic describendo pulchre depingit magister, pictor et ipse pulcher. Sed ut humanum adhuc dicam propter torporem et teporem nostri temporis, et si consecrandus omnino talis non sit, necesse tamen ut in horum nonnullis catalogi pontificalis gratiarum donis is qui consecrari quærit præfulgeat et hoc ipsum cernere consecratorem. Alioquin certe indigne et in proprium suum judicium consecrat nisi virtutum consecrandi ipse potissimum qui consecrat certis aliquibus argumentis bene conscius fuerit: et reclamante conscientia, alienis peccatis communicans cui cito nimis manus imponit. Itaque per magistrum, tanquam divini juris præconem, promulgata sunt in duo simul cœlestis imperatoris edicta mox incidens. Quorum primum illud edixerat: omne quod non est ex fide peccatum est, et hoc secundo: Manus cito nemini imposueris neque communicaveris peccatis alienis. In hoc ipso tamen periculosa dispensatio, si potiori neglecto præferatur inferior, juxta illud prophetæ: Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum et votum faciens immolat debile Domino. Et ita in magnis sacerdotibus grande quidem et quod vix vitari possit periculum. Minores quippe sacerdotes eo minus periculosius, quo liberius possunt et in vita examinare et in scientia, differri, repelli, ejici, amoveri: sed istos tales et tantos, quanto majores et indigniores, fugere aut effugare quis audet aut potest? Aut superstitiosus aut temerarius haberetur qui de novo hoc attentaret. Adeo jam a multo tempore invaluerunt tales et multiplicati sunt super

numerum. Pontifex itaque noster novus non sine causa arctabatur et his: et arctatus sic in primis sui ipsius accusator erat acerrimus, eo videlicet quod ipse sicut se accusabat, talium quos descripsimus similis, homo vanus et superbus contra omnem juris formam ab aula ad ecclesiam sicut deformiter et enormiter sic fuisset assumptus. Cui quum tunc eruditorum suorum aliquis in medium exemplatim proponeret multos ab aula et alios multos a seculo ad pastorale culmen assumptos, et frequenter multos simplices, inscios et scripturarum ignaros, sancte tamen et strenue curam pastoralem implesse, et ibi etiam maxime abundasse gratiam ubi superabundavit peccatum, respondit mox, ad illum de eruditis suis qui sic loquutus fuerat specialiter verbum dirigens, " Frater," inquiens, " et hæc quidem quæ tu recolis miserentis Dei miracula sunt ad consequentiam minime trahenda: alioquin juxta illa, quæ tu inducis exempla passim et sine delectu eligatur in ecclesia, sicut justus et impius, sicut mundus et immundus, et cum docto indoctus, et videamus si adhuc potens sit Deus, et si est virtus in excelso: et spreto judicio ecclesiastico totum divino committamus miraculo, quum possit Altissimus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ; et sæpe, ut tu per exempla tua indicas, fecerit sic." Et in finem " unum" inquiens " certissime statui, quod conscientia mea reclamante si Domino disponente sic evenerit, nec destinati pontificis oblatam meam electionem confirmabo nec consecrabo electum, unde et suppliciter Altissimum invoco ut hoc meum propositum et desiderium, quod justum esse non dubito, ipse misericors et miserator Dominus in dies augeat, roboret et confirmet." Et quidem novum nostrum archipræsulem sacerdotum ut præostendimus, ordinatorem tam districtum et

episcoporum ut ex jam dictis patet, consecratorem tam timoratum, exauditum a Domino evidenter quidem et cito historiæ hujus declarabunt sequentia.

13. CUR IN DESCRIBENDIS OPERIBUS PONTIFICIS MORETUR.

Hucusque prosequuti sumus, prout datum, quantus Thomas hic noster fuerit in aula et quantus post cœperit esse in ecclesia, mox adepto pontificii gradu; quam strenue prius Henrico illustri regi Anglorum et quam gloriose post militare cœperit Christo summo regi Angelorum; in aula reddens quæ sunt Cæsaris Cæsari et in ecclesia Deo quæ sunt Dei: verum in his pontificis operibus exsequendis, sicut supra quod verebar non tacui, et hic iterum propter obtrectatores quos vereor non iterare non possum. In his inquam pontificis exequendis operibus forte nimis morosus videor et in ipsorum commendatione operum tædians inculcator verborum, et potius theologicæ edificationi quam gestorum viri historicæ explanationi insistere, et ita nimis theologum, historicum vero parum sapere: verum quivis notans nos sic saltem non judicet, sed advertat prius nos non solum pontificis opera sed et causas operum, quod et supra jam nos dixisse meminimus, explicare: quasi non solum facta, sed et animum facientis quem ab ipso sic accepi factore. Unde et factorum causas eo diligentius prosequor, quo ea ab ipso auctore sic acceperim, et factorum causas prosequens ideo in describendis ipsis sum morosior. Curramus enim per singula quæ jam descripsimus opera et liquido videbitur quod sic. Curramus, inquam, per singula, primo ad novi tironis cilicium, ad novi sacerdotis orarium, ad dispensatoris furtivum de nocte mandatum, ad solemnem illum in altari festinanter comestum agnum anniculum, ad judicem in tribunali indeclinabiliter æquum, ad

patremfamilias in mensa tam civiliter et tam religiose sobrium, ad magistrum in schola discipulorum examinatorem tam districtum. Curramus, inquam, per singula hæc, et horum omnium pervidebis vel quam ipsomet didici vel quam per meipsum indubitanter accepi, causam quidem evidenter et ob id minus breviter historiæ huic insertam. Et propterea quia tanti pontificis facta et causas factorum inseruimus tam ampla et tam digna, sicut infra molestam brevitatem concludere non valui, ita et elaborata brevitate tam clara et tam spectabilia obscurare et coarctare formidavi. Igitur quia post descripta pontificis opera et ipsorum operum causas, mox subscribendo conscripsimus, patet profecto quod ex his edificatio fructuosior, instructio perfectior, et proinde necesse ut per verborum filia prolixioris sermonis tela texeretur extensior. Et ob idem forte historiæ legem excedens plus theologum sapio: nec enim absque theologia, absque Dei sermone, Dei operum virtus declarari potest aut debet.

Igitur, si excessi in hoc, me ad id virtus operum compulit. Et si quis forte est, excusabit excessum; aut si non est, augebit meritum et uberiorem edificationis faciet fructum.

Et quidem ad operandum multum est ut quis divina operans operum suorum causam et virtutem intelligat; verum et propheta ad operandum operum quærit intellectum, ut non solum sciat quid facere debeat, sed et quum facit, cur faciat. Da mihi, inquit, intellectum et scrutabor legem tuam et custodiam illam. Ecce quod ante practicam et sanctarum operationum theoricam postulat, ut quemadmodum medici corporum salutem corporis, ita et hic salutem spiritus secundum præeuntis theoriæ operetur intellectum. Sancta quippe operatio, quanto plus

intellecta tanto edificat fructuosius et vivificat fortius et pro tempore vel agitur vel dissimulatur securius. Siquidem opus absque scientia corpus sine anima, terra sine aqua, et velut sicca absque pluvia nubes, unde etiam et caritas quæ cum scientia habetur alii omni supereminet caritati. Quod discipulos scire inter cetera optat magister eis scribens sic: Scite etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi. Quodvis enim bonum, si diligatur, tanto diligitur affectuosius, quanto scitur perfectius. Quod si forte tentationis alicujus vehementia amittitur, is qui scientiæ spiritum habet, tanto illud iterum facilius recepit quanto pro amisso pœnitere fructuosius et modum et viam ut ad illud revertatur novit perfectius: juxta quod rex ille sapiens, Qui apponit, inquit, scientiam, apponit dolorem. Ille enim profecto de virtutis bono amisso quum pœnitet acrius dolet qui scientiam habet. Quod enim est acetum sapori, quod oleum igni, quod ligna pyræ, quod diagridium medicinæ, hoc est scientia pœnitentiæ. Alioquin quod magister obsecrat, non erit obsequium rationabile obsequii causa incognita. Nam sicut melius est Domini mandatum facere quam nosse, ita prius est nosse quam facere; facere enim et ignorare quum facias, sicut non perfectæ cognitionis non perfectæ obedientiæ est: cui ignorantia detrahit et minus reddit devotam: unde et prophetarum unus: Et tu, Israel, noli ignorare. Et magister: Propterea nolite fieri imprudentes sed intelligentes quæ sit voluntas Dei, quam profecto quum feceris et causam noveris faciendi, tunc quod magister optat discipulis in omnem plenitudinem Dei impleberis. Sed ut ad priora redeamus, sicut jam diximus, in novis his novi pontificis virtutum operibus cum ipsis operibus causas et virtutem ostendimus operum; et ideo prolixiores

sumus in exequendis his, verum prolixitas hæc, sicut edificationi cedit, et laudi. Nam quicumque hæc qualitercumque exarata et qualicumque excepta calamo ob tanti pontificis devotionem et memoriam legere dignabuntur, non solum opera sed et virtutem operum suorum dicent et magnitudinem ejus narrabunt.

14. DE PRÆDIIS QUÆ REPETEBAT A LAICIS.

Verum ab his, quibus tam gloriose vitam suam instituit pontifex, sicut mihi datum utcumque expeditis, cum pontifice procedendum ad alia. Jam enim qui hucusque in portu ecclesiæ navigarat seculi mare ingredi incipit et secularia attrectare. Quod persæpe necesse pontifici, sed sapienti pontifici dulce nunquam. Jam quibusdam regni magnatibus viris magnis et potentibus, de prædiis per predecessorum suorum impotentiam seu incuriam ecclesiæ suæ abbatis, quæstionem movet, quædam repetendo, nonnulla vero ubi manifesta videbatur injuria absque quæstione revocando: qualia erant illa prædia, quæ vulgo in terra dicuntur firmæ feodales; quas omnes archipræsul, tanquam ad mensam suam propriam pertinentes, mox inter pontificii initia, illis qui firmarii dicuntur exclusis, ad proprium suum dominium revocat, nullo fiscali judice requisito. Conventus vero quare hoc faceret respondit nullo modo se litigaturum super his, quæ ad dominium suum pertinere fuisset notissimum, etsi quocumque titulo injuste alienata. Et ita prædia illa pro voluntate sua ordinavit et tenuit, donec exturbatus et hæc et alia propter justitiam proscriptus perdidisset; quod plenius enarrabunt sequentia. Et præterea instantissime repetebat feodum illud, quod dicebatur Willelmi de Ros, feodum ni fallor septem militum, quod defuncto archipræsule patre Theobaldo mox fuerat confiscatum, verum archipræsul mota dumtaxat

super feodo hoc quæstione substitit hic, regis qui tunc extra regnum agebat adventum sustinens. De quo tamen feodo, propter alia quæ emerserunt, nec tunc in proximo regis adventu verbum movit sed distulit. Erat etiam inter archipræsulem et nobilem virum comitem de Clare dura tunc contentio, eo quod archipræsul exigeret super castro illo, quod dicitur de Tunebrige, et omni territorio quod castri est sibi hominium fieri; et præsertim super omni eo quod infra leugam castro circumjacentem est, quæ vulgo banleuga dicitur, sive ut dicatur Latinius bannum leugæ. Comes vero hominium obtulit, sed super quo, quod quærebat archipræsul, exprimere recusavit. Præterea repetebat turris Rophensis custodiam, quam et de ecclesiæ suæ jure protestabatur, super hoc instrumentum publicum, chartam videlicet divæ recordationis Willelmi illustris quondam Anglorum regis, qui regnum strenue in manu forti certamine bellico adquisierat, producens. His itaque et hujuscemodi motis quæstionibus et prædiorum revocatis his, repetitis illis, oriuntur pontifici mox contentiones et lites et adversarii multi, sed propter regis metum occultiores, eximiam illam, ut supra ostendimus, quam pontifex habebat adhuc, regis gratiam sicut reverentes et verentes, et ob hanc pontificis non modicum metuentes offensam. Veruntamèn qui se læsos sentiebant aut lædendos verebantur, regem extra regnum agentem adhuc nonnulli adeunt et quærentes exponunt aliqui se passos, alii vero se passuros injuriam per pontificem, nisi regia clementia justitiæ adhibeat manum. Et constantem regis ad pontificem gratiam vel in aliquo labefactare attentantes, addunt quod nimia regis gratia cornua daret pontifici ad excedendum. Sed rex, qui opere et veritate eum diligebat, nihil motus ex his, a talibus avertebat

auditum: et quia in articulo erat transfretandi, in adventum suum in Angliam querentes distulit.

Et ecce quia post modicum crebro, sicut decet et solet, ante prænuntiatus rex apud australem portum, qui dicitur Suthamtune, nuntiatur applicuisse. Applicuit autem rex primo anno consecrationis pontificis, ni fallor, cito post Salvatoris natalicios dies. Cui confestim archipræsul una cum egregio illo puero, quem jam sæpe nominavimus, Henrico, regis filio et regni hærede, obviam venit, utpote qui regis jam ante per aliquot dies mari appropinquans prope præstolabatur adventum. Et ecce una cum regis filio regis hospitium ingrediente pontifice, rege, et universis occurrentibus per totam aulam gaudium magnum et exultatio; rege et pontifice in mutua ruentibus oscula et amplexus et sese invicem honore prævenientibus, immo et contendentibus prævenire: ita ut videretur quia rex pro filio parum, sed totum se pro pontifice effunderet, et in pontificem, et in omne se gaudium dilataret, utpote qui nunc primo suum quondam aulæ Thomam videret pontificem: sed maxime et supra alia in gaudio dilatatus ob hoc, quod de sanctitate pontificis ex aula sua sic assumpti tot et tanta, quæ supra descripsimus, secreto jam et pro certo acceperat. Pontifex vero regi ex maris fatigatione et tædio condescendens cito post salutationem mutuam et invicem sic concelebratum gaudium abscedit et in hospitium, quod prope erat, se recipit. Et mane convenientes diei crastinæ simul conficiunt iter, toto itinere soli duo, ceteris amotis omnibus, familiariter et secreto colloquentes et sibi invicem applaudentes. Quum vero per dies aliquot sic fuissent, pontifex cum præfato alumno suo regis filio a rege in gratia summa abscedit. Præfati vero queruli,

videntes et audientes, sic abscondunt se et querelas dissimulant.

15. DE PROFECTIONE EJUS AD CONCILIUM TURONENSE.

Et ecce quia post modicum felicis memoriæ tertius Alexander papa per universam catholicorum ecclesiam, erat quippe in Romana ecclesia tunc schisma, concilium convocat: verum et archipræsul noster, in omnibus magnus, magnificentissime quidem ad transfretandum se parat. Et rege quem tanquam dominum et supra hominem diligebat adito, alumnum suum regi patri restituit: et inter ipsum et regem per dies dulci et familiari colloquio habito, rege salutato, in Cantia in proprio pago suo, qui dicitur Rumenel, supra mare sito auram expectat prosperam. Qua post paucos dies data, mare ingreditur et in Flandria in portu qui dicitur Graveshende applicuit prospere, cum magno quidem et magnifico apparatu. Cui mox in ipsa maris ripa nobilis Flandriæ et Viromandiæ comes Philippus et in crastino terræ illius proceres et nobiles occurrerunt, omnem honorem exhibentes et certatim et sua et quæ poterant offerentes. Deinde vero per Normanniam et Cenomanniam transiens, in omni illustris regis Anglorum ditione, per civitates, per castella et vicos adeo honorifice quidem tanquam si rex ipse excipitur. Turonis vero jam appropinquans tertio, ni fallor, die ante celebrandum concilium civitatem ingressus. Audito archipræsulis Cantuariensis adventu mox universa civitas commovetur et obviam exeunt universi, non solum cives et indigenæ, sed et personæ ecclesiasticæ quæ ad concilium jam fere omnes convenerant diversarum nationum archipræsules et pontifices. Et quod minime tacendum, præter Romanæ ecclesiæ morem, domini patres et rectores ecclesiæ, cardinales

universi, longe priusquam civitatem ingrederetur occurrunt: præterquam duo tantum, qui domino papæ ne in tam celebri frequentia absque lateribus esset considebant. Tanta vero fuit sequentium turba ut, archipræsule ad dominum papam ingrediente palatium, ipse papa, quasi ex necessitate ne comprimeretur, in quo erat exiret thalamum et ingrederetur palatium. Quasi prophetiæ spiritu impellente, ipse papa, qui nemini vix assurgit, archipræsuli quasi obviam veniens et jam quasi in occursu reverentiam exhibens. Totus quippe occursus hic, ut videtur, sicut honorus et propheticus et in Christo Domini quasi alter Domini ipapanti tanquam vaticinium futurorum. Quod et nos hodie impletum cernimus, quando jam ab universo ecclesiarum orbe, et ab oriente et ab occidente per multas difficultates ad ipsum veniunt et adorant magis quam occurrant. Et dominus quidem papa archipræsulem benignissime tunc suscepit. Et eo quidem benignius, quod ex multo tempore cupiens erat videre eum et jam multa bona audierat de eo. Et ut videbatur super itinere ei compassus, cito dimisit eum et in hæc verba, "Vade," inquiens, "frater, quiesce; necessaria est quies post laborem." Et ita tunc recessimus, et in arcem regis, quæ prope papæ palatium erat, hospitio nos recepimus.

Videres mox in crastino ad hospitium hoc confluere multitudines. Nam, sicut audientes, sic videntes qui convenerant pontificis magnificentiam quotquot diebus confluebant ad ipsum diversorum regnorum personæ ecclesiasticæ, gratiam et familaritatem quærentes et offerentes. Præterea nobiles terræ et potentes crebro euntes et revertentes ad nos et hi præsertim qui regiam jurisdictionem exercebant, scientes pontificem in summa regis gratia, assidui circa nos aut parati ad

obsequendum aut obsequentes. Et quod ceteris majus adhuc, Romana ecclesia nostrum archipræsulem, tanquam ex multis qui convenerant primogenitum, quodam quæsi primogeniti honore et cultu honestabat præ ceteris. Jam vero per aliquot dies celebrato concilio ad archipræsulis nostri petitionem nonnullis ecclesiæ suæ privilegiis renovatis, vir apostolicus in osculo pacis dimisit [eum cum benedictione sua et gratia. Et quidam æquore et aere faventibus, in Angliam cito cum gaudio reversus est, secundo jam anno consecrationis suæ. Et a rege, pro more et debito, tanquam Pater a Filio in omni gaudio suscipitur.

. . . . . .

[*Hic intervenit in Cod. Atrab. hiatus unius folii cujus initium et finis ita ex Quadrilogo suppleri posse videntur.*]

. . . . . .

De consecratione episcoporum Vigornensis et Herefordensis.

His diebus duæ vacabant sedes episcopales in provincia, Vigornensis videlicet et Herefordiensis, prioris sedis pontifice jam mortuo, sed altero ab Herefordiensi ad Londoniensem sedem translato. Translatus Gilbertus Folioth vocatus erat nomine proprio, cognomento Folioth.]

operiatur alterum, aut si nudetur unus pauperum, ut nudus alter vestiatur. Quia juxta scripturam Re-

demptio animæ viri divitiæ propriæ. Euntes enim ibant et flebant non aliena sed semina sua mittentes. Juxta quod et legimus Dominum de tuis justis laboribus honorandum. Alioquin juxta sapientem, qui offert sacrificium ex substantia pauperum quid aliud agit quam in patris conspectu victimare filium? Et ut majora addamus adhuc toto tempore, quo occupatæ ecclesiæ vacant, sic perit opus, perit opera, perit penitus cura pastoralis et pastorale officium. Et sic totius gregis salus in periculo. Quod si monasterium occupatum sic, perit in monasterio sine patre coercitio, perit sine doctore eruditio, perit sine chamo districtio, perit sine virga disciplina, perit sine prælato obedientia. Et sic quasi per libertatem noxiam emancipata in claustris perniciosa dissolutio imperat. Qui prius sancte et districte monasticæ regulæ servi fuerant factis ejusdem regulæ liberis. Et profecto pro his gravis et præsertim in archipræsules querimonia, quorum provisioni et sollicitudini tota provincialis ecclesia commissa. Quorum dissimulationibus reges plerumque transeunt in tyrannos: quos, proh dolor, ipsi archipræsules palpant, demulcent, et deliniunt, quibus potius tanquam patres filiis imperare debuissent. Unde et magister ad metropolitanorum suorum unum, Argue, inquit, cum omni imperio: verum ut taceam nunc de metu seu negligentia aut forte imprudentia magistrorum, horum et patrum sunt nonnulli, qui ex sola mansuetudine ne dicam nunc remissione ab hujuscemodi correptionibus retardantur. Qui profecto minorem quam oporteret exhibent justitiæ libertatem, dum amicitiæ verentur exasperare dulcedinem. Sic Adam peccavit cum conjuge et Heli cum sobole prophana. In quo et se et alios quos diligunt, cum multa etiam interdum populorum

strage lædunt dum ne amicitiam offendant, errorem libere non produnt, et reprehendenda pro auctoritate qua funguntur imperiose non arguunt. Et ita dum uni sic parcunt, multi corruunt. Isti certe sic demulcentes, sic dissimulantes, sic correptionem suspendentes, non patribus diligentibus, seu pastoribus sollicitis comparandi, sed, ut ait doctorum unus, potius furibus qui seducendo avertendis pecoribus spargunt pabulum, non comminando errantibus ut revocentur intentant flagellum: quod bene attendit sapiens ille, qui olim jam dixerat utiliores esse plerumque inimicos jurgantes, quam amicos objurgare metuentes. Illi enim, dum rixantur, crimina nostra sæpe produnt quæ credebamus occulta, unde et magis confundimur; isti vero dum tacent, in nostris nos criminibus magis fovent, eo longius quo liberius, absque coertionis freno, pro voluntate in invio et nos in via currentes. Interdum in invio hoc visa nobis via recta, cujus tamen novissima ad mortem ducunt: interdum etiam viam pravam et scientes et prudentes carpentes, minime tamen arbitrantes quod tam vicina tam directa sit ad præcipitium, unde et quemadmodum juxta prophetiam cultus justitiæ est silentium ita et juxta eundem et ipsum idem silentium justitiæ interdum est præcipitium Væ, inquit, mihi quia tacui. Prophetica hic væ sibi intentat, væ metuit, et præsertim ob id quod Achab regem imperiose et libere qua decuit auctoritate non corripuerit propter quod etiam et labia polluta contraxisse se accusat. Hæc ergo omnia archipræsul noster novus ad se reversus recolens et attendens id sui esse officii, regem quem supra hominem diligebat, nunc rogabat, nunc supplicabat, nunc monebat, ut sedes diu vacantes ordinari permitteret, nunc vero amice corripiebat, objurgans quod eas vacantes tam diu occuparet, et in

temporalibus et in spiritualibus quæ inde increscebant mala non tacens: et præsertim motus ob duas illas pontificales cathedras, quas tunc temporis jam supra vacuas diximus.

16. DE DUOBUS ELECTIS IN PONTIFICES.

Et rex tandem ad multam archipræsulis instantiam pontifices fieri annuit. Et ita ad duas sedes prænominatas pontifices sunt electi, viri certe omni sanctitate perspicui; ad primam quam diximus sedem Wigorniensem quidam est electus ætate juvenis sed moribus et gravitate senex, nomine Rogerus, magnatus hic, magni viri Roberti quondam Glauconensis comitis filius; cujus adhuc virtus insignior sanguinis generositatem superabat. O si mihi nunc liceret et cœptæ historiæ lex sic permitteret, virum istum pro virtutum suarum meritis condignis efferre præconiis! Certe totam hanc martyris historiam quasi cœlestis firmamenti stella matutina illustraret, aut velut carbunculis aliquis ardentissimus in his præsentis vitæ nostræ tenebris præ ceteris ardens et lucens; quem quoties ad mentem revoco, et alterum mihi effigio Simonem Oniæ filium sacerdotem magnum, qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum: qui quasi arcus effulgens inter nebulas, et quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ et quasi flos rosarum in diebus veris, quasi thus in igne ardens et vas auri solidum, vas pretiosum, vas sanctificatum in honore et vere utile in domo Domini. Verum præsentis materiæ meæ proposito reclamante per amena virtutum ipsius prata stilo nostro effodiente nequaquam nunc rivus sed nec etiam rivulus ducendus est, nec tanquam amenans et speciosa florum gratiarum suarum varietas depingenda: quantæ videlicet fuerit puritatis lilium, quantæ verecundiæ rosa, quam cœlestis conversationis viola; quam jucundæ

societatis musica; et super omnia quanta justitiæ columna, et ad ceterorum præsidium quam infringibilis constantiæ adamas.

His ergo solum sic tactis quia nec modo locus est ut moremur in his, hic ætate juvenis sed moribus grandævus et virtutibus, communi omnium ad quos id spectabat voto electus primus fuit quem noster novus archipræsul in episcopum Wigorniensem consecravit. Qui postea et in prosperis et in adversis ipsi semper obediens etiam usque ad damna, usque ad proscriptionem et pericula multa: turpe judicans si imperatore in castris miles domi, quasi inter mulierum colos seu calathos puellarum, balnearum et unguentorum uteretur fomentis. Sed quia præsentis historiæ sequentia nos compellunt, ad præsens pertranseamus de hoc.

Accedamus ad alium Robertum nomine cognomento de Meleduno et secularium et sacrarum litterarum in scholis magistrum præclarum, in vita etiam quam in scientia multo magis adhuc præclariorem. Cujus et ille sacerdos magnus, de quo proxime sermo, prius consecratus in scholis discipulus fuerat. Hic quippe doctor magnus tam vita quam scientia, tanquam luminare magnum per universum ecclesiarum orbem erat rutilans, et discipulorum multitudinem eruditam tanquam varios per orbem lucis suæ radios a se emittens. Hic secundus et etiam novissimus quem novus archipræsul noster cum cleri et populi unanimi totius universitatis assensu in Herefordensem episcopum consecravit. Et ita in duobus his consecratis pontificibus omni, sicut mundus novit, sanctitate conspicuis, præter quos novus consecrator noster alios non consecravit, ipsius quod supra in historia hac jam testati sumus, et propositum stetit firmum et ab altissimo desiderium est

expletum, quo ut supra ostendimus disposuerat, quo altissimo supplicans postulaverat ut, archipræsulatus sui tempore contra conscientiam suam nemini præterquam digno consecrationis præsertim imponeret manum.

Post modicum vero archipræsul plerisque comprovincialibus episcopis convocatis nobile illud et regale monasterium de Redinges, in quo divæ recordationis Henricus quondam Anglorum rex secundi Henrici nunc illustris regis nostri avus in mausoleo gloriose quiescit, cujus et ipse fundator; magnifice dedicavit, rege volente sic et præsente. Et eodem etiam anno Londoniæ apud monasterium præclarum pariter et regale quod dicitur Westmunstier, gloriosi et vere sancti regis Edwardi corpus, tanquam clarum admodum et pretiosum perfectæ vas continentiæ, de terræ pulvere extulit et ob multa et præclara regiæ vitæ merita solemniter quidem et sublimiter ibidem in ecclesia inter sanctorum corpora collocavit, rege itidem volente sic et præsente. Et erat sicut præloquuti sumus, illustris regis et sancti pontificis cor unum et anima una in Deo, regno per hoc et sacerdotio in summa pace et tranquillitate concurrentibus, Deo pacis et dilectionis sic agente.

Sed proh dolor et vere dolor, nihil in humanis diuturnum, nihil permanens, sed juxta dictum sapientis et id optime experti, Omnia tempus habent et suis spatiis transeunt universa sub cœlo: tempus flendi et tempus ridendi; tempus dilectionis et tempus odii; tempus belli et tempus pacis: omnia tempus habent. Magna certe nomina et cara fœdera tanti regis et tanti pontificis. Revera tantum regem et tantum pontificem in alio mundi regno inveniri simul difficile esset et tantam inter tantos concordiam. Grandis quidem concordia sed brevis hora. In brevi quippe extrema concordiæ dissensio occupat, nec

per alium quam per totius pacis et dilectionis inimicum misere et infeliciter istud tantum et tam firmum concordiæ vinculum dissolutum, ad regni et sacerdotii unitatem solidandam tam necessarium.

Sed quid nomino vinculum? siquidem in moribundis mortalium cordibus, sicut in nobismet quotidie experimur, per tot cogitationum inania, per tot curas et causas, per occupationes tot in semet ipsis divisis, dilaceratis, discissis et divulsis, quæ bilinquium et susurronum stimulis et suspicionum aculeis adeo pervia sunt, firmum, ut nunc experto probatum, ad alterum amicitiæ vinculum omnino videtur nullum. Potest quidem talis qualis esse quasi lutea seu parietina et ruinosa quædam conjunctio, mox mox ad primam et modicam aquarum inundationem, seu ad primum et brevem aquilonis flatum dissolvenda. Quomodo enim deinceps manebit hoc inter alios, quum inter tantum regem et tantum archipræsulem amicitiæ vinculum contra omnem mundi spem sic sic ex insperato sit solutum? Quisve deinceps non metuat inimicum sibi futurum adhuc quantumcumque alter alteri amicissimus sit? Quibus quantumcumque se amantibus, si regis Henrici et archipræsulis Thomæ meminerint, non formidanda aut suspecta saltem aliquo adhuc tempore futura inimica dissensio? vere etsi alicubi quod hoc ipsum et raro, nusquam tamen nec unquam in aula, præsertim inter tot assentatores tot invidos inter bilingues tot et susurrones et suspiciones tot, secura nunquam dilectio, sed inter mortales et in aula potissimum sicut infida et instabilis semper et incerta, vanitati ut videtur cum reliqua creatura subjecta? Quæ et præsertim inter potentes qui velut quædam vitrea dilectionis vasa sunt, si modicum impingat, ex modico læditur, ex modico offensa frangitur. Et in potentibus delicata et tenera ex modico

sauciatur et in brevi expirat. O inter cetera et præ ceteris misera hæc et miseranda in mortalibus humanarum rerum conditio! Hodie in dilectionis dulcedine delectatur, cras in amaritudine odii moratur spiritus meus. Hodie tu mihi quasi cor meum, cras quasi ulcus aut vulnus letale mihi: vere temptatio est vita humana super terram.

O sicut incredibilis et vere tristis regis et archipræsulis tantæ amicitiæ in inimicitias tantas, ut cito monstrabunt sequentia, sæva et cita et dira nimis et dura conversio! Sicut certe incredibile sic et admodum triste conversionis hujus miraculum hoc. O quondam amicitia quæ sic modo emortua, tamen luctus et doloris et regno et sacerdotio ingessisti, quantum adhuc dum superstes exultatione circumdedisti et lætitia! Nam ut anticipem hic, et nunc quia locus aliquantulum sic exigit in posterum loco suo plenius dicenda præveniam; O quot et quanta ex dissentione hac regis et pontificis, acciderunt et regno et sacerdotio mala. Nam ut cetera taceam, quæ jam forte regno nobis ignorantibus acciderunt, a quibus et ab aliis in futurum regnum incolume conservare dignetur Omnipotens et immune; profecto ex dissensione hac, ut sequentia declarabunt, egregii illius pueri quem jam sæpe nominavimus, Henrici regis nostri Henrici filii et regni hæredis, accelerata est unctio in regem immatura: et postea bis inter regem patrem et regem filium gravis subsequuta et nefanda rebellio. Et demum, ni fallor, ob rebellionis peccatum in patrem regis filii cita mors nimis et festina. Et quidem regni proprie malum hoc ex dissensione hac. Inde etiam et in sacerdotio mala multa et pericula. Et in primis quidem cleri totius per regnum desolatio misera et miseranda per ecclesiæ inimicos, ejusdem cleri absque defensore oppressio miserabilis

per annos vacantium ecclesiarum destitutio, archipræsule peregrinante. Et quod adhuc gravius quæ ad omnium salutem, omni tunc sacramentorum usu cessante, utpote in vacantibus ecclesiis deficiente omni pastoralis officii cura. Juxta quod celebre illud Christi floribus quondam vernans Ægypti desertum monachorum multitudine per cellulas, tanquam mellificantium apium examinibus per alvearia circumseptum, immo et Ægyptus tota quondam religione florente, tanquam paradisus pomorum omnium et plena spiritus sancti apotheca, demum tamen ex defectu pastorum in paganismum reversa traditur, in defectum canum sic grassantibus lupis. Et ut ad prænumerata prætactæ dissensionis mala addam adhuc, demum ex dissensione hac inimica et omnibus post futuris seculis detestanda processit ipsius archipræsulis mors: quæ etsi ut universus ecclesiarum orbis concelebrat pretiosa in se et toti sicut nunc cernimus fructuosa ecclesiæ, in multorum tamen et magnorum ignominiam cessit et perniciem. Ecce quantum, quam detestabile in sacerdotio ex dissensione hac malum; quæ tanquam lethatis quædam pestis nocifera et per regnum et per sacerdotium longum nimis et circumplexum traxit post se funem malorum.

Nos autem qui præsentes, vidimus et audivimus. Sed et qui superstites adhuc nec audierunt nec viderunt et potissimum qui post nos futuri sunt, dissensionis hic causam legant. Et fuit hoc quidem quod nunc dicemus dissensionis initium sed necdum finis.

17. DE INITIO DISSENSIONIS INTER REGEM ET ARCHIPRÆSULEM.

Contigit ut quidam operarii diabolici, nomine dumtaxat clerici, sed de sorte Sathanæ, de maleficiis accusati et capti tenerentur in vinculis, talibus ut crebro solet in regno enormia patrantibus flagitia et

violantibus pacem. Inter quos sacerdos unus de homicidio infamis et accusatus a propinquis defuncti. Iste ob privilegium ordinis ad diœcesianum episcopum Salesberiensem captus dirigitur, regis officialibus et propinquis defuncti qui accusabant acriter instantibus ut episcopus exhiberet justitiam. Sed sacerdote constanter inficiante, quum non posset super homicidio per accusatores convinci, canonica indicitur purgatio accusato, accusatoribus præsertim fama consentientie et ipsis etiam probabiliter arguentibus accusatum. Sed eo in purgatione deficiente, mittit episcopus ad archipræsulem de jure consulens et ut in exequenda pœna procedat securius. Archipræsul vero consultus præmandavit ut omni privatus beneficio ecclesiastico exauctoraretur et in monasterio ad agendam perpetuam vitæ districtissimæ pœnitentiam perpetuo recluderetur. Et pœna hæc in defectum per sententiam adjudicatæ purgationis quæ ac si in convictum eadem. Et quidem clerici in hunc modum super maleficiis accusati et convicti vel deprehensi vel etiam infames et in purgatione adjudicata deficientes, absque omni mutilatione vel deformatione membrorum ex decreto archipræsulis pristinis authenticorum canonum sanctionibus roborato, hujuscemodi spirituali absque omni corporali pœna per provinciam percellebantur: pœna tamen exasperata et emollita pro qualitate flagitii pro gradu etiam et ordine delinquentis et modo et causa delinquendi. Illud etiam minime prætereundem quod circa idem tempus Philippus quidam, cognomento de Brois, in sede episcopali Lincolniensi canonicus, justitias regis, quæ vulgo errantes in terra dicuntur, probrosis quibusdam affecerat contumeliis. Propter quod rex non solum adversus ipsum sed potius adversus totum regni clerum exasperatus videbatur.

Solet quippe mox in totam cujusvis officii professionem conferri si quid forte turpiter vel enormiter ab aliquibus de professione admittatur. Sed revera iræ seu invidiæ sicut citum nimis et inconsideratum judicium hoc, tanquam si in aliqua vel exigua corporis particula macula reperta fuerit et ob id mox totum corpus nævorum sorde judicetur respersum. Et in contumeliis illis et probris constat quidem clericum deliquisse non modicum, verum querela ad archipræsulem delata, citatus clericus etiam supra modum delicti ut vel sic regis facilius quiesceret indignatio, punitus est: publica virgarum disciplina clerico adjudicata et ipso per annos, quot tamen non recordor, ab omni ecclesiastico beneficio quod in regno habebat suspenso, verum regi irato necdum etiam plene pro irati voto satisfactum in hoc. Istud enim est quartum illud quod inter alia enumerat sapiens, quod donec penitus extinguatur, videlicet iræ ignis, nunquam dicit sufficit, verum quum regi non sufficeret hoc, videbatur rex potius reum clericum ad aliquam pœnam corporalem deposcere, sed verebatur hoc exprimere, jam advertens archipræsulis rigorem non posse flecti ad hoc. Arctabatur itaque rex, arctabatur et pontifex. Rex etenim populi sui pacem, sicut archipræsul cleri sui zelans libertatem, audiens sic et videns et ad multorum relationes et querimonias accipiens per hujuscemodi castigationes talium clericorum, immo verius caracterizatorum demonum, flagitia non reprimi, sed potius in dies per regnum deterius fieri, archipræsulem et comprovinciales pontifices et reliquum regni clerum Londoniæ apud Westmunstier celebriter convocat.

18. QUALITER REX ALLEGAT PRO POPULI SUI PACE.

Rex autem, causa vocationis exposita, mox instanter exigit ut deprehensi vel pro convictis habiti

in tam enormibus flagitiis clerici lictoribus suis, ecclesiæ præsidio destituti, exponantur: ad nocendum promptiores fore adjiciens nisi post pœnam spiritualem corporali pœnæ subdantur, et parum curare de ordinis amissione, qui contemplatione ordinis a tam enormibus manus continere non verentur; et tanto deteriores esse in scelere, quanto sunt ceteris ordinis privilegio digniores; unde et severioribus coercendi vindictis, quando reperiuntur in scelere: hoc ergo rex, quorumdam fretus consilio utriusque juris se habere peritiam ostentantium, instantissime postulat ut tales mox summoti a clero curiæ tradantur, quod non solum jus humanum sed et ipsius divini juris canonica sanxit auctoritas: unde et de talibus sæpe reperitur in canone Tradatur curiæ, unde et qui pro rege, ob regium favorem ut videbatur, scienter indocti, allegabant tales nequaquam exilio vel monasterio sed canonibus sanctientibus sic potius tradendos curiæ, deinceps futuros curiæ servos, curiæ perpetuo servituros, seu alia quam adjudicaret curia pœna percellendos. Et hoc esse tradi curiæ, judici videlicet seculari relinqui ab eo puniendos, unde et bene in canone sequitur: Et recipiat quod inique gessit. Et quicquid dicatur de monasterio, asserebant constanter exilium nequaquam judicium essse sacerdotis sed Cæsaris: cujus enim terra est ejus est extorrem facere, relegare, deportare, expellere, quemadmodum cujus est ecclesia et ejus est anathematizare, suspendere, ab altari arcere, et hoc quidem pontificis, cujus est ecclesia, sed alterum Cæsaris cujus est terra. Hoc autem ob id hic intersero de exilio, quia jam archipræsul sacerdotem quendam propter flagitium degradatum terram abjurare compulerat, unde et inter cetera motus rex. Addebant et adhuc quod sub lege illa sancta per Moysen data transgressores nulla

habita gradus seu ordinis exceptione, corporaliter puniebantur, pro qualitate maleficii, reddentes animam pro anima, oculum pro oculo, et in aliis sic talionem semper recipientes, sicut populus ita et sacerdos, secundum Dei justitiam, flagitio ad se tuendum nullo tunc ordinis vel dignitatis privilegio indulto: quin potius ordine seu prælatione potioribus, si transgressores hi, durius quidem fiebat judicium et cruciatus fortior. Miram autem hanc esse nunc legis novitatem et vere sanctitatem novam, si possunt per privilegia sic se tueri flagitia quibus regnorum turbatur pax, regum violatur justitia, et denique sanctitas omnis prophanatur.

Qualiter archi-præsul contra allegat pro cleri sui libertate.

Verum post modicum archipræsul una cum fratribus suis comprovincialibus episcopis et cum præfatis eruditis suis librato consilio, regi sic ad hæc. "Domine" inquit "mi rex, sacrosancta ecclesia omnium mater et regum et sacerdotum duos habet reges, duas leges, duas jurisdictiones et duas coertiones. Duo reges, celestis rex Christus et rex terrenus, duæ leges, humana et divina, duæ jurisdictiones, sacerdotalis et legalis, duæ coertiones, spiritualis et corporalis. Ecce duo gladii hic. 'Satis est,' inquit Dominus. Neuter superabundans et sufficiunt hi, hujus vero professionis viri dicti clerici ordinis ratione et officii proprie solum Christum regem habent, ipsi quodam proprio qui capiti superponitur assignati caractere, quasi per hoc a gentium nationibus segregati et proprie et peculiariter ad Domini opus assumpti, unde privilegio ordinis et officii terrenis regibus non subsunt sed præsunt, utpote qui reges constituunt, a quo et rex militiæ cingulum et gladii materialis accipit potestatem: unde et regi nulla

jurisdictio in his, ratione dico professionis et ordinis, sed ipsi potius regum sunt judices. Isti enim, etsi in seculo infirmi contemptibiles, et imbelles nostri officii viri, tamen, juxta quod de ipsis prænuntiavit rex quidam magnus et propheta, alligant reges gentium in compedibus et nobiles seculi in manicis ferreis, unde et non sub regibus seculi, sed sub proprio suo rege, sub rege cœli, propria lege reguntur, et si transgressores, propria lege puniuntur, quæ suam propriam habet coertionem. Nec est ista lex quam nunc dicimus illa publica et communis quæ omnium pie in Christo viventium est, sed cum illa, non præter illam, privata quædam et propria, propter istam edita professionem, clericos dico. Hæc sunt sanctorum patrum constituta quædam edita propter nos, quæ bene agentes etiam in præsenti ecclesia remunerant, secus vero agentes damnant: verum et sicut proprius ipsorum rex celestis, lex spiritualis, et jurisdictio in spiritualibus, ita et in peculiari Dei portione et spirituali coercio spiritualis seorsum per se et a seculari coertione separata. Et inde est quod absque membrorum multilatione et sine omni deformatione corporis est. Spiritualis est enim. Adeo etiam quod ordinis privilegium excludat cauterium; quam tamen pœnam communiter inter homines etiam jus forense damnat: ne videlicet in homine Dei imago deformetur.

In his etiam constitutis nostris regum provisum est majestati et clementiæ. Turpe enim valde et indecens, si crudele et abominabile regia clementia videat, ut manus Deo consecratæ et quæ paulo ante regis crucifixi, mundi salvatoris, in altari effigiaverunt imaginem, nunc post tergum ligatæ publicum latronem effigient. Et plecta collo circumligata pendeat in ignominioso patibulo caput sacræ chrismatis unc-

tione delibutum, ad cujus paulo ante pedes regia se inclinavit majestas, gratiam quærens et veniam. Adjiciebat etiam archipræsul quod nec regiam deceret magnificentiam nec clementiam regiam, ut manus illæ, a quibus modo accepit ipse rex divinæ gratiæ et benedictionis cœlestis beneficium, ab ipso mox suscipiant ignominiosum supplicium, carnificum securi supposítæ, seu alias sicut deformiter et enormiter mutilatæ. Et adjecit qui regi loquebatur archipræsul. " Pariter" inquit " domine mi rex dico et de his, qui in sacris ordinibus sunt, clericis qui sacerdotum altissimi in altari coadjutores sunt: quorum tanquam coadjutorum ministerio et reges terræ cœlestis regis benedictionem assequuntur, verum tamen si qui noster fuit exauctoratus et curiæ traditus, deinceps ex nova causa hæc sustineat et dictante seculari judice pœnam corporalem subeat, æquum fore hoc et dignum non negamus et de coertione vel coercendo deinceps nostra nil interest. Curiæ enim traditus est regiæ et seculari jurisdictioni suppositus, curiæ perpetuo serviturus. Hoc est enim quod canon dicit Tradendum curiæ, quod ex historiis unum verbum hoc sumitur manifestum: verum et postquam sic traditus, nobis et illi jam curiæ servo nihil. Et ideo si qua deinceps pœna infligitur, jam non erit pœna nostri tanquam alicujus de clero, sed erit pœna vestri tanquam unius de populo. Quod autem adjicitis etiam nostros extorres facere non nostrum esse sed vestrum, quum terra vestra sit non nostra, et pœnam hanc non ecclesiasticam fore sed civilem, breviter respondemus nos illius gerere vices qui supra omnes reges est, cujus est terra et plenitudo ejus: verum et juxta quod sacri sanciunt canones, illius regis auctoritate cujus terra est et cujus legatione in terra fungimur, interdum et exiliis et bonorum suorum proscriptionibus nostros

condemnamus judicatos pro modo delinquendi et pro qualitate flagitii. Nec enim illius regis cujus infinita est potentia, limitatæ sunt pœnæ. Nisi tamen quod nobis judicio sanguinis nec etiam licet interesse, quod vestrum est, qui alterum portatis, ferri dico, non verbi gladium, qui noster est; sicut ille ferri vester. Ecce enim duo gladii hi, sub quibus omnis coertio non quidem, quod absit, rebelles inter se, sed coadjuvantes ad invicem ut quod unus non valet, alter quasi coadjutorius exequatur et suppleat; unde Satis est inquit. Et non solum etiam nostros sed et vestros vestræ propriæ regiæ jurisdictioni suppositos seculares dico nobiles sive ignobiles, quum Dei gratia præventi de his quæ in hoc seculo flagitiis admiserunt pœnituerint, terram nativitatis suæ egredi et loca illa deserere in quibus eis facilior causa et materia delinquendi est et peregre proficisci summi regis auctoritate compellimus, et persæpe Hierosolymam in templo aut in hospitalario aliave vitæ districtioris loca religiosa et longinqua temporaliter vel perpetuo peregrinaturos ibi destinamus; hoc modo summi regis mandato quasi relegantes eos aut deportantes, totum tamen pro qualitate flagitiorum admissorum et pro salute pœnitentium de flagitiis.

Si autem, ut dicitis, nostri proniores sunt et promptiores ad maleficia quia corporalis pœna spiritualem non sequitur, potest quidem esse quod in aliquibus sic: nec in his animum, quod solius Dei est, sed manum a maleficiis quantum licet et possumus cohibemus, monasterio seu etiam alii loco districto sub arctissima custodia deputantes damnatum, quum viderimus expedire sic: nec progredimur. Nostræ siquidem pœnæ sic etiam et vestræ limitatæ sunt ultra quod progredi transgredi est. Et nos si quo minus, rex noster proprius nostrum in suorum pœnis

supplebit imperfectum, qui dicit: Mihi vindictam et ego retribuam. De sacerdotibus vero veteris testamenti et levitis, qui legis transgredientes mandata corporaliter puniebantur, ad præsens nihil de his: in nova enim lege censura nova, verum et quia nova hic lex, novus rex, novum hic reformatur judicium, non solum in pœnis, sed et in sacramentis in sacrificiis et in operibus et oneribus novis. Vetera enim transierunt, et ecce quia facta sunt omnia nova, novus rex, nova lex, novus grex, nova sacramenta, nova sacrificia, nova opera et nova onera, et sic coerciones novæ et pœnæ novæ."

Hucusque regem audivimus et archipræsulem; qui in hunc modum, unus pro populi sui pace, alter vero pro cleri sui libertate conferebant, quin immo contentiosum jam funem trahebant cum archipræsule confratribus suis coepiscopis unanimiter tunc stantibus et constanter. Ita ut videretur tanquam quædam castrorum acies ordinata quæ penetrari non posset. Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his et audivit et scripsit hæc. Scripsit, inquam, et si non eadem verba hinc inde, tamen dictorum virtus et materia hæc quæ hic scripta.

O rex et o pontifex, quorum utrumque Dei apprehendit emulatio; hic zelat populi sui pacem, alter vero cleri sui libertatem. O quantus in clero pontifex, quanta devotione amplectendus a clero qui pro cleri libertate tanti regis perdidit gratiam et postposuit gloriam. Jam enim contentio magna, jam dissensio manifesta. Quanta igitur hic devotione colendus a clero, qui proposito sibi gaudio pro clero sustinuit crucem, confusione contempta, magis eligens affligi pro clero Dei quam regiæ augustalis habere jucunditatem. Nec tamen adhuc pro clero nisi solum dissensionis initium hoc et prima causa dissensionis.

His majora et ampliorem his dissensionis materiam sequentia declarabunt. Et O quantus in populo rex quantum ei a populo exultandum et quam devote, quam fideliter serviendum cum tremore, qui mox pro populi pace a tam dilecto sibi et tam fido se avertit pontifice, cui et ipse ut præostendimus tanto animo præoptaverat pontificium. O zelus regis et zelus pontificis, O zelus et zelus, quam durum, quam lacrimabile, quod zelantes hos scientiæ spiritus non conjunxit; sed qui semper disjungit, intermiscuit se spiritus vertiginis et erroris. Certo enim certius quod uterque Dei habuerit emulationem, unus pro populo alter vero pro clero; utrius tamen eorum fuerit cum scientia zelus, non hominis, qui cito fallitur, sed scientiarum Domini qui in fine declarabit judicium, verum tamen archipræsul in calce suæ supra scriptæ responsionis cum omni devotione regiam obsecrabat clementiam ne sub novo rege Christo et sub nova Christi lege in nova et peculiari Domini sorte contra sanctorum patrum statuta novam per regnum suum induceret cohertionem.

Et hoc quidem pro se et pro regni sui stabilitate obsecrans humiliter, obsecrans et frequenter; crebro inter adjiciens se hoc sicut nec debere sustinere nec posse, verum rex nihil motus ad hæc sed eo amplius ut videbatur commotus, quod cerneret archipræsulem et coepiscopos adversus ipsum ut reputabat unanimes, sic et constantes, sciscitatur mox an consuetudines suas regias forent observaturi. Ad quod archipræsul, prælabito tamen cum fratribus suis consilio, illas respondit se et fratres suos observaturos, salvo ordine suo. Et idipsum etiam ex ordine responderunt singulatim singuli per se a rege interrogati pontifices, nisi quod in musica hac una vocum dumtaxat dissonabat; episcoporum videlicet unus, qui audiens ob hanc unam omnium

vocem regem magis exacerbatum, archipræsule et coepiscopis inconsultis, mutavit verbum: et profecto pro bono ut reor, ut regis videlicet sedaret animum, dicens se observaturos regias consuetudines bona fide. Bonæ memoriæ Hilarius tunc Cicestrensis episcopus hic erat. Sed rex nihil mitigatus ob id ipsum quibusdam affectum contumeliis sprevit; et ad archipræsulem et coepiscopos se convertens, omnium sic una et eadem voce audita, dicebat aciem firmatam contra se et captiosum esse et venenum verbo illi inesse, scilicet salvo ordine, unde et petebat et repetebat ut absolute et absque adjectione regias consuetudines se observaturos compromitterent. Archipræsul respondit ad hæc quod fidelitatem ei juraverant, vitam scilicet membrum et honorem terrenum, salvo ordine suo, et quod in honore terreno regiæ fuissent consuetudines comprehensæ; et ad earum observationem se minime in alia forma obligaturos nisi in qua prius juraverant, adjiciens quod per universum ecclesiarum orbem non solum pontificibus sed et minoribus clericis hæc esset jurisjurandi forma a sanctis patribus introducta, nunc vero communis et usitata, unde nec ab hac tutum recedere, præsertim quum ut allegabat per adjectionem hanc cleri non taceat privilegium; unde et addebat qui hujus sunt professionis quum terrenis potestatibus fidelitatem jurant, eo ipso quod ordinem suum non tacent, eisdem ipsis quibus jurejurando se obligant privilegio ordinis superiores se indicant, ipsis tamen propter temporalia aliasve justas causas obnoxii, pro quibus et eis fidelitates tenentur jurejurando præstare: et archipræsulis quidem responsum hoc. Quum vero multum inclinata esset jam dies, immo jam circa diei et noctis crepusculum, tota die rex vexatus, insalutatis pontificibus in ira et indignatione

multa subito recedit ab aula. Pariter et pontifices tota die vexati recedunt et in hospitia se recipiunt. In recessu vero episcopus ille, quem supra diximus, ab archipræsule acriter est objurgatus, quod et se et coepiscopis inconsultis commune omnium verbum mutare præsumpsisset.

19. DE MUNITIONIBUS QUAS REX AB ARCHIPRÆSULE REPETIT ET EPISCOPIS EUM DESERENTIBUS.

In crastino vero rex munitiones et honores quæ archipræsul a rege jam a tempore cancellariæ in custodia habuerat repetita recepit. Et nec salutans nec salutatus a pontificibus, immo et nescientibus ipsis, clam et antelucanus Londonia recedit. Et quidem hoc grandis iræ et indignationis argumentum extitit. Nonnulli vero episcoporum videntes sic et exterriti, regem mox sunt sequuti, regis etiam, sicut præter archipræsulis sui conniventiam et conscientiam cum quo ut supradiximus prius steterant, in omnibus voluntati parentes, si id bene, habent modo ipsi quotquot mortui judicem suum Deum viventem: videat ipse et judicet. Nec enim mensuræ meæ nec meæ congruit parvitati de tantis nostri officii viris sinistri quippiam dicere: unum scio grave esse in falsis fratribus periculum; quod quidem ab initio cœpit et usque ad seculi finem non desinet. Cetera quippe pericula quiescere possunt sed hoc minime. Quod inter præsentis vitæ temptationes et agones, illos, qui secundum propositum vocati sunt sancti, exercet jugiter. Quod enim fornax auro, quod flagellum grano, quod lima ferro, hoc falsus frater est justo, quo velut eraditur donec ad veritatis acumen perveniat. Juxta quod doctorum unus Abel, inquit, esse non valet quem Caim malicia non exercet.

Quomodo episcopi archipræsulem deserverint.

Reliquis itaque tanquam palea a grano eventilatis

et excussis soli remansimus, soli sedimus, paucis de episcopis jam nobiscum, aliis subtrahentibus se a nobis in dies. Et hi tamen pauci qui nobiscum propter mecum occulti. Per dies itaque quam plures soli sic sedimus, regis tamen gratiam sperantes in dies et præstolantes, donec per vacationem regiæ indignationis deferbuisset incendium, et ira sedata causam indignationis suæ rex industrius et clemens adverteret et rediret ad se. Interim vero multi et magni videntes sic et condolentes, crebro inter nos et regem commeantes multimodis archipræsulem ad regis gratiam exhortantur, nunc familiaritatem pristinam, nunc impensos honores, nunc collata beneficia, hinc quantum pacis bonum, inde vero quantum dissensionis malum proponentes; adjicientes etiam quanta foret insipientia unius verbuli contentiosi occasione bonorum tantorum ingratitudinis incurrere notam, tam diligentis et tam dilecti tantam perdere gratiam, et tot et tantorum malorum radicem fovere dissensionem, et hoc totum unius verbuli regem scandalizantis contentione. Hoc enim solum agebatur tunc ut verbum illud, scilicet salvo ordine, quod ut supra diximus regem offenderat, aut supprimeret archipræsul in regiarum consuetudinum obligatione, quam sibi fieri petebat rex, aut mutaret. Et præ ceteris suadebat quibus sciebat modis et impellebat archipræsulem ad verbi hujus immutationem episcopus ille, quem supradiximus, inconsulto archipræsule et coepiscopis, auctoritate propria hoc mutasse, vir certe multum pectoris habens et sermone potens. Suadent igitur hi suadent illi, sed super omnia quam archipræsul ad regem habebat urget caritas. Caritas enim vera, sicut magister docet, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet; unde et persuasus tandem archipræsul sed super omnia caritate urgente, apud nobile

illud et regium castrum quod dicitur Oxeneford ad regem accessit et verbum quod regi scandalo erat se mutaturum promisit; unde et rex jam aliquantisper sedatus, archipræsuli vultum exhibet sereniorem, necdum tamen ut solito. Dicebat autem rex obligationem de regiis consuetudinibus observandis velle sibi fieri in forma hac in episcoporum et procerum regni conspectu et audientia publica. Accesserunt et quidam archipræsulis ex multo tempore emuli, sapientes ut facerent mala. Et hi suaserunt clam regi ut mox facta obligatione regiarum consuetudinum faceret expressionem. Unde et persuasus rex adjiciebat pariter se velle ut per regni magnates et antiquiores qui noverunt, regiæ consuetudines recenserentur, ne de cetero, ut aiebat, fieret aliquod inter regnum et sacerdotium schisma, clero quæ regis sunt usurpante aut rege quæ cleri sunt. Et qui tunc aderant præsules et proceres bonum hoc testabantur. Et videbatur quidem verbum hoc superficie tenus bonum, quod tamen in veritate pessimum erat, et inter regem et archipræsulem perpetui schismatis fomes. Quod apprime noverunt sapientes illi ad facienda mala, dantes pro melle fel, pro consilio virus.

De sapientibus ut mala faciant.

Talia enim solent esse consilia talium qui juxta prophetam sapientes sunt ut mala faciant: quia juxta eundem aureus calix Babylon ut qui videt aurum non timeat venenum, quod etiam dari non solet nisi melle circumlitum. Isti igitur ut mala facerent sapientes in ore quidem mel, sed vere ut scorpionum fratres gestabant in corde fel, et in cauda aculeum ut sagittent in occultis immaculatum. Quod manifestius in fine rerum declarabit eventus. Et vere isti propinantes pro melle fel, pro dulcedine pacis amaritudinem dissensionis; habent enim regna universa, ut

universi norunt, consuetudines bonas quas ecclesia approbat, habent et alias malas quas ecclesia tolerat; quibus et si forte expressis compellatur ut auctoritatem præbeat et assensum non cedit, tolerat tamen. Nam juxta legis periti dictum Expressa nocent. Et ut sapiens ait, Qui vehementer emungitur sanguinem elicit, verum ut bonis consuetudinibus et aliis expressis indistincte ab ecclesia præstaretur auctoritas, moliebantur viperei consiliarii hi, quod si non, perpetuum fieret inter regnum et sacerdotium schisma.

O invidiæ temeritas semper summa feriens. O Sathanæ calliditas semper sancta persequens. Revera invidia Sathanæ advocata alumna schismatis, mater contentionis, et detractionis inextinguibilis fomes, mœsta in prosperis, congratulans pro adversis, quam pax turbat, sedat turbatio, amenat tristitia, depressio elevat, jucundat dolor et aliena semper infelicitas pascit. Hæc nunc Sathanæ calliditate adjuncta sub adumbrata pacis specie inter regnum et sacerdotium pessima perpetui schismatis zizania seminare jam inchoat.

20. DE VOCATIONE ARCHIPRÆSULIS APUD CLARENDUNE.

Verum rex regni et sacerdotii pacem ut videbatur zelans, sed et sibi et archipræsuli suo minus in hoc prævidens, nec ullum deprehendens in hoc malitiæ fucum, mox apud quandam nobilem et præclaram regis propriam mansionem, quæ ex re nomen habet Clarendune regnum convocat universum, præsules regni et proceres. Et infra dies paucos conveniunt universi, ubi in omnium conspectu et primus ante omnes archipræsul in prætacta forma se obligat, quod videlicet regias consuetudines foret observaturus bona fide, verbo illo suppresso, scilicet salvo ordine; et quasi juratoriam adjiciens cautionem hoc se facturum in verbo veritatis confirmavit. Et id ipsum et in

eadem forma sigillatim universi pontifices. Quum vero multorum et magnorum suasionibus et consiliis, quicquid prius apud præfatum illud castellum, videlicet Oxeneford spopondisset, vix inductus fuisset ad obligationem hanc, hæc tamen ut induceretur potissima causa fuit, caritas videlicet fraterna et compatiens, quibusdam enim fratrum suorum coepiscoporum fraterne compatiebatur, illis metuens magis quam sibi, gloriosæ videlicet memoriæ generoso viro Henrico tunc Wintoniensi et Jocelino tunc Salesburiensi episcopis: quibus nisi fieret sic, tum ex antiquo odio, tum quia in præsenti propter ecclesiæ negotium habebantur suspecti, aut captio aut quod deterius imminere videbatur. Et quidem archipræsulis et pontificum ad regias et ut nominabantur avitas consuetudines observandas in genere obligatio talis. Et incontinenti facta obligatione in forma hac, per quosdam regni proceres, qui has nosse debuerant, facta est regiarum consuetudinum recognitio, et sicut publice ita et expressim recensentur. Verum quum pleræque jam fuissent expressæ et multo plures ut videbatur forent exprimendæ adhuc, archipræsul interloquutus est se nec esse de antiquioribus regni, ut pristinas regum consuetudines sciret, nec in archipræsulatu diu fuisse, unde et dicebat se nescire de his; et præterea, quia inclinata esset jam dies, tantum negotium differendum in crastinum. Placuit sermo et in sua se receperunt hospitia, in crastino revertentes in idipsum. Et quæ pridie intermissæ fuerant consuetudines regiæ recognitæ sunt et expressæ et in scriptum chirographi modo confectum redactæ, et regiarum consuetudinum nomine censitæ. Quarum tamen multæ, ut perhibebant multi, nequaquam regiæ sed, ut jam dicere cœpimus, odio archi-

præsulis ad ancillandam ecclesiam evomitum emulationis et invidiæ virus: ipso etiam rege ignorante quod inimici homines sic inter ipsum et archipræsulem suum hac astutia dissensionis zizania seminare intenderent. Nec enim rex qui adhuc juvenis, sicut nec archipræsul suus novus, pristinas regni consuetudines nisi ex aliorum relatu cognoscebat.

De consuetudinibus exactis.

Et ut illarum consuetudinum seu libertatum vel dignitatum, quas regias vocabant et quæ tunc propositæ nobis, interseramus hic aliquas, prima, ut decreti funesti chirographi propriis utar verbis fuit hæc.

I. De advocatione et præsentatione ecclesiarum si controversia emerserit inter laicos, vel inter laicos et clericos, vel inter clericos, in curia domini regis tractetur et terminetur. Sic mox in primis respondit archipræsul evidentissime clericos ad secularia judicia pertrahi, et ecclesiasticam jurisdictionem in secularem converti. Advocatio quippe ecclesiarum juri spirituali, quo is qui vulgo ecclesiæ persona dicitur curam spiritualem et regimen animarum adipiscitur, accedit et innititur, unde cujus est de jure principali cognoscere, et de accessorio, quum unum de altero pendeat et sibi invicem innexa sint et adnexa. Alioquin si istud quod perniciosa quorumdam adinventione jus advocationis nominatur, merum seculare jus et hereditarium est: vendatur, ematur, et etiam aliorum instar secularium in monomachiam deducatur. Dupliciter igitur arguebat archipræsul funestum adinventum hoc, tum quia clericos trahebant ante judicem non suum, tum quia id unum controversia non de cognitione secularis, sed potius judicis ecclesiastici est.

Huic vero funesto aliud, non tamen continuo sed tertium in chirographo, decretum subjungebatur prophanius, cujus sunt hæc verba et talis sanctio.

Clerici retati vel accusati de quacumque re, summoniti a justicia regis venient in curiam ipsius responsuri ibidem de hoc, unde videbitur curiæ regis quod sit ibi respondendum et in curia ecclesiastica unde videbitur quod ibi sit respondendum: ita quod justitia regis mittet in curiam sanctæ ecclesiæ ad videndum qua ratione res ibi tractabitur. Et si clericus convictus vel confessus fuerit, non debet de cetero eum ecclesia tueri. Hac ut nominabant consuetudine sic in scriptum redacta, advertit mox archipræsul et certius magis intellexit quam et priori propinari sibi serpentinæ emulationis virus; et mox testatus est totius funesti chirographi ipsa verba sicut insipidæ elegantiæ, sic plena malitiæ et plane libertatis cleri subversionem: adjiciens "Ecce" inquit "quia juxta funestum canonem hunc clerici tam in criminali quam in civili causa ad seculare judicium pertrahuntur. Et de novo judicatur Christus ante Pilatum præsidem. Et quod adhuc pœnalis servitutis accedit cumulo, contra Domini in propheta mandatum clerici bis judicabuntur in idipsum et duplex eorum consurget tribulatio. Quod si sic omnium sceleratorum excedet adhuc deterior clericorum conditio." Huic vero subsequens erat funesti chirographi decretum alter.

Archiepiscopis episcopis et personis regni non licet exire de regno absque licentia domini regis. Et si exierint, si regi placuerit assecurabunt quod nec in eundo nec in moram faciendo, quærent malum vel damnum regi vel regno.

Archipræsul vero objecit huic quod hujus promulgationis edicto cessarent ad loca sancta peregri-

nationes et vota et etiam evacuaretur obedientia, et quod maxime personis regni regnum præclarum carcer fieret, et sic deterior personarum regni conditio quam privatorum. Quid enim si aliqua personarum peregre proficisci se voverit, aliave forte justa causa et honesta traxerit ad transmarina? Quid si forte sicuti interdum solet inter viros apostolicos et Anglorum reges simultas aborta, ad concilium aliasve ecclesiæ necessitates expediendas vocat hic inhibet ille. Nonne oportet obedire magis huic quam illi? Christi vicario quam regi terreno? Oportet quidem: quanto magis Deo quam homini. Verum personis ecclesiasticis regibus obligatis sic et votum et obedientia secundum obligationis hujus formam de regum penderet arbitrio; unde ut archipræsul interloquendo subjecit, "Decens quidem est et congruit sic ut quævis personarum regni, si ob causam exire regnum disposuerit, a rege prius licentiata recedat: sed juratoria cautione se obligare ad hoc, ne absque licentia exeat, sicut irreligiosum et indecens."

His vero consequens erat adhuc chirographi decretum septimum.

Nullus qui de rege teneat in capite, vel aliquis domesticorum ministrorum ejus excommunicetur, nec terræ alicujus eorum sub interdicto ponantur, nisi prius rex, si in terra fuerit, conveniatur, vel justitia ejus, si extra regnum fuerit, ut rectum de ipso faciat. Et ita ut quod pertinebit ad curiam regiam ibidem terminetur et de eo quod spectabit ad curiam ecclesiasticam ad eandem mittatur ut ibi tractetur.

Hoc chirographi decreto perhibebat archipræsul plane exauctorari ecclesiam, et sacerdotes in præsenti Domini Sabaoth, velut selecti quidam aliorum duces et principes, militiæ suæ privari cingulo, qui a

summo omnium principe et qui omnium principum aufert spiritum, acceperunt gladium et liberam habent ligandi et solvendi potestatem super reges ipsos et principes. Juxta quod rex ipse et propheta: Ad alligandos, inquit, reges eorum in compedibus et nobiles eorum in manicis ferreis. Ex auctorarentur, inquam, Christianæ militiæ duces sacerdotes sic, quorum est discernere inter sanctum et prophanum, inter pollutum et mundum, et ad quorum qui leprosus fuerit separatur arbitrium.

Huic vero mox subsequens chirographi decretum octavum.

De appellationibus, si emerserint, ab archidiacono debent procedere ad episcopum, et ab ipso ad archiepiscopum. Et si archiepiscopus defecerit in justicia exhibenda, postremo ad regem est perveniendum ut præcepto ipsius in curia archiepiscopi controversia terminetur, ita quod non debet ulterius procedere absque assensu regis.

Huic in prima facie cervice erecta archipræsul se opposuit proclamans, huic promulgato sic, ipsos archipræsules, si consenserint, manifeste perjurii reos, qui in susceptione pallii inter cetera de appellationibus deferendis Romano pontifici expressum juraverunt: adjiciens etiam dire et funeste tolli hic omnium refugium oppressorum, quibus tanquam ad matrem omnium Romanam ecclesiam libere recurrere prohibetur.

Post hoc inter pleraque alia supponitur chirographi decretum duodecimum.

Quum vacaverit archiepiscopatus, vel episcopatus, vel abbatia, vel prioratus de dominio regis, debet esse in manu ejus, et inde percipiet omnes redditus et exitus sicut dominicos.

Huic mox respondit archipræsul breviter, res pau-

perum fisco minime applicandas, et hoc forte, sicut contra clementiam et magnificentiam regiam, quæ etiam tanquam alienæ divitiæ nequaquam sunt redemptio animæ principis, quod etsi illorum qui præcesserunt nos temporibus aliquando sic, minime tamen tanquam sacrilegium hæreditarium hoc trahendum ad consequentiam. Sed ecclesiæ semper clamandum, semper obviandum, et quatenus potest resistendum; et si sustineatur quod corrigi non potest, tamen consentiendum nunquam.

Sequitur vero in eodem irregulari canone. Et quum ventum fuerit ad consulendum ecclesiæ, debet dominus rex mandare potiores personas ecclesiæ, et in capella regis fiet electio. Et quidem archipræsul, tanquam validus canonicæ electionis patronus, præhabito cum eruditis suis consilio, sicut in aliis et in hoc, mox respondit, sicut canonem novum et novam ex ipso electionis formam introductam, apostolicarum sanctionum priscis jam et usitatis institutis sicut penitus diversam et adversam; nec licere sibi absque viri apostolici, seu potius totius universalis ecclesiæ auctoritate, novitati tam singulari et singularitati tam novæ, præsertim super tantis personis ecclesiasticis constituendis in insulana credita sibi ecclesia, novam auctoritatem præstare, vel assensum, etiam et si ecclesiæ plurimum expediret sic. Hoc enim esset jam velut particulare quoddam schisma in ecclesia facere ex suo sensu et suo spiritu, a generalibus et jam usitatis sanctorum patrum sanctionibus sic recedere: addens quod hæc electionis forma nova in Anglia, velut quædam in corde maris scintilla, mox per universum ecclesiarum orbem incendium grande de facili ex se posset producere. Nam si ad votum suum et nutum hanc electionis formam adinvenit in regno suo rex Anglorum, quidni similiter facturi in

regnis suis audientes hoc et reges cæteri? Addens etiam quod novus canon hic plane canonicæ electionis libertati et honori plurimum derogaret: quum nisi urgentissima ratio interveniat, eo in loco eligendus sit antistes, ad quem consecrandus est, non quidem in præsentia principis etsi de principali conniventia et assensu. Quis enim principis præsentiam non paveat? Quis non exhorrescat? Quis nominabit libere, nisi quem desideraverit ac quem postulaverit princeps? Quod sancti patres religiose et sapienter providentes statuerunt, ut nec in curia nec in aula seu camera, nec etiam in principum capella seu oratorio pontificum aut fieret aut confirmaretur electio.

Adjiciebat etiam decere minime ut ecclesiastici principes, personæ tam celebres tam magnificæ, quibus tot populorum regimen, tot animarum cura, et tot ecclesiarum sollicitudo credita est, in talibus et talium præsertim locis quæ quorumlibet laicorum seu etiam regum deputata sunt obsequiis aut eligantur aut confirmentur electi. Et objectis sibi mox respondit, quia et si in hoc Anglorum regno ab aliquorum regum retro temporibus sit factum sic, magis hoc tyrannice usurpatum quam constitutum legitime. Adjecit tandem de variis electionum figuris, de quibus per utriusque testamenti paginam ecclesiasticæ nos historiæ edocent, ex quibus in ecclesia primitiva catholicos seculi principes ecclesiasticis electionibus et negotiis non nunquam interfuisse manifestum, verum secundum profectum fidei et varias circa ecclesiam rerum vicissitudines varia sanctorum patrum super electionum figuris dispensatio invenitur. In quibus aliter statutum reperitur inter ecclesiæ nascentis primordia, aliter vero nunc, quando juxta prophetæ vaticinium posita est in superbiam secu-

lorum; unde et ab hac electionis forma, quam nunc universalis ecclesia suscepit, approbat et observat, absque ecclesiæ auctoritate recedere tutum minime. Et quidem archipræsulis responsum ad hæc sic.

Ex istis itaque constitutis funestis, quæ jam expressimus, odio archipræsulis ad ecclesiasticæ libertatis oppressionem ab ecclesiæ inimicis fabricatis, sic quisque mox videre potest quam manifesta, quam justa archipræsulis nostri primo exilii et demum martyrii causa fuerit. Quod alicujus martyrum causa justior fuerit aut apertior, ego nec audivi, nec legi: qui potest doceat, quum tamen et de illis pleraque alia restent adhuc funesto illi decreti chirographo inserta formæ et sanctionis consimilis.

Verum non est meum, non est meæ mensuræ, non parvitatis meæ, ad regias seu ecclesiasticas consuetudines dignitatesve aut libertates se extendere. Nihil parvitati meæ et dignitatibus illis; nec meæ mensuræ est vel scientiæ probare illas vel improbare: ipsorum potius regum et pontificum consideratio hæc. Solum quod audivi, quod vidi, hic testor. Unum scio quia hæc quæ jam expressimus et alia non nulla similia his, numero, ni fallor, quasi decreta capitulatim distincta sedecim, præfato inserta chirographo, plena jam erant inter regem et archipræsulem dissensionis materia. Et hoc decreti chirographum, ab ipso originali mutuatum, favente Domino, in historici hujus voluminis fine integre postponemus ut cunctis martyris hujus historiæ lectoribus liquido pateat, etiam præter ea quæ jam posita, quam clara, quam aperta, quam perspicua primo exilii et postea martyrii fuerit archipræsulis causa. Domino quidem omnium judice mirabiliter quidem, sed æquissime disponente, ut cujus fuerant odio introductæ et quibus semet ipsum accusans videbatur quodam modo con-

sensisse, per eundem ipsum postea in proprio ipsius cruore sint abolitæ, delens sic hoc, quod adversum nos erat decreti per chirographum quod erat contrarium nobis ; palam etiam triumphans principatus et potestates in semet ipso. Nam ut de aliis nunc prætream, ipsius regis advertentis se et corde toto et corpore ad archipræsulem suum in fine reversi, huic de quo nunc agitur præsenti decreti chirographo renuntiavit, renuit et vim ejus omnem et auctoritatem explosit: quod plane liber, quem Melorum inscripsi, quem historiæ huic subjunxi, edocet. Quod si mihi objeceris multa de iniquis statutis illis per regnum observari adhuc, breviter respondeo et certissime regem ipsis, ut diximus, renuntiasse et Christi sponsam ecclesiam in sanguine martyris Christi triumphali evicisse. Si rex pœnitens et renuntians perseveraverit, Deus novit Deus velit, rex ipse viderit. Et si, ut mihi objicis, funesti illius chirographi consuetudines aliquæ vim habent, et tanquam de stirpe noxia de nocuis amputatis nonnulla quasi spuria vitulamina male excrescant, adhuc sperandum quod ad archipræsulum martyris successorum instantiam, per regum clementiam, quum crebro et devote martyris et martyrii causæ extiterint memores, imperfectum supplebitur, et plene a facie ecclesiæ computrescet servitutis ecclesiasticæ jugum. Aut si non habebunt, Altissimo disponente, sic martyris successores archipræsules his diebus carnis suæ exercendæ probandæque virtutis materiam,—sed quasi præoccupantes, necdum est de his quæ nunc hic tangimus locus, revertamur ad hoc quod in præsenti agitur, jam propositam plenam et ni fallor solum ex his quæ pretetigimus, præter alia quæ hic præterimus, totius ecclesiæ judicio justissimam dissensionis causam et materiam. Quam totius ecclesiæ primas vir apostolicus sua quæ

omni præest auctoritate justificavit confirmans, sicut sequentia declarabunt. Revertamur inquam ad plenam jam dissensionis causam. Jam enim plana, jam ampla dissensionis materia, post modicum exilii, et postmodum martyrii causa.

O emulorum inveterata iniquitas, O legum prophana novitas, ad malum nimis efficaces! Quæ tantum regem et tantum pontificem tam necessario, tam commendabili caritatis conjunctos vinculo, tam irreparabiliter disjunxerunt; væ illis propheticum et æternum, qui leges has novas condiderunt. Ipsius profecto diabolicæ emulationis adinventiones hæ. O emulatio quæ in vilis et contemptibilis vitæ hominibus tugurium habens, regum solia et doctorum cathedras petit. Vere quidem dictum et vere nimis verum, quod

Summa petat livor, perflent altissima venti.

Cui et illud consonat sapientis; Stellio manibus nititur et moratur in ædibus regum. O quam dira quam dura, et quam inhumana emulatio hæc, tam dulcia, tam cara et mundo tam clara, tantæ dilectionis, dulcedinis tantæ dissolvens fœdera! quæ caritati ex directo opposita, ut jam supra nos dixisse meminimus, et dolor iterare nunc urget, semper de pace turbatur, de concordia dissidet, de incolumitate tabescit, de felicitate torquetur, de successu tristis, de dolore hilaris, cum gaudentibus flens, et cum flentibus gaudens. Sed spretis his pacis inimicis, operariis Sathanæ, revertamur et exequamur proposita.

Scripto vero expressas, ut jam diximus, consuetudines continente ad chirographi formam confecto et propalato, postulat rex ab archipræsule et coepiscopis, ut ad cautionem majorem et firmitatem sigilla sua appendentes apponant: verum archipræsul et si vehementer motus et contristatus, dissimulat tamen, regem

exacerbare tunc nolens. Et caute quidem non de plano negat, sed differendum dicebat adhuc. Et si paratos ad faciendum, adjiciebat tamen propter negotii magnitudinem decere dilationem vel modicam, quum juxta sapientem absque consilio nihil faciendum sit grave, et exinde post deliberationem aliquantulam, ipsum et episcopos alios super hoc decentius requirendos. Scriptum tamen dictas consuetudines continens recipit, præmeditate quidem et provide ut causam videlicet suam secum scriptam haberet. Alteram vero scripti partem suscepit Eboracensis archi-episcopus: rex vero ipse tertiam, in regum archivis reponendam. Et sic a curia recessimus versus civitatem Wintoniam proficiscentes.

21. DE ARCHIPRÆSULIS MŒSTITIA ET PLANCTU.

Verum archipræsul in via supra modum conturbatus videbatur et contristatus, contra solitum neminem suorum alloquens in via, nec ipsum aliquis; neminem vocavit, nullus accessit, sed solus et seorsum equitabat per viam, solus in via meditans. Deprehendimus mox id nos, itineris comites, conferentes et condolentes, et jam aliquantulum suspicantes quid hoc. Tandem vero discipulus, qui scripsit hæc, præsumpsit accedere: " Domine" inquiens " contra solitum quare vultus tuus sic concidit? Nec enim eam ostendis faciem, quam heri et nudiustertius, nec in via, ut solito, cum illis aut consilium habes aut collationem?" Cui archipræsul: " Nec mirum" inquit " [*videre enim jam mihi videor, quod per me, peccatis meis exigentibus, debeat ancillari Anglicana ecclesia, quam mei prædecessores inter tot et tanta, quæ mundus novit, pericula rexerunt tam prudenter: pro qua et inter hostes ejus militarunt tam fortiter, et triumphaverunt tam potenter; et quæ ante me exstitit domina, nunc per me miserum videtur an-*

cillanda: qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret: et ecclesia quidem merito passura hæc est per me, et meo tempore, qui non, sicut prædecessores mei, de ecclesia, sed de aula assumptus sum ad hoc officium. Non de claustro, nec de loco religionis aliquo, nec de schola Salvatoris, sed potius de satellitio Cæsaris, superbus et vanus, de pastore avium factus sum pastor ovium; dudum fautor histrionum, et canum sectator, tot animarum pastor: posuerunt enim me nescio qui custodem in vineis, qui meam propriam non custodivi, sed neglexi; longe certe a salute ecclesiæ ante-acta vita mea: et nunc hæc opera mea: unde et plane video me jam a Deo derelictum, et a sede sancta, in qua locatus sum, jam abjici dignum." Dum igitur dolor eum sic urgeret, exitus aquarum deduxerunt oculi ejus, ita ut inter continuas lachrymas singultibus crebro erumpentibus, compelleretur magis rumpere sermonem, quam finire.]……(Hæc ex Quadril. Hiatus un. fol.)…… novissimo in novissimo in die ab auditione mala non timebit. Et compatiens discipulus sic, lacrimis prout poterat repressis et singultibus, ita magistrum est adorsus, " Domine" inquiens " scriptum est quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his qui secundum propositum vocati sunt sancti: adeo etiam quod si indistorta et amfractuosa via et vita hac deviant et exorbitant et currant in invio et non in via, hoc ipsum invium ipsis sit tanquam quoddam compendium ad salutis viam, ad veram patriam, eo ipso quod sic deviant, duce suo, rectore suo Deo ipsos mirabiliter dirigente; unde et mirabilis Deus in sanctis suis deducens eos in via mirabili, adeo mirabili ut ipsum invium via fiat eis ad salutem, via ad patriam. Confide igitur, domine mi, quia si cecidisti Domino manum supponente resurges fortior:

si alio impellente corruisti, resurges cautior: si vero motu proprio resurges humilior. Ita et apostolorum princeps, pastorum forma, Petrus præsumens se prius moriturum quam negaret magistrum, primo ad ancillæ vocem negavit, et postea ductus ante reges et præsides non cessit deinceps, ex presumptione factus doctior et humilior, ex apostasia fidelior, ex negatione constantior. Sic novit Omnipotens sapientiæ spiritus ex malis elicere bona, tanquam si ex arida violam, ex rosa spinam, mel de petra, oleumque de saxo durissimo. Ad hoc igitur deinceps summo elaborandum studio, ut quemadmodum in apostolorum principe et pastorum forma, fiat similiter et in te. Si verbo offendisti ut Petrus, Petri instar operene offensas. Regias quidem bonas consuetudines observare bonum et justum. Si quæ vero aliæ, ut dicis, novæ tui odio in ecclesiæ detrimentum ab emulis adinventæ, satis notum quid agendum de his: quas profecto, sicut credibile, nec rex exigeret si novas fore adverteret et inductas ab emulis: prophanæ enim legum novitates evitandæ, quorum adinventoribus propheta, immo Dominus ipse per prophetam, suum Væ intentat, Væ, inquiens, qui condunt leges novas. Quas profecto novas et malas Christianorum regum clementia ad Christi honorem non solet inducere, vel inductas exigere, sed potius abolere. Sic enim crevit ecclesiæ libertas, sic decus cleri. Sed ut jam de alio, de quo tam lacrimabiliter planxisti, annectam, de vita ante acta dico, unum pro certo scias quam, sicut te ipsum accusas, officio huic in quo nunc es, vita ante acta non consonat. Nihil deliciis et divitiis illis Augusti et sarcinæ huic pastorali; unde et ni fallor ostendet tibi Deus quanta pro ipso oporteat te pati, qui non de ecclesia sed de aula assumptus, ad sedem hanc gradum hunc tamen scandere præ-

sumpsisti. Igitur quod solum superest, si ut dicis cecidisti turpiter, fortiter resurge et decenter, et excute te, si filius excussorum es, immo quia es, et viriliter age et confortetur cor tuum, ne tristitia te absorbeat, sed potius justitia erigat, viriliter inquam age et confortare, et esto deinceps cautus, fortis et robustus. Et scias pro certo quia Dominus erit tecum, adjutor fortis, sicut legitur fuisse cum David rege et propheta, prius tamen adultero et proditore, et cum eo, quem jam diximus, apostolorum principe, prius apostante, et cum sancta illa et apostolica peccatrice, et demum cum egregio illo gentium doctore, prius et supra omnes ecclesiæ persequutore: fuisti quidem et tu, ut videbatur tunc et dicebatur sic, aliquando Saulus. Quod si nunc Paulus esse desideras, squamis oculorum tuorum abstersis palam ipso opere ostendet tibi Jesus tuus, quanta te oporteat pati pro nomine ejus."

His dictis, tantæ quam supra descripsimus mœstitiæ aliquantulum consolationis videbatur infusum. Magis etenim quam ad verborum virtutem, respexit ad exhortantis dilectionem et fidem. Et ecce episcopus ille, cujus suasione et impulsu supra diximus verbum illud suppressum, scilicet salvo ordine, subito nunciatur nos sequi. Et archipræsul convertens sermonem ad discipulum qui proxime loquutus adhuc cum eo fuerat, " Sequatur" inquit " et vadat retro me Sathanas."

Quomodo archipræsul a viro apostolico sit absolutus.

Post paucos vero dies eo quod ex gestis cauteriatam gereret conscientiam, archipræsul cum multa festinatione ad Romanum mittit pontificem utpote cujus est sanare contritos corde et alligare contritiones eorum. Igitur sicut absens per scripta poterat, vulnus detegit medicinam quærit, interim toto tempore videlicet

circiter quadraginta dies ab altari se arcens, donec reverso nuntio a summo pontifice, super his quibus se accusabat per apostolicum scriptum absolutionis gratiam obtinuisset, nuntio quidem in tam brevi reverso eo quod summus pontifex tunc in nobili et regia Galliarum civitate Senonis propter schisma moraretur. A quo et præter absolutionis beneficium multam per apostolica scripta consolationem accepit, quibus ut et pastoralem sarcinam fortiter et alacriter sustineret, et strenue ad opera pastoralia se accingeret, paterno exhortabatur affectu. Verum et apostolicum ipse mandatum hoc tanquam hostiam cœlitus sibi missam in omni jucunditate suscepit, sicut et qui spiritu ferventissimus erat; in omni, inquam, jucunditate et alacritate, hinc per apostolicæ absolutionis gratiam, inde vero per apostolicam epistolam exhortatoriam, tanquam duo materni pectoris ubera, plene jam ipsius spiritu recreato: verum, quia ut diximus dominus papa erat prope, et confessionis saluberrimus usus per scripta nec fieri solet nec debet, videns etiam quia propter ea quæ supra diximus, in populo suo vix faceret fructum, in propria persona summum pontificem adire disposuit, unde et suis etiam ignorantibus præterquam duobus tribusve quos secum ducebat noctu clam transfretare attentavit. Nec enim si palam vellet, pateret egressus. Inter ceteras quippe præscriptas consuetudines fuit et hæc, quod nemo pontificum vel personarum regni absque licentia regis vel justitiarum ejus terram egrederetur; unde et archipræsul clam egredi attentavit, bis quidem mare ingressus, sed quoties ingressus et repulsus, tamquam Deo per elementa sua ipsi in facto hoc resistente. Sicut enim omnia tempus habent, sic et tempus occurrendi et tempus fugiendi, fugæ vero hujus necdum tempus. Quæ et si clam destinata, citissime tamen di-

vulgatum per terram quod archipræsul sic transfretare attentasset; unde et stupet populus, proceres admirantur, pontifices turbantur, rex plurimum motus est, eo maxime, ut credebatur, quod archipræsul tam cito et subito contra statuta sua agere presumpsisset.

Archipræsul vero intelligens Deo minime placere quod attentavit, audiens etiam certissime et sciens regem exacerbatum ex hoc, et propterea mœstus, qui adeo regem diligebat quod eo exacerbato lætus et hilaris esse nequivisset, apud regiam illam mansionem quæ dicitur Wodestoche acceleratim accessit ad regem. Rex vero venienti ad se archipræsuli honore, non tamen quem solebat, exhibito dissimulavit audita; quod tamen minime archipræsul et qui cum eo erant arbitrantur; dissimulavit inquam, nisi quia velut jocando improperavit archipræsuli quare terram suam deserere voluisset, tanquam si ipsos duos simul capere non posset; verum jam deprehendit archipræsul, qui regem ex multo tempore et familiaritate eximia noverat, cor regis elongatum ab eo, et qui in aula id ipsum jam prædicabant; unde et quantocius licentiatus a rege discedens et intelligens apprime ab ipso cui mare et venti obediunt, egressum de terra inhibitum, cogitabat jam intra se, et secreto etiam suis expressit, deinceps aut cedendum turpiter aut certandum viriliter: verum et fultus apostolica auctoritate et exhortatione, sicut erat spiritus fervens, mox excussit se filius excussorum, cum prophetico sarculo evellens, destruens, dissipans et eradicans quicquid in horto Domini male plantatum repperisset. Non quiescebat manus, non parcebat oculus. Quicquid etiam pravum, quicquid asperum, quicquid distortum, non jam cum prophetico sarculo sed in evangelica securi dejiciens; regias quidem et ecclesiasticas consuetudines bonas observans; alias vero in ecclesiæ

detrimentum et cleri dedecus introductas, tanquam spuria quædam vitulamina resecans, ne mitterent radices altas. Et tanquam de salebri nimis silva et veprosa sic nitebatur pro viribus, quicquid asperum, incompositum, indecorum, obviumve foret, totum de populo suo delere et exturbare, ut faceret prava in directa et aspera in vias planas.

Sed heu! grandis quidem opera sed parva mora. Jam enim eo ipso suscitantur et adversarii a dextris et a sinistris: ita ut prophetatum de capite huic illius capitis membro aptari possit, quod videlicet positus sit in ruinam et in resurrectionem multorum et in signum cui contradicetur. Currunt hinc quotidie ad regem rumigeruli, accusantes quod consuetudines regias, quas se observaturum juraverat, non observaret, inde vero pulsant queruli plangentes quod de nimio regiæ gratiæ favore confisus eos exhæredasset. Sed super omnes emuli aulici pungunt et instigant, improperantes jam manifeste tot et tantorum bonorum ingratitudinem. Jam enim serpens ille tabidus, quem circa operis hujus initium diximus latenter per aulam et angulatim serpsisse, manifeste exerit caput. Et hæc certe, ut dicit sapiens, lingua tertia, quæ multos commovit et dispersit de gente ad gentem. Tres igitur hi rumigeruli queruli et æmuli aulici; primi ut sciniphes, secundi ut apes, tertii vero scorpiones; omnes hi jam virum depungentes et regem jugiter instigantes, ita ut vox illa de capite congruat et huic illius capitis membro: Sicut apes, inquit, circumdederunt me, et exarserunt sicut ignis in spinis. Convenerunt igitur omnes hi archipræsulem pungentes et regem contra archipræsulem suum instigantes, nec igitur mirum, si ad instigationes has tanquam ad aculeos tot cor regis expungatur et in iræ et indignationis flammam ebulliat. Unde et ex

his, quæ quotidie colliguntur, stipulis rex magis ac magis accenditur et ira, repressa adhuc intus, excrescit in dies, quæ et tandem erumpit. Si enim sufflaveris, inquit sapientia, quasi ignis exardebit. Et in primis quidem ad dictorum querulorum instantiam archipræsul citatur ad causam, ut super quibusdam ablatis sibi ut dicebant prædiis ipsis veniat responsurus.

De citatione archipræsulis apud Norhamtune.

Verum quia ad citationem primam in propria persona se non exhibuit, misso tamen procuratore secundo citatur, et præter tempus locus etiam determinatur, nobile videlicet illud et regium castrum quod dicitur Norhamtune. Tempus, ni fallor, mensis October, hebdomadæ feria quinta, sexta ante beati Calixti papæ et martyris natalicium. Ad diem et locum hunc ex edicto regio regni pontifices universi et proceres districtissime convocantur.

Sed quæ hactenus stetit in littore, nunc navis in altum trahenda. Nam, qui hucusque navigavimus in portu, in mare deinceps magnum et spatiosum velificare nos oportet, et inter Scyllæos canes et Charybdim, inter Syrtes et periculosas alias multas maris voragines navis nostra ducenda. O voragines maris, O pericula seculi! Omnia excelsa tua et fluctus tui super nos transierunt. Dixit enim et stetit spiritus procellæ et exaltati sunt fluctus ejus.

De opere primæ diei quo ad concilium venit.

Vocatus ut diximus ad causam, immo potius ad luctam, statuto tempore et loco supra determinato Domini palæstrita accessit. Et in primis quidem supra dicti queruli, sicut apes, Christum Domini, pontificem Christi circumdederunt. Et acerrime quidem in ipsum tanquam tot pungentes aculei, civiles quæstiones intentantur. Et cognito hoc quod, sicut jam diximus, ad primam regis citationem in propria

se persona non exhibuerit, etsi, ut e contra allegabat, responsalem sufficientem miserit, nihilominus tamen omnium et procerum et etiam pontificum judicio, ipsius mox bona omnia mobilia sunt confiscata, nisi forte regia clementia vellet temperare judicium, quod est, sicut vulgo in terra dicitur, de omni mobili suo in regis misericordia judicatus est. Quum vero audisset se jam judicatum sic, " Qualis" inquit " sit sententia hæc, quale judicium hoc, cujusvis sive scripti sive consuetudinarii jurisperitis omnibus patet: me contra hanc dicere quicquam non oportebit; me tacente, secula post futura non tacebunt." Nova quippe judiciorum forma hæc, forte secundum novos canones proxime apud Clarendune promulgatos. Verum de judicio præteriens sic protestabatur hucusque inauditum a seculo, Cantuarienses in curia regum Anglorum pro qualicumque causa judicatos, tum propter dignitatem ecclesiæ, tum propter auctoritatem personæ. Eo videlicet quod Cantuariensis et regis et omnium qui in regno sunt, spiritualis sit omnium parens; unde et ob id et a regibus et a proceribus regni archipræsuli suo semper delatum. Veruntamen multo magis quam de judicio seu proceribus judicantibus, de confratribus suis suffraganeis coepiscopis querebatur, novam dicens formam hanc et ordinem judiciorum novum, ut archipræsul a suis suffraganeis, pater a filiis, judicetur. Minus fore malum adjiciens verenda patris detecta deridere, quam patris ipsius personam judicare. Nam, ut aiebat, professionis et obedientiæ vinculum ita arctum est et adeo ligat, quin potius professos præposito suo, tanquam membra capiti, sic conjungit et unit, quod etsi ratione temporalium regibus obnoxii sint, præpositos tamen suos pro temporalibus nec etiam civiliter judicare possunt aut debent, præ-

sertim inhibiti. Quum obedientiæ virtus tanta sit, quod non solum temporalia deserere, sed et propter ipsam semet ipsos super impendere teneantur. Supra omnes etiam causabatur pontifices quod talem sententiam tulerint. Quod tamen nequaquam vel nomen meretur sententiæ, sed meri potius odii conflatorium fuit. Unde et hæc ita gesta nullum libertatis præjudicium successoribus suis parere verebatur, nec post futuris temporibus ad consequentiam trahenda. Et quidem, ut asserebat secretius, pontifices suum sic archipræsulem judicantes, quin potius linguas in archipræsulem suum sic debacchantes suspensionis interdicto mox ligasset, nisi quia Christi athleta ad majorem se adhuc parabat conflictum. Et hæc sententia, sic lata in archipræsulem feria quinta, prima fuit concilii actio.

De opere secundæ diei.

Die vero sequenti rex ipse exigit ab archipræsule pecuniam quam, ut asserebat, cancellarius tunc a se acceperat mutuam, argenteorum videlicet libras quingentas. Quod audiens archipræsul, quasi in stuporem mox versus, incivile inquit, regiæ præsertim magnificentiæ, donata repetere: " Nec inficior quidem tempore cancellariæ eam, quam nunc ut audio repetis, numeratam mihi pecuniam non mutuam sed donatam: et, si placeret, in officio illo qualem me obsequio vestro exhibuerim, magis nunc ad memoriam revocandum, quam ex indignatione adversum me ut sentio concepta, sic in me nunc, per inter nos gesta tunc, vindicandum." Verum rex ad verba non respiciens judicium postulat, et præfati illi parati ad judicandum, tam pontifices nostri quam proceres, petitam pecuniam solvendam judicant, eo quod archipræsul pecuniam illam, et si donationis titulo quem tamen tunc probare non poterat, confessus

est se recepisse. Adjudicata vero sibi pecunia exigit rex cautionem: sed respondit archipræsul ad hoc, se in regno habere quod pecunia adjudicata multo pluris esset, nec decere si esset de regis bene placito ut aliam cautionem exhiberet, seu etiam ut rex exigeret. Sed objectum est quod de mobili nec etiam haberet tantum, eo quod die hesterna universa bona mobilia sua per judicium confiscata fuissent. Instatur ergo et cautio petitur, et ibidem acerrime dictum ei in faciem quod aut caveret aut remaneret: qui comminabatur corporis captionem sic innuens, verum nonnulli, rege ex directo jam adversante, videntes archipræsulem destitutum, qui nec etiam a suffraganeis suis suffragium sed naufragium potius incipiebat jam pati, videntes inquam sic et commoti, sponte eorum aliqui se obtulerunt et fidejusserunt pro eo. Et erant fidejussores quinque singuli pro libris centum. Et hæc pecunia, sic exacta ab archipræsule feria sexta, secunda fuit concilii actio.

De opere tertii diei.

In crastino vero, Sabbati videlicet die, non nobis Sabbati dies illuxit sed dies operis et afflictionis, utpote rege ipso, ut jam diximus, ex directo nobis se opponente. In hoc igitur Sabbati die rex ab archipræsule super omnibus quæ de regis mandato tempore cancellariæ in custodia habuerat, ratiocinia exigit, episcopatibus dico tunc vacantibus et abbatiis, baroniis etiam et honoribus multis et magnis quorum omnium cancellarius tunc custodiam habuerat: horum omnium, ut dicebat rex, ratiociniis hucusque sicut nec exactis nec præstitis. Et reddendæ ratiocinationis summa taxata, videlicet circa triginta marcarum millia. In palatio vero et alii qui ad concilium venerant universi jam audientes hoc obstupescunt. Et jam sparsim submurmurant solam captionem archipræsuli

superesse. Alii vero etiam graviora suspicabantur et hoc quidem jam passim. Archipræsul vero, qui ut supra diximus, mare in castro hoc inchoavit descendere, et maris seculi periculosas attentare voragines, subito et ex inopinato exacta ratiocinatione hac turbatus est, motus sicut ebrius et omnis sapientia ejus devorata est. De qualibus psalmista, Turbati, inquit, sunt, moti sicut ebrius et omnis sapientia eorum devorata: verumtamen convocatis pontificibus post deliberationem multam quid respondendum agendumve ad hæc, sanctæ recordationis Henricus tunc Wintoniensis episcopus, qui quidem archipræsuli favit sed propter metum occultus, tandem recordatus est quod in electione archipræsulis tunc Cantuariensis archidiaconi et regis cancellarii, ab omnibus curiæ nexibus Anglicanæ ecclesiæ redditus fuerit absolutus. Quod et nos supra dixisse meminimus quum de archipræsulis electione ageretur. Et quidem tam evidenti hujus testimonio reliqui episcopi deesse non poterant; unde et demum communiter universi episcopi coram rege et concilio verbo huic testimonium perhibebant, et ita circa vesperam Sabbati dimissi. Sed necdum tamen sic propter verbum hoc dimissi sumus in pace; veruntamen ratiocinatio sic exacta ab archipræsule in Sabbato tertia fuit concilii actio.

Crastino vero, Dominica videlicet die, propter diem quievimus, in secundam feriam quæ vulgo dies Lunæ dicitur citati et expectati ad agonem. Verum archipræsul ea die, in ipsa etiam nocte diei, gravissime illa quæ Iliaca dicitur percussus est passione. Sed rex et qui in aula, fictum hoc non veram infirmitatem arbitrantes de majoribus regni proceribus, qui convenerant, ad archipræsulem, mittunt ut explorent quid hoc. Quibus archipræsul, " Hodie" inquit " sicut ipsi cernitis a Deo gravi præventus valitudine,

ad curiam venire nequeo: sed pro certe sciatis favente Domino cras exhibiturum me curiæ, et nisi aliter datum in lectica vehendum." Verum aliter de super datum, et favente Domino, sicut athleta Christi optavit accidit, nocte superveniente plene convaluit.

De opere diei ultimi.

In crastino vero, tertia videlicet feria, quæ vulgo dies Martis dicitur, quæ et nobis vere dies Martis illuxit, curiam intravit non quidem ut clinicus in lectica vectus, sed velut turris in Jerusalem directo sita contra Damascum, verum antequam intraret curiam, summo mane conveniunt ad eum pontifices attoniti quidem et exterriti. Si quidem jam sermo exiit passim quidem in palatio et sparsim in concilio, minime tamen palam adhuc, archipræsuli ea die solam imminere captionem aut quod deterius. Secreto etiam id ipsum per quosdam aulicorum archipræsulis auribus instillatum, qui ipsum ob beneficia et honores pridem sibi impensos diligebant adhuc: unde et pontifices, non aperte propter enormitatem, sed sub quadam insinuationis specie, artificiose suadebant ut archipræsul de omnibus, etiam de ipso archipræsulatu, regis se per omnia voluntati subjiceret et arbitrio, si forte vel sic posset regis ira sedari et indignatio: adjicientes etiam quod nisi fieret sic, jam audiret in curia perjurii sibi crimen imponi, et tanquam proditorem judicandum, eo quod terreno domino honorem terrenum fidelitatis juramento comprehensum non servaret, regias videlicet ipsius consuetudines non observans; ad quas etiam specialiter observandas nova jurisjurandi obligatione se astrinxerat: dicentibus his, contestantibus illis, parum prodesse regis indignationem habere et archipræsulem esse; hoc regni et sacerdotii magis turbationem esse quam pacem, grande detrimentum et fructum nullum:

quin potius ipsum episcopatum verius patibulum esse quam episcopatum. Et quidem in consilio hoc pontifices convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.

Ecce quia jam non solum prætacti sciniphes, apes et scorpiones, sed et tauri pingues Christi athletam circumdederunt: ita ut vox illa de passione capitis huic jam patienti illius capitis membro coaptari possit: Circumdederunt me, inquit, vituli multi; tauri pingues obsederunt me. Tauri quidem pingues tales pontifices, vituli vero multi talium sequaces, quorum omnium unum fuit consilium, ut ex toto regis arbitrio se supponeret. Et quidem per quotidianas pulsationes has, per has singulorum dierum pressuras nitebantur ad hoc, ut genua videlicet curvaret et succumberet, et ut pressus, immo oppressus, sic quos pastorali sarcinæ jam supposuerat humeros terrenæ potestati summitteret. Verum columna ecclesiæ, sicut excisa et fortis, semel quidem ut supra diximus mota, sed nunc eo ipso immobilior: in caritate radicata, et supra firmam petram fundata, in petra firmiter stans, hoste impellente firma, fortis a casu: unde et principalis columna hæc, quasi columna columnarum princeps, videlicet episcoporum ex insinuatis fratrum suorum deprehendens jam votum et consilium, ipsos alloquutus est sic.

Oratio archipræsulis ad episcopos.

"Fratres" inquiens "sicut jam cernitis, fremit contra me mundus, insurgit inimicus: sed quod plango lacrimabilius, quia cæteris est detestabilius, filii matris meæ pugnant contra me. Etsi enim ego tacuero, secula post futura enarrabunt qualiter me solum in certamine deserueritis, qualiter me archipræsulem vestrum et patrem, quantuscumque sim peccator, per duos continuos dies bis jam judicaveritis, facti mihi clavi in oculo et lancea in latere, qui

mecum adversus malignantes consurgere et simul stare debuissetis. Et adhuc conjicio ex his quæ dicitis, vos non solum in civili, sed et in criminali causa in foro seculari judicare me paratos: verum communiter vobis omnibus in virtute obedientiæ, sub ordinis vestri periculo hoc inhibeo, ne deinceps intersitis judicio quo mea persona judicetur. Quod etiam ne faciatis, matrem nostram omnium refugium oppressorum Romanam ecclesiam appello. Et si ut rumor jam in vulgo est, fiat hoc et seculares in me injecerint manus; vobis itidem in virtute obedientiæ præcipimus, ut pro patre vestro et archipræsule quam decet ecclesiasticam exerceatis censuram. Unum autem sciatis, quia fremat mundus, insurgat inimicus, tremat corpus, caro quippe infirma, ego tamen favente Domino nec turpiter cedam nec creditum mihi gregem enormiter derelinquam."

His breviter dictis, ab illo archipræsulis præcepto, videlicet ut si in ipsum judicatum seculares injicerent manus, ecclesiasticam exercere censuram episcopi non differrent, episcoporum unus confestim appellavit: Gilebertus Londoniensis episcopus hic erat. Et post hæc archipræsulis verba pontifices discesserunt, properantes ad curiam præterquam duo qui archipræsulis thalamum, ubi pontifices convenerant, tardius egredientes, secreto confortabant et animabant archipræsulem; sanctæ videlicet memoriæ jam sæpedictus Henricus Wintoniensis episcopus, qui ut supra jam retulimus archipræsulem consecraverat, unde et amplius compatiebatur afflicto; alter vero Jocelinus Salesberiensis episcopus; et hi tamen propter metum occulti. Archipræsul vero quasi ad extremum jam in curia processurus agonem, ubi expectabatur solus, quia certabatur contra solum, parat se ad palæstram. Et post episcoporum discessum cito ecclesiam intrat et ad

cujusdam canonici sicut habitu et affectu regularis, missam ipsemet de beato protomartyre Stephano celebrat. Et erat missæ introitus: Etenim sederunt principes et adversum me loquebantur. Et hanc quidem missam eo die, quia festus non erat, cum pallio celebravit, nisi quia beati Calixti papæ et martyris natalicium fuit. [Ministeriales vero regis, qui ibi forte tunc aderant, id tacite considerabant, quibus visum est rem ipsam aliquid prætendere.]

O quanta in missa hac celebrantis erat devotio, quanta cordis compunctio et totius hominis exterioris et interioris commotio. Quot et quanta suspiria inter aquarum exitus quos oculi ejus deducebant. Ita ut inter orandum crebro compelleretur collectæ facere finem, ubi finis non erat, vix rediens et revertens in id quod cœperat. Missa vero tandem, sicut potuit, præ lacrimarum abundantia et singultuum crebris eructibus vix finita, eam statim quam in missa habuerat, deponit faciem, faciem videlicet humilitatis, faciem hominis assumens, faciem leonis, propheticis illis animalibus immo potius evangelicis a propheta descriptis simillimus: quibus inter cæteras erat facies hominis et facies leonis. Et quidem in mysticis illis et sacerdotalibus indumentis, pallio etiam insignitus, sicut ibidem tunc missam celebraverat, perrexisset ad curiam, nisi quidam templares milites magni et religiosi viri, quos jam pridem familiares habuerat, obstitissent. Dicebat enim se velle ut curia videret et intelligeret quem jam bis judicasset, et quem parata adhuc condemnare, attamen ad dictorum instantiam, sacrum quod diximus schema deposuit: veruntamen, eo quod multi et magni credebant jam et verebantur ipsi ea die aut captionem aut quid deterius imminere, quod et ipsimet a quibusdam aulicorum secretius instillatum, secum ipsemet, sed clam, ecclesiasticæ

communionis portabat viaticum, eucharistiam scilicet; verum jam audacior factus et securior, tamquam si ad prædam, leo noster evangelicus ad curiam properat. Ad quam jam pontifices et proceres convenerant, archipræsulis adventum et rei finem expectantes. Archipræsul vero, ut aulam ingreditur, a crucis bajulo ante ipsum crucem mox accipit, et palam in omnium conspectu crucem ipsemet, bajulavit, tanquam in prælio Domini, signifer Domini, vexillum Domini erigens: illud etiam Domini non solum spiritualiter, sed et figuraliter implens; Si quis, inquit, vult meus esse discipulus, abneget semet ipsum, tollat crucem suam et sequatur me. Revera mysticum opus futuræ crucis suæ præsagium fuit. Videntes vero hoc stupent universi, anguntur pontifices, indignantur proceres. Rex autem, qui in cœnaculo seorsum, audiens sic quasi factus extra se; unus vero episcoporum qui archipræsuli aulam ingredienti confestim occurrit, videns hoc et velut stupidus effectus, attentavit mox a manibus archipræsulis avellere crucem, sed non valuit. Magister Robertus de Melundino, quem archipræsul in sacerdotem ordinaverat et in Herefordensem episcopum consecraverat, hic erat. Alter vero episcoporum, qui similiter occurrerat ex altera parte crucis, objurgans convitiabatur: " Si rex" inquiens, " suum exerit gladium, ut tu nunc tuum exeruisti, quæ poterit esse de cetero inter vos reformandæ spes pacis? verum qui semper fatuus, tua in te hodie apparebit fatuitas." Ecce contumelia: ne videlicet discipulus jam in cruce in parte hac magistri in cruce pendentis titulo defraudaretur. Jam supradictus Gilbertus Londoniensis episcopus hic erat. Sed discipulus in cruce sequens magistrum, qui quum malediceretur non re male dixit, contumeliam dissimulans, procedit cru-

cem bajulans, donec ab aula in aliam domum interiorem ingrederetur et sedens inter pontifices crucem tenebat in manibus. O spectaculum cernere Thomam, olim quidem in aula tam multiplici præclarum peregrinarum vestium schemate, nunc vero in cilicio et in cruce! olim quidem quacumque per aulam tot et tam spectabilium corona circumseptum, ad quem præterquam solis magnatis vix pateret accessus, nunc vero ita singularem et solum, ad quem vix quis velit accedere, omnibus se jam ab eo elongantibus, ita ut discipulo vox illa magistri aptari posset: elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria. Et illud prophetæ: Sedebit solitarius et tacebit, quia levavit se supra se: vere in spectaculo hoc Dei judicium etsi terribile jucundum tamen, cernere Thomam in aula crucis bajulum in qua tot deliciis et divitiis aliquando superaffluens omni se specie vanitatis expompavit; justo quidem Dei judicio solvere jam inchoans abjectionis pœnam, ubi tantæ adhuc in seculo sumpserat elationis materiam. Et quidem verum illud sapientis dictum: Fili, inquit, accedens ad servitutem Dei sta in justitia et timore et præpara animam tuam ad tentationem. Mox autem convocatis præconis voce pontificibus et proceribus universis gravem et grandem rex deponit querimoniam, quod archipræsul in ignominiam ejus et regni sic intraverit curiam, non tanquam regis sed proditoris, se de proditione sic notabilem reddens: inauditum a seculo in curia alicujus regis Christianæ professionis hoc factum. Quotquot vero regis verbo testimonium perhibentes dicebant illum vanum semper et superbum extitisse, et ignominiam hanc non in solum regem sed in regnum totum, in ipsos omnes redundare, et hoc nunc merito regi accidisse, qui talem fecerit secundum sibi in regno cui subessent omnes et par

nullus. Omnes igitur passim et manifeste proditorem conclamabant, quasi domino suo et regi, a quo tot et tanta acceperat, non jam honorem terrenum sicut juraverat servasset, sed potius in facto hoc et regi et regno perpetuam proditionis maculam impressisset; et propterea in eum tanquam in regis perjurum et proditorem animadvertendum. Et super hoc clamor invalescebat, unde et audientes hæc per totam aulam tremore et horrore concutiebantur, adeo etiam, quod quum aliqui de cœnaculo, in quo rex cum suis erat, ad inferiorem domum in qua nos eramus descendissent, et archipræsul et nos quotquot in domo manus levantes crucis nos signaculo muniebamus. Archipræsulem vero alloquebatur nullus, nec ipse aliquem præterquam discipulum qui scripsit hæc qui ad pedes tenentis crucem sedebat.

Quum vero semel aliqui aulicorum qui ut videbatur ostiariorum in aula habebant officium, cum virgis et baculis de sæpe jam dicto cœnaculo in magno impetu descendissent, et vultu minaci et digitis extensis versus archipræsulem et discipulum ad pedes sedentem respexissent, quotquot in domo erant crucis signaculo se signantibus, archipræsul inclinato capite sedenti ad pedes discipulo. "Timeo" inquit, "jam tibi; veruntamen tu non timeas; adhuc enim coronæ meæ particeps eris." Cui mox discipulus. "Nec tibi" inquit "timendum nec mihi: erexisti enim nobile illud et triumphale vexillum omni potestati sanctum et terribile, in quo multi multa bella vicerunt. Et inter alios hæc nostra verba sanctæ et divæ recordationis Constantini magni docent et confirmant exemplaria prælia. In quo etiam crucis vexillo tam inclito non solum terrenæ, sed et aeriæ potestates triumphatæ et expoliatæ sunt, mundo per ipsum et in ipso et inferno pariter subjugatis." Et adjecit qui

loquebatur discipulus: "Memento" inquit "quondam te extitisse regis Anglorum signiferum inexpugnabilem, nunc vero si signifer regis angelorum expugnaris, turpissimum." Dum vero magister et discipulus sic in aure colloquerentur, pontifices de licentia regis separati a proceribus per se seorsum inierunt consilium. Res enim in arcto erat, siquidem pontifices aut regis indignationem incurrerent aut una cum proceribus archipræsulem suum super causa criminis in curia condemnarent. Quod quidem propter nimis manifestam sanctarum sanctionum prævaricationem non audebant.

Nec enim qui sapientes sunt ut mala faciant, ad quævis mala manus semper apponunt, sed ad ea dumtaxat, quæ commentitia et concinnata fraude tegi valent. De qualibus in psalmo: Narraverunt, inquit, ut absconderent laqueos, dixerunt Quis videbit eos. Talium quippe velut mulieris adulteræ via quæ juxta sapientis dictum comedit, et tergens os suum dicit non sum operata malum. Alioquin nec essent sapientes ut mala facerent, si evidenter et absque tergiversatione omni posset malitia deprehendi. Unde et in arto hoc volvunt pontifices et revolvunt quid agendum, qualiter hæc evadenda necessitas. Et demum de communi omnium consilio hoc concinnatum, quod archipræsulem suum ad Romanam sedem de perjurii crimine appellarent, et regi se obligarent in verbo veritatis promittentes, se omne opus et operam ad archipræsulis sui depositionem pro viribus adhibituros, sub hac conditione, ut rex eos de beneplacito suo ab hoc quod nunc imminebat archipræsulis absolveret judicio. Regi igitur ita se obligantes et archipræsulem super crimine ad Romanam audientiam appellantes expressim, et personas suas et ecclesias suas et officium sub appellatione conclu-

serunt. Et ita de regis beneplacito semoti a proceribus, appellatione facta, juxta archipræsulem sederunt unusquisque in ordine suo.

Jam vero terror et horror plusquam prius universos pervasit. Rege enim cum principibus, pontificibus subtractis, jam pro tribunali sedente, certissime putabatur mox captio aut quod durius archipræsuli imminere. Ex tunc siquidem principes et quotquot regni majores aperuerunt ora sua, sicut leo rapiens et rugiens, et perjurum et proditorem archipræsulem, ut postea nobis intimatum, judicarunt. Quid tamen judicatum, magis quam scire, suspicari potuimus, sicut mox ostendetur. Igitur quum pronuntiandum foret, rege cum paucis remanente et universis quotquot erant de cœnaculo ad domum inferiorem, in qua nos eramus, descendentibus, ut pronuntiarent coram archipræsule steterunt. Quibus descendentibus quum archipræsul vellet assurgere, discipulus qui ad pedes crucis sedebat, instillavit secretius, nequaquam decere, ut in tali articulo pater assurgeret filiis, præsertim dum tanti regis vexillum propriis manibus sic teneret. Acquievit archipræsul, nec coram ipso astantibus assurgens, nec in gestu seu verbo vel opere ullum in ipso pusillanimitatis vel inertis trepidationis argumentum poterat deprehendi. Nobilis vero vir Robertus tunc Leicestre comes inter honoratos honoratior, in cujus ore verbum positum fuerat, loqui exorsus est. Primo autem memoravit in quam familiarem regis gratiam admissus fuerat; quot et quanta de manu regis acceperat, et quomodo nunc horum omnium immemor videbatur et ingratus, mala pro bonis tribuens, et pro gratia et gloria odium et ignominiam. Et quia comes hic vir magnus et generosus archipræsulem, a tempore cancellariæ, semper quidem pure et sincere, sed nunc propter

metum occulte diligebat, mœstus et compatiens ut liquido adverti poterat, verba protrahebat veritus pronuntiare. Quod quum archipræsul cito adverteret, comitis verba interrumpens omnibus qui coram astabant in virtute obedientiæ et sub Christi fide, quam profitebantur, tanquam pater filiis inhibuit ne tale pronuntiarent judicium, quo persona sua judicaretur. Verum comes etsi invitus, ut adverti poterat, nihilominus processit, tractim tamen et morose ad pronuntiandum. Quum vero ad hoc ventum quod archipræsulem de reatu perjurii tangeret, volens jam, ut adverti poterat, pronuntiare perjurum et forte ut conjectabatur et proditorem, præsentiens hoc archipræsul mox, non expectato judicio, surgit protestans non eorum esse archipræsulem suum judicare de crimine: unde nec pro certo novimus quid judicatum. Verum mox improperatum et conclamatum a nonnullis, qui ut judicium redderent astiterunt, quod tanquam perjurus et proditor a curia discederet. Ipse vero ad improperantes sic se vertens et torvo vultu respiciens, respondit quod nisi ordo sacerdotalis obstaret, et si sibi fas esset, in armis bellicis a perjurio et proditione se contra ipsos defenderet. E ita discessimus a concilio: hic est discipulus qui testimonium perhibet de his et vidit et scripsit hæc. Qui et in eo articulo solus extra domum interiorem, donec aulam intraremus, archipræsulem crucis suæ bajulum sequutus est: factique sumus ea die spectaculum mundo angelis et hominibus.

Verum egressus a curia, quum jam essemus in equis, archipræsul vix poterat equum regere crucem portare et benedictionem dare poscentibus. Tanta erat benedictionem poscentium populi multitudo. Nam quasi futurorum præsagium, egresso a curia et crucem bajulanti, per vicos et plateas populi se mul-

titudo prostrabat, adorans et benedictionem petens. Quum vero ad hospitium ventum, ecclesiam videlicet sancti Andreæ, religiosorum monachorum monasterium conventuale, mensæ confestim positæ et sicut solet magnus erat et præclarus apparatus, verum mox multi de familia nostra, equites præsertim et generosi pueri, propter regis metum dimitti petentes, licentiati in anxietate et amaritudine multa a nobis discesserunt: illud jam in nostris sapientis experti elogium: Est, inquit, amicus socius mensæ et non permanet in die necessitatis. Attamen excusabiles hi quia laici, regiam ob id nec immerito indignationem formidantes. Sed erant inter deserentes nos nonnulli nostri officii viri, clericos dico, qui minus excusabiles et plus in culpa. Qui mox ut inter regem et archipræsulem futuri temporis nubilum presenserunt, tanquam hirundinei homines, futuræ hiemis metu, mox sensim avolarunt a nobis. Hirundinei vere hi et arundinei, qui in primo venti impulsu mox cesserunt. Tales revera, filii auræ, amici, fortunæ, solum prædam sequentes et quærentes quæ sua sunt. Sed non pergo nunc ulterius istorum exagitare verecundiam; solum sufficit tetigisse; præsertim quum ipsi postea rerum cernentes exitum, se errasse humiliter confessi sint et graviter pœnituisse, quod pastorem suum et patrem sic deseruerint. Decuit tamen tetigisse hoc, ut de cætero hi, qui sunt nostri officii viri, pastorem suum et patrem sequentes minime retro respiciant et in ingustiis derelinquant. Nam juxta sapientis dictum, omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur. Omissis igitur his qui exierunt a nobis sed non erant ex nobis, gestorum ordinem prosequamur; hoc solo ad gloriam tanti archipræsulis interserto, quod subtrahentibus se his, discedentibus illis, vir ille virtutum constantiæ firmiter subnixus,

columna cui tota virtutum innititur fabrica, sine qua etiam nec per momentum stare posset, sed funditus rueret, animi fortitudine universa dissimulat.

Magna quippe anima, quicquid in tempore prosperi acciderit vel adversi, pro exiguo reputare consuevit, attendens quod sicut quidam ait, nec prosperitas diuturna nec ærumna sit pertinax. Igitur quoniam in recessu nostro a curia diei vespera erat, finito vespertino officio, confestim archipræsul cum suis quos tunc habuit discubuit et inter prandendum in ecclesiastica Historia Tripertita de persequutione Liberii episcopi lectio fuit, ubi quum illud evangelii, scilicet Si vos persequuti fuerint in ista civitate fugite in aliam, interpositum audiremus, respexit archipræsul discipulum qui scripsit hæc, jam ut conjectabam, et sicut mox exitus probabit, evangelicam in animo concipiens fugam. Hymno vero dicto archipræsul, surgens a mensa, confestim Rogerum tunc Wigorniensem et magistrum Robertum de Melunduno tunc Herefordensem episcopos, quos sacerdotes ordinaverat et episcopos consecraverat, nec enim alios præter hos duos antea vel post consecravit, et item Rophensem episcopum proprium capellanum suum convocavit, et ad regem mittit, postulans ab eo securum de terra sua egressum. Qui vero missi fuerant cito revertentes retulerunt regem respondisse quod in crastino ad consilium hoc differret.

De inita archipræsulis fuga.

Interim vero a consciis regalium secretorum secreto mandatur et consulitur archipræsuli, ut et regi et sibi provideat: unde et archipræsul eadem nocte parum ante gallicinium in quatuor tantum equis clam destinatam iniit fugam, paucis admodum consciis, dumtaxat discipulo qui scripsit hæc et capellanis suis, et cubiculariis sine quorum conscientia hoc geri non poterat.

Discipulo vero injunxit ut eadem nocte Cantuariam proficisceretur. Et quia eo tempore ratio redituum et totius archiepiscopatus generalis pensio fiebat, præcepit ut exsculperem si quid possem, et ad transmarina, ad castrum videlicet illud opinatissimum sancti Audomari in Flandria accelerarem, et in nobili et omni religione prospicuo monasterio sancti Bertini ipsius certissime præstolarer adventum; illic favente Domino sine occasione venturum se asseverans, nisi aut captio aut mors ipsa impediret. Adjecit vero quod curavi hic interserere, rogans ut cujusdam libri sui curam haberem, ne cæteris suis post fugam ut videbatur diripiendis periret. In quo notari potest quantus fuerit quum decuit possessorum contemptor, qui in tanta tam varia supellectile et ambitiosa quam reliquit, unius erat dumtaxat codicelli memor. Et sic archipræsul recessit et discipulum post eum ejulantem et clamantem dereliquit. Eadem vero nocte quidam de sociis nostris fugæ istius ignari, in thalamo quodam seorsum dormierunt. A quorum uno, ut ipse mihi post et aliis retulit, in somnio sonus vocis manifeste auditur duos illos psalmigraphi versus decantantis: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est et nos liberati sumus. Et in hac quidem tertia feria tanti regis et tanti archipræsulis perniciosa dissensio et capitis et membrorum, metropolitani videlicet et suffraganeorum, prophana divisio, et denique regni totius et sacerdotii turbatio, et nostri exilii totis sex annis usque ad martyrium duraturi inchoatio, quarta fuit concilii actio.

O maledicta dies, O malignum concilium! O diei et concilii actio omnibus post futuris seculis detestanda, per quam tanti regis et tanti pontificis tam cara fœdera tam irreparabiliter sunt soluta, de cætero nun-

quam rege et archipræsule se in regno revisuris. O quanta ex hic gestis et regno et sacerdotio incommoda pervenerunt. Unde et quod vidi, quod audivi, et quod ipse sensi, hoc testor, quam prophanum est quam pestiferum, quam funestum inter regnum et sacerdotium discordiam seminare vel schisma, nisi forte et manifestissima justitiæ causa sacerdotalis emulatio provocetur. Nam propter Dei veritatem, inter reges et sacerdotes ortum schisma vel scandalum non tam est schisma vel scandalum quam ecclesiasticæ pacis et libertatis fomentum: verum multi sacerdotum quibus potestas data sub obumbratæ religionis obtentu transeunt, tacent et dissimulant, cleri libertate in ipsorum oculis periclitante pro bono pacis ecclesiasticæ, ut aiunt et suadent sibi, inter regnum et sacerdotium schisma suscitare nolentes. Quorum tamen nonnulli verius ob id dissimulant quod vident, et laborem et dolorem considerant si aggrediantur hæc: hi præsertim dissimulatores optimi et omnia propter Cæsarem sustinentes, quorum ad sublimiora promotionem aut concessit de facili aut interdum Cæsar ipse etiam ultra quam licuit procuravit. Verum hic noster Thomas, etsi ut præostendimus de regia assumptus, et tanta regis gratia præditus, et rege sic volente et procurante promotus, tamen quum tempus accepit et causa suberat, præteritorum oblitus, in anteriora se extendit, et se pro cleri decore et pro ecclesiastica libertate quam tuendam susceperat, homini, quem supra hominem diligebat, nec minus tunc dilectus, regi se opponit. Non ut vetus ille sacerdos in evangelio, non ut levita, carnalium minister, pertransiit, non præteriit, non dissimulavit, unde tamen multa et minime hic enarranda et regno et sacerdotio incommoda ex schismate hoc et dissensione hac provenerunt. Quod et ipse tanquam vir in omnibus

providus ante malorum eventum prædixerat, verum, ut addebat, minime periclitantis justitiæ causa deserenda aut etiam dissimulanda ob id. Arduos quippe aggressus et facta grandia grandis solet subsequi aut comitari jactura; verum et ipse virtutis aggressus, et ipsamet virtus demum sic probata, sicut perfectior et commendabilior redditur. Virtus enim, inquit magister, in infirmitate perficitur. Quæ autem et quanta hinc inde et regno et sacerdotio incommoda ex dissensione hac provenerint, sequens ex parte historiæ ordo declarabit. Quæ et nos supra in hujus operis textu tetigisse meminimus. Quæ qui plenius nosse desiderat, legat epistolas nostras a nobis in exilio nostro confectas aut directas ad nos vel pro nobis. Ex omnibus quippe his compactis confectum est grande unum corpus epistolare, ad quod recurrendum. Plurima enim ex his, quia in epistolis continentur, per sequentis historiæ textum brevitatis causa præterimus.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI QUARTI.

1. Quod deposito orario Thomas fugerit, et quod fuga evangelica fuerit; ubi tangit de fuga pastorum duplici, corporali et spirituali.
2. Quid sit gestum in curia cognita in crastino archipræsulis fuga.
3. Quale fuerit itinerarium Thomæ, ad humilitatis exemplum describit.
4. Qualiter quum applicuit sero quum recubuisset ab hospite suo in fractione panis agnitus sit.
5. Quare in transmarinis applicatus absconderit etiam se adhuc.

6. Quo in loco discipulus qui scripsit hæc, ad dominum et magistrum suum archipræsulem jam in transmarinis sit reversus, et de mutua ipsorum collatione.
7. Qualiter regis nuntii contra archipræsulem ad virum apostolicum directi applicuerint, et de nuntiis archipræsulis similiter ad apostolicum virum, et qualiter et hi et illi per Lodovicum Francorum regem transierint.
8. Qualiter regis nuntii et archipræsulis a viro apostolico sint excepti, et quid ab eo petitum et quid actum.
9. Qualiter in Angliam reversi qui a rege missi fuerant, et quomodo archipræsul in Franciam veniens a rege Francorum sit exceptus.
10. Qualiter archipræsul Senonis veniens a viro apostolico susceptus sit et qualiter archipræsul in audientia ipsius et cardinalium totius turbationis suæ causam exposuerit, et pariter qualiter lapsus fuerit confitens, et de funesto chirographo ibidem expanso et lecto et a viro apostolico reprobato, et qualiter ea die a curia recessimus.
11. Qualiter archipræsul a cardinalibus arguitur, quod tempore schismatis contra regem se erexerit, et quid archipræsul ad objecta responderit.
12. Qualiter archipræsul ad quoddam monasterium Cisterciensium, quod Pontiniacum dicitur, ibi peregrinaturus advenerit, et qualiter ibi exceptus et quam spiritualibus studiis ibi intenderit.
13. De ejectione et proscriptione propinquorum archipræsulis et suorum, qui eum in exilio sunt sequuti, et de mœstitia archipræsulis pro expulsis et de consolatorio sermone quo ipsum eruditi sui co-exules consolantur, et archipræsul quid responderit, et qualiter dispensante Domino et

miserante nostrorum provisum sit multitudini exulum.

14. Qualiter aggravato exilio suo præ multitudine exulum archipræsul vitam cœperit ducere artiorem, et qualiter præ nimia carnis mortificatione valitudine in brevi gravatus, a discipulo qui scripsit hæc conventus sit et correptus, et qualiter mox correptus temperaverit abstinentiam et cum suis totum se scripturis dederit.
15. Qualiter secundo peregrinationis suæ anno apprehenderit archipræsulem justitiæ zelus sermone quodam deliberatorio suos super hoc alloquens.
16. Qualiter primo sit rex conventus et qualiter secundo.
17. Qualiter arctabatur archipræsul ad mandata sua cernens regem non corrigi, et de comminatorio edicto quod publice emisit in regem, et comminatorii loco, et quod cito hoc pervenit ad regem.
18. Quod rex ad archipræsulem appellatores miserit et quod appellationi sit delatum.
19. Qualiter et rex et archipræsul ad sedem miserint apostolicam, et qualiter rex a Pontiniaco archipræsulem amoverit, et qualiter archipræsul et eruditi sui in arcto positi deliberaverint inter se super hoc quid agendum.
20. Qualiter archipræsul, a Pontiniaco proponens recedere, miserit ad regem Francorum Lodovicum, et qualiter et quo loco ad peregrinandum archipræsul a rege sit exceptus et de somnio in recessu suo a Pontiniaco.
21. Quanta humanitas et benignitas archipræsuli et suis a Francis sit exhibita.
22. Qualiter prætacti Romipetæ archipræsulis sint reversi, et de adventu cardinalium ad pacem

inter regem et archipræsulem reformandam, et de archipræsulis somnio, et qualiter a nonnullis personis regni appellatione interposita cardinales infecta pace sunt reversi.

23. Qualiter archipræsul deinceps, appellationi non deferens, multos de aulicis anathemati tradidit, ad eruditorum suorum supplicationem sola regis persona intacta adhuc.

24. Qualiter rex motus, audiens appellationi non delatum, sed suos potius excommunicatos, ad virum apostolicum miserit et archipræsul similiter.

25. Qualiter arctabatur Romanus pontifex pro regis et archipræsulis nuntiis sibi adversantibus, et qualiter arctatus nunc hos nunc illos pacis inter regem archipræsulem constituit mediatores.

26. Qualiter rex Francorum, mediatorum unus, ad unum colloquiorum, quod erat inter ipsum et regem Anglorum, nos vocaverit, et qualiter ibi in conspectu regum archipræsul suasus pulsus et impulsus fuerit, volens se regis voluntati subjicere, nisi hoc adjecto, salvo videlicet honore Dei, et qualiter a colloquio recesserit amodo tunc spretus, et derelictus, et multis affectus contumeliis.

27. Qualiter archipræsul cum suis, ut videbatur vehementer afflictus, confortaverit suos in via, et qualiter post dies paucos archipræsuli cesserit ad gloriam, quod in priori regum colloquio mundus ipsi reputaverat in ignominiam.

28. Qualiter archipræsul tertio miserit ad Romanum pontificem, et quomodo ipse pro archipræsulis pace iterum arctatur et de sero missis a latere Romani pontificis propter pacem.

29. Qualiter pro solo pacis osculo pax archipræsulis in alio quodam regum colloquio steterit, et qua-

liter archipræsul convenitur a suis et arguitur, quod pro solo pacis osculo sic dimiserit pacem, et animatur ad pacem, osculo pacis contempto, et de archipræsule irriso.

30. Qualiter archipræsul quarto ad Romanum pontificem miserit, et de coronatione Henrici filii regis adhuc pueri, et de Romipetis nostris, et qualiter motus vir apostolicus in episcopos, qui contra archipræsulem coronationi interfuerunt, suspensionis eorum literas, quorundam etiam anathematis, archipræsuli dirigens et qualiter rex ex urgenti mandato apostolico sic arctatur ad pacem.

1. DE FUGA THOMÆ ET QUOD EVANGELICA FUERIT.

Deposito igitur orario, quod in memoriam susceptí jugi sacerdotalis publice et assidue, ut superius ostendimus, supra humeros gestare consueverat, fugit Thomas, eo ipso quasi jam indicans posse se jam minime in pressura tanta sacerdotio libere fungi. Fugit itaque deposito orario, nihil secum præterquam insigne illud metropolitanorum, quod pallium dicitur, et sigillum suum in via portans, non peram, non panem, non in zona æs, sed solum cilicio amictus super nudo sequutus est Jesum. Sequutus, inquam, Jesum fugientem prius, sed postea intrepide occurrentem. Nam, ut formam daret suis fugiendi pro tempore, fugit pastor pastorum Jesus; fugit et post magistrum magister magistrorum Paulus; et, si antiquiores adhuc quærimus fugitivos, fugit Jacob, fugit Moyses, fugit et Helias, quotquot illud Domini de fuga adimplentes mandatum: Si vos, inquit, persequuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. Fugit igitur Thomas, ut Domini adimpleret mandatum, in fuga providens regi quem adeo diligebat, et sibi, ut

regiæ videlicet indignationis declinaret fervorem, et manus servaret innoxias. Indignatio enim regis, ait sapiens, nuncius mortis, et vir sapiens placabit eum. Nec igitur de fuga hac opus est sermonem apologeticum texere, quæ non mercenarii fuit sed pastoris qui videbatur personaliter quæri. Fugit etiam eo quod remanendo et opponendo se magis morti fructificaret quam vitæ, dolore super dolorem apposito. Qualiter et Appollo magistri discipulus, quem et Corinthiorum episcopum ordinaverat, ipsos, quibus nuper prælatus erat, fugiendo deseruit, quia sedare nequisset, adeo quod etiam multum rogatus a magistro ad eos reverti, tunc noluisset, metuens ne propter obfirmatos non faceret fructum. De quo illis magister, De Appollo, inquit, fratre notum vobis facio quoniam multum rogavi ut veniret ad vos; et utique non fuit voluntas ut nunc veniret. Sic et ex causa simili, crebro multi alii pastores et boni aut penitus sine grege deseruerunt gregem sibi commissum, aut de grege ad gregem translati, ubi curam utiliorem impenderent. Non itaque pro fuga hac apologia necessaria; illorum potius, provincialium videlicet episcoporum, inexcusabilis fuga qui remanserunt.

De fuga spirituali, qua non pastor fugit, sed mercenarius.

Et certe fugerunt qui remanserunt. Nemo enim qui ipsos fugisse diffiteatur, qui archipræsulem suum militiæ suæ ducem in die belli deserentes, in partem transierunt adversam: fugerunt revera tanquam filii Effrem, qui intendentes et mittentes arcum, videlicet se ante bellum ad bellum præparantes et promittentes auxilium, conversi sunt in die belli; corpore quidem remanentes et amplectentes quæ carnis sunt mente fugerunt, sub timoris modio militiæ suæ arma et veritatis lucernam abscondentes, quum deberent

contra principes et potestates mundi hujus ex adverso ascendere et pro domo Israel stare in prœlio in die Domini. Alioquin Dominicus miles sine causa gladium portat: immo, ut jam diximus, sub timoris modio gladium suum abscondit et fugit, etsi non corpore, spiritu tamen. Hæc quippe fuga non corporis, sed spiritus est, semper inexcusabilis, quam mundi terror aut amor in mercenariis facit; qui in templis auro micantibus et inter deaurata altaria quotidie psallunt et legunt, et tamen fugiunt: qui in auro quotidie et gemmis inter ministrorum examina splendide epulantur et bibunt, et tamen fugiunt: qui sub ficu et vinea sua secure dormiunt, et tamen fugiunt, sic enim fugiendo principum gratiam et mundi gloriam consequuntur. Væ generationi nostræ, ministros loquor altaris, a fermento hoc, a fuga hac! Nec est enim jam qui se opponat, qui ex adverso ascendat. Psalmos quidem psalmis, orationes orationibus et missas missis copulant, et quotidie satis regulariter audiunt: et pauperibus quidem et egenis manus abunde aperiunt; sed hæc quidem omnibus Christianis communia; Judæi quippe et ethnici faciunt hæc, sed episcopi illud principium nominis episcopalis, longe supra avolat a privatorum conversatione communi. Hoc quippe in episcoporum declaratur nomine, quod ab iis exigitur in operationis virtute. Quorum est jugiter arguere, increpare, instare opportune, importune, contra diem resistere, terrenis potestatibus se opponere. Hic est enim clivus arduus et hæc est propria sarcina pastoralis. Et hoc est illud episcopi nominis episcopalis principium, hoc episcoporum fastigium, hoc tam præcellentis in ecclesia gradus privilegium, quo privatos excedere et supra nos avolare debent, qui supra nos sunt, qui præsunt nobis, qui quidem, ut jam diximus, in jejuniis, in

vigiliis, in dandis, in erogandis, et orationibus et reliquis pietatis seu religionis operibus cæteris, se inferioribus comparticipant, utpote quæ non episcoporum propria, sed Christianorum omnium communia sunt. Sed proh dolor quotquot hi? et si hæc quæ non oportet omittere faciunt, tamen diebus his militiæ suæ arma abscondunt, qui dum terrenis commodis inhiant, dum honores cevent, aut per ambitionis spiritum sublimiora appetunt, opponere se renuunt, ne perdant quæ diligunt, aut ad id non perveniant, ad quod tendunt: unde et plane illo Domini comminatorio per prophetam præsens feritur ecclesia, Auferam, inquit, a Juda et Jerusalem validum et fortem. Quod et in threnis suis in persona synagogæ alter luxit propheta; luxit quidem non murorum seu lapidum templi jacturam, sed virorum inopiam. Abstulit, inquit, omnes magnificos meos a me. Olim quidem prædictum sed nunc impletum admodum hodie in Juda et Jerusalem, Pauci magnifici, validi, pauci et fortes: omnes quippe terga vertentes, fugientes omnes; qui fugiendo sic ea assequuntur quæ Thomas fugiendo contempsit, quorum certe fuga periit a Thoma fugiente, ita ut fugiens vere possit illam in psalmo versiculi pericopen decantare per viam, Periit fuga a me et non est qui requiret animam meam. Cernens enim quod omni tempus sit, et quod tempus sit fugiendi et quod tempus occurrendi, fugit prius sed postea occurrit, quemadmodum finis istius operis et finis hominis declarabunt. Unde et commendabilis hæc Thomæ fuga et magna fides fugientis, nihil cogitantis de crastino, nihil secum in via præter crucifixi fidem et paupertatem portantis, quum tamen fuisset, ut satis supra ostensum, in Augustalibus deliciis enutritus. Toto igitur Britannico orbe Thomas profugus agitur Oceano, omni ex parte cir-

cumseptus, unde et egressus difficilis, præsertim quum omnia suspecta essent fugienti, utpote qui ubique publice hostis nomine censeretur: verum de itinerario fugientis et egressu calamum ad modicum suspendamus, dicturi prius quale in crastino, quarta videlicet feria, cognita jam fuga, inierint consilium principes et pontifices adversus Dominum et adversus Christum ejus.

2. QUID SIT GESTUM IN CURIA, COGNITA ARCHIPRÆSULIS FUGA.

Mane quidem facto, fuga jam cognita, pontifices et principes convenerunt in unum; rex vero turbatus sciscitatur quid agendum: et commune quidem consilium ut majores natu episcoporum, maxime qui, ut supra diximus, regi se obligaverant, Romanum adirent pontificem, de turbatione pacis et regni et sacerdotii et reatu perjurii archipræsulem suum accusaturi, et in interim omnia ipsius in pace essent, donec quid Romanus pontifex judicaret reportarent: unde et mox regis edicto præconis voce proclamatum, ne quis homines archiepiscopi molestaret aut possessiones, seu de ejus quicquam auferret, sed universa ipsius pacem haberent. Et hoc quidem sapientes illi, ut mala facerent, dederunt consilium, ut ita commodius causam suam justificarent, archipræsulis vero deprimerent: quod videlicet quum temere et ignominiose regem exacerbasset, regni et sacerdotii pacem inconsulte turbasset, et fatue et indiscrete ecclesiam suam noctu fugiendo reliquisset, ipse tamen post omnia hæc ex regia clementia regiæ pacis bono frueretur immeritus. Ita pontifices cum divitibus in occultis paraverunt laqueum fugienti; et ita confestim arripiunt iter Rogerus tunc Eboracensis archiepiscopus, Gilbertus tunc Londoniensis, Rogerus Wigorniensis, Hilarius tunc Cicestrensis, Bartholomæus Exoniensis episcopi. Præter hos vero et

cum istis nonnulli aulici et alii quidem honorati viri et magni ab ipso latere regis missi in testimonium illis, per quos rex scripto suo piæ recordationis Ludovico tunc regi Francorum, et nobili comiti Flandriæ Philippo, conquerendo intimavit, Thomam quondam Cantuariensem archi-episcopum, talis quippe erat scripti conceptio, a regno suo tanquam proditorem fugisse, et ne eum in terra sua reciperet. Proficiscuntur igitur hi: sed ante alia fugientis Thomæ itinerarium ad humilitatis exemplum memorandum.

3. DE ITINERARIO THOMÆ FUGIENTIS.

Ut diximus, noctu clam fugiens, fratrem unum de ordine de Semplingeham secum habens viæ ducem, versus Aquilonem ad nobilem illam civitatem, quæ Lincolnia dicitur, tendebat, sciens et prudens, invium carpens et non viam, ut ita cautius qui post mitterentur persequutores effugeret et declinaret insidias. Et ea nocte venit ad pagum qui dicitur Graham, viginti quinque circiter milliaribus a Northamptune distantem; ubi postquam modico indulsit somno, in crastino arripiens iter venit Lincolniam, iterum circiter viginti quinque millia, hospitatus in civitate in domo cujusdam fullonis. Et ibi aquam quæ fluit per civitatem intrans, ad locum quendam solitarium in medio aquarum situm, qui dicitur Hermitorium et pertinet ad sanctam illam sanctimonialium congregationem de Semplingeham, per aquam venit millia circiter quadraginta; ubi propter loci solitudinem, et propter difficultatem accessus, eo quod in medio aquarum sit, per tres dies securius latuit, ad iter quod restabat vires reparans. Una vero dierum quum frater, qui ipsi ministrabat, videret solum sedentem in mensa et pulmentariis vesci, compunctus lacrimas continere non potuit; et continuo exivit ne inter sacras epulas Dei virum lacrimæ effusæ perturbarent.

De hermitorio venit ad sanctum Botulfum decem milliaria: et inde per aquam venit ad locum qui dicitur Haverol. ad prædictam sanctimonialium congregationem itidem pertinentem. Deinceps vero nocte solum proficiscebatur, veritus deprehendi. Jam siquidem orientem versus ad Cantiam tendebat, ubi a populo terræ facie magis cognitus erat. Nocte itaque ibat et die latitabat octo noctibus dierum conficiens iter, donec in Cantia perveniret ad pagum supra mare situm qui dicitur Estrei; ubi transfretare disposuit. Ibi quidem eo cautius quo securius, eo quod pagus ille esset proprius de mensa sacri conventus sedis suæ metropolitanæ, a Cantuaria octo tantum milliaribus distans. Latuit autem lux mundi futura in pago hoc usque ad diem Animarum diebus octo. Die vero Animarum qui fuit tertia feria, quintus decimus dies ab illa tertia feria, ab illo die Martis, quo apud Northamptune pugnarat ad bestias, nocte parum ante diem absque omni vectura in scapha intravit mare, et circa vesperam applicuit in quodam maris latere quod a vulgo terræ dicitur Oie in Bolonia, per unam leugam distans a portu qui dicitur Graveninges. Et ivit vir Dei pedes quantum potuit, sed parum potuit, eo quod quum modicum vas marinum intrasset, scapham ut diximus, per crebros et profundos maris jactus non parum fuisset ex mari fatigatus. Unde et post modicum iter reclinavit in terra, non valens procedere: et dixit fratribus qui cum eo erant: " Hinc non recedam nisi vehar a vobis aut quæratis mihi vecturam." Et quæsierunt ei jumentum pro uno argenteo: et jumentum hoc non frœnum sed tantum prolectam circa collum habebat. Et posuerunt vestimenta sua supra dorsum, et eum desuper sedere fecerunt.

O spectaculum cernere Thomam, quondam in cur-

ribus et in equis, super jumentum nunc sedentem, pro frœno solam prolectam circa collum habens, et pro sella super dorsum fratrum pauperum et conversorum panniculos. O quam magna super te, Thoma, rerum mutatio ! ubinam sunt quondam tot equi aut tot equites tui et tam divites et tam ambitiosæ phaleræ tuæ. Ecce nunc quod omnia hæc ad jumentum unum et ad prolectam unam redacta : nec tamen jumentum tuum vel prolecta tua, sed alterius est. Te revera transeunte, transierunt et tua, vetera enim tua transierunt et facta sunt omnia nova. Vere mirabilis Deus in sanctis suis, deducens eos in via mirabili, de tribulatione lætificans, de pressura dilatans, de tentatione probans ; destruendo edificans, percutiendo sanans, occidendo vivificans. Quod quidem inter ceteros et in Thoma hoc nostro liquidissimum. Et quidem ad supradictum portum Graveninges venit, sic supra jumentum sedens. Tertia itaque feria, quæ dies animarum fuit, qui vulgo dies Martis dicitur, qui fuit, ut supra jam diximus, quintus decimus ab eo die quo apud Northamptune in supra descripto discrimine fuit, in transmarina applicuit. Nescio quippe quo rerum præsagio, si tamen præsagium magis quam eventus, tertia feria fugam iniit, tertia feria in transmarina applicuit, tertia a marinis recessit, et tertia iterum revertens in Angliam applicuit, et tertia demum feria gladio occubuit, ab eo die, quo revertens applicuit, mense solum exacto, ut ita quæ fuit dies Martis, fieret et martyris ; in qua velut quodam futurorum præsagio ter quater sic parabatur ad martyrium. Tertia itaque feria, quæ dies animarum fuit, in transmarina applicuit, et in vespera Graveninges venit.

4. QUOMODO THOMAS FUGIENS IN FRACTIONE PANIS AB HOSPITE SUO AGNITUS SIT.

Et quum sero recubuisset una cum tribus fratribus viæ sociis, ab hospite suo in fractione panis agnitus est: quum tamen in mensa non magis ipsi quam alii deferretur, immo minus, utpote qui in mensa primum nequaquam teneret locum sed extremum. Qui etiam per totum hoc itinerarium suum sicut habitu ita et nomine mutato, a confratribus suis viæ sociis frater Christianus vocabatur, nomen Christiani sortitus pro proprio, totum ob id ne potuisset agnosci. Verum cautus hic hospes notavit quod præ ceteris recumbentibus singularem haberet vescendi modum et in distributione affectum. De illo siquidem modico quod ipsi in mensa apponebatur, parvulis et aliis qui in domo singulis dispergebat et dabat.

De corporali archipræsulis forma.

Præterea ad certius conceptæ jam agnitionis argumentum, totius hominis compositionem intuebatur et gestum, corporis videlicet proceritatem egregiam, frontem amplam et aspectum severum, faciem oblongam et venustam formam manuum oblongarum et articulorum in manibus congruam et quasi exquisitam his protensionem. Videns itaque hominem in modo edendi, in corporis qualitate et gestu cæteris longe dissimilem, existimavit mox se magnum aliquem virum in hospitio suo suscepisse, et pro certo suspicabatur Cantuariensem hunc esse archiepiscopum, eo quod jam densus in terra circumquaque percrebruerat rumor Cantuariensem sic a Northamptune clam recessisse, et jam in partes illas aut applicuisse aut in proximo applicandum fore. Hospes igitur confestim rusticam suam seorsum vocavit, et instillavit secretius Cantuariensem esse quem hospitio susceperat. At illa impatiens, vix verbo exaudito,

ad mensam properat, et post modicum intuitum mox rediens et subridens " Certe," inquit, " bone vir, ipse est." Rustica igitur mox sollicitior circa ministerium, discurrit, festinat, et nunc nuces, nunc poma, nunc caseolum, ante fratrem Christianum apponit. Frater vero Christianus suspicans se jam ex aliquibus indiciis deprehensum, carere mallet his quæ rustica affectuose apponebat, et tamen dissimulat.

Cœna autem facta, hospes cum nova vultus hilaritate accedit propius. Quem quum frater Christianus supra sedem juxta se ponere voluisset, hospes constanter renuit, in terra secus ipsius pedes sedens. Et post modicum " Domine" inquit " gratias ago Deo quod dignus fui ut sub tectum meum intrares " Cui mox frater Christianus, " Quis ergo sum ego? nonne ego quidam pauper frater sum et Christianus dicor?" Et hospes " Certe" inquit " quicquid dicaris, scio te magnum virum esse et Cantuariensem archiepiscopum." Igitur quum frater Christianus nullis verborum involucris ab hospite suo se potuisset evolvere, quin horum alterutrum necesse haberet, aut de se veritatem fateri constanter aut diffiteri mendaciter, confessus est quod ipse est, et non negavit. Et ne se proderet, hospitem suum blandis demulcens secum duxit in crastino. Ecce quam longa viri Dei pericula qui etiam jam in portu periclitabatur.

5. QUARE JAM IN TRANSMARINIS SE ADHUC ABSCONDERIT.

Rex quippe nobili comiti Flandriæ Philippo germano suo et amicis suis magnatibus terræ scripto jam et verbo disseminarat Thomam quondam Cantuariensem archiepiscopum (talis enim erat scripti conceptio) de regno suo tanquam proditorem suum fugisse: unde et quam longa manus regia, tam longa pericula regiam manum fugientis, et ideo omnia plena

suspicionibus et securitas nulla. Causa etiam qua in illis partibus prodi metuerat erat, eo quod domino regi Anglorum procurante Matthæus frater comitis Flandrensis Philippi, tunc Boloniæ comes cum abbatissa quadam filia Stephani quondam regis Anglorum matrimonium profanum et omnibus post futuris seculis detestandum contraxerat, archipræsule tunc regis cancellario propter facti enormitatem contradicente, et quoad potuit reclamante; unde et comes Boloniæ ex tunc perfecto eum odio oderat. Erat quidem sic: verebatur itaque ipse, nec igitur sine causa in partibus illis manifestari se voluit; unde propter crastinæ diætæ longitudinem et viæ difficultatem et insidias quas verebatur, in crastino summo diluculo arripuit iter, et de Graveninges pedes ivit vir Dei tota ea die, via admodum lutosa et lubrica, tempore præsertim hiemali, et circa noctem venit ad monasterium de sancto illo ordine Cisterciensi, quod in terra dicitur Clermareis, ad supputationem indigenarum iter duodecim leugarum terræ ea die conficiens. Est autem monasterium hoc situm prope illud castrum nobile, quod supra nominavimus, Sancti Audomari.

6. DE LOCO UBI DISCIPULUS REVERSUS EST AD MAGISTRUM.

In hoc autem monasterio discipulus, qui scripsit hæc, circiter quatuor quinqueve dies præveniens, sicut supra diximus sibi injunctum, domini sui præstolabatur adventum, in nobili videlicet et omni sanctitate præclara abbatia Sancti Bertini. Unde mox in adventu domini nuncio accepto, eadem nocte veni et quidem gavisus sum viso domino, nihilominus et compassus audiens ipso videlicet mihi referente tunc itineris sui difficultates et pericula; qualiter nocte ambulans die latitaverit, qualiter pedes incesserit et

qualiter colobio assumpto in quo tunc eum cernebam, cum habitu et nomen mutaverit, a sociis viæ, ut supra tetigimus, nomine tanquam proprio Christianus appellatus. Et in tanto labore quanta fuerit victus inassueta asperitas, ita ut tanquam alterum electionis vas probatum sit periculis in via, periculis in mari, periculis ex gentibus, periculis in falsis fratribus, in labore, in ærumna, in vigiliis, in fame et siti, in jejuniis, in frigore, in colobio et in cilicio. Et ego quidem qui scripsi hæc, audiens et videns sic, toto corde et corpore concussus sum et convulsus: ita tamen ut in dolore ipso dispositionibus Altissimi omnia interiora mea laudem germinarent et gratiam. Cujus est humiliare dum allevat, et allevare dum humiliat. Et magna profecto Altissimi laus et gratia de cœlitus data constantia et æquanimitate tolerantis, illud dum mecum loqueretur patientis elogium replicantis: Si bona, inquit, suscepimus de manu Domini, mala quare non recipiemus? Unde ego mox de sapientis verbo cogitabam vere dicentis quod Justum non contristabit quicquid ei acciderit. Et post hæc quum de mea vicissim quæreret profectione et qualiter mandatum suum implere potuerim, quod, ut supra dixi, in articulo recessus sui a Northamptune mihi injunxerat, enarravi. Et quod quædam vasa sua argentea mecum detulerim et de reditibus suis solum centum marcas, quas velut de incendio vix e terra ejicere potui. Et adjeci qualiter mox cognito ipsius recessu sapientium mala consilio regio fuisset edicto proclamatum ut omnia ipsius in pace forent: et qualiter quod pro malo suo molitum in bonum cesserit, et mentita est iniquitas sibi Altissimo secum disponente et semper resistente iniquitati: alioquin enim, nisi sic regio fuisset edicto proclamatum, a terra quidem omnino vacuus exissem;

si tamen exissem, nobis etiam et nostris omnibus prædæ et direptioni expositis.

Archipræsul vero audiens factum sic, Deo gratias retulit, qui mundi sapientes infatuat, et in astutia sua comprehendit. Et priorum oblitus penitus, confortatus est, ut videbatur, nihil de crastino cogitans, quum tantum dictæ solum centum marcæ et vasa quædam pauca argentea solum et totum fuerit nostræ peregrinationis longioris plus annis sex duraturæ viaticum.

7. QUALITER NAUFRAGANTIBUS ADVERSARIIS ARCHIPRÆSUL APPLICUERIT.

Eadem vero nocte, qua et archipræsul, regis nuncii præfati cum multo et magno apparatu mare intrantes, subito procella suborta, in multa difficultate et periculo vix applicuerunt: quum tamen archipræsuli et suis in scapha mare pacatissimum foret. Testati sunt sic fratres, qui cum archipræsule in scapha, et alii ex parte adversa qui in navibus transierunt: illius revera opus, cui venti et mare obediunt, qui quum vult mare, et quum vult sonum fluctuum mitigat, quod et in Ægyptiacarum plagarum catalogo illius Ægyptiorum plagæ septimæ persimillimum, qua Moyse virgam in cœlum extendente, Dominus dedit tonitrua ac discurrentia fulgura super terram, pluens grandinem super terram, et grando et mixta pariter ferebantur: tantum in terra Gesen, ubi erant filii Israel, grando non cecidit. Juxta quod similiter et in eorumdem plaga nona factæ sunt tenebræ horribiles in universa terra Ægypta. Ubicunque autem habitabant filii Israel lux erat. Idem quippe fortissimus Deus Israel tunc et nunc discernens sic et in merito et in flagello justum ab impio, et timoratum a contemptore.

Eadem itaque nocte qua et archipræsul, dicti regis

nuncii mare intraverunt, et eadem die qua et archipræsul ad castrum sancti Audomari venerunt. Et quia celebre erat in terra quod Cantuariensis archiepiscopus ad monasterium illud de Clermareis, ad quod jam venit, adventare proposuerat, eadem nocte post nocturnam synaxim decantatam, intravit stagnum quoddam grande et spatiosum, supra quod monasterium illud situm est, et in scapha venit ad locum quendam abditum, aquis septum, qui ab incolis dicitur Eldeminster, quondam hermitorium beati et gloriosi confessoris Bertini. Verebatur quippe, si in monasterio illo usque in crastinum moraretur, forte ad aliquorum indicia indigenis et præsertim regis nunciis revelari in crastino, qui forte ad videndum eum diverterent, et videntes eum sic, fieret opprobrium abundantibus et despectio superbis, et insultarent de facili, quod fatue et inconsulte de tanta quondam fortuna ad tantam nunc miseriam devenisset. Unde et eadem nocte se subtraxit et in dicto hermitorio per tres latuit dies: et in quarto ad petitionem sanctæ memoriæ Godescalli tunc abbatis et conventus loci, ad abbatiam sancti Bertini venit, et tanquam diebus nubis et caliginis aliquantulum serenatis, veri solis radius mundo jam sensim oriens et se ostendens.

Qualiter nuncii regis et post nuncii archipræsulis ad regem Francorum venerint, et qualiter excepti.

Sed archipræsulem in dicto sancti Bertini monasterio apud sanctum Audomarum dimittentes adhuc, prius viam et actus nunciorum prosequamur. Qui mox in crastino sui adventus a sancto Audomaro recedentes tertio quartove die per piæ recordationis Ludovicum tunc Francorum regem transitum fecerunt, quem apud castrum regium quod Compendium

nominatur reperiunt. Et salutato rege literas ipsius nomine regis Anglorum porrexerunt: quarum forma illis similis quas supra diximus comiti Flandrensi directas, quod videlicet Thomas quondam Cantuariensis archiepiscopus de regno suo tanquam proditor fugerit: unde et ne ipsum in terra sua reciperet, tanquam dominum precabatur. Verum ut audivit de literarum initio, " Thomas quondam archiepiscopus," regem sicut ecclesiæ filium devotissimum statim apprehendit emulatio, et plurimum ex verbo motus est: verbum quippe insolens offensionem generat, et juxta sapientis dictum qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est. Et rex mox, quis eum deposuisset, iterum et iterum sciscitabatur: et adjecit: " Certe" inquit " sicut rex Anglorum, ita et ego rex sum: veruntamen minimum de clericis regni mei ego deponere non valerem." Et ita qui missi fuerant, nec ad regis quæstionem prudens reddere responsum poterant, nec ad petitionem suam responsum pro voto retulerunt. Discipulus vero qui scripsit hæc et quidam alius de archipræsulis societate, cautus quidem et eruditus, de consilio archipræsulis et præcepto, nuncios quotidie nescientibus ipsis e vestigio sequebantur: ita tamen quod nos sequentes una semper die præcesserunt. Et quidem ex consilio et industrie factum sic, ut ita cautius et certius ipsorum verba et molimina adversus nos exploraremus. Quum vero ad Christianum illum Francorum regem, a quo nuncii proxima die recesserant, venissemus, ipsum mox ut accessum habere potuimus, nomine archipræsulis, quem a tempore cancellariæ propter hominis magnificentiam probitatem et industriam reputabat strenuum et habebat acceptum, devote quidem et humiliter salutavimus. Et quia ante eramus ipsi incogniti, more suo crebro, an de archipræsulis domo fuissemus et

familia, sciscitabatur: quo cognito, mox nos suscepit in osculo et benigne audivit. Cui quum juxta domini nostri archipræsulis mandatum lacrimabilem historiam nostram et labores et pericula exposuissemus, regiæ clementiæ viscera vehementer commota sunt; et nobis ibidem referre dignatus est, qualiter et in qua forma contra archipræsulem rex ipsi scripserit et quid ipse responderit. Et adjecit " Debuisset quidem dominus rex Anglorum, si ipsi placuisset, antequam tantum amicum suum archipræsulem et personam tantam tam dure sic, et tam dire tractaret, illius versiculi fuisse recordatus, Irascimini et nolite peccare." Et supradictus, qui mecum erat, viæ comes et nuncii, comice mox respondit " Domine" inquiens " et forte illius recordatus fuisset versiculi, si illum tam frequenter ut nos in hora illa regulari audivisset;" et subrisit rex. In crastino vero antequam recederemus, cum hominibus suis, quos secum habebat, consilio accepto, ad petitionem archipræsulis per nos factam archipræsuli in regno suo pacem et securitatem concessit: et quidem adjecit, hoc de pristina dignitate diadematis regum Francorum fore, ut exules, et præsertim personæ ecclesiasticæ regum et regni pace et securitate fruantur et a persequutorum defendantur injuria: veruntamen quod contra Anglorum regem, Normannorum et Aquitanorum ducem et Andegavensium comitem, quod, inquam contra potestatem tantam et tot et tam magnos, ut supra ostendimus et honoratos nuncios verbo et scripto supplicantes, nos duo duntaxat homines contemptibiles et ignobiles tam cito et tam facile pacem regiam et securitatem obtinuimus, sicut delectabile et mirabile fuit monachis nostris; illi totum ascribentes hoc, in cujus manu corda regum sunt, et quocunque voluerit, inclinat illa: ubi pariter et si cursim intuendum quanta sint sanc-

torum merita quorum virtute etiam imperfecta terrenarum potestatum corda ad ipsorum vota inclinentur. Contestantur et hoc, quæ non necesse enumerare hic, patrum exempla multorum. Sed hic inter alios, sicut evidenter in libro experientæ vidimus, sancti archipræsulis Thomæ jam exulis innocentia et justitiæ causa. Verum de his plenius alias: cœptum historiæ ordinem prosequamur.

8. QUOMODO NUNCII ARCHIPRÆSULIS AD VIRUM APOSTOLICUM VENERINT, ET QUALITER EXCEPTI.

Itaque regiæ pacis dono et securitate fruentes, in exultatione et lætitia Christianus ille rex licentiatos nos dimisit in pace: verum nos non statim ad archipræsulem revertentes, nec quicquid nunciantes de hoc, quia cito nos reversuros sperabamus, prout nobis injunctum, ad dominum papam accelerabamus, et venimus Senonis, quo nuncii proxima die quæ præcessit nos prævenerant. Eadem vero die in vespera ad dominum papam habentes accessum, ipsum nomine archipræsulis tanquam patrem et dominum qua decebat devotione et humilitate salutavimus: dicentes quod nos duo tantum eramus, qui evasimus de calore domus Rechab, et ad sanctitatis suæ pedes venimus ut nunciaremus quod filius suus Joseph adhuc viveret, sed non dominaretur in terra Ægypti; quin potius ab Ægyptiis oppressus, fere fuisset extinctus. Enarravimus itaque, libenter audienti et paterno compatienti affectu, filii sui archipræsulis pressuras, augustias et dolores, pericula in pugna illa apud Northamptune ad bestias, pericula in falsis fratribus, pericula in fuga, pericula in via, pericula in mari et in ipso portu pericula, laborem, egestatem et ærumnam, et ad declinandas insidias habitus sui et nominis mutationem. Et audiens hæc patrum ovium pater, commota sunt paternæ pietatis

viscera super filio, et paternum non valens dissimulare affectum lacrimatus est, et ita compunctus ad nos, qui loquebamur, verbum dirigens " Dominus" inquit " vester in carne adhuc vivit ut dicitis: magis tamen jam sibi in carne vivens privilegium martyrii vendicat." Et quia jam valde sero erat, et nos ex itinere fatigati, data nobis benedictione et consolatione apostolica, ad hospitium citius nos remisit, reversuros in crastinum.

Quæ objiciant archipræsuli regis nuncii coram viro apostolico.

In crastino vero dominus papa una cum fratribus suis venerabilibus cardinalibus, qui tunc fere omnes in curia præsentes aderant, consistorium intrans, audivit nuncios: qui inprimis dominum papam nomine regis officiose salutantes, causam adventus sui exponunt. Et in primis quidem archipræsuli suo, quod pacem regni et sacerdotii, tanquam pacis inimicus turbasset, objiciunt, quod crucem manibus propriis in curia regis bajulasset, quod missam de beato Stephano protomartyre celebrasset et demum fugam clandestinam fatue nimis et turpiter ecclesiam suam deserens iniisset: et quidem omnia hæc in regis ignominiam et contemptum et totius ecclesiæ Anglicanæ et potissimum suæ provinciæ. Verum qui inter hos eloquentioris et elegantioris eloquii habebantur, et præsertim magister Gilbertus Foliot, Londoniensis, et magister Hilarius Cicestrensis episcopi, turbati sunt in dicendo, et dicendi ordinem et etiam recte accentuandi pronunciationem in nonnullis dictionibus perdiderunt, juxta sapientis dictum, propter similem linguæ lapsum quasi in pavimento cadentes. Quod totum illius est ascriptum tunc et vere ascribendum operi et virtuti qui ora mutorum aperit et disertorum linguas infatuat. Vir vero apostolicus, qui non solum ex nostris,

sed aliorum multorum fida sed secreta relatione, causam dissentionis inter regem et archipræsulem et gestorum veritatem cognoverat, criminatoribus non adhibuit fidem, potius in consistorio publice hortabatur episcopos ut in archipræsulem suum parcius agerent. Unde et qui missi fuerant, videntes sic, fortiter et instanter regis nomine postulant ut archipræsulem in Angliam remitteret, pariter et a latere suo legatum, qui remota appellatione causam ibi inter regem et archipræsulem audiret et inter ipsos vel componeret vel causam per sententiam terminaret; ubi, sicut adjiciebant, gestorum veritas verius et commodius agnosci poterat. Verum Romanus pontifex, necdum petitionem hanc vel concedens vel renuens, hortabatur attentius ut archipræsulis ad curiam expectarent adventum, et jam objecta eo præsente intentarent, aut nihil objicientes suam facerent petitionem, adjiciens in absentia ejus nil in eum statuendum, nec ipsos in forma illa quam petebant exaudiendos; at illi expectare nolentes, eo quod, ut aiebant, ultra terminum a rege sibi præfixum in curia moram facere non audebant, crebro postulant et instanter dictam regis petitionem adimpleri. Arctabatur itaque Romanus pontifex cernens regis juventutem et dominationem amplam, et durum illud et dirum quod tunc erat in Dei ecclesia schisma: metuebat quod si rex pateretur repulsam præsertim per tam magnos et honoratos factæ petitionis, major in ecclesia scissura fieret: quod et ipsi qui missi, præsertim laici, minabantur. Inde vero verebatur archipræsulem in insulam, in qua jam velut publicus hostis habebatur, et a qua cum tanta difficultate et tot periculis, quasi ipso Domino educente, jam exierat, sua auctoritate remittere: ne sic archipræsulis innocentia, et caussa opprimeretur justitiæ, unde et in se Dei provocare

judicium, et toti ecclesiæ scandalum foret. Forte etiam et ob istud in insulam remittere verebatur. Sic enim est in insula contra regem insularum contendere, tanquam si vinculatus in carcere contra magistrum et dominum carceris dimicet. Vir itaque apostolicus coarctabatur, præsertim plerisque fratrum suorum cardinalibus, illis maxime qui ut principibus et magnatibus placeant studere solent, adjudicantibus regis petitionem fieri debere, aliis vero renitentibus. Attamen librato demum consilio, et consilii ac fortitudinis desuper accepto spiritu, pater patrum dissimulare non potuit, et dictam regis petitionem, in gravamen et oppressionem archiepiscopi conceptam, non adimplendam decrevit, nisi forte archipræsulis ad curiam exspectarent adventum; alioquin in ipsius absentia nihil agendum contra ipsum. At illi exspectare nolentes, voto et causa frustrati, in Angliam non cum benedictione apostolica, sed potius, ut credendum verius, cum maledictione paterna reversi sunt, et in se et in semine suo maledicti, qui patris sui verenda non operuerunt, sed potius frontose detegere nequaquam veriti sunt. Et quidem eo festinantius acceleraverunt, reveriti quod ipsis secreto nunciatum fuisset, nonnullos de militibus terræ, favore archipræsulis, et ipsorum odio, sarcinis suis, in quibus non modicum argenti sperabatur, per viam paravisse insidias. Unde festinanter et subito Franciam exeunt, multos ibi ad eorum spolia paratissimos, archipræsulis ut diximus favore, fugientes. Miro siquidem modo et incredibili, mox ut de archipræsule per universum ecclesiarum orbem innotuit sic, omnium dedit ei Dominus gratiam et favorem : in adversantes vero e diverso omnium odia concitavit. Illo profecto faciente sic, cui populus quem non cognovit servivit, et in auditu auris obedivit. Vix

enim est ut non omnibus placeat, qui omnium placet auctori et cui omnium auctor, juxta quod de uno sanctorum legitur: *Quod quem perfuderat Deus gratia, ab omnibus amabatur:* adeo quod etiam nominis Christiani persequutores illos quos variis et exquisitis suppliciis peremerunt, ex virtutibus tamen quas cernebant commendarent. Sed de hoc plenius alias: cœptum historiæ ordinem prosequamur.

9. QUALITER NUNCII REGIS IN ANGLIAM REVERSI, ET ARCHIPRÆSUL A REGE FRANCORUM SIT EXCEPTUS.

Itaque non expectato in curia archipræsule, infecto negotio et proposito et voto suo frustrati, revertuntur in Angliam qui missi fuerant. Archipræsul vero, quem supra in Flandria adhuc, apud sanctum Audomarum in præclara et religiosa sancti Bertini abbatia dimisimus, propter terræ, quas ut supra diximus verebatur, insidias paucos ibi faciens dies, noctu Flandriam egreditur, sed in equis et comitatu multorum. Siquidem bonæ memoriæ Milo tunc Teruanensis episcopus, et supra nominatus sancti Bertini tunc abbas, ipsum propter viæ securitatem comitati, eduxerunt de terra; et ad inclitam illam Galliarum civitatem Suessionem perduxerunt. Ad quam Domino procurante sic, et in crastino sui adventus, dominus rex Francorum venit. Et quidem Christianus ille rex, quem inter cetera virtutum ornamenta in regali fastigio perfectæ humilitatis decoravit insigne, mox ut Cantuariensem archiepiscopum in civitate audivit, ad hospitium suum descendit, et in salutatione prævenit ipsum in omni alacritate et exultatione excipiens; ex regia quidem clementia vexationi suæ et labori compatiens, ex regia magnificentia pacem et securitatem donans, et ex regia munificentia ad necessarios de fisco sumptus quamdiu exularet accipiendos compellens: ita quidem ut jam multi dicerent Dominus

dedit, Dominus abstulit: Dominus archipræsuli Cantuariensi regem Anglorum abstulit; Dominus regem Francorum dedit. Et quidem jam, ut superius diximus, pacem archipræsuli et securitatem per nuncios suos concesserat: verum rex prius in civitate hac supranominata visus est ab archipræsule quam nuncii pacis ad archipræsulem reverterentur, illos mox, ut supradiximus e vestigio sequuti Anglorum nuncios, qui contra archipræsulem Senonis ad dominum papam acceleraverunt. Archipræsul vero videns ita cor regis erga se, Deo et regi devotas gratias retulit, illum præsertim et corde et ore summa prosequens gratiarum actione, in cujus manu corda regum sunt. Sed etiam memorandum hic quod quum archipræsul jam inde in longa quæ restabat peregrinationis suæ via et ver . . . datum, ut supra diximus, sibi et suis haberet viaticum, sumptus tamen de fide regis tam munifice et tam liberaliter a rege ipso oblatos accipere renuit, utpote qui ad dandum potius quam ad accipendum semper paratus fuerat; juxta quod ipse Dominus dicere consueverat, beatius esse magis dare quam accipere. Veruntamen archipræsul a rege oblata non omnino renuit, sed regi gratias referens dicebat necdum fore tempus accipiendi nec necessitatem urgere adhuc. Et ita dominus rex et archipræsul per aliquot dies in civitate commorantes, recessit in multa gratia archipræsul a rege Senonis ad dominum papam properans. Cui rex statim de ministerialibus suis, qui ipsum per viam necessaria ministrando procurarent et ducerent, commisit.

10. QUALITER EXCEPTUS ARCHIPRÆSUL A VIRO APOSTOLICO ET DE EXILII SUI CAUSA.

Itaque ad dominum papam Senonis venimus, qui venientem quidem ad se paterna suscepit benignitate, super vexatione ipsius multimoda et peregrinatione

tam periculosa et dura paterne compatiens. Post aliquot vero dies placuit archipræsuli de suo et suorum consilio totius dissensionis inter regem et ipsum in Anglia et exitus sui a terra causam domino papæ, et cardinalibus exponere. Nec enim dominus papa adhuc hoc ab ipso requisierat, expectans forte quod archipræsul tanquam providus non requisitus hoc faceret. Placuit itaque archipræsuli sic: nam etsi per proprios nuntios fuisset prius significata totius mali origo et causa, et sparsim per alios hinc inde commeantes relata, consultius tamen videbatur, ut ipsemet causæ suæ merita exponeret et gestorum referret veritatem, et quas in ipsum præfati Angliæ nuntii imprimere conati sunt, ipsemet per seipsum dilueret notas. Igitur post aliquot dies adventus nostri ad curiam domino papæ, venerabilibus viris cardinalibus præsentibus, non quidem publice in consistorio, sed in thalamo secretius, totam gestorum seriem et exitus sui causam, grata quadam et succincta brevitate enarravit. Grata, inquam, utpote cujus eloquentia modesta erat et elegans et lingua semper inoffensa. Et in concessione illarum consuetudinum quas supra apud Clarendune fabricatas et in scriptum redactas diximus, qualiter ipse lapsus fuerit manifeste confessus est et non negavit, et ex quibus ad lapsum inductus fuerit, quæ nos supra quum de his ageretur ostendimus. Et ibidem mox allata est expansa funesta illa scriptura secundum chirographi formam confecta, de qua supra satis meminimus, quam ante nunc nec papa nec cardinales etsi de ipsa non tamen ipsam audierant: unde et statim in audientia domini papæ et cardinalium omnia lecta sunt, consuetudines videlicet numero sedecim. Quam profecto scripturam, etsi forte hic esset locus, non tamen curavi hic, in hac videlicet libelli historici serie

interserere, tum propter nimiam illic verborum inurbanitatem et indecentiam, tum propter historici hujus libelli, qui nunc in manibus est, prolixitatem evitandam: quum tamen ea scriptura exilii nostri et martyrii causam contineat, quin potius favente Domino finito historico libello hoc scribetur in fine. Pariter et ab omni qui historicum libellum hunc transcribere voluerit, et scriptura illa semper in fine transcribatur, et legatur e nescientibus qui tam gloriosi martyris Thomæ exilii et martyrii causam nosse desiderant.

Omnibus vero quæ in scriptura continebantur perlectis, quibusdam etiam in ea lectis et relectis et diligenter et attente singulis auditis et cognitis, dominus papa acerrime motus statim excanduit in archipræsulem, arguens eum et dure increpans quod in illarum, ut aiebat papa, non consuetudinum sed tyrannicarum usurpationum assensu et ipse et qui cum eo erant episcopi sacerdotio suo renuntiaverint, et Dei ecclesiam ancillaverint, adjiciens multo satius omne sustinuisse discrimen quam tantis legis Dei subversionibus præbuisse assensum: recolens de Machabeis fratribus septem sanctam illam historiam, mirabilem quidem omnibus sed imitabilem paucis. Et improperans quod illi, quum non essent sacerdotes evangelici nec etiam legales sed Judæi, juvenes et privati, nec quidem pro lege evangelica, sed pro lege patria, pro lege porcina, varia et exquisita supplicia animo prompto et devoto passi sunt: et adjecit: "Veruntamen," inquit, "inter abominabilia hæc, quæ in præsentia nostra hic lecta sunt et ex vobis audita, nulla quidem bona sed quædam tolerabilia sunt. Quæ utcunque potest ecclesia tolerare, sed horum major pars reprobata et ab antiquis quidem et authenticis damnata conciliis, utpote directo sacris sanctionibus adversa." Quæ vero hæc, quæve illa nos nunc distinguere non

oportet; quod liquet etiam his qui vel tenuiter sacrorum canonum experientiam habent.

Veruntamen vir apostolicus easdem prænominatas consuetudines, quas et archipræsul, et ob easdem causas breviter quidem, sed admodum indignanter mox ibidem in audientia cardinalium, nobis præsentibus, reprobavit et ab ecclesia in posterum damnandas censuit. Et demum ad archipræsulem se convertens, " Veruntamen" inquit " frater, etsi tuus et fratrum tuorum coepiscoporum grandis fuerit excessus et enormis, tecum tamen agendum parcius; qui etsi, ut confiteris ipse, cecidisti, mox post casum resurgere conatus es, propter casum multa jam gravia et dura perpessus. Et statim ut cecideras, quum adhuc esses in Anglia, a nobis quæsisti et meruisti de clementia nostra per litteras nostras absolutionis beneficium: et quasi hæc non sufficerent adhuc, eo quod confessio fieri per nuntium vel per scriptum non soleat, nunc demum apostolicam sedem casum tuum devote et humiliter confitens in labore plurimo et variis adiisti periculis; unde et dignum est et nos tibi hoc indulgemus ut in tuis adversis clementiæ nostræ consolationem et gratiam præ ceteris personis ecclesiasticis tanto plenius et affectuosius sentias, quanto pro libertate ecclesiæ et pro fide et devotione nostra majora reliquisti et graviora perpessus es." Et ita vir apostolicus archipræsulem primo paterna severitate objurgans, et maternæ post consolationis dulcedine reparans tunc dimisit. Et apostolica sic consolatione accepta, jucundi in hospitia nos recepimus.

11. QUALITER CORREPTUS A CARDINALIBUS QUOD TEMPORE SCHISMATIS CONTRA REGEM SE EREXERIT.

Verum in crastino, a quibusdam cardinalium et plerisque aliis de curia viris magnis et eruditis qui in scripturis multum poterant, talibus quippe curia

abundare et florere consuevit, archipræsul tanquam familiaribus suis et faventibus sibi benigna quadam et amicabili est asperitate objurgatus, quod diebus illis tam malis, tempore videlicet schismatis et inter ruinas ecclesiæ, contra principem suum, contra potestatem tantam se erexerit; parendum potius tempori et sustinendum dicebant, quum hora esset tunc et potestas tenebrarum, quin Petrus gladium suum non exerere sed jubetur reponere. Et, sicut addebant, zizania ab inimico homine superseminata, ab evangelicis servis nequaquam tunc colligenda, ne forte eradicando ea eradicarent simul et triticum; unde et juxta patrisfamilias præceptum usque ad tempus utraque simul sinuntur crescere. Quod et idem ipsum est magistri consilium, qui propter dierum militiam tempus redimendum suadet: Redimentes, inquit, tempus quoniam dies mali sunt. Et propheta similiter, Ideo, inquit, prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. Adjiciebant etiam hi quod fortes ecclesiæ columnæ ad ecclesiæ fabricam diuturnius et validius supportandam, interdum, discretionis manu adhibita, etiam quasi in fragiles et tenues calamos transformentur pro tempore; quibus ad vehementem procellæ spiritum aliquantisper inclinari et cedere satius quam frangi supra vires resistendo. Quod et magister secundum sapientiam sibi datam, quemadmodum docuit et fecit. Quum enim illius veteris legis abolitionem prædicaret, tamen et ipse tempore cedens legem in se ipso implevit, cujus abolitionem docebat; caput ex lege tondens et purificatus secundum legem, templum intrans et hostias offerens, Timotheum etiam circumcidens. Et demum quum esset magister gentium, Judæorum advocatus, et inter magnos theodoctorum maximus, utpote qui non ab homine neque per hominem evangelium

didicisset, post omnia tamen hæc terrenæ potestati se subdidit Cæsarem appellando, ita censens per omnia hæc, quum tempus sic exigit, cedendum tempori et tempus redimendum pro tempore.

Qualiter archipræsul cardinalibus ad objecta responderit.

Auditis vero his archipræsul, qui tanquam providus a magnis et sapientibus curiæ hæc sibi in curia objicienda arbitrabatur, verum et cum suis prætractaverat super hoc, et sermones suos in judicio jam disposuerat, secundum sapientiam et gratiam sibi datam mox respondit, " Fratres" inquit " non diffiteor quin sicut vos viri tam edocti et eruditi dicitis, pro tempore tempori cedendum sit, et multa sustinenda pro tempore; fateor, inquam, et in hora hac et potestate tenebrarum, tanto videlicet imperatore Frederico et tanto antipapa Octaviano, schismaticis tam insignibus in catholicos principes qui ab ecclesia non recesserunt sed perstiterunt, etiam multum delinquentes, nequaquam Petri gladium exercendum fateor, sed reponendum, ut dicitis, ne forte in ecclesia Dei scissura deterior fiat, præsertim quum divisionis malitia plures semper quærat habere consortes. Tanta siquidem temporis potest esse malitia ut ecclesiæ solum gemitus et dolor restet et ad Dominum clamor, et dormiet tunc ecclesiasticæ disciplinæ severitas, ecclesia tunc per solum tau propheticum consequutura salutem. Et hoc est tempus malum quando videlicet malorum nulla spes restat correctionis, sed soli Deo vindicta, sicut ipse Dominus, Mihi, inquit, vindictam. De quo et supra per prophetam dictum meministis. Ideo prudens in tempore illo tacebit quia tempus malum est: et tunc profecto juxta sapientis consilium vindictæ altissimi dandus locus. Est et aliud tempus quando

videlicet correctionis malorum spes est. Et tunc quidem expectandum, sustinendum et orandum pro sustentatis. Alioquin sicut per sapientem dicitur, Væ his qui sustinentiam perdiderunt. Prius quidem tempus tenebrosum, et hora tunc et potestas tenebrarum, et tunc juxta Domini verbum gladius Petri reponendus. Secundum vero tempus quasi nubilum et tunc gladius Petri suspendendus, resumendus in tempore. Et secundum hæc tempora, de vindicta ecclesiastica seu de Petri evangelico gladio varie scriptura loquitur: nunc videlicet de eo exercendo, nunc de reponendo, interdum vero suspendendo et resumendo pro tempore. Et hæc quidem, fratres, nostis me multo melius, utpote qui in tanta schola totius ecclesiæ doctoris quotidie discitis aut docetis. Verum in audientia vestra ideo dicimus hæc, non ut discipulus magistros doceat, sed ne suspicemini quod ego gladium hunc contra principem meum dominum meum Anglorum regem, et si durius adversum me actum sit, exeri adhuc postulem vel desiderem. Sustinendum prius et regia clementia cum expectatione expetenda: juxta sapientis consilium: Fili, inquit, in mansuetudine opera tua perfice et super hominum gloriam diligeris. Peragit enim interdum tranquillitas, quod non potest violentia, unde est et illud poetæ ethnici:

Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit.

Et doctorum unus, Sæpe, inquit, flectit humanitas quos nec virtus potuit superare nec ratio. Et ideo non ut arguitis me, non pareo, immo pareo, et libenti animo pareo tempori et non prævenio tempus, sustinens et sustinere paratus, donec favente Domino domini mei regis iram indulgentia subsequatur: adeo quod et si in eum gladium exertum cernerem, me interponerem et occurrerem pro me in ipsum exerto.

Prius enim tempus sustinentiæ, tempus misericordiæ, et justitiæ postea, ut ita misericordiam et judicium cantemus Domino. Veruntamen, sicut jam tetigimus, ut tamen nihil contra decreta apostolica seu in veritatis præjudicium audeam, nec indistincte nec usquequaque verum quod diebus malis seu tempore schismatis in principes vel in eos qui sociam multitudinem habent, ecclesiastica non sit exercenda vindicta vel Petri gladius exerendus. Siquidem tempore schismatis qui ab ecclesia non recesserunt sed perstiterunt, principes populorum adeo possent tam dire tam dure matris suæ ecclesiæ pacem ipsius turbando concutere latera et excutere viscera, quod ipsos tanquam abortivos a se rejiceret et fierent velut ethnici et publicani; unde et magister in tenera adhuc novellæ ecclesiæ plantatione non solum in concutientes ejus latera et effundentes viscera, sicut illi sunt qui personas ecclesiasticas opprimunt et pacem ejus perturbant, sed in eos etiam, qui per varias criminum maculas ecclesiæ faciem deturpant, gladium evangelicum exerit. Si is, inquit, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax cum ejusmodi nec cibum sumere. Et alibi, Si quis, inquit, non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate et ne commisceamini cum illo ut confundatur. Ecce quia tenera adhuc ecclesia et novella, quando etiam parvulæ in ipsis nativitatis suæ cunabulis manus jam omnium contra ipsam, fiducialiter tamen et intrepide magister gladium exerit, ut sponso gloriosam sponsam exhiberet, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi sed esset sancta et immaculata. Si ergo magister gentium in tenera adhuc et novella ecclesia audet sic, multo minus trepidandum nunc, quando ad prophetæ vaticinium ecclesia posita est in

superbiam omnium seculorum. Alibi etiam magister discipulis, quos inter nascentis ecclesiæ primordia prælatos ordinaverat, improperat sic: Sustinetis, inquiens, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis in faciem vos cædit. Ecce magistri in discipulos, quos super novellam adhuc ecclesiam prælatos creaverat, pro ecclesiasticæ servitutis sustinentia improperium. Et si servitus hæc minime sustinenda tunc, quando ut jam diximus ipsa parvula adhuc et manus omnium contra ipsam, multo minus nunc. Nam et si schisma nunc sit, sicut frequentius in Romana ecclesia accidit, attamen qui schismatici habentur Christianæ sunt fidei professores, ecclesiam quidem vulnerantes, perimentes minime, miserante Domino ad Romanæ ecclesiæ obedientiam reversuri in brevi. Et si ecclesiastica non sufficiunt, vel ab ethnicis exempla sumamus. Inter quos unus poetarum gentilium alium quendam metrice commendat pariter ethnicum, quod sub duro principe et temporibus malis bonus, hoc est liber, esse auderet, ad ipsum quem commendat loquens sic:

Laudari debes quoniam sub principe duro,
Temporibusque malis ausus es esse bonus.

Bonus inquit, id est liber, generale boni vocabulum sic specificans. Et profecto nisi in pacis ecclesiasticæ violatores ecclesia libere et intrepide gladium exerat, ecclesiasticus judex sine causa gladium portat. Et quidem pax ecclesiastica hæc non solum per schismaticos et hæreticos, sed et sæpe per tyrannos ecclesiæ filios perturbatur. Qui, ut supra tetigimus, matris suæ concutientes latera, excutiunt viscera, personas ecclesiasticas opprimunt, expellunt, leges novas condunt, et cleri libertatem, quæ ecclesiæ decus et virtus est, adimunt; ita ecclesiam in superbiam seculorum positam ancillantes ut sit sicut

populus et sacerdos. Et in tales quidem etiam tempore schismatis, tempore hæreseos, quemadmodum in schismaticos et hæreticos, ecclesiastica censura exercenda et Petri gladius exerendus. Alioquin vicarius Christi successor Petri sine causa, ut jam diximus, hunc portat gladium, quem sicut iners et trepidus tempore belli non exerit sed abscondit, et ecclesiæ virtus in adversitate non perficitur sed infirmatur. Quod rex et propheta elugebat; Infirmata est, inquiens, in paupertate virtus mea. Sed e contra magister in infirmitate de potentia sua gloriatur: quando infirmor, inquit, tunc potens sum. Et alibi ad discipulum, Memor esto, inquit, Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis secundum evangelium meum, in quo laboro usque ad vincula, quasi male operans sed verbum Dei non est alligatum. Ita et ad magistri exemplum, ecclesiæ in infirmitate sua de potentia sua gloriandum, unde nec verbum Dei gladius spiritus alligandus, sed multo magis inter vincula gloriosius tunc exeritur. Nec enim est quod ecclesia hæsitare habeat aut timere, cujus, ut ait doctorum illustrium unus, proprie proprium est, ut tunc intelligat, quum arguitur, tunc vincat quum læditur, tunc obtineat quum deseritur. Et quæ, ut itidem alius doctorum ait, de adversitate lætatur, angustia dilatatur, tristitia erigitur, fletibus pascitur, sanguine rigatur, mortibus fœcundatur, quæ semper novit triumphare mundi cladibus ingravata, et inde crescit unde mundus deficit. Arca enim est quæ quanto fortius mundi fluctibus tunditur, tanto altius erigitur. Nec igitur est, ut vos, fratres, quadam mihi verborum insinuatione innuitis, quod etiam hoc tempore schismatis ecclesiæ timendum sit aut pro ecclesia, quo minus vicarius Christi successor Petri in ecclesiasticæ pacis violatores Petri gladium exerat. Non est, inquam,

ecclesiæ timendum aut pro ecclesia. Nam ut firmissimum et quod infirmari non potest testimonium inducamus, adhuc juxta ipsius veritatis in evangelio verbum, ecclesia hæc domus illa est sapientis viri supra firmam petram edificata, quod ibi ventorum non debeat formidare injurias nec inundationum. Si quidem in petra exaltata, in petra secura, in petra firmiter stans, secura ab hoste, fortis a casu. Et, si adhuc petra non sufficit, in sole, inquit, posuit tabernaculum suum, in sole justitiæ Christo fundata ecclesia; unde et magister, Fundamentum, inquit, positum est quod nemo mutare potest, quod est Christus Jesus. Nos igitur, fratres, simul stemus, qui retrorsum non abivimus, et in hac paupertate, in hac diminutione nostra, in hoc schismatis tempore virtus nostra non infirmetur; sed quum tempus exegerit, non mundani timoris servi sed justitiæ simus ministri. Scriptum est enim quod Justitia et pax osculatæ sunt. Bene, inquit, osculatæ, confederatæ videlicet et concordes. Justitia quippe pacem generat, alit, et ne violetur protegit. Et ideo duæ hæ, tanquam mater et filia, nutrix et alumna, et velut tutrix et pupilla mutuis quasi delectantur osculis et continuis se amplexibus fovent. Adeo videlicet confederatæ inter se et concordes ut neutra absque altera sit, unde et de harum confederatione et concordia illustrium ecclesiæ doctorum unus, Amant, inquit, se duæ hæ, adeo ut qui fecerit justitiam inveniat pacem et non aliter. Nec igitur diebus malis tempore schismatis vel hæreseos, seu tyrannis vim ecclesiæ inferentibus et ecclesiæ perturbantibus pacem, arma justitiæ reponenda, sed verius, ut tamen nihil contra apostolica statuta seu in veritatis præjudicium audeam, arbitror secundum magistri documenta pariter et hortamenta sanctorum indistincte in quoslibet ecclesiasticæ pacis

violatores a justitiæ ministris libere et intrepide justitiæ arma exercenda, ut ita in die bellorum Domini in captivandæ pacis auxilium vexilla justitiæ prodeant. Nam sicut vulgo dicitur arma pacem ferunt: et justitia quidem armata, pax vero laureata et inermis describitur utpote quæ per athletam justitiam vincit. Violatæ igitur seu captivatæ pacis tempore turpe valde et indecens, si justitia se occultet, quia nisi vel paci captivæ vel captivandæ mox justitia subveniret, justitia pacem pacis osculo proderet, justitia enim et pax osculatæ sunt. Et certe, fratres, ut non parcens veritatem dicam, tantis quas modo supra in alloquutione vestra innuistis, dissimulationibus addentes inter cetera quod fortes ecclesiæ columnæ etiam in fragiles et tenues calamos debeant transformari pro tempore, tantis revera dissimulationibus peccatoribus dantur cornua et reges transeunt in tyrannos. Et præcipui ecclesiæ filii præcipui ecclesiæ fiunt inimici, ipsis in matrem suam ecclesiam libere debacchantibus, ecclesiasticæ disciplinæ severitate torpente. Ita ut tolerabilior sit foris infidelium gladius, quam intus filiorum rebellio, et plangat cum rege illo sancto: Ecce, inquiens, in pace amaritudo mea amarissima. Prima enim amaritudo amara pati ab inimicis; secunda amarior sustinere a proximis; tertia vero amarissima impugnari a filius; hoc enim est tanquam si viscera propria convertantur in ulcera. Propter quod sapiens: Filii, inquit, tibi sunt, erudi et curva illos a pueritia illorum. Verum, fratres, ut in insipientia vobis loquar, vos enim cogitis, quæritis, ut video, vertere mihi in culpam quod ni fallor ad gloriam mihi summam et immortalem convertendum. Ecce enim quod ad arcam sanctificationis inclinatam, ad ipsam erigendam, pro officii mei debito, et pro viribus

jam apposui manum et supposui humeros inter ruinas ecclesiæ, ecclesiæ ruinas quantum datur erigendo, et inter ruinas ejus fere jam obrutus, ne ipsa obrueretur. Et si gloriari oportet, quod quidem oportet, quia etiam expedit nunc sic, inter Romanæ ecclesiæ schismata quasi ruente orbe, patres mei decessores, Cantuarienses archipræsules, quasi cervice erecta semper stare inflexibiles consuerunt, tanquam firmissimæ domus Dei columnæ et fortissimæ : verum ut unum vobis, etsi timide, utinam non temere dixerim, etsi vos in præsenti ex qualicumque causa tam gravis schismatis scandalo ruitis, ego tamen inter vestras quasi orbis ruinas, Domino manum suam supponente, non ruam ; vos tanquam domini nostri et patres quod bonum in oculis vestris videbitur facietis. Ego summi pastoris vester qualiscumque coepiscopus, et ejusdem Domini conservus, tantorum patrum meorum, successor, licet indignus, adorabo vestigia. Quos et si non possim consequi, desidero tamen utcumque sequi, unde et ego sicut nunc cernitis, quod et scio, Domino sic disponente, accidisse, cui, non vobis, teneor commissa mihi talenta cum fœnore solvere, ego inquam nunc proposito mihi gaudio pro ecclesia sustineo crucem confusione contempta, et velit nolit, probet vel improbet mundus, sustinebo, in flagella paratus quousque juste judicantis Domini manus super me nunc extenta se retrahere velit. Certe eo usque in flagella paratissimus et magis eligens affligi pro ecclesia Dei quam peccati temporalis et aulæ Augustalis habere jocunditatem. Novit enim clerus, novit populus, novit mundus, quantus in aula fuerim, et de aula ad ecclesiam assumptum quanta me gloria sequeretur, si domini mei regis in omnibus voluntati obsequerer. Qui duplicis revera gloriæ stola insignirer tunc, sicut sacerdotali, et regia. Sed certe, ut verum fateor,

mihi nunc pro minimo est ut in facto hoc ab humano die judicer, solum in præsenti gloria mea sit conscientiæ meæ testimonium. Et si prudenter et pie scriptum illud, quod dominus papa heri in publica vestra audientia sic damnavit, velitis advertere, obedientia vestra præsentis turbationis nostræ non modica causa est.

Quod autem tacite arguendo me dicitis quod ad magistri consilium tempus redimere debuissem, super prudentia vestra satis admirari non possum. Siquidem ad magistri consilium me redemisse hoc arbitror. Et si super illo magistri verbo sanctorum interpretatio, sicut generalis et necessaria, ita vera est, jam non arbitror sed certissime scio me tempus hoc redemisse. Nec enim magister ibi docet temporis redemptionem, ubi ecclesiasticæ libertatis dispendium vertitur, unde et sicut jam supradiximus, et hic iterare necessarium, discipulus quos super rudem adhuc et novellam ecclesiam prælatos constituerat, sustinentiam servitutis improperat, Sustinetis, inquiens, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis in faciem vos cædit. Ecce quod magister qui alibi hortatur ad temporis redemptionem quum dies mali sunt, minime intelligit temporis redemptionem ubi servitute introducta ecclesiasticæ libertatis deperit honor, verius quippe ibi quam temporis redemptio, temporis perditio, et ecclesiæ ignominiosa abjectio est. Nam juxta sanctorum conniventiam quid est secundum magistri consilium tempus redimere. Certe, ut de meo nihil afferam hic, nec enim mea doctrina mea est, sed sanctorum, quod tempus sit redimendum multi consulunt, sed pauci norunt, pauciores vero agunt et aggrediuntur quod norunt. Nam juxta magistri consilium et interpretationem sanctorum, quid est tempus redimere ? Dare quidem et accipere temporalia, dare et accipere tempus. Opportunitatem

videlicet serviendi Deo et vacandi divinis. A quo temporalia, temporales videlicet et terrenæ occupationes et curæ, nos avertunt. Ut igitur tempus acquiramus, temporalia danda sunt pro tempore, et sic tempus redimimus. Unde et magister magistrorum in evangelio, de quo hoc magistri verbum videtur sumpsisse originem, Si quis, inquit, vult judicio tecum contendere et tunicam tollere, dimitte ei pallium. Ac si dicat: Noli propter temporalia damna seu curas temporales et causas cordis tui pacem et quietem amittere, quo minus habeas tempus vacandi Deo tuo. Alioquin non juxta magistri consilium tempus redimes, sed tempus perdes. Huic etiam doctrinæ evangelicæ ethnicorum tritum et antiquum proverbium consonat. Nummum, inquiunt, quærit pestilentia: duos illi da et ducat se. Videte itaque, fratres, si placet, et attendite si non fecerim sic, si non redemerim tempus, qui temporalia dedi pro tempore; qui ecclesiæ Cantuariensis divitias et honorem, quæ inter occidentalis orbis ecclesias præfulgens est, pariter et domini mei regis gratiam et gloriam pro mea et cleri mihi crediti libertate et pace dereliqui, favente Domino gratiam pro gratia et gloriam pro gloria mihi et ecclesiæ recepturus adhuc, præter causas alias, ideo præsertim terram fugiendo egrediens quod in præsenti ibi fructum facere nequivissem. Qualiter etiam et Apollo ille magistri discipulus, quem Corinthiorum episcopum ordinaverat, ipsos fugiendo deseruit, quia sedare nequivisset. Ita quod etiam multum rogatus a magistro, reverti ad eos tunc nollet, metuens ne propter incorrectos non faceret fructum. De quo magister ad discipulos, De Apollo, inquit, fratre notum vobis facio quam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus, et utique non fuit voluntas ut tunc veniret. Sic et alii pastores

multi et boni ob causam similem aut penitus sine grege semel commissum sibi gregem deserentes, aut de grege ad gregem translati ubi utilius impenderent curæ pastoralis officium. Sic igitur nec pro illorum, sicut existimo, nec pro mea fuga apologiam necessarium texere. Præsertim quum ego non solum desperatæ correctionis causa, sed ideo etiam me subtraxerim, ne remanendo magis morti fructificarem quam vitæ. Remanendo quippe in terra et me in tanto regiæ iræ fervore opponendo cum multo ecclesiasticæ libertatis dispendio dolorem super dolorem apposuissem de facili. Nam juxta sapientis dictum, sicut rugitus leonis, sic ira regis. Ira enim non habet misericordiam nec erumpens furor, et impetum concitati ferre quis poterit? unde et tunc cedere consultius. Alioquin non animarum rectori, sed potius videri posset insano et temerario similis, qui sciens et prudens leoni rugienti occurrit aut qui contra rapidissimum torrentis impetum nititur. Quod sapiens expressim inhibet: Noli, inquit, resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii. Quod ego sequutus cessi. Siquidem cor principis, quod ut novit mundus aliquando in manibus meis sic erat, peccatis meis exigentibus sic, obfirmatum nunc contra me: unde et, ut jam dixi, elongavi fugiens, fuga mea inductam nuper in Anglicanam ecclesiam servitutem non auctoritate roborans, quin potius ipsius sic fortius demum favente Domino et apponente manum suam jugum excussurus omnino. Et quidem major, sicut ex dictis ni fallor liquet, me fugiente, quam si me tunc temere opposuissem, servitutis hujus concussio, eo ipso quod fugi sic me opponens. Nec enim ob id dico hæc vel fugi sic, quod successoribus meis fugiendi præstare velim exemplum, nisi forte expediat sic, et id urgentissima rerum ratio

postulet; sed hoc dico quia Cantuariensis contra principem suum, gloriose quidem si causam habet, sed nihilominus semper periculose decertat. Sic enim est quum metropolitanus in insula regi insulano se opponit, tanquam si tentus in vinculis et in tenebrosis carceris abditis carcerarium provocet. Et hoc quidem periculum decessores mei fere omnes experti sunt. Hæc est enim omnium vere Cantuariensium archipræsulum, et semper fuit dura et periculosa concertatio, videlicet ut aut in insula et opponant, aut inita fuga si forte magis expedit sic ab insula per multos insidiarum laqueos et angustias exeant.

Et unum vobis proponam, proximum decessorem patrem meum et dominum felicis memoriæ Theobaldum archipræsulem, cujus et ego, sicut et in aliis periculis multis et angustiis, et in hoc opere quod nunc rememoraturus sum, comes eram tunc individuus. Contigit, ut plerumque solet, inter virum apostolicum sanctæ recordationis Eugenium et Anglorum regem tunc Stephanum simultas; archipræsule et personis regni, contra mandatum apostolicum, ad Remense concilium quod convocabatur tunc a rege transfretare inhibitis, verum archipræsul omnimodis obedire attentans, noctu furtive et periculose admodum, duobus tribusve secum maris parum sciis, in scapha modica et tenui occeani undis se commisit et ventis; et quasi absque nauclero et remigio Remis venit sic. Qui quum in concilio se præsentaret, et vir apostolicus jam ipsius viæ didicisset periculum, publice mox et in omni audientia dixit in concilio, " Hic est" inquiens, " venerabilis frater noster Cantuariensis archiepiscopus, et magis natando quam remigando ut ad nos veniret oceanum transmeavit." Et ita pater meus hic ob causam fugit tunc,

sicut et nunc ego. Alioquin quum causa subest, si neutrum horum fecerit, a patribus suis degenerans, non ut legitimus sed nothus, Cantuariensis non erit; nam is forte talis extra disciplinam est, cujus omnes patres sui participes facti sunt." His dictis nonnulli audientes sic archipræsulis zelum necessarium a terra egressum commendabant, et alii ex auditis minime persuasi, eadem quæ prius criminabant, tali tempore in terra remansisse et sustinuisse dicentes satius. Verum dominus papa hoc solum, ut supra diximus, arguit quod præfatis consuetudinibus quacunque ex causa præbuisset assensum. Unde et tantum habentes egressus nostri fautorem, aliis qui derogabant impræsentiarum omissis, cœptum historiæ ordinem prosequamur.

12. QUALITER ARCHIPRÆSUL PONTINIACUM AD PEREGRINANDUM ELEGERIT.

Quum vero jam aliquot dies fecissemus in curia, archipræsul cum suis deliberat et pensat aliquem de locis religiosis, quo declinando commodius possemus et honestius provisum a Deo peregrinationis nostræ præstolari eventum. Et quum nobis, qui ecclesiæ causam agebamus, ad aliquod de monasteriis declinare religionis intuitu videretur consultius, præ ceteris in aliquo monasteriorum de sancto illo ordine Cisterciensi peregrinari præelegimus, tum propter ordinis religionem insignem, quum propter magnam ordinis quietem et pacem, eo quod sicut corde, ita et corpore sunt remoti a seculo ordinis illius professores. Et inter cætera ordinis illius monasteria unum præelegimus in Burgundia situm, quod Pontiniacum nominatur: insignis vero et præclara illius monasterii religio habebatur. Quod et præfatæ civitati Senonis, in qua dominus papa propter schisma morabatur tunc, vicinum erat, solum per duodecim leugas distans.

Et adhuc quia amplæ erant et abundantes monasterii facultates et multa caritas in erogando.

Viri igitur apostolicus ad petitionem nostram abbatem loci et potiores de fratribus vocat: et quum abbas et fratres ex ipsius domini papæ relatione et quod tamen prius ex multa famæ celebritate audierant, archipræsulis probitatem et virtutem et præsertim causam ecclesiæ quam agebat certius cognovisset, Domino statim gratias agunt devotissimas, quo inspirante palæstrita suus talem locum, velut quandam agonis sui palæstram, elegerit. Unde et quum ab adventu nostro circiter septimanas tres in curia fecissemus, apostolica licentia et benedictione accepta Pontiniacum venimus, a toto conventu cum tanta alacritate et jucunditate tanquam hostia cœlitus missa accepti. Qui omnes nobis humanitatem exhibentes, præter institutionem ordinis et esum carnium et alia quædam animo prompto et voluntario indulserunt. Et quidem supra quam dicere nunc tempus sit, apparuerunt benignitas et humanitas ordinis circa nos. Tertio vero quartove adventus nostri die, archipræsul capitulum ingrediens causam ecclesiæ, quam agebat, Domino et ipsorum orationibus commendavit. Et compositis saciinulis nostris, vicinas sed divisas infra septa monasterii mansiones accipientes, nos quotquot id officii erat, sacrarum literarum lectioni cœpimus mox studiose intendere.

Archipræsul vero post tantas quas supra ostendimus ipsius turbationes, quasi post densum tempus et nubilum, ad serenitatem et tranquillitatem divinæ lucis cœpit se mox tota mente convertere, lectioni, orationi et meditationi se dans totum. Hoc vero erat tempus, quod ab initio promotionis suæ in archipræsulem, quod etiam tempore cancellariæ, sicut ab ipsomet accepi, inter mundi vanitates præoptaverat,

sciens quod sicut juxta sapientis dictum sapientia in otio scribitur, ita et discitur et docetur. Fuit igitur illud monasterium nostrum nobis sicut certaminis palæstra, qua exercitabamur, pariter et quædam virtutum schola qua erudiebamur ad prælium, ita ut quotidie diceremus Domino: Bonum nobis quod humiliasti nos, ut disceremus justificationes tuas.

De expulsis ab Anglia et proscriptis pro archipræsule.

Verum dum multa quiete et otio erudiremur et exercitaremur sic, venit post dies aliquot quidam ab Anglia duri nuncii bajulus, nuncians quod in præfatorum nunciorum adventu a domino papa, eo quod ut supra ostendimus voto suo frustrati et petitione inexpleta rediissent, ex regis edicto archipræsulis et suorum, qui cum eo, bona omnia tam mobilia quam immobilia confiscata, ac si nunciet Job alteri: Ecce Sabæi, qui irruentes tulerunt omnia: verum et hoc quidem gaudentes sustinuimus, bonorum nostrorum rapinam suscipientes cum gaudio, forti illi athletæ conclamantes Dominus dedit Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est. Verum is qui venerat adjecit, unde plurimum patiebamur, quia compassi patientibus, videlicet quod archipræsulis tota cognatio et qui familiares extiterant, aut etiam qui ab ipso aliquod susceperant clientelæ officium, ejecti omnes et proscripti terram abjuraverint; hoc etiam in juramento contentum, nullo modo se moraturos per viam, donec, ubicumque reperiretur, archipræsulis se offerrent conspectui, ut archipræsule eo amplius exacerbato ira cresceret cum dolore. Et adhuc in ipsorum etiam, qui archipræsulem extra terram sequuti fuerant, cognationem par et similis furor debacchavit. Ejecti sunt itaque et proscripti et hi et illi, cognatio et cognatio. Et omnes terram nativitatis suæ abjurantes, nisi forte aliqui essent, qui mulctæ pecuniariæ

interventu se redimere potuissent. Quod tamen admodum paucis concessum, unde et ad edictum hoc turba magna, bonis suis omnibus confiscatis, in egestate multa et angustia terram egressa est, viri et uxores, juvenes et virgines, senes cum junioribus, servi et ancillæ, parvuli etiam in cunabulis et ad matrum adhuc pendentes ubera. Non parcebatur sexui, non deferebatur ætati, non estimabatur conditio: ac si iterum Job alteri nuntietur: Ecce ventus a regione deserti, qui concussit domum, quæ corruens liberos tuos oppressit. His vero omnibus confiscatis et huic exequutioni pœnali, quidam aulicorum satellitum mero archipræsulis odio præfectus est: qui inveterato odio archipræsulem oderat, ad exequendum malitiæ opus talis præelectus, ut archipræsul eo amplius exacerbaretur, et de quo satis fidebatur, quod nec unum pœnalium mandatorum iota præteriret. Ranulfus cognomento de Broc hic erat: qui etiam de suo superadjecisse creditur ultra mandatum, dolorem super dolorem apponendo. Malicia quippe etsi interdum parvas habeat vires, multos tamen semper habet conatus, unde et occasione aliqua a superiore concessis ad malum viribus, semper in immensum se extendit et ad male faciendum fines datos excedit.

Quæ profecto malitia et adhuc ad quiddam inauditum, eo magis impium quo plus prophanum, se extendit. Nam quum quotidie ab ecclesia pro archipræsule suo jam peregrinante oratio fieret, publico quidem edicto per terram inhibitum ne de cætero fieret. Et sic quidem a tam communi, a tam generali ecclesiæ suffragio, tanquam aqua et igni velut hostes publici interdicimur. Quod etiam ad hæreticos, ad Judæos, ad ethnicos, ad ipsos etiam Christi crucifixores extendit, diligentis et miserantis Domini latum

mandatum nimis. Verum hic patre peregrinante et quasi periclitante jam, ne dum manibus audeant, filiorum etiam ora clauduntur, ne patri periclitanti subveniant, vel sic verendum ni fallor, Deo vero et justo disponente, ne aliquo tempore accidat ut qua mensura nobis mensum, et eis remetiatur qui nobis sunt metiti sic: filii insurgant adversus patrem, et pater adversus filios, et duo in tres et tres in duo dividantur, et de divisione demum fiat consumptio. O malitia, quam viva, quam efficax, quam penetrabilis tu, quæ ipsam Dei imaginem hominem, non jam penetrando sed magis perforando, sic vulneras, et ab homine quasi fonte pietatis nativo omnem humanitatis dulcedinem sic exsiccas, ut etiam patri negetur a filiis, quod et ipsi debent persequentibus et calumniantibus se! Homo quippe sicut ex natura homo, et ex natura humanus: immo ut expressius et non emphatice loquar sed proprie, ipse homo, misericordiam et pietatem quasi quædam primordialia se mina suæ ex ipsa origine habens inserta naturæ; quæ quidem velut quædam naturæ divinæ privilegia ab initio sibi soli reservavit Altissimus. Quibus tamen idem sapiens et solus pius et misericors, summus omnium opifex, suam in creatione hominis venustavit et ornavit imaginem; nisi quia, proh dolor! cito ex inobedientia per vindicem juste judicantis Domini iram nævorum maculæ super inductæ sunt. Verum quum per miserantis opificis manum imago ipsius denigrata reformatur, in nullo magis hostis ille antiquus a Dei imagine hac effugatur et fugit, quam si pietate et misericordia, velut quibusdam coloribus pretiosissimis, ipsam intueatur decoratam et ornatam. Mox siquidem tanquam tetro et horrendo sibi imaginis splendore repercussus, illa tenebrarum potestas effugatur et fugit et veretur accedere. Verum in hoc

facto seculis omnibus detestando malitia iram pessimam consultricem habens, contra naturam naturæ hominis, hominis hic captivavit naturam, ita ut homo, si tamen homo, omnium bestiarum sævitiam hic excederet. Nam ut plangendo iterem, quod et iterando plangendum et plangendo iterandum est, quid facto hoc inhumanius, immo ut adhuc loquar expressius in homine, quid inhominius quidve ignominiosius? Hinc matres miseræ cum parvulis suis ad ubera adhuc pendentibus ejiciuntur, proscribuntur: hinc vero quod in communi debetur omnibus, etiam patri ipsi a filiis commune omnium suffragium tollitur, et pro patre periclitante filiorum ad Deum orantium ora obstruuntur, volve et revolve omnem historiæ seriem, et lege et vide si a seculo auditum in persequutione seu proscriptione ulla, hujuscemodi factum sic.

De sermone exhortatorio quo eruditi archipræsulis ipsum sunt alloquuti.

Archipræsul vero primo audiens et postea videns hæc gesta sic cœpit sollicitus et mæstus esse, nec eam foris ostendit faciem, quam heri et nudiustercius. Unde et archipræsulis eruditi, peregrinationis suæ socii, advertentes hoc, quadam exhortatorii pariter et consolatorii sermonis alloquutione ipsum adoriuntur sic. " Domine" inquiunt " quare in auditu novi nuntii hujus ab Anglia facies tua sic concidit et vultus sic est in diversa mutatus? Nos nunc alloquentes te si placet vel modicum sustine. Tibi quippe et nobis, qui sequuti sumus te, communis est causa, communis pœna, communis pugna, favente Domino et communis erit victoria et communis corona. Hæc vero quæ nunc de novo super addita est, ejectorum et proscriptorum pœna, tibi et nobis communis, si pœna est medicinalis est. Si pœna est ideo dicimus, eo quod magis ut nobis videtur cen-

senda sit nomine medicinæ quam pœnæ, super alia velut mordax quoddam epithema a cœlesti medico super apposita peccatorum nostrorum vulneribus. Nec igitur per impatientiam repellamus a nobis curantis medici manum, nec fatigemur, dum a patre arguimur, si pater super dorsa filiorum addat flagella flagellis. Nec, inquam, fatigemur nec ploremus propter flagella, sed cantemus cum propheta pœnitente et flagellato, dicentes singuli; Quoniam ego in flagella paratus sum: si forte vel sic omnium injuriarum malefactorum omnium ultor Dominus in omnes adinventiones nostras ulciscatur. Propter quod et per eundem prophetam Deus Moysi, Aaron et Samueli propitius fuisse dicitur, quod in omnes eorum adinventiones ulcisceretur, Deus, inquiens, tu propitius fuisti eis et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Magna quippe ira Dei impunita nequitia. Unde et propheta prius prosperatus et flagellatus, postea, Noli, inquit, emulari in homine qui prosperatur in via sua: eo quod sicut per prophetam alium ipso Domino dicente, iste talis quasi pecus occisionis est, quod saginatum ad victimam ducitur. Domino ad prophetam respondente sciscitatur propheta a Domino: Quare, inquit, via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, inique agunt? Cui Dominus, Congrega, inquit, eos quasi gregem ad victimam et santifica eos in die occisionis: ac si dicat prophetæ, Prædic et prænuntia prophetali spiritu eos congregandos quasi gregem ad victimam. Et revera talis et tanta vitæ hujus prosperitas absque omni obstaculo sine omni flagello Dei quidem miseratio est: sed talis certe Dei miseratio omnem Dei iram excedit. Misericordia enim hæc juxta prophetarum unum quasi nubes matutina et quasi ros mane pertransiens,

quasi spuma super faciem aquæ, aut sicut pulvis a turbine raptus ex arca, et sicut fumus de fumario. Unde et quo sic miseretur Dominus, eo plus iratus peccanti synagogæ. Recessit, inquit, zelus meus a te, ultra non irascar tibi. Et alibi per prophetam alium, Dimisi, inquit, eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis. Ecce seculi hujus, ecce vitæ hujus prosperitas quæ quasi amurca fluit per plateas, oleo in torculari presso et postea reposito in cellaria. Et tu, Domine, ut tamen absque Domini loquar offensa, Dei quippe sermones loquimur, tu quidem aliquanto tempore amurca fuisti per plateas fluens, omnibus absque omni obstaculo tibi ad nutum et votum succedentibus. Sed videtur nunc quod amurcam convertere velit in oleum qui convertit aquam in vinum. Si ergo oleum esse desideras, torcularis pressuram sustineas necesse est, donec ex torculari in apothecam defluas. Verum pro novo hoc tam atrocis facti auditu, de sollicitudine et mœsticia quam ostendis, conturbamur plurimum. Sperabamus quippe quod in solitudine hac, qua sequuiti sumus te, alterum te nobis Moysen exhiberes, et sub tali duce fiducialiter Domini bella committere. Sed si necdum te talem exhibuisti, vel nunc exhibeas necesse est, quum te turba in solitudinem jam incipiat sequi. Non igitur dolore tabescas, non labore deficias, non pavore elangueas, non impatientia dissolvat, non sollicitudo distrahat, non eviscerent curæ, potius in turba sine turbatione et inter curas quasi sine cura versare te oportet, tuos in solitudinis hujus discrimine et exemplo provocans et verbo roborans: ut ita, dum superbiunt impii, pauperes qui te sequuntur, hinc cœlestis verbi igne admoto, inde vero superbiæ seu elationis vento agitati incendantur. Incendantur, inquam, tanquam aurum in

fornace, ut probati purgentur et tanquam ferrum in igne, ut omni ex parte accendantur ad amorem. Et hunc quidem elationis ventum, qui nunc nobis sic contrarius est, et ejectorum et proscriptorum pauperum turbam ab insula nativitatis suæ de corde maris eventilat, hunc inquam superbiæ et elationis ventum, et tu ipse, quum adhuc in seculo inter filios superbiæ versareris, seminasti: et ideo quidem justum ut nunc turbinem metas. Ex tali quippe semine fructus talis: juxta quod de Israele per nimiam elationem schismatico prophetarum unus, Seminabunt, inquit, ventum et turbinem metent. Verum et si istud, quod sic nuper in Anglia in nostram oppressionem gestum est, quidam superbiæ et elationis turbo sit, pauperum turbam de corde maris exturbans et eventilans, nos tamen qui sequuti sumus te, turbo hic confortante nos Domino et regente minime exturbare potest aut debet; si te quem sequuti sumus exturbare potest tu videris: nos nec potest nec debet, quin potius turbo hic nos magis sedat quam turbet, hunc quippe turbinem auram reputamus, qua melius et commodius velificemus ad portum; illo quidem mirabiliter dispensante sic, qui quum ut ait psalmista mirabiles sint elationes maris, e diverso mirabilis est in altis Dominus: qui juxta eundem statuit turbinem in tranquillitatem et procellam in auram. Et revera, et si non sentiamus, adhuc sentiemus in brevi quod turbo hic novus nobis in tranquillitatem et procella hæc in auram, Domino sic mirabiliter operante, statuetur. Quod etiam parvæ intelligentiæ hominibus liquere potest de facili. Siquidem nunc primo ex facto hoc nostra nobilitatur peregrinatio, roboratur infirmitas, virtus datur sustinendi, et ecclesiæ causa in tuto, et contra mundi principem ad nos mundi favor

inclinabitur, adeo detestabitur mundus facti hujus atrocitatem.

Sed ut interim taceamus de hoc, in brevi quippe videbunt oculi nostri sic et gaudebit cor nostrum; nostra si quidem nunc primo, ut jam dicere cœpimus, nobilitatur peregrinatio et deinceps ex hoc ecclesiæ causa quam suscepimus in tuto est. Si quidem præter alios ex omni ætate, omni sexu, omni conditione tot meruimus habere innocentes, parvulos dico et ad matrum adhuc pendentes ubera, nostræ peregrinationis consortes, nobis nunc associati, et nobiscum novi coram omnium judice ecclesiasticæ causæ advocati. Quorum profecto vagitus jurisperitorum omni allegationum robore et nitore in auribus Domini Sabaoth delectabilius et persuasibilius sonat. Nobis ergo ex facto hoc solum superest gaudium et exultatio, quod videlicet coram terribili et eo qui aufert spiritum principum tot et talium tanta nobis accreverint patrocinia: unde et, si fidem habemus, nequaquam hæsitandum, quod et si laboriose certemus, siquidem lites laboriosæ sunt, præsertim contra adversarium tam potentem, tam durum, causæ nostræ exitus exinde multo erit felicior. Tu igitur, domine, pro ejectis nostris et proscriptis, qui, ut jam ostendimus, tam necessarii nobis adveniunt, omni sollicitudine et mœstitia omni deposita, expecta Dominum et viriliter age et confortetur cor tuum. Hic enim inter ligna silvarum, inter petras et solitarios hos, nobis in solitudine hac velut quadam certaminis nostri palæstra aut cedendum cum ignominia aut dimicandum cum gloria. Quod autem a communi ecclesiæ suffragio interdicimur, si Deus cordis nostri nobiscum, et suorum corda pariter et eo magis corda quo ora clauduntur sic. Et certe oris oratione sic

inhibita, eo magis nunc cordis oratio quasi duplicata clamabit intensius, supplicabit devotius, pulsabit securius, et ab Altissimo exaudietur facilius."

Responsum archipræsulis ad eruditos suos.

Archipræsul vero attente audiens verba suorum hæc, interposito parum silentio, flebilis et compunctus sic suis respondit. " Benedictus Dominus, qui vestra eruditione manus meas docet ad prælium, et posuit ut arcum æreum brachia mea, tam infatigabiles tam eruditos et tam strenuos certaminis mei mihi socios dans. Jam quippe vos video me, quem dominum et ducem vestrum nominatis, multo magis in agone fortiores. Unde et illum devota prosequor actione gratiarum, cujus muneris est quod tales et tantos habeo coadjutores, quos ut ego sequar tutius est quam quod me ipsi. Ego etenim, fratres, sicut dicitis, amurca multo tempore per latas et spatiosas vitæ hujus vias excurri, ad nutum et votum vanis et voluptuosis vitæ hujus succedentibus mihi. Et ita secundum mea dimissus desideria, quasi indomitus et effrenis per seculi devia excurri, efflui, erravi in invio et non in via; unde et nunc in hoc tanto quod imminet discrimine, in solitudine hac me sequi non tutum. Sed ego vos tanquam eruditos et in his quæ Dei exercitatos, tanquam duces meos et rectores quocumque ieritis sequar. Ita ut a die hoc, ab hora hac, ecclesiæ causam mihi et vobis, sicut dicitis et verum est, communem, vestris fovendam consiliis, tutandam viribus, vestris commendo manibus. Et ego vestro provocatus exemplo et roboratus verbo, vos ut dixi, jam sequar, et favente Domino et dilatante sic gressus meos subter me usque in finem, tali mei non deficient vos sequendo. Et quidem, ut dicitis, amurca fui, sed desidero nunc, si forte dignaretur mirabiliter operari sic Dominus, converti in

oleum. Unde et amodo vestri consilii et auxilii adjutus viribus, proposui fortius sustinere et validius torcularis pressuram: si forte vel sic misericordiarum pater virtutum Dominus de lacu miseriæ et de luto fæcis me educere velit. Veruntamen vos, fratres mei, tam strenui, tam necessarii præsentis agonis Christi coadjutores, si super his quæ nunc acciderunt moveor, misereor et compungor, nec mirandum. Ecce enim, ut a vobis sumam initium, qui sequuti estis me, nihil quidem adhuc accepistis a me, et jam omnia perdidistis propter me. Pro me, inquam, retribuente vobis pro bono malum pro obsequio proscriptionem et exilium, vobis ejectis et proscriptis mecum et pro me. Nec jam vos solum et vestra, sed et vestri, vestra omnis cognatio ejecta simul et proscripta; in nullo quidem propter ipsos sed propter me et vos, immo totum propter me: ita ut emortua veteris legis vetus parabola illa et querimonia, quasi de novo rediviva videatur iterum verti nunc posse in proverbium: Patres comederunt uvam acerbam et dentes filiorum obstupescunt. Ego quippe solus peccavi, ego solus cecidi, ego solus iram Domini portare debui. Nam, ut ceteros taceam, grex iste parvulorum sugentium adhuc matrum ubera, quod fecit? Quid commeruit? Et hi præsertim, qui de mea non sunt cognatione et tamen et hi et illi, ejecti et proscripti propter me, jam maris pericula et viarum difficultates propter me sentientes quibus etiam necdum est sensus, immo neque vox neque sensus, utpote quorum nonnulli adhuc in matrum utero ante peregrinantur quam noscantur, peregrini et proscripti priusquam nati. Et hi de vobis qui sequuti estis me, vestra quidem cognatio. De mea quidem propria cognatione ejecta et proscripta, cum omni modestia et patientia sustinerem, quum tamen nullius illorum famosorum criminum conscius sim,

pro quibus humana lex hoc fieri jubeat, de mea tamen cognatione patienter tolerarem hoc: sed pro vestra quomodo compassionem dissimulare possum et dolorem? veruntamen sermo vester, immo Dei potius cujus supra fuistis organum, vivus quidem et efficax non parum in me energiæ habuit. Ex ipso admodum confortatus et consolatus, ita ut secundum multitudinem dolorem meorum in corde meo consolationes vestræ letificaverint animam meam. Manifeste quippe ex auditis jam cognosco, vos sequendo me magis Deum sequi quam hominem, magis æternitatem quam tempus et justitiæ causam magis quam temporalium prædam. Quin potius ejecti jam, proscripti, depræ-dati, et vos et vestri bonorum vestrorum rapinam cum gaudio suscipitis, unde apertissime adverto vos mere Dei causam sequi, non prædam, et quia, sicut dicitis causa communis est, pœnam pariter acceptare communem. Video quidem sic et non modicum gaudeo, propter vos. Gaudeo, inquam, quod cernam vos cum scientiæ ornamento pariter virtute patientiæ roboratos. Video quippe quod patientia vestram humiliet scientiam, ut paupertatis oneri voluntarie se subjiciat: scientia vero instruit patientiam ut ex corde sub tali onere gaudeat. Et solet quidem sic patientia comitem habens scientiam semper gaudere in adversis, sicut et scientia comitem habens patien-tiam semper fortiter sustinere adversa. Juxta quod vos secundum scientiam et patientiam vobis datam supra docuistis in nova hac ejectorum et proscriptorum nostrorum super apposita pœna solum nobis gau-dendum et exultandum sapienter ostendentes, quod quia superabundavit malitia, superabundabit et gratia. Et eo ipso amplior ad compatiendum nobis et suc-currendum mundi inclinabitur favor. Et quidem accidere solet sic, ut semper omnis malitiæ abun-

dantia, eo ipso quod superabundans est, suis maxime auctoribus et fautoribus noceat. Arcus enim pravus malitia superabundans sic, quæ non eminus jaculatur, sed in se ipsam retorquet spicula, ut illis convertatur in augmentum gratiæ contra quos excessum est in finibus pœnæ. Adeo ubique modus, ubique modestia, ubique moderamen necessarium et in suppliciis maxime. In quo tamen ira et invidia, sicut nos videmus nunc et sentimus, semper solent excedere pessime potentatuum consultrices; unde et scriptura, Ira, inquit, viri justitiam Domini non operatur. Propter quod etiam Christianus ille imperator Theodosius, sicut vos me multo melius nostis, absque regali fastigio pœnitentia publica publice et patienter expleta, leges sanxit in posterum ut sententiæ principum super animadversione prolatæ in diem tricesimum ab exequutoribus differentur, quo locus misericordiæ vel si res tulisset pœnitentiæ non periret. Unde et si juxta legem naturalem liceat vim vi repellere, ethnici tamen principes cum moderamine faciendum sic decreverunt, dicentes quidem licere hoc, sed tamen cum moderamine inculpatæ tutelæ, pœnis etiam aliis, sicut statuunt molliendis semper magis quam exasperandis. Unde etiam manifestum quod etiam apud ethnicos principes misericordia super exaltabat judicio, juxta illud apud Græcos tritum proverbium Ne quid nimis. Verum fratres, sentimus nunc nostri dumtaxat odio misericordiæ et judicio per iram et invidiam meram sævitiam superpositam: ita quod etiam innocentes adducuntur in crimen, et in quibus princeps mundi hujus nihil habent, a mundi tamen principe proscribuntur per iram et invidiam potentatuum, ut diximus, pessimas consultrices; unde et super omnia et præ omnibus lugeo dominum meum regem meum, quem sicut cor

meum, sicut animam meam diligebam, et a cujus etiam caritate adhuc nec tribulatio nec angustia nec persequutio separare me potest. Ipse solus est quem plango, quem lugeo; pro ipso tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo: quem mei emuli, sui ipsius regis dico amici ficti et inimici veri, regem tam Christianum tam illustrem faciunt transire in tyrannum, et Herodiana quadam impietate consulunt et compellunt desævire in parvulos, eo quod in me ipsum modo plus nequeant. Quis igitur cum propheta dabit nunc capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum et plorabo? Plorabo inquam non me, non vos, non ejectos nostros et proscriptos, non damna rerum, non desolationem ecclesiarum, sed plorabo tam magnum dominum, regem tam præclarum, qui ad pravorum suggestionem novam in regno suo pœnam, et sibimet tam ignominiosam induxit, nova excogitata, ut præter alia novum nobis inferret dolorem, et eo amplius exacerbaret afflictos, et eo acerbiorem, quo plus communem, quo etiam extensam in innocentes, ubi nulli misertum sexui, nulli delatum ætati, non estimata conditio. Salvo domino nostro, salvo Christo Domini rege nostro, sit illis væ perpetuum per quos factum sic, per quos nova pœna hæc introducta novum scandalum venit: fiat via illorum tenebræ et lubricum, qui innocentibus, prægnantibus, et nutrientibus per terras ignotas, per maria inexperta, vias tam difficiles tam periculosas indixerunt. Ita quod juxta Domini planctum væ prægnantibus et nutrientibus his diebus, quorum fuga hieme facta, ut sit supra modum sævitia sæviens, quam præter alia circa tam miserabiles personas et tam infirmas non perpensa, auget inclementia temporis. Quum judicati fuerint, exeant condemnati, qui ita sine misericordia judicaverunt. Et fiat illis judi-

cium sine misericordia qui judicando misericordiam non fecerunt. Sed esto: Hoc certe opus eorum, qui detrahebant mihi, qui in aula mei æmuli erant. Tunc quidem latenter serpentes præ timore, sed manifeste exerunt nunc caput et virus evomunt. Attamen, sicut vulgo dicitur et verum est, male dolorem suum vindicat qui auget. Isti vero, ut vos supra docuistis, non nostrum in facto hoc sicut sperant dolorem auxerunt, sed suum verius. Nam ut iram Dei inpræsentiarum taceam, quæ jam pervenit super illos, certe super dolorem et iram quam habent in nos in hoc facto perpetuam sibi ignominiam cumularunt. Quia, ut cognoscat tam atrox factum generatio subsequens, filii qui nascentur et exurgent enarrabunt filiis suis. Verum debuissent profecto pravi illi, qui in facto hoc non consilium dederunt sed infuderunt potius pro consilio vicus, debuissent, inquam, prius advertisse quod omnes et regii præsertim potentatus semper sit vita brevis, sed sequitur ipsum post vitam aut gloriosæ famæ vita immortalis, aut vulnera famæ læsæ incurabilia. Unde et regio maxime potentatui nil tam decens, tam necessarium, quam consilii et scientiæ spiritus, quo is qui præest omnibus super omnes et in omnibus modum teneat, non transgrediens, non excedens, non se super se extendens et si major: unde et ante omnia necesse quod qui indomitorum est baculus, contumacium clavus, malleus superborum, et omnium denique hostilium nationum debellator, rex dico, qui totus suus esse debet et totus omnium, necesse, inquam, primo et ante omnia, ut iram suam in manibus suis habeat, et dicere semper possit: Ira mea in manibus meis semper, ut si irascatur, nec enim in regis etiam potestate est non irasci, non tamen peccet. Alioquin si iratus peccaverit, ira est manibus ejus elapsa, jam in manibus

ejus non est, sed ipse potius in manu iræ, iræ victus, non victor sui vel iræ: unde et ex nimis vehementi iræ impetu scientiæ et consilii exsufflato spiritu qui ex eo datur, perit modus, et quæ ex modo quasi ex matre soboles procreantur, justitia qua firmatur, et clementia qua venustatur thronus, occumbunt pariter. Per quæ duo regibus per vitam hanc beatæ famæ et jucundæ vita immortalis comparatur. Adeo ut exempti a mundo quodam immortalis famæ beneficio restituantur mundo et sancte et feliciter in præsenti ecclesia vivant etiam post mortem, qui hic dum adhuc in carne viverent tenuerunt in regimine modum, justitiam et misericordiam observantes. Unde et solus ille rex beatus legitur qui non abiit in consilio impiorum. Quod si abierit, scientiæ et consilii spiritu destitutus, jam non populorum rex, sed fæx potius, nec Christus Domini sed idolum Christi, unctum idolum rector populorum constituitur: vel juxta sapientis regis dictum, sicut lapis est in acervo mercurii. Sed esto ejiciant, expellant, proscribant, pungant, expungant, instigent et insaniant: tempus sustinendi est, patientes erimus et in flagella parati. Et retribuemus interim bona pro malis, dilectionem pro odio, orationem pro maledicto, tanquam vere magistri illius discipuli, qui, Pro eo, inquit, quod diligebam adversabantur mihi, ego autem orabam."

His vero dictis et mutua exhortatorii sermonis nostri alloquutione invicem collata, sic exhilarati et animæquiores facti in illas, quas ut supra tetigimus infra septa monasteriii sortiti sumus, mansiunculas nostras nos recepimus. Quotidie autem ad nos nova exulum multitudo confluebat, nisi quod plerique a prætacto juramento auctoritate apostolica absoluti in Flandria remanserunt, hi præsertim, qui propter ætatis vel sexus infirmitatem et multam quæ tunc

erat inclementiam temporis, absque multo sui dispendio ad archipræsulem, quemadmodum juraverant, proficisci non valebant. Cæteri vero quotidie glomeratim veniebant ad nos, ejulantes et plangentes quod essent sic a natali solo ad ignotas nationes expulsi, bonis suis proscripti, et ab amicis suis et proximis elongati. Et ita quotidie pauperes et egeni, ad misericordiæ Altissimi pulsantes januam, archipræsulem movebant. Nec enim poterat non moveri, nec debebat non totis pietatis visceribus concuti super talium clamoribus querulis, qui pro ipso ejecti sic. Movebatur quidem, sed velut aroma aliquod pretiosum, quod quanto plus movetur tanto plus redolet; seu quasi aliquod sinapis granum, quod quum quis fortius terit eo virtutem validius exerit, et tanquam vere argentea tuba, quæ quanto fortius tunditur eo amplius producitur et formatur. Qui etiam repente totus visus est in oleum meracissimum defecisse ad torcularis pressuram, facie ejus adeo exhilarata in oleo, ut semper tam æqualis tam compositi tam erecti animi esset, ut in omni pressura sua vix adverti posset ullam se sentire pressuram. Juxta quod propheta de capite præconizat Nunquam tristis neque turbulentus, sed semper hilaris semper jucundus, jucundus mente, jucundus facie, jucundus semper et æqualis. Sapiens enim inquit; Sapiens ut sol permanet, stultus vero ut luna mutatur. Sic igitur iste omni tempore tam in adversis quam in prosperis permanens, qualis in prosperis talis et in adversis. Quem sicut nec sol per diem, neque luna urebat per noctem. Implens opportune apostolicum illud mandatum in se, Omne, inquit, gaudium existimate, fratres, quum in varias tentationes incideritis. Et magister ad discipulos Semper inquit gaudete. Nam ut magister ad alios discipulos docendo loquitur Seculi tristitia mortem opera-

tur. Cui consonat illud sapientis: Tristitiam, inquit, non des animæ tuæ, multos enim occidit tristitia. Verum et rex sapiens, Omnes, inquit, dies pauperis mali, secura vero mens quasi juge convivium. Talis vero hujus agonothetæ nostri mens quasi in jugi convivio, in continuo gaudio, unde et ipso quasi quodam experientiæ libro certissime didici illam magistri sententiam veracissimam, quod videlicet fructus spiritus sit sicut caritas ita et gaudium. Fructus, inquit, spiritus caritas gaudium: unde et qui spiritum non habent, non solum secundum magistrum sed et secundum prophetam et fructu hoc spiritus carent impii. Nec enim est gaudere impiis sicut per prophetam dicit Dominus: verum de hoc ad tanti archipræsulis laudem et gloriam solum hic tetigisse sufficiat, et servato historiæ ordine ad parvulos nostros et alios ejectos et proscriptos revertendum.

Vir itaque apostolicus et terrarum potentatus nationes et regna audientes de ejectis nostris et proscriptis sic, mox in primo obstupuerunt auditu, et factum admodum prophanantes quotquot archipræsuli et tantæ et tali ejectorum turbæ totis pietatis visceribus compassi sunt. Ita ut archipræsul, quod prius a suis compromissum audierat, mox impletum cerneret, videlicet ex facto hoc, Deo mirabiliter dispensante sic, contra mundi principem mundi ad nos inclinatum favorem. Unde et archipræsul, eo quod tantam turbam secum ferre non posset, ipsos per diversas provincias, per nationes varias, ad diversa etiam regna, quosdam ad personas ecclesiasticas, alios vero ad potentes terrarum cum suis supplicatoriis destinavit. Et quidem qui missi omnes ab eis, ad quos missi, tum tantæ malitiæ odio, tum favore mittentis benigne suscepti sunt. Ita quod in susceptione hac etiam populus quem non cognovit servivit ei: tantus jam

ipsius erat in populo favor et miseratio pro expulsis. Sed quid? Ejectis omnibus sic, præstante Domino, provisum in brevi ut inter ipsos egens nullus et plurimi etiam felicius in exilio quam in patria degerent. Unde et felix exilium, et revera felix; felix propter justitiæ causam, felix propter mundi favorem, felix propter magnam exulum virtutem et constantiam, felix etiam innocentiæ titulo, virginitatis gloria, viduitatis gratia, et conjugali honestate insignitum. Per tale revera et tam felix exilium non nisi ad patriam tenebatur.

14. QUALITER ARCHIPRÆSUL CŒPIT ARCTIUS VIVERE.

Verum etsi ejectis nostris Deo miserante provisum sic, archipræsul tamen attendens in tanta ejectorum et proscriptorum multitudine nostrum aggravatum exilium et pœnam exasperatam, disposuit una et pœnitentiæ suæ aggravare districtionem; ut præter illud quod jugiter portabat cilicium, et crebras quas flagellatus furtivas accipiebat disciplinas, et ipse quoque plus solito districtius viveret. Unde et uni fratrum, qui ipsi in mensa ministrare consueverat, una dierum instillavit secretius ut inter alios lautiores cibos suos, quibus uti solitus erat, caute quidem ita ut nullus adverteret, quotidie conventualem sibi apponeret cibum, quibus solis uti disposuerat. Quod et ut cautius fieret et secretius, mensa ipsi soli seorsum a nobis ponebatur quotidie. Et ita quidem per aliquot dies solis pulmentariis aridis et insipidis, juxta quod Cisterciensis ordinis regularis institutio habet vescebatur, quum tamen ut et nos suprascripsisse meminimus, quum de mensa ipsius corporali et modo victitandi ageremus, in deliciis a primæva ætate fuerit enutritus, propter quod et grossiora non poterat. Veruntamen, quia ut diximus ex ejectorum et proscriptorum multitudine peregrinationis suæ

aucta est pœna, ideo et præter alia ipsius in vivendi districtione aggravata est pœnitentia: verum per aliquod tempus sic se mortificans, sic districte contra solitum vivens, post dies aliquot gravi correptus valitudine decubuit. Discipulus vero qui scripsit hæc quum juxta quotidianum morem ad sacram lectionem manicaret ut, sicut sibi injunctum fuerat, cum archipræsule de sacris litteris conferret, et ab ipso, sicut quotidie consueverat, vel disceret vel doceret, dolens repperit accidisse sic. Et confestim accedens propius sciscitabar, quæ posset esse tam subitæ valitudinis causa. At ille, sicut mox adverti, causam indicare declinans, alias retorquebat sermonem: veruntamen opportune importune instare cœpi, prout tamen audebam. Qui mihi tandem causam revelavit ad importunitatem instantis, sic tamen ut tenerem secretum. Nec tamen asserebat, sed dicebat se suspicari, valitudinem accidisse sibi sic propter austeriorem illam abstinentiam et insuetam.

Exhortatio discipuli ad archipræsulem.

Et ego mox ipsi, "Domine" inquiens "si placet paulisper attende. Nec enim humana quidem sed potius diabolica videtur tentatio hæc. Qui quos non potest subvertere per gulam, subvertere quærit per immoderatam abstinentiam vel per insuetam. Contra quod magister, non ignorans illius versuti astutias, agens de castigatione corporum, de mortificatione carnis, Obsecro, inquit, vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam sanctam Deo placentem: et adjecit: Rationabile, inquit, obsequium vestrum; quasi dicat, in hac corporum castigatione est adhibenda discretio: unde rationabile inquit scilicet cum discretione, videlicet ne quid ultra, ne quid citra mensuram. Rationabile inquit, ut estimetur naturæ possibilitas, non voluntas abstinentis. Ra-

tionabile inquit, ut et ætas estimetur et conditio, et aptentur cuique congrua. Si ergo, domine, id desideras ut in corporis tua castigatione rationabile sit obsequium, necesse ut in abstinendo ratio comitetur obsequium et voluntatem tuam regat, et non voluntatis tuæ te trahat impetus, qui nimis vehementer ad bonum videtur intensus. Juxta quod ait sapiens: Noli, inquit, nimis esse justus. Et item: Noli plus sapiens esse quam oportet. Sicut igitur nec nimis justus, nec nimis sapiens, pariter et noli esse nimis abstinens. Per pauca quippe quæ expressa, dat sapiens et multa intelligere quæ non exprimit. Nam sicut dicitur, paucis sapiens innotescit. Nolimus ergo aliquid nimis, nam, sicut ait quidam, Omne quod est nimium vertitur in vitium. Unde et sicut juxta sapientem, Est justus qui perit in justitia sua, ita est et abstinens qui perit in abstinentia sua. In abstinendo quippe æstimanda est carnis infirmitas, naturæ possibilitas, et diutinæ consuetudinis usus. Sæpissime quippe accidit hoc ut spiritus promptus sit, sed caro infirma, natura impotens et consuetudo rebellis. Unde necesse tunc ut temperato rigore his condescendatur. Nam juxta quod ait sapiens, qui servum suum enutrierit in deliciis a pueritia, postea sentiet eum contumacem. Tu vero es qui fecisti sic, qui corpus tuum semper a puero in deliciis enutristi, nunc vero quia has ipsi subtrahis, ipsum tibi rebelle sentis, unde, quia Dei voluntas sic, placeat tibi deinceps, ut quia austeriora non potes congruis tibi alimentis utaris. Et ut mea doctrina non mea sit, audias si placet quid super his doctorum unus, de escis corporalibus loquens sic. In omnibus, inquit, talibus non usus rerum sed libido in culpa est. Fieri enim potest ut sapiens sine omni vitio pretiosissimo utatur cibo: insipiens vero fœdissima gulæ flamma in vilis-

simum inardescat. Et sanius quisque maluerit more Domini pisce vesci quam lenticula ut Esau an hordeo more jumentorum. Nec enim propterea continentiores nobis sunt pleræque bestiæ, quia vilioribus utuntur cibis. In hujuscemodi enim non ex rerum natura quibus utimur, sed ex causa utendi vel appetendi modo vel probandum est vel improbandum quod agimus. Ecce, domine, quia mea doctrina non mea sed orthodoxorum potius doctrina est."

Archipræsul vero ex paucis his statim advertit quid agendum, juxta quod sapiens: Da, inquit, occasionem sapienti et sapientior erit. Unde Domino favente in brevi restitutus incolumis semper et in omnibus mira quidem et supra modum admirabili, quam supra quum de mensa ipsius corporali ageremus breviter ostendimus, sobrietate comite congruis sibi deinceps alimentis utebatur. Hoc autem de spiritu sancti et devoti pontificis tam prompto et carne ipsius infirma ad legentium edificationem hic interserto, deinceps cœptum historiæ ordinem prosequamur.

Sicut dicere cœpimus, ejectis nostris et proscriptis miserante Domino solatiatis, sic Pontiniaci in solitudine inter petras et monachos solitarii nos delitescentes a seculo jam remoti, eo liberius quo quietius, et eo fructuosius quo secretius, tota mente spiritualibus intendebamus. Archipræsul vero super omnes miro discendi ferebatur ardore, qui tanquam luminare magnum in firmamento cœli sacræ scripturæ jugiter inhærebat, apostolicis institutionibus, sed theologiæ præsertim summam operam dans. Hoc enim erat tempus quod ut supra diximus semper præoptaverat, quo jam dudum perditorum dierum repararet jacturam, ut qui electus erat ad regimen animarum, aliquo tempore, etsi sero, scientiam sibi regendi eas com-

pararet. Unde et tantus erat scripturarum amator, quod post horas regulares quotidie sacri codices per totum diem vix de manu ejus discederent: præsertim sacri illi duo libri, psalterii videlicet et epistolarum, tanquam duo spirituales oculi, mysticus et moralis. Horum quippe uno ut dicebat, perfecte ethicam altero vero theoriam præcipue docebatur. Ex amore vero hoc scripturarum et opera adeo in brevi profecit, ut sæpissime in scrupulosis et nodosis scripturarum, etiam super docentes se intelligeret. Et quidem mansio nostra Pontiniaci sic erat.

Qualiter secundo peregrinationis suæ anno apprehenderit archipræsulem justitiæ zelus.

Secundo vero peregrinationis nostræ anno cernens pontifex inimicorum nostrorum induratum cor nec pro tantis in nos excessibus ulla in eis pœnitentiæ signa, quin potius apponentes peccare adhuc quod jam manu non poterant, nos elongatos et in solitudine manentes linguis detrahentibus persequentes; cernens inquam pontifex sic cœpit cogitare intra se et meditari cum corde suo, et in meditatione hac ignis exardescebat, ignis certe non livoris, sed amoris. Videbat quippe filios proprios etsi in hostem conversos, quotidie ire in interitum et in præcipitium ruere. Et quia pater est, amplius dissimulare non potuit. Nam etsi illi jam filialem subtraxerint, nequaquam tamen pontificalis perfectionis erat illis paternum affectum subtrahere. Unde et pro pereuntibus filiis concaluit cor ejus intra eum, et cum meditatione sua hac ignis exarsit, non quidem zelo vindictæ, sed ex zelo justitiæ propter filios et paterno compassionis affectu. Unde et quomodo pater miseretur filiorum et ipse illis misereri desiderat, ut videlicet visitet in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Itaque apprehendit eum, hinc quod maxime

sacerdotibus congruit ardens propter contumaces justitiæ zelus, inde vero quod maxime patrum est intensus propter errantes filios compassionis affectus. Et ita qui hucusque siluit, qui hucusque in omni patientia sustinuit, videns et attendens patientiam suam in superbia et abusione calcatam, jam deinceps non patiens, non dormiens, sed surgens et excutiens se, tanquam verus excussorum filius, confestim cum suis deliberare inchoat quid agendum. Ad illud Domini comminatorium in propheta ad prophetam quasi subito motus et commotus: Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. Quod si non fueris loquutus ut custodiat se impius a via sua mala, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Nos itaque certaminis sui socios in primis quodam deliberatorii sermonis elogio alloquitur sic.

Deliberatorius archipræsulis sermo ad suos.

" Viri fratres" inquiens " in causa ecclesiæ mecum Christi coadjutores, scitis et nostis quidem, me multo melius, quod omnia tempus habent, tempus sustinendi et tempus rebellandi, tempus miserendi et tempus judicandi, Quum accepero, inquit, tempus, ego justitias judicabo. Et magister ad discipulos, Tempori, inquit, servientes. Nos vero hucusque tempori servivimus, hucusque sustinuimus, hucusque peccatores supra dorsum ecclesiæ fabricantes portavimus, patientes ad omnes; sed ipsi iniquitatem suam prolongantes, nostra in die bonitate abutuntur et patientia, et peccata peccatis cumulantes solum sibi iram non misericordiam thesaurizant; quum Dominus per prophetam de indurato et non resipiscente sed apponente semper peccare adhuc, Nonne, inquit, in tribus et quatuor impietatibus adversabor eum? Proinde, fratres, ineatis consilium, videte quid deinceps

nobis agendum. Nunquid enim quia hucusque tacuimus, semper sic tacebimus? Væ mihi, ait propheta, quia tacui. Nunquid igitur exterriti per prophetam tacebimus tamen sic? Et qui in solitudine hac inter petras has, et monachos hos hucusque dormivimus, non adjiciemus ut resurgamus? Bonum quidem et delectabile nos esse hic, dormire sic et dulcibus jamdudum concupitæ Rachelis amplexibus frui. Bonum quidem hoc et jucundum: sed tamen ut nihil inpræsentiarum in sanioris consilii præjudicium afferam, mihi certe videtur nunc quod amodo ad operandum necessarium nos sponsæ negotium trahat et officii nostri debitum urgeat, cura videlicet quam suscepimus pastoralis. Ecce enim quia vulpes demoliuntur vineas et lupi manifeste in caulis ovium grassari non desistunt. Et super omnia hæc non sunt inter prævaricatores qui revertantur ad cor, qui forte reverterentur si percussi. Alioquin nisi lupos arceat pastor, sine causa baculum, et judex, nisi transgressores reprimat, sine causa gladium portat. Et nisi indignos ejiciat sacerdos, sine causa accepit ecclesiæ claves. Et nunc maxime vobis, fratres, loquor hæc quia patrati contra nos facti atrocitas in ejectis dico nostris et proscriptis in adversarios justitiæ accelerat opus. Solet quippe et justum sic ut diutius toleretur infirmitas vel negligentia quam malitia sæviens. Igitur pro officii nostri debito, sic modo mihi videre videor amodo operandum nobis, non dormiendum, ut una cum sponsa capiamus vulpes, quæ demoliuntur vineas et una cum dilecto surgamus a lecto, egrediamur in agrum, commoremur in villis, et operemur in vineis. Juxta quod sponsa, Veni, inquit, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis, surgamus ad vineas. Perit enim nec valet sponsæ opus vel opera,

si non ferat opem dilectus. Nos ergo, dilecti, si vobis videtur sic, surgamus egrediamur et operemur cum prophetico sarculo, evellentes, destruentes, et dissipantes noxia, ne per nostram desidiam vel negligentiam crescant adeo et proficiant, ut totum Dominicum hortum operiant, et nos sic a Domino horti, tanquam hortolani pigri seu negligentes, desidiæ vel negligentiæ condemnemur. Faciamus ergo juxta quod injunxit horti Dominus cuidam de hortolanis, cui horti sui curam commiserat: Ecce, inquit, ego hodie constitui te super gentes et regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et edifices, et plantes. Verum, fratres, vos tanquam in scripturis exercitati et multorum patrum exemplis, in his et talibus quid agendum nostis me multo melius. Ego tamen, conscientia mea mihi dictante sic, dico vobis quod sentio. Veruntamen, ut jam dictis addam adhuc, mihi et hoc videtur inter cetera, si illius volumus imitatores esse cujus et discipuli sumus, quod instar Samaritani evangelici custodis veri et curatoris, ad peccatorum curanda vulnera prius infundendum sit oleum, et vinum postea, si tamen postea necesse hoc. Prius igitur quod maxime potentum vulneribus mederi solet, suavissimum lenitatis oleum infungatur. Et in primis dominus noster rex in omni lenitate et humilitate conveniatur, si forte vel sic ira et indignatione malis nostris satura nunc in humilitate nostra nos respiciat clementia regia."

Et quidem verbo hoc ab archipræsule proposito, nobis sic placuit verbum, nobis quotquot propositum pariter et consilium commendantibus.

16. QUALITER REX PRIMO SIT CONVENTUS.

Missus est itaque unus abbatum ordinis Cisterciensis, ad monasterium Pontiniacense pertinens

speciali quodam jure subjectionis. Abbas hic Urbanus nomine et vere urbanus; Urbanus nomine, urbanus et re, urbanus et in sermone. Solus quippe talis idoneus ut tali fungeretur legatione. Is itaque missus, qui secum ad dominum regem nomine archipræsulis suavissimas litteras detulit, supplicationem solam, correptionem vero nullam vel modicam continentes. Quæsierat enim archipræsul verba utilia, suavia et pacifica, et conscripsit sermones lenissimos, quibus vel sic regis leniretur cor. Verum qui missus fuerat post dies aliquot ad nos reversus, pro nostris suavibus, pro nostris lenibus et pacificis, non nisi amaritudinem, asperitatem et turbationem majorem reportavit regis corde sic obfirmato contra nos.

Qualiter secundo sit conventus.

Attamen non destitit archipræsul regem adhuc secundo per eundem convenire. Cui et vice hac non adeo suavia ut prius, sed et duriora legati viva voce dicenda injunxit et litteras aliquantulum austeritatis continentes destinavit, quibus archipræsul regem corripuit, sed in misericordia et in spiritu lenitatis adhuc. Verum eo in brevi iterum reverso qui missus fuerat, reportavit et iterum quod neque vox esset neque sensus adhuc. Archipræsul vero audiens sic, et certissime jam considerans quod hac misericordiæ et lenitatis via non proficeret, in spiritu judicii et ardoris, sicut spiritu fervens erat, tertio jam conscripsit sermones sed asperos et austeros, jam non, sicut prius, regem in misericordia corripiens, sed dure increpans, et sicut tunc decebat, episcopum cum omni imperio arguens, tanquam veri Samaritani discipulus prius infundens oleum et vinum postea. Et tanquam figuratum in propheta verum evangelicum animal, habens ante faciem hominis et faciem leonis, juxta in hoc ipso et magistrum sequens: Si quis,

inquit magister, præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite hujusmodi in spiritu lenitatis. Et alibi ad discipulum de episcopali ipsum officio instruens, Servum inquit Domini litigare non oportet; sed mansuetum esse cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Ecce lenitatis et modestæ spiritum. Et tamen idem ipse ad discipulum alibi, " quam ob causam" inquit " increpa illos dure, ut sani sint in fide." Ecce lenitas et modestia, ecce et increpatio dura! hoc est Samaritani oleum et vinum; hæ in propheta evangelicæ facies, facies hominis et facies leonis. Et revera ecclesiastica disciplina hæc et juris ecclesiastici ordo, ut qui fomenta non sentit, ferro abscidatur superbiæ tumor, unde et ecclesiæ doctor hic noster, archipræsul dico, hac incedens via, hoc procedit ordine. Ad hoc vero durius jam nuntium peragendum quidam approbatæ religionis vir electus est, ob favorem religionis præcipuum et fervorem pannosus et miser, omni tempore exercens nudipedalia: unde et cognomento vocabatur discalciatus, Girardus nomine proprio, vir certe jugiter habens mortem in desiderio et vitam in patientia; cujus semper summa fuerat sollicitudo ad pacem revocare discordes. Solus ergo talis idoneus, qui fungeretur legatione hac. In talibus quippe et fiducialiter loquendi Dei verba et operandi grandia multa solet esse libertas, utpote in quibus Domini spiritus. Is itaque missus; in cujus ore, præter litteras quas detulit, et archipræsul verba sua posuit. Missus est et alius quidam religiosus cum eo. Et hi misi sic fiducialiter quidem egerunt, sed nec hic quicquam profecerunt. Quin potius dura propinantes, dura pro duris, immo multo plus duriora prioribus reportarunt.

17. QUALITER ARCTETUR ARCHIPRÆSUL REGE ADHUC INCORRECTO.

Archipræsul igitur audiens sic cœpit sollicitus et mœstus esse, cernens jam nec sic nec sic cor regis erga se emollitum: quod etiam emollire et pacem et gratiam inter regem et archipræsulem reformare Christianus ille rex Ludovicus et multi terrarum principes sæpe et sæpius jam studuerant; sed nec magni illi viri nec proprii hi archipræsulis nuntii, nunc blanda nunc austeriora bajulantes, potuerunt proficere; quin potius superbia eorum qui oderunt nos ascendit semper. Archipræsul itaque turbatus intra se cœpit intentius clamare ad Dominum, orare frequentius, refici parcius et continue lugere regem, cernens eum adeo ad omnia hæc insensibilem. Videns itaque tantam ecclesiæ turbationem et regis animum jam obfirmatum sic, coarctabatur e duobus, hinc cupiens solvi a cura et pastorali officio, inde vero propter ecclesiæ causam, quam tuendam susceperat, permanere. Et post multam intra se animi sui fluctuationem demum super hoc eruditos suos convenit. Qui mox de episcopatu deserendo vix verbo proposito, in primo auditu scandalizati, conclamabant ipsum jam deficere prius quam currere, et in Dominica acie ante jam occumbere quam pugnare: tanquam viri in divinis exercitati, causas multiplices distinguentes, propter quas interdum episcopo liceat de sede ad sedem transire, seu etiam plerumque penitus derelinquere. Verum ut contestabantur nulla talis causa hic; immo potius perniciosum hoc et omnibus post futuris seculis detestabile, tanquam si proreta quis consternatus et pavidus in procellæ turbinibus navem oneratam in mediis fluctibus derelinquat: aut tanquam princeps vecors ad bellandum profectus, videns hostium cuneos, mox exterritus, ut solum se salvet

fugiat, et quæ cum ipso fortiter stare proposuerat aciem castrorum perdat. Igitur, ut eruditi nostri universi constanter exhortabantur et salubriter, nequaquam tunc tempus fugiendi sed occurrendi, præsertim quum ab ecclesiæ inimicis solum ecclesiæ salus quæreretur, decus cleri deformaretur et impugnaretur libertas. Et quoniam archipræsul regem sic conventum sed incorrectum supra modum lugebat, suorum hoc erat consilium ut adhuc sustinens diutinæ passionis suæ exemplo cor regis emollire attentaret quod exhortationis sermone necdum potuerat immutare, quum nihil adeo cor irati soleat immutare et ad amorem convertere, quam pro irati voto diutius sustinere et pati. Archipræsul vero ex eruditorum suorum viva et salubri exhortatione persuasus, jam nihil cogitabat de cura pastorali deserenda sed potius deinceps fortius quam prius et virilius exercenda. Attrahens enim spiritum et assumens cor, jam nihil de fuga, nihil de otio, nihil de quiete sed solum de cura et pugna cogitans, intra se cogitando censuit post omnia hæc regi baculo pastorali comminandum, qui leviorem virgæ castigationem non senserat. Intra se itaque cogitavit et censuit, eruditis suis nequaquam hoc exprimens vel deducens in consilium. Et quidem caute et industrie hoc, suis parcens in hoc, ne videlicet qui eum sequendo magnam jam ob id regis iram incurrerant, in majus et perpetuum forte inducerentur odium, si tale contra regem darent consilium, quod forte etsi non regis voluntati, utilitati tamen militaret. Cogitavit itaque sic intra se, cum suis super hoc non prætractans non prædeliberans, regem suum et filium baculo ut diximus severioris castigationis percellere, qui fuerat hucusque ad virgæ tactum insensibilis, si forte percussus baculo devians reverteretur vel sic. Cogitavit, inquam, sic intra se,

dubius tamen admodum et anceps super hoc quid agendum. Nec enim, ut diximus, voluit propter prædictam causam deducere hoc in collationem cum suis, vel suorum consilium quærere. Itaque cum se solo deliberans aliquandiu intra semet ipsum fluctuabat, stans et hæsitans. Legerat quippe illud in lege Principi populi tui non maledices, et illud regis peccatoris, Tibi, inquit, soli peccavi. Et rex vere soli Deo peccat. Nam sicut super locum illum docet doctorum et ecclesiæ rectorum unus, Si quis de populo erraverit, et Deo peccat et regi: rex vero non habet hominem qui sua facta dijudicet. Legerat quidem in lege et in psalmista sic: legerat et multa alia quæ eruditi et exercitati ecclesiæ rectores statuerunt de his. Quorum unus, Non potest, inquit, salubris esse a multis correptio, nisi quum ille corripitur qui sociam non habet multitudinem. Et item: Quum quisque fratrum in aliquo tali peccato fuerit, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est. Legerat quidem hæc et alia in modum hunc. In Romana vero ecclesia, ut supra jam diximus, durum schisma tunc erat, tanto imperatore Frederico et tam generoso viro Octaviano antipapa tunc divisis ab ecclesia et facientibus schisma, unde nec sine causa magna videbatur tunc majoris adhuc et durioris schismatis causa, si in tantam potestatem Anglorum, regem dico, ætate juvenem et in cismarinis et transmarinis tam late et tam magnifice dominantem, gladio verbi exerto ab ecclesia separaretur: ne forte rege juvene et tam potente ob id commoto, facile ad partes ecclesiæ inimicas transiret. Super omnia etiam verebatur ne apostolicæ sedis auctoritas propter hoc gravius schismatis periculum, quod ut diximus facile posset accidere, quicquid absque ejus consilio seu conni-

ventia statueret ipse, totum ipsa irritaret. Hæc igitur et hujusmodi ut gladium suum reponeret nec baculo suo pereuteret hortabantur.

At e diverso his alia obloquebantur, quæ et impellebant ut gladium amodo non prohiberet a sanguine et ut percuteret baculo. Nam, sicut in lege audierat quod supra posuimus, videlicet, Principi populi tui non maledices, ita legerat et in lege tam principes synagogæ quam etiam alios pro qualitate excessus immundos reputari et extra synagogam fieri, quod nequaquam erat maledicere principi; hoc in lege prohibitum sed talis potius excommunicatio coertio erat quædam disciplinalis, et sicut tunc, ita et nunc principem anathematizare non est principi maledicere, quod lex prohibet, sed principem tanquam ecclesiæ filium disciplinaliter coercere. Et tanquam a latronibus vulneratum per Samaritani curam medicinaliter secare, ut ferro abscindatur vulnus quod fomentum non sentit. Legerat et in propheta: Væ mihi, inquit, quia tacui. Sibi ipsi propheta Væ dicit, eo videlicet quod regem Achab ea auctoritate qua debuit non corripuit, nec pro data sibi potestate coercuerit. Quod enim, ut supra induximus, rex adulter et homicida Deo dixerat Tibi soli peccavi, non ideo dixit quod prophetis tunc et synagogæ sacerdotibus in reges adimeretur coertio, unde et propheta pro peccato mox regem corripuit, sed ideo dixit Tibi soli Deo loquens quia sacerdotes et prophetæ vices Domini tunc gerebant. Et erant ipsi quasi ipse Dominus, cujus ipsi vicarii, unde et quem ipsi puniebant Dei hæc solius punitio ipsorum inflicta ministerio. Et sicut tunc, ita et nunc, si ecclesia, si sacerdos regem punit, solus tamen Deus punire dicitur. Ille enim punit qui in terra Domini fungitur vice, qui et in terra quasi Deus populo datus est. Juxta quod

Dominus ad Moysen, Ecce, inquit, constitui te Deum Pharaoni. Et sacerdotes Deos vocari in scriptura invenire creberrimum. Legerat itaque in lege et in propheta sic, et similiter de regibus corripiendis per varia scripturarum loca. Et, ut jam non tantum divinis legibus, sed et orthodoxorum patrum et discretorum ecclesiæ rectorum agamus exemplis, audierat itidem et legerat rectorem illum ecclesiæ tam eruditum, tam discretum, et tam preclarum doctorem, Ambrosium Theodosium magnum imperatorem excommunicasse et ab ecclesiæ penitus exclusisse ingressu. Et ne etiam longe exempla petantur, audierat felicis memoriæ Ivonem Carnotensem episcopum, qui velut quoddam scripturarum armarium modernis temporibus pastoribus magnum scientiæ lumen effudit, et spectabilem se ipsum formam dedit, audierat, inquam, ipsum Francorum regem Philippum excommunicasse et ab ecclesia omnino prohibuisse. Legerat itaque archipræsul et audierat et hæc et illa, unde et coarctabatur ex his et illis, hinc super omnia metuens quod si taceret væ sibi: si vero loqueretur, dissensionis periculum. Nec enim quæ supra contra hoc inducta sunt adeo verebatur, utpote scripturas intelligens, sed hoc quidem præ cæteris metuebat gravius, videlicet dissensionis periculum: veruntamen et hæc et illa in corde suo volvens sic, et tandem cogitans regem suum filium suum et dominum, quem ex diutina et familiari conversatione verius et interius noverat, nequaquam fore filium dissensionis sed pacis, et quod quicquid exacerbatus verbo comminaretur, nequaquam tamen matris suæ ecclesiæ ut se ejiceret dirumperet uterum, cogitans inquam sic, firmiter in corde suo statuit ipsum baculo pastorali percellere, si forte devians et justitiæ transgrediens tramitem reverteretur vel sic: verebatur tamen ne ut

supradiximus Romana ecclesia sua, quæ omni præest auctoritate, evacuaret penitus quod ipse fecisset omne justitiæ opus, verebatur quidem hoc, at tamen quicquid faceret Romana ecclesia tanquam mater et domina, satius judicavit officii sui debitum exequi quam ipso muto et dissimulante malitiam relinquere impunitam et fovere transgressionem: arbitrans nec immerito sanguinem impiorum de manu sua minime requirendum tunc, etsi forte potestas major superveniens ab eo factum immutaret justitiæ opus. Suadente igitur conscientia, immo sicut ab ipsomet accepi urgente eum ad hoc, illam quam diximus in regem coertionem ecclesiasticam in corde suo firmissimam tenuit. Alioquin sibi visum quod pastor evangelicus sine causa baculum et judex ecclesiasticus sine causa gladium, et quod sacerdos Dominicus sine causa claves ecclesiæ accepisset, nisi quemadmodum auctoritatem ita et haberet virtutem, sicut introducendi ita et excludendi ab ecclesia quos deberet.

Et quoniam quod faciendum statuerat non sub tecto non clam, sed publice et solenniter judicavit faciendum, sicut et causa nostra et partis adversæ noxa publica erat toto jam ecclesiarum orbe notissima, accessit ad locum celebrem et tempore celebri, Vizeliacum scilicet instante festivo præ cæteris illius ecclesiæ die, die videlicet festo beatæ Mariæ Magdalenæ in cujus honore ecclesia loci fundata, cujus et ibi corpus gloriose requiescit, unde et ad diem festum ex diversis regnis concurrunt nationes plurimæ. Tempore itaque celebri tam festivo accessimus ad tam celebrem locum distantem a mansione nostra Pontiniacensi monasterio per dietam. Accessimus itaque et venimus proxima ante festum die, nobis qui sequebamur accessus sui causam ignorantibus, nec enim propter

hoc quod supradiximus nobis hoc indicavit, et credentibus quod solum propter diem festum accessisset. In crastino vero, festo videlicet die, ad petitionem abbatis et conventus, publicam missam faciens, finito evangelio ascendit pulpitum, et elegantem et fructuosum sermonem ad populum habuit. Demum vero in audientia hominum causam dissensionis inter ipsum et regem exponens, et quam dure et dire secum et cum suis actum, qualiter etiam rex toties conventus et non misertus, sed eo amplius induratus, ecclesiæ causam et se et suos ipsorum orationibus commendavit: et confestim, omnibus audientibus et constupentibus, miro modo compunctus, voce quidem flebili et intentissimo compassionis affectu in ipsum Anglorum regem Henricum nominative comminatorium emisit edictum. Et nos quidem certaminis sui socii, ex inopinato audientes sic, mox obstupuimus, eo quod nobis inconsultis fecisset sic. Qui quidem, sicut cito post nobis ipsemet indicavit, sciens et prudens hoc a nobis celavit, per supradictam causam se excusans quod nobis inconsultis hoc fecisset. Factum vero hoc ex plurimis et variis nationibus, quæ ad diem festum convenerant et ita propriis audierant auribus mox divulgatum per terras citissime ad aures regis pervenit: unde et rex nec sine causa, supra quam nunc dicere aut scribere tempus sit, motus est et turbatus et qui cum eo universi.

18. DE APPELLATIONE REGIS AD ROMANUM PONTIFICEM.

Convenit igitur multitudo et mente confusa est, quam certissime jam audierunt sic. Convenit itaque ecclesia Anglorum in cismarinis; convenit et ecclesia Normannorum in transmarinis, hinc inde, quid facto opus inter se accerrime deliberantes, summo opere pro-

videre curantes, ne videlicet in regem sententia, cujus jam processit comminatorium, ad perfectum procederet seu in regnum vel personas regni aut ecclesias aliquod ecclesiasticæ districtionis gravamen. Consternati etiam jam et tremefacti, non solum ob id quod jam de rege audierant, sed et quia archipræsul Jocelinum Saresberiensem episcopum ob manifestam inobedientiam jam suspendisset: eo videlicet quod decanatum Saresberienses ecclesiæ contra interdictum Domini papæ et suum inconsultis quibusdam ejusdem ecclesiæ canonicis, qui tunc cum ipso peregrinabantur, quorum erat cum aliis confratribus decanum suum eligere, cuidam de aulicis clericis ad regis voluntatem contulisset. Qui etiam et eundem aulicum clericum, propter quasdam conventiones et obligationes illitas, quas in Alemannia cum schismaticis fecerat, anathematis vinculo jam innodaverat. Quas tamen conventiones et obligationes a rege missus de regis mandato ipse fecisse dicebatur. Personæ igitur regni metuentes sibi ex his et quæ futura sibi accidere possent gravamina prævenire molientes, solliciti quidem attentissime deliberant quid agendum;

Nam tua res agitur paries quum proximus ardet

ait quidam. Commodius autem sibi non reppererunt remedium quam ut ad appellationes convolarent. Et regi placuit, Deo quidem, in subsannationem et derisum novi legis lateris et novarum legum, quas supra apud regiam illam mansionem quæ Clarendune dicitur fabricatas, et in scriptum redactas ostendimus, juste quidem operante nunc sic. Nam quum legibus illis appellationes ad Romanam ecclesiam inhibitæ forent, nunc tamen ad regis et regni tuitionem ad ipsas recurrere necesse. Personæ itaque regni, quia remotiores erant, pro rege, pro regno, pro se et pro

suis ecclesiis, scripto appellaverunt, et per eruditos nuntios libellum appellatorium in ea forma conceptum archipræsuli ad solitudinem nostram Pontiniacum transmiserunt. Et quia rex extra regnum erat tunc transmarinus, magnas quidem et venerabiles personas ecclesiæ Normannorum pro se ipse rex destinavit, videlicet piæ memoriæ Rotherot tunc Rothomagensem archiepiscopum et Ernulfum tunc Lexoviensem episcopum, et cum eis alios plerosque viros magnos et eruditos, qui quidem Pontiniacum venientes nequaquam nos invenerunt. Siquidem a quodam familiari suo, qui tunc in regis curia erat, de mittendis sic nuntiis archipræsul præmunitus se subtraxit. Igitur præfati nuntii, propter nos Pontiniacum venientes, sed minime nos reperientes, mox recesserunt: prius tamen secundum formam juris Pontiniaci, ubi quasi domicilium habere videbamur, appellationem suam edentes, nec tamen ut docet civile jus scribentes eam pro foribus, sed viva voce appellantes. Subtraximus autem nos, non quasi juris ignari, quin apprime sciremus ratione domicilii, vel quasi appellandis absentibus seu absentantibus se, appellationes posse fieri, sed ideo in adventu nuntiorum nos subtraximus quia illorum colloquia vitabamus. Et quemadmodum appellationes interpositæ, ita et ad regni tuitionem juramenta quædam illicita et sacrilega per totum regnum exacta sunt in civitatibus, in castellis, in pagis, per comitatus regni singulos, quotquot a quindecim annis et supra jurantibus, quod domini papæ nuntios seu litteras, et archipræsulis pariter, aut in captione detinerent si possent, aut proderent illis qui non possent hoc. Quam vero sacrilegum, quam prophanum juramentum hoc, lippi vident et tonsores. Juxta quod ait Videns quia peccatum ariolandi est repugnare et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere, verum omisso tanquam

sacrilego facto hoc, quod non regni tuitio est sed potius contaminatio, ad appellatores nostros revertamur.

Qualiter archipræsul cum suis deliberat an sit appellationi deferendum.

Nos vero Pontiniacum cito post appellatorum horum recessum reversi, deliberare mox cœpimus quid agendum, utrum videlicet tali fuisset appellationi deferendum, plerisque nostrum asserentibus deferendum, et ad docendum hoc tanquam eruditi et exercitati in jure, tam ex divino jure quam humano plurima allegaverunt; aliis vero de nostris contradicentibus et nequaquam deferendum contendentibus, e diverso validis et variis rationibus suam fundantes intentionem. Eo præsertim, ut prudenter astruebant, tam iniquæ appellationi minime deferendum quod videlicet esset ipsa non ad oppressorum remedium, sed potius ad opprimentium prolongandam malitiam excogitatum fomentum; in quorum manibus evidenter et in omnium oculis ecclesiæ spolia et dextera rapinis repleta. Itaque coram archipræsule ab eruditis suis diversa sentientibus super appellatione collatum, ipso ut moris sui erat partes suas interponente, et nunc hos nunc illos de jure crebro sciscitante et opponente. Et quidem inductas tunc hinc inde super appellatione allegationes huic interseruissem historiæ, nisi quia non paterentur se molesta brevitate arctari. Et præsertim sicut et de plerisque aliis, ita et in libello hoc supersedemus ab his, eo quod in corpore quodam epistolari multa continentur de his: de quo epistolari corpore mox loquemur. Collatum igitur est et allegatum hinc inde, verum archipræsul, etsi forte contra tam manifestos malefactores, quorum maleficia et lapides in parietibus et tigna in domibus jam accusabant, in ecclesiastica severitate de jure procedere

potuisset, substitit tamen adhuc juxta sapientis consilium: Qui patiens, inquit, est, multa gubernatur prudentia. Substitit igitur adhuc, non processit, differre ad tempus satius judicans, donec super hoc Romanam ecclesiam jam consultasset: super omnia, ut supra jam diximus veritus, ne, quicquid ea inconsulta et tali præsertim tempore ipse statueret, totum ipsa evacuaret. Ad supradictum vero libellum appellatorium, nomine personarum regni ad ipsum destinatum, sensu suo proprio conceptam et proprio stilo exaratam remisit epistolam elegantem satis et sufficienter responsalem. In qua, inter alia, de appellationibus factis, si juste vel injuste, quod sibi visum interseruit. Quæ nos in libello historico hoc, eo quod in ea epistola sint inserta, sicut etiam supradiximus, hic causa brevitatis præterimus. Extat enim epistola illa inter cæteras epistolas suas, quas vel ipsemet scripsit, vel aliqui de eruditis suis de ipsius mandato sub ejus nomine. Ex epistolis quippe a nobis vel propter nos in exilio nostro confectis, grande compactum est corpus epistolare, de quo supra nos hic dicturos promisimus. Compactum est, inquam, corpus ex his multas in se epistolas continens; quas etiam secundum ordinem historiæ venerabilis prior sanctæ Cantuariensis ecclesiæ Alanus laboriose quidem et studiose digessit. In quibus de exilii nostri laboriosa historia perplurima continentur; unde et eo quod in epistolis illis diligentius conscribantur, multa in libello hoc brevitatis causa præterivimus, præsertim quia liber ille epistolaris a multis personis et a multis ecclesiis jam habetur. Verum et qui sufficienter archipræsulis verba et opera in exilio, conatus et actus, agones et sudores pastorales nosse desiderat, ad illum recurrat, ut post libellum historicum hunc legat et illum librum epistolarem. In quo

etsi in plerisque epistolarum desunt dictionum sollemnia, pro materia tamen satis commodus est. Quo nos amodo in historia facilius contexenda adjuti, de cetero brevius cœptum historiæ ordinem prosequamur.

19. QUALITER ARCHIPRÆSUL ET REX AD VIRUM APOSTOLICUM MITTUNT.

Appellatione itaque interposita et ecclesiastica disciplina suspensa sic, parantur, mittuntur nuncii ad apostolicam sedem. Mittit rex, mittunt et personæ regni, mittit et archipræsul. Sed multum quidem inter nuncios hos, illi quippe per viam argento et auro suffarcinati : nostri vero expediti et vacui secum in via vix viaticum portantes. Illi in curia his et illis massas aureas et argenteas aut dantes aut certissime pollicentes, nostri vero nuda solum verba apostolicæ clementiæ offerentes. Nec tamen fuit hæc nostra prima ad Romanam ecclesiam missio. Prius siquidem quosdam de eruditis nostris ad sedem apostolicam misimus, per quos a viro apostolico apostolicæ sedis legationem jam super Angliam obtinuimus. Et quidem ad cautelam a nobis factum sic, ut videlicet firmior et magis authentica ecclesiastica quævis sententia haberetur, si deinceps ab archipræsule aut in regnum aut in regni personas ferretur, unde et quum archipræsul Vizeliaci sicut supra ostendimus comminatorium in regem emisit, apostolicæ sedis legatus jam erat etsi impeditus legationis suæ fines intrare non posset. Verum ad Romipetas nostros revertamur.

Qualiter archipræsul amotus est a Pontiniaco.

Hoc tamen prius interserto antequam plura de his, videlicet quod ipsis cito post supradictum diem festum beatæ Mariæ Magdalenæ ad apostolicam sedem profectis, dominus rex Anglorum ad generale illud capitulum Cisterciense, quod in Septembri proximo die sanctæ crucis, ut mos est, celebrabatur, literas

quasdam destinavit significans quod quendam de inimicis suis suscepissent et secum haberent, Thomam videlicet Cantuariensem archiepiscopum. Unde et mandavit quod, sicut carum habebant quicquid in terra sua aut cismarina aut transmarina possidebant, ne eum amplius tenerent secum. Tribus itaque diebus exactis, quibus capitulum celebrari moris est, veniendi ad nos Pontiniacum arripiunt iter: abbas ipse Cisterciensis Gilbertus nomine episcopus Papiensis, ordinis illius quondam monachus, et ordinis abbates quidam cum iis, et venerunt festinantes archipræsuli nomine capituli nunciantes se tales regis literas et tale in iis suscepisse mandatum. Veruntamen et sermonem ad archipræsulem convertentes, "Domine," inquiunt, "capitulum propter mandatum tale nec fugat nec expellit te a se nec licentiat, sed tibi et prudenti tuo consilio hoc significat, ut post tale mandatum videas et attendas quid agendum. Scit quippe totum capitulum certissime, et nos qui modo huc venimus, pariter novimus universi, vos adeo nostrum diligere ordinem, quod ordinis providebitis indemnitati, ne vestri occasione sicut nec in spiritualibus nec in temporalibus diminationem aliquam aliquodve detrimentum patiatur."

Archipræsul vero et consiliarii ejus multa experti et exercitati in plurimis, mittentium et missorum corda conjecerunt, et adverterunt mox quid agendum. Unde et incontinenti cum suis consilio habito, mox respondit archipræsul nulla ratione se velle quod sui occasione ordo læsionem ullam seu vel modicum aliquid damni incurreret, qui in tam arcto et ipsi et suis tantam exhibuisset humanitatem. Eo addidit quod quocunque diverteret, ubicunque caput suum reclinaret, ab iis se citissime amoveret "Domino," inquit, "si placet, mihi et coexulibus meis providente, qui

volucres cœli pascit et vestit lilia." Et archipræsul quidem breviter sic, multorum vero et præsertim abbatis et fratrum nostrorum Pontiniacensium, qui ut supra ostendimus, tam læti, tam devoti nos susceperant, qui aderant et audierant verbum super archipræsule et suis, pietatis viscera commota sunt cum fletu domum egredientes. Nam ut quod vidimus, quod audivimus, hoc testemur, sanctæ memoriæ Garino de Galardim tunc abbate loci et fratribus invitis et ipsis quoad licuit contradicentibus, propositum fuit recessus nostri verbum hoc. Audito vero archipræsulis responso hoc, sanctus abbas Cirterciensis et qui cum eo, in crastino recesserunt.

De deliberatorio archipræsulis sermone cum suis.

Archipræsul vero cum suis consilium habens quid agendum mox deliberat supremis suos alloquens sic: " Fratres," inquit, " mecum coram Domino in causa ecclesiæ advocati, ecce quomodo Satanas expetit cribrare nos sicut triticum, nos et nostros expellens, proscribens, dejiciens et impellens, ut evincat nos et cedamus. Ecce quod, ut nos persequutus est mundus, fugimus ad solitudinem hanc ejecti et proscripti, ad hos seculi mortuos declinantes, sperantes nos saltem in solitudine hac, inter hos seculi mortuos, abscondi a conturbatione hominum, a contradictione linguarum. Sed ecce quia princeps mundi plurimum potestatis hic habet, qui etiam usque huc nos persequitur, hinc dejicit, et deinceps hic peregrinari non permittit. Quid ergo faciemus, viri fratres? Quo ibimus? quo divertemus? Siquidem solitudines interdicuntur, nec etiam inter mortuos seculi nobis jam conceditur locus. Non ædificium nobis nec domicilium, non aurum, non argentum, non pecunia, nec possessio ulla: elongati sumus ab amicis et

proximis: vix etiam qui compati audeat nedum suscipere nos vel subvenire. Quis enim qui hoc audeat, quæ ecclesia, quis ordo, quodve monasterium nobis, a tam spectabili tam approbato ordine, quem inter peregrinationis nostræ initia adeo præoptavimus, quem præelegimus ejectis sic? Certe tum quia postpositis aliis præelegimus peregrinari hic, tum propter timorem mundi et mundanæ potestatis minas, non est qui nos suscipiat, non ecclesia non persona ecclesiastica non ordo ullus, seu etiam solitudo ulla, multo minus secularium quis. Ad quos tamen, si qui forte essent, divertere, tum propter causam quam agimus tum propter religionem quam ab initio usque incoluimus, nec religiosum nobis nec honestum. Nec tamen ob id, fratres, loquor hæc, quasi contra boni patrisfamilias inhibitum adeo sollicitus de crastino. Spero quippe quod qui in monte vidit Dominus, ipse et in solitudine hac nos mundum deserentes et a mundo et ab his etiam qui mundum deseruerunt, jam desertos ipse consuetæ pietatis suæ oculis nos respiciet. Spero, inquam, et certissime spero, quod in arcto hoc misericors et miserator Dominus angustiæ nostræ et inopiæ suam amplissime aperiturus sit manum, et benedictione implebit. Veruntamen mihi necdum aperta est via, qua velit nos Dominus ab hac solitudine educere et providere eductis. Quod quidem admodum nunc desidero, ne videlicet, post propositum nobis de recessu nostro verbum, deinceps faciamus hic moram. Turpe enim nobis hoc et indecens. Provideat ergo nobis nunc Dominus præter quem aliud refugium non habemus."

De responso discipuli.

Discipulus vero qui scripsit hæc, inter cæteros audiens domini sui archipræsulis querulos sermones hos, ante cæteros mox erupit in vocem, " Domine"

inquiens " recordare si placet, quod dominus rex Francorum vobis civitate Suessionis tam magnifice, tam liberaliter, obtulerit se, videlicet vobis et vestris in qua velletis vel urbe vel oppido aliove ditionis suæ loco quem eligeretis, de fiscali amplissime provisurum. Et quidem solum distulistis tunc, donec videlicet foret necesse hoc, non renuistis omnino." Et archipræsul " Recordor" inquit, et ad eum qui sibi loquebatur singulariter sermonem dirigens: " Sed videor mihi nunc, frater," inquit, " quod aulicos iterum apparatus et urbanas delicias quæras, quæ temporis hujus est nos deserere qui tenemur in evangelii vinculis. Satius et multo religiosius esset et honestius tempore hoc ad ecclesiam aliquam vel solitudinem, quam ad aulam vel urbem nos divertere, ubi eo fiducialius quo humilius salutare Dei præstolaremur cum silentio et prævisum a Domino nostræ peregrinationis eventum."

Alii vero de eruditis suis, qui consilio intererant, audientes hæc contestabantur religiosius quidem, honestius et humilius hoc: sed hoc inquiunt minime in nostra optione vel potestate nunc positum, nobis jam non qua vellemus sed qua possemus declinare necesse habentibus: ita ut oporteat nos illud comici sequi: *Ibant*, inquit, *qua poterant et qua non poterant non ibant.* Unde et commune suorum omnium consilium fuit, ut de necessitate virtutem faceret, et quia ad interdictas jam sibi solitudines non poterat, ad aulam vel urbem declinaret si et hoc posset. Adjicientes " Domine" inquiunt " in aula vel urbe potest quis per gratiam vitam solitariam ducere et Deo vacare, sicut e diverso potest quis in solitudine aulicis luxibus pereffluere. Probat hæc nostra verba Israelitarum vetus historia et notissima, qui ad peti-

tionem suam manducaverunt et saturati sunt nimis; verum adhuc escæ eorum in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos. Et quidem in solitudine accidit sic, quum e diverso legamus pudicos illos et sapientes juvenes Joseph et Danielem, res fiscules agentes, unum in Ægypto et alterum in Babylone, vixisse continentissime et ipsos jam cives Jerusalem, nihilominus tamen tunc res Ægyptiacas et Babylonicas ministrasse in tam numerosa quidem turba sine turbatione, versantes et quasi manentes in solitudine. Unde et rex ille debellator et manu fortis, etsi semper in acie, semper in agone, semper in multitudine, in solitudine tamen optatis sibi columbæ pennis gloriatur se mansisse. Ecce, inquit, elongavi fugiens et mansi in solitudine. Quod eorum qui præsunt maxime proprium est, ut versentur sine turbatione in turbis, et maneant semper in solitudine inter multos; aliorum semper, raro sui, nisi quia quando aliorum propter Deum, tunc magis sui. Unde et magister quum liber esset ex omnibus, omnium se fecit servum: his qui sub lege quasi sub lege, his qui sine lege tanquam sine lege, Judæis Judæus, ethnicis ethnicus, infirmis infirmus, omnia omnibus, ut salvaret sic omnes. Sic ergo nos, pater sancte, qui urbem non appetimus, quin potius expulsi a solitudine, velimus nolimus, oportet nunc urbem ingredi, poterimus operante Domino victitare in urbe, tanquam in solitudine commorantes. Si quis autem ad Latinas, Græcas et barbaras historias recurrere velit ad hoc ostendendum, grandem habebit testium nubem; adeo sicut nec habitum nec loca sed vitæ solum merita Deus accipit. Nam ut adhuc recurramus ad nostra, Loth noster, qui in ipsa civitate immunda fuit mundus, in monte immundus fit. Et ut majora induca-

mus adhuc, primus homo de paradiso, et primus angelus de cœlo cecidit et Job noster in sterquilinio stetit."

20. QUALITER ARCHIPRÆSUL A PONTINIACO RECEDENS SENONIS AD PEREGRINANDUM A REGE FRANCORUM SIT EXCEPTUS.

Archipræsul itaque persuasus ex his, ad Christianum illum et gloriosum Francorum regem Lodovicum, cujus memoria in benedictione æterna est, discipulum qui scripsit hæc mittere non distulit, qui de recessu nostro a Pontiniaco et causa recessus regi cuncta nuntiaret. Quod quum audisset rex, non parum est admiratus et mox itineris sui socios convocans, erat quippe in via quum ipsi referrentur hæc, totum ipsemet eis retulit. Et iterando sic audientibus omnibus, " O" inquit " religio! O religio, ubi es? Ecce enim quos credebamus seculi mortuos, seculi minas timent; et pro rebus perituris et caducis, quas se propter Deum contempsisse profitentur, a Dei opere quod cœperant jam convertuntur retrorsum, Dei causam et pro Dei causa exulem ejicientes a se." Et convertens rex sermonem ad illum qui missus fuerat " Saluta" inquit " dominum tuum archipræsulem et fiducialiter ipsi meo nomine nunties, quod etsi mundus et etiam qui videntur mundo mortui eum deserant, ego tamen eum non deseram. Sed quantacumque rex Anglorum etsi dominicus homo meus sit adversus ipsum moliatur et exerceat, ego tamen suscipiam propter Deum et propter justitiam patientem. Nuntiet ergo nobis sive ad civitatem sive ad castellum aliumve ditionis nostræ locum divertere maluerit, et paratum inveniet."

In brevi ergo reverso eo qui missus fuerat, archipræsuli nomine regis reportata sunt hæc.

Nos vero supra alia loca regia ad complendum

peregrinationis nostræ residuum præclaram illam et regiam civitatem Senonis præelegimus, a solitudine nostra Pontiniaco quam incolere cœpimus, ut supra nos dixisse meminimus, solum per duodecim terræ leugas distantem. Civitatem, inquam, illam præelegimus ex indigenarum consilio, eo videlicet quod sicut ipsi testabantur, et nos hoc ipsum fide oculata deprehendimus, multa essent civitatis illius commoda, utpote frumento, vino et oleo stabilita, silvis circumnexa, pratis amenata; scatent fontes, fluunt omnes, et denique autumni serenitas suas in omnibus exhibet ubertates. Terra certe illius similis, de qua nuntiatur quod fuerit terra habitatores suos devorans. Sed super omnia et præ cæteris ad civitatem allexerunt nos civitatensium mores: magis inquam allexit nos in clero et populo civitatis morum edocta liberalitas, quam descripta civitatis commoditas seu agrorum fertilitas ulla. Erant enim et in clero et in populo civitatis, sicut et jam eramus præexperti, viri munifici, liberales, dapsiles, advenis præsertim et inquilinis honorem exhibentes, affabiles, sociales, sua communicantes et facile tribuentes. Unde et potissimum inter tales præelegimus peregrinationis nostræ consummare residuum. Est autem prope civitatem quasi per stadium nobilis abbatia et regia, ubi gloriosæ virginis et matris sanctæ Columbæ corpus requiescit, et monasterium ad ejus honorem dedicatum, tam commode situm ut facile possit civitatis habere commoda et evitare tumultus. Ad hoc archipræsul cum suis, tum propter loci religionem, tum propter civitatis tumultus facilius evitandos, declinare statuit. Quod quidem et mox, ut præfato illi Christianissimo regi innotuit, et regi complacuit sic.

Biennio igitur jam peregrinationis nostræ Pontiniaci expleto a Pontiniaco discedimus. Die vero

recessus nostri videres fratres mœstos et ejulantes, post archipræsulem currere, discurrere, festinare, salutantes et resalutantes et benedictionem iterum et iterum postulantes, et iterum et iterum videre et alloqui cupientes recedentem, interdum conclamantes "Pater, cur nos deseris, aut cui desolatos nos relinquis?" Ego autem videns sic verissima fore justi verba illa recordabar; Qui timent, inquit, te videbunt me et lætabuntur: fratres igitur isti ita timentes ita discurrebant, ita se invicem prævenire contendebant, ut vel medicum viderent adhuc et lætarentur. Nec quidem præceptum abbatis nec hora regularis ipsos revocare poterat, archipræsulem et suos diu et longe extra monasterii portam prosequentes: adeo quisque alium absque omni ordine prævenire contendens, salutationem ultimam et ultimam benedictionem alii contendebat eripere. Sed quam pius certe, quam ordinatus, irregularis et inordinatus horum incessus et excessus hic, ad quem eximiæ caritatis violentia impulit. In hac itaque fratrum pace et dilectione a Pontiniaco discessimus.

De somnio archipræsulis in recessu a Pontiniaco.

Verum die recessus nostri inter itinerandum archipræsul qui in via maxime solebat esse comes facundissimus et jocundissimus, cœpit admodum tristis et mœstus esse contra morem suum neminem suorum in viæ alloquens nec ipsum suorum aliquis; nobis viæ sociis opinantibus ipsum tristari sic eo quod a fratribus tam diligentibus et tam dilectis recessisset. Abbas vero noster Pontiniacensis, comes tunc noster per viam, vir edoctus et religionis approbatæ, videns sic et compatiens, accessit proprius sciscitans ab eo secretius quare sic vultus ipsius concidisset. Et hoc ipsum iterum et iterum sciscitabatur, donec sibi archipræsul aperiret causam ad amicam importunita-

tem sciscitantis. " Domine abbas" inquiens " nec mirum, si animo meo turbato vultus meus sic conciderit: veruntamen causam, et si familiaris meus sis, non prius edisseram nisi eo pacto, ut secreto eam teneas quoad vixero ego." Et abbas mox pepigit se facturum sic. Et ipse, " Domine abbas" inquit " hac nocte vidi somnium et visiones capitis mei conturbaverunt me. Jam quippe per Dei, ni fallor, revelationem accepi quod morte dura sed spero quod preciosa de hoc mundo sim transiturus. Nocte quippe hac mihi visum, quod in ecclesia nescio tamen qua contra dominum regem Anglorum in auditorio domini papæ et cardinalium pro ecclesiæ causa contenderim, domino quidem papa parti meæ favente, sed cardinalibus adversantibus pro rege contra me, quum ecce subito quatuor supervenerunt milites, qui mox rapientes me ab auditorio, in eadem ecclesia capitis mei summitatem, ubi coronæ meæ locus est, excoriaverunt, adeo ut mihi videbatur angustiatus quod videbar mihi defecisse. Et ex revelatione hac, scio quippe revelationem esse hoc non vanum somnium, conturbor sic et contristor: non quidem propter revelationem, pro qua potius Altissimo quantas valeo gratias ago, qui parvitati meæ aperire dignatus est de hoc mundo mei exitus modum, sed propter eos maxime doleo, qui sequuti sunt me et tot et tanta sustinuerunt propter me. Qui certissime scio quod me percusso dispergentur, quasi oves non habentes pastorem." Hanc eandem visionem paucis post diebus exactis et cuidam alii abbati ordinis Cisterciensis, amico itidem suo et familiari, pacto simili ne videlicet eam cuiquam donec visionis videret exitum revelaret, secreto similiter retulit: de Valle Lucente dictus abbas hic erat. Visionem itaque duobus his abbatibus retulit, ut ita ipso eo modo quo

ex revelatione præmunitus fuerat de hoc mundo sublato, in ore duorum staret verbum revelationis hoc. Quod quidem ut eisdem abbatibus dixit, nemini suorum indicare voluit, ne forte passionis suæ socios eo amplius contristaret. Et quidem sicut prævidit et prædixit, eo modo et de mundo transivit, quemadmodum sequens historiæ ordo declarabit. In hoc et uni sanctorum similis qui similiter de præsentis cursus sui fine revelationem accepit; cui nocte visum quod ipse totus igne cremaretur; et ipse quidem postea ita igne crematus et per ignem transiens in refrigerium est eductus. Ni fallor beatus Polycarpus hic erat. Dicti vero abbates relatam sibi archipræsulis visionem omni tempore siluerunt, donec ipsam in cursus nostri fine finis ipse confirmaret. Sed hoc de visione interserto, deinceps ad historiæ ordinem revertamur.

21. QUALITER ARCHIPRÆSUL SENONIS A FRANCIS SIT EXCEPTUS.

Profecti itaque a Pontiniaco Senonis venimus, a piæ memoriæ Hugone Senonensi tunc archiepiscopo et a clero et a populo civitatis, in omni gaudio et alacritate suscepti, de fisco ad usum nostrum necessaria percipientes amplissime. Rex vero omni tempore quo ad civitatem veniret, sicut ubique moris sui erat, primo quidem ad ecclesiam et confestim, nisi major causa detineret ad archipræsulem visendum accelerare consueverat. Cujus tunc prolixiori eloquio et in magnis consilio, tanquam viri exercitati et experti negotia regia, fruebatur. Sed quid? Suscepti jam a Francis, et de ipsius regis mensa jam eramus, inter ipsos non ut exules sed cives, non quasi advenæ sed indigenæ; et etiam plus quam ipsis indigenis nobilibus et generosis, nobis a magnatibus

et principibus terræ honor amplior impendebatur, ita ut oblivioni datæ essent angustiæ nostræ priores, nec essent jam priora in memoria quæ transierunt.

De commendatione Francorum.

Unde et, sicut vetus habet historia, quod Gallia semper viris fortissimis et eloquentissimis abundaverit, ita et illi veteri hoc novæ historiæ copulamus nunc, addentes quod viris munificentissimis et honoratissimis abundantissima sit, ad illos maxime tales se semper exhibentes qui advenæ sunt et oppressi. Quod vidimus, quod audivimus, quod etiam nos ipsi sensimus, hoc testamur de Francis, unde et merito ab antiquo dulcis Francia dicta est. Dulcis certe propter terræ fructus, qui præcellentissimi sunt, dulcis etiam propter aerem, qui ibi clementissimus est, sed verius dulcis propter terrigenarum ingenuos mores, suaves et jucundos, et jucunda consortia. Et si igitur forte ex alia causa dulcis dicta sit, nos tamen impresentiarum et ea causa dulcem prædicamus, qua ejus dulcedinem sensimus, adeo ut peregrini nos angustrati et afflicti præ ipsius dulcedine non recordaremur malorum. Propria quippe gens nostra nos calice mœroris, calice amaritudinis epotavit, sed ista venientes ad se calice suæ dulcedinis nos inebriavit: adeo ut præ dulcedine propinatæ prius amaritudinis non recordaremur malorum. Dulcis itaque Francia et vere dulcis: dulcis inquam, ut jam diximus, et adhuc iterare urget amor, dulcis. Dulcis revera propter fructuum gratiam, propter aeris clementiam: sed vere dulcis et adhuc dulcior propter eximiam gentis humanitatem et inolitam principum terræ benignitatem. Dulcissima vero propter cœlitus datam regibus terræ mansuetudinem. Donum quippe proprie de super datum in tanta potestate mansuetudo tanta. Si quidem Francorum reges, ut ex gestis habetur antiquis,

viri semper fuerunt bellicosi, tyranni vero vix aut nunquam. Dulcis itaque Francia dulcior et dulcissima est. De cujus dulcedine quia nos gustavimus, immo plene inebriati sumus, inebriati de ipsa nunc, quum tempus est non eructuare non possumus. Et quidem ad laudem et gloriam gentis illius, de ipsius dulcedine plenius nunc eructuassem, nisi quia amodo tempus est et historia exigit, ut intermissum supra historiæ ordinem retexamus. Ad supra missos itaque Romipetas nostros revertendum.

22. DE ROMIPETIS ARCHIPRÆSULIS REVERSIS ET ADVENTU CARDINALIUM AD PACEM.

Nec enim múltos dies Senonis fecimus, quum ecce Romipetæ nostri revertuntur, nuntiantes quod dominus papa cardinales a latere suo in brevi missurus foret, qui inter regem et archipræsulem de pace tractarent et reformarent pro posse: interim vero omnia debere esse in suspenso, nec aliquid ecclesiasticæ disciplinæ exercendum; hoc ipsum viro apostolico per reversos nostros signatis apicibus suis archipræsuli mandante et consulente sic. Sedimus itaque per dies plurimos adventum cardinalium præstolantes. Qui tandem venientes Senonis per nos primo venerunt; ideo prius ad nos quam ad regem, quia viæ ipsorum ductus sic se habuit. Fuerunt autem qui missi venerant, quod ad ipsos, pacis reconciliatores idonei, utpote viri multum pectoris et multum oris habentes. Quorum unus dictus est Willelmus de Papia, alter vero Otho, presbyteri cardinales. Isti itaque primo venientes ad nos, causam nobis sui exposuerunt adventus. Et nobis quidem placuit et devote ut ad Dei honorem et salva ecclesiæ libertate inter dominum regem et nos componerent. Ipsi vero, sic ad regem profecti in Normanniam, erat quippe rex in transmarinis extra regnum tunc, cum rege

moram fecerunt non modicam, ad nos nec revertentes nec nuntiantes quid. Hoc quippe solum quærebat rex, ut dicebatur, quod et postea rerum probavit exitus, ut videlicet tempus solummodo protelaret, pacem nostram minime volens etsi velle se simulans. Veruntamen cardinales, ne frustra venisse viderentur, sæpe et sæpius regem de pace convenerunt, sedulo et attente de pace tractantes, pacem inquirentes, sed viam pacis non invenerunt. Verum ne frustra venisse et nihil egisse viderentur, denique nos ad colloquium vocant. Fuit autem colloquium inter nos et ipsos in confinio Franciæ et Normanniæ inter duo illa castra Trie videlicet et Gisors.

De secundo archipræsulis somnio.

Nocte vero proxima ante colloquium archipræsul vidit somnium, sicut ipse nobis mane ad colloquium euntibus retulit, quod videlicet propinaretur ei venenum in calice aureo. Et quidem accidit sic. Alter quippe cardinalium, præfatus videlicet Willelmus de Papia vir elegantis eloquii, et verba habens persuasibilia pacis quidem suaves et blandos sermones nobis obtulit. Et videbantur in superficie bona verba et pacifica, quæ tamen si quis interius aspiceret ecclesiasticæ paci et libertati non modicum derogabant. Et ita nos audientes illa et pensantes relatæ nobis prius visionis nocturnæ, mox advertimus conjecturam. Unde et singula fere quæ ab cardinalibus de pace proponebantur, nobis suspecta erant, metuentibus capi in sermonibus, qui molliti et melliti erant, et tamen ipsi nihilominus jacula. Et ut ibi prolixius dicta breviter hic et in summa dicantur, summum fuit cardinalium consilium et omnimodis nitebantur ad hoc, ut nulla expressione facta inter regem et archipræsulem de consuetudinibus, quas supra in scriptum redactas diximus, ob quarum

contradictionem et nos peregrinabamur, archipræsul ad suam reverteretur ecclesiam, si tamen et hoc a rege posset obtineri vel sic. Dicebant etenim quod nocerent expressa et pacis processui fieret sic offendiculum. Nam sicut adjiciebant, turpe esset regi et indecens, ita manifeste et expressim consuetudinibus illis renuntiare, quæ per antiquiores et majores regni et etiam per ipsos episcopos etiam et per nos ad regiam dignitatem pertinere, et ad coronam suam spectare recognitum est. " Si vero rex pacem" ut aiebant " vobis concesserit de consuetudinibus sive tenendis sive abolendis nulla habita mentione, eo ipso evacuatæ intelliguntur et abolitæ; præsertim quum super his inter vos et regem tam dura quæstio mota, et tota sint hæ dissensionis materia. Unde si vobis pacem concesserit rex, vobis tamen non concedentibus has nec ad tenendas has vos obligantibus, eo ipso intelligentur evacuatæ et vos obtinuisse in causa. Rex etenim sic, etsi non expressim, tacite tamen intelligetur abolitioni consensisse." Et addebant exempla, quemadmodum ut aiebant si episcopus quemquam ad sacros ordines promoverit, etsi expressus non fuerit, tacitus tamen de continentia fuit consensus. Et ad hoc ipsum quidem probandum, tanquam viri et in divino et in humano jure periti, pleraque alia induxerunt exempla; juxta quod utrumque jus loquitur de consensu interdum expresso, interdum vero tacito et non expresso.

Nos vero e diverso expressam petebamus consuetudinum abolitionem, et ut expressum illud de quo satis supradictum chirographum decreti evacuaretur. Alioquin minime in tuto fore nostram vel ecclesiæ pacem, nisi totius turbationis et dissensionis prima et summa causa velut totius mali radix extirparetur. Præsertim quum, ut supra ostendimus, archipræsul

circumventus et seductus assensum illis præbuerit. Unde si, nulla vel in specie vel in genere consuetudinum habita mentione, cum rege componeret, priorem illum de consuetudinibus assensum ratum habere videretur, et quæ perperam gesta confirmare juxta illam civilis juris regulam Ratihabitio retro trahitur et quæ sunt gesta confirmat. Addebamus et quod eadem, quæ inducebant contra regem propter nos, potius pro rege contra nos facerent, de consensu videlicet tacito et non expresso. Taciturnitas enim, ut dicebamus, non aboleret sed potius eo amplius ad pravarum illarum consuetudinum observationem archipræsulem obligaret, ad quas aliquo tempore male et illicite se obligaverat per apostolicæ absolutionis gratiam, per contradictionem acerbam, et per exilium grave, rupta penitus illicita illa obligatione et dissoluta. Unde si in ecclesiasticæ pacis reformatione talis sit taciturnitas, et a tali qui contradicendi habet personam, ita ut de consuetudinibus illis evacuandis nec in specie nec vel in genere ulla fiat mentio, manifestus videretur consensus, et prior illa quæ jam expiravit obligatio illicita revivisceret. In quo casu multi loquuntur canones: quorum unus, Qui non obviat, inquit, quum potest, consentire probatur: et nec caret scrupulo consensionis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. Et multi alii canones in modum hunc tunc ibi inducti, et exempla multa: verum et canonibus ibi inductis et exemplis pariter, brevitatis hic causa supersedemus, præsertim quum hæc modicam etiam habentibus juris experientiam notissima sint.

Præterea ablatorum nobis, immo ecclesiæ, potius restitutionem bonorum, tam mobilium quam immobilium, instantissime petebamus illam divini juris regularem crebrius iterantes, videlicet non remitti

peccatum, nisi restituatur ablatum. Et eo certe majora petebamus et talia quæ certissime sciebamus per ipsos apud regem impleri non posse, quia per quosdam aulicos amicos nostros sed occultos secreto præmuniti eramus, et nos deprehendimus sic, quod nec etiam hoc ipsum quod nobis offerebant impetrassent a rege. Jam enim rex certissime proposuerat et etiam publice juraverat, archipræsulem ipso regnante ad ecclesiam suam non reversurum. Verum cardinales, quorum alter regi per omnia favit, pacis qualiscumque verbum nobis proposuerant, ut ita quoquo modo regem excusarent, quasi per ipsum non staret quo minus pax fieret, et ut jam diximus ne ipsi frustra venisse et nihil egisse viderentur. Unde et infecta pace, immo etiam absque omni spe pacis per ipsos deinceps faciendæ, discessimus ab eis sic, ipsis ad regem confestim revertentibus.

In Cenomannia vero in civitate ipsa Cenomannis nonnullæ regni personæ jam convenerant; et videntes sic pacem nequaquam per cardinales posse fieri, in audientia cardinalium suas appellationes renovarunt pro rege, pro regno, pro personis propriis, et pro ecclesiis suis, ad sedem apostolicam reappellantes. Post aliquantulum vero temporis cardinales, multum a rege honorati, et ambitiosis onerati exeniis, nostra et ecclesiæ pace infecta, ad Romanam revertuntur ecclesiam.

Nos vero de secunda appellatione hac an ei deferendum, mox inquirere cœpimus. Quamquam enim jus indistincte loquatur et dicat, appellatione interposita, sive recepta sit sive non, nihil innovandum, ne videlicet cognitionali deliberationi præjudicium fiat et secundum utrumque jus ejus esse de appellatione cognoscere, ad quem appellatum fuerit; eruditi tamen nostri nequaquam hoc passim et sine dis-

tinctione, verum prudenter et erudite, tanquam viri exercitati in his docuerunt, multa inducentes ad docendum, quomodo intelligendum sit jus, quod de appellatione loquitur sic. A quibus tunc inductis hic causa brevitatis supersedemus, præsertim quum talia viris peritis sint notissima. Nos itaque appellationi jam dictæ, tanquam ad justitiam eludendam et in oppressorum oppressionem manifestissime factæ, ab inferiori judice minime deferendum judicavimus. Quotquot tamen nos domino nostro archipræsuli supplicavimus, monuimus, consuluimus ut sola regis persona adhuc remaneret intacta.

23. QUALITER ARCHIPRÆSUL MULTOS DE AULICIS ANATHEMATIZAVIT.

Igitur archipræsul, sciens a propheta maledictum qui gladium suum a sanguine prohibuerit et qui Dei opus negligenter facit, accinxit se. Et in primis quosdam de aulicis clericis, qui ratione ordinis seu beneficii ecclesiastici obligati sibi fuerant et obedientiam exhibere tenebantur, districtissime citavit, ut ad ipsum venire non postponerent nec differrent. Quibusdam etiam in virtute obedientiæ, sub ordinis sui et beneficii periculo, nonnulla præcepit, at nec venerunt hi nec paruerunt illi. Unde et archipræsul appellationi non deferens, ipsos gladio verbi Dei percussit et publice anathematis vinculo innodavit, et ut præcipiunt canones, quantum permisit malitia temporis, quo debuit paragromata sua mittens, anathematizatos denuntiavit. Et de aulicis clericis sic; pariter et de aulicis laicis et ob causas varias: quosdam, quia invasores, quosdam tanquam rerum ecclesiasticarum violentos detentatores, quosdam quia tempore peregrinationis suæ prædia Cantuariensis ecclesiæ, non ab ipso, sed a rege acceperant. Omnes denique qui prædia et possessiones archiepiscopatus

Cantuariensis vel suorum, qui peregrinabantur cum ipso, auctoritate regis ad custodiendum susceperant auathemate percussit. Et non solum ex his et illis, sed et aliquos etiam de ipsis episcopis propter inobedientiam manifestam, et maxime quia inter regem et ipsum totius dissensionis incentores extitissent, quam et fovere in dies non desisterent. De anathematizatis sic Gilbertus cognomento Folioth episcopus Londoniensis unus erat. Et hi quidem anathematizati ex aulicis de magis familiaribus et consiliariis regis. Unde et fere jam quotquot in aula aut nominative excommunicati' sic, aut saltem excommunicati de nominative excommunicatorum participio, quos evitare nec poterant nec licebat. Adeo ut vix in capella regis qui in missa pacis illud osculum sacramentale regi offerret nisi excommunicatus vel ex nomine vel ex participio. Excommunicati igitur hi, excommunicati et illi. Nec enim archipræsul sustinere potuit aut voluit amplius, unde non destitit, non pepercit, nec his, nec illis. Non sustinuit inquam, non pepercit, etsi vir apostolicus auctoritate sua quæ omni præest quosdam jam solvisset quos ipse ligaverat: præfatum videlicet Saresberiensem episcopum et aulicum illum clericum quem supradiximus cum schismaticis in Teutonica illicite contra ecclesiæ pacem et contra virum apostolicum contraxisse.

24. QUALITER SECUNDO REX ET ARCHIPRÆSUL AD VIRUM APOSTOLICUM MITTUNT.

Audiens vero rex motus et turbatus et pars omnis adversa, sic videlicet nec aulicis deferri propter regem, nec appellationi propter sedem apostolicam, ad virum apostolicum mittunt cum omni festinatione et remittunt. Currunt, festinant, accelerant nuntii et nuntii, et post iterum nuntii, qui hæc viro apostolico nuntient. Mittimus quidem et nos. Sed quia

aurum et argentum non erat nobis, mittimus nos iterum, sicut prius, nuda solum verba tetra et atramento scripta. Illi vero aurea et argentea ex abundanti et multo plus plura prioribus. Veruntamen pius noster rex Francorum, de cujus quasi aula jam eramus, quia de ejus mensa, ad virum apostolicum et ad familiares suos dominos cardinales pias preces sacris apicibus suis mittit, propter nos mittens et remittens, mandans et remandans, quod qui tangeret nos tangeret pupillam oculi sui: super omnia mandans et rogans, ne vir apostolicus solveret, quos tam venerabilis, tam sanctus archipræsul tam juste ligasset, nec evacuaret quæ ipse fecisset contra ecclesiæ inimicos justitiæ opera. Id ipsum etiam et pontifices et principes terræ Romano pontifici et venerabilibus cardinalibus cum omni devotione et affectu monentes supplicaverunt. Jam ergo et per nostros et ab adversariis teruntur in dies apostolorum limina: discurrunt, festinant, accelerant et hi et illi. Moriuntur obiter tam hi quam illi, sed succedunt alii et succrescunt et ex his et ex illis. Nam ut de nostris loquar, de multitudine nostrorum exulum erat nobis copia nuntiorum, unde et sicut supra satis ostendimus, sic dispensante Altissimo, sicut in aliis ita et in hoc causæ nostræ, etsi nescius, multam opem tulit qui nobis coexulum tantam multitudinem expellendo sociavit: qui virorum tam eruditorum, tam prudentium et consilium nobis contulit et contra se ipsum pro nobis tam fideles nuntios præparavit. Sed quid? videres certe a paupere archipræsule et coexulibus suis pannosis et miseris, adversum cives, adversum reges, adversum purpuratos et divites strenue varie et valide concertatum. Unde nec est, ut ex parte tunc didici, quod vir strenuus eruditus etsi pauper argento vel auro valeat comparari. Talis

enim incomparabilis; unde et de sapientia sapiens, Venerunt mihi, inquit, omnia bona pariter cum illa. Non quidem de potentia, non de divitiis sic Væ potius terræ cujus rex puer est. Et divites, inquit psalmista, eguerunt et esurierunt, unde et sapiens sapientiam præposuit his et hæc ei adjecta. Talis enim, ut diximus et iterare non piget, incomparabilis: talis quippe semper abundans, semper gaudens, egens vel tristis nunquam. Quasi nihil habentes, inquit, et omnia possidentes; quasi tristes, semper autem gaudentes. Juxta quod philosophorum unus, cujuslibet animam ipsius dicebat esse fortunam. Et orthodoxorum unus, Nunquam, ait, parvus est census, cui magnus est animus. Unde et sapiens, Cogitationes, inquit, robusti semper in abundantia. Talis semper dimicans, semper triumphans, evictus nunquam vel deficiens. Juxta quod magister ille agonotheta. Quando, inquit, infirmior, tunc potens sum. Et sapiens, Vidisti, inquit, virum velocem in opere suo coram regibus stabit nec erit ante ignobiles. Talis hic Thomas noster, magna anima et robusta semper abundans, semper in pugna, semper in palma, utpote de forte illo et sancto fortium et sanctorum catalogo, qui occidi poterant et flecti non poterant. Quod melius in historiæ hujus calce declarabitur: hoc interim hic adjecto, quod nec mirum si Thomas hic noster prædicetur hic magnus qui semper magnus; magnus in aula, magnus in ecclesia, magnus quando civis in Anglia, magnus quando exul in Francia, sed incomparabiliter magnus et majore maximus hodie: qui modico nunc clausus tumulo sumpsit sibi pennas diluculo et a nobis jam super pennas ventorum avolans, totum mundum trahit post se. Sed hæc docebunt sequentia melius. Interim ad prosequendum historiæ ordinem revertamur. Itaque ut dicere cœpimus,

plurimæ fiunt et contrariæ missiones ad virum apostolicum.

25. QUALITER ARCTABATUR ROMANUS PONTIFEX PRÆ NUNTIIS REGIS ET ARCHIPRÆSULIS SIBI ADVERSANTIBUS.

Arctabatur itaque Romanus pontifex quippe neque quod nos fecimus irritaret, sed potius ut ipse apprehensus apostolico zelo nobiscum adversus malignantes consurgeret, urgebant tum justitiæ causa quam fovebamus, tum mundi favor qui nobiscum, tum pii regis nostri Ludovici et suorum desideria et postulationes tam affectuosæ pro nobis. Inde vero obsistebant regis Anglorum juvenis adhuc, ut supradiximus et tam potentis et suorum postulationes contrariæ. Considerabat etiam vir Apostolicus archipræsulem nostrum virum velocem in opere suo et sicut videbat ipse et ab aliis jam acceperat, deinceps nec revocari posse, nec desistere velle a justitiæ opere, quin videlicet gladium suum exerceret et occideret et mactaret illos quos in tam atrocibus tamdiu et tam patienter supportaverat hactenus. Considerabat igitur vir Apostolicus sic, archipræsulis emulationem tam accensam et adversariorum obstinationem tam duram: unde et turpe et irreligiosum et forte damnabile sibi, si archipræsulem ex tam justa causa sacerdotali zelo accensum, ab officio suo suspenderet, seu ab ipso facta irritaret justitiæ opera, ex quo universæ ecclesiæ grande et grave scandalum generaret, et regis Francorum et regni incurreret indignationem non modicam. Igitur quod solum videtur superesse, Romanus pontifex inter regem et archipræsulem paci amicabiliter reformandæ adhuc studere necessarium duxit. Sacros itaque apices suos ad dominum regem Francorum sæpe et sæpius mittit, mandans, monens et rogans regem, ut pacis nostræ mediatorem se interponat.

Mittit etiam nunc ad hos, nunc ad illos, ad eos maxime qui credebantur a domino rege Anglorum libentius audiri et benignius, et quorum opere et industria sperabatur verbum pacis posse melius et efficacius promoveri. Mittit et ad virós religiosos, viros pacificos, quorum in reformatione pacis et in dissidentium reconciliatione solet esse diligens opera et efficax gratia. Mittit itaque Romanus pontifex et remittit, mandat et remandat. Pleraque vero de scriptis illis Apostolicis extant adhuc, in illud, de quo supra meminimus, corpus epistolare redacta, ad quod recurrat, si quis hæc legere et nosse desiderat.

26. DE QUODAM REGUM COLLOQUIO, UBI PAX NOSTRA STETIT PRO HOC ADJECTO, SCILICET SALVO HONORE DEI.

Dominus itaque rex Francorum, videns dominum papam de pace nostra sic sollicitum, tanquam filius pacis et obediens Apostolico viro, operose et attente partes suas interposuit. Unde et ad pleraque colloquia, quæ inter ipsum et dominum regem Anglorum erant, vos vocavit, pacis nostræ in iis se meditatorem interponens. Inter quæ unum colloquium fuit, quod ad laudem et gloriam tanti archipræsulis ego hic tacere non debui. Contigit, ut Pictavi et Britones, ortis quibusdam simultatibus adversum dominum regem Anglorum moverunt arma: et, ut fortius rebellarent et securius, cum illustri rege Francorum confœderati sunt, qui et tunc pariter cum Anglorum rege inimicitias habuit. Verum post multa dies colloquii statutus, pax reformata inter omnes, donec tandem ventum ad nos, qui similiter pacem inquirentes colloquio interfuimus. Accedunt autem multæ et magnæ personæ ecclesiasticæ et alii viri multi et magni: omnes hi inter regem et archipræsulem mediatores. Rex vero quibusdam ex mediatoribus

his, quos archipræsuli magis favere suspicabatur, quos et archipræsul amicissimos habebat, jam secreto dixerat velle se crucem facere et Ierosolymis proficisci, facta solum prius pace ad honorem suum inter ipsum et archipræsulem suum: et addebat se de pace hac in hoc colloquio in præsentia regis Francorum et aliorum solum quærere honorem, saltem verbo tenus. Habito igitur prolixiori verbo de pace nostra in communi omnium mediatorum, seorsum tamen a regibus, isti quos diximus inter cæteros archipræsuli magis familiares, quibus et rex verbum illud crucis et de pace nostra sic instillaverat, archipræsulem a communi illa mediatorum corona seorsum trahunt, et secretius proponunt ei verbum regis, quod a rege secreto acceperant sic, nec tamen ipsi hoc nomine regis nuntiantes, sed verissime asserentes se a rege accepisse hoc. Unde et summum ipsorum consilium fuit et summopere laborabant ad hoc, ut archipræsul, et de tota causa et de ablatis tam sibi quam suis, regis ibi per omnia miserationi et voluntati se supponeret; quod est sicut vulgo dicitur, ut poneret se de tota quæ inter ipsos vertebatur querela in misericordia regis, et absolute sic, absque omni additamento. Siquidem archipræsul ad instantiam et ad consilium mediatorum urgentium ipsum ad hoc, jam in communi mediatorum omnium audientia concesserat se facturum sic, adjecto tamen hoc, Salvo honore Dei; verum isti inter mediatores archipræsuli magis familiares, viri fideles et exercitati in consiliis, de quibus et tanquam de se archipræsul fidebat, adjectum illud nitebantur adimere, videlicet Salvo honore Dei, eo quod ut dicebant, in verbo illo scandalizaretur rex. Unde et ut absolute super tota controversia regis se supponeret voluntati et arbitrio, summo nisu et studio consulebant; et sic coram omnibus regi

daret gloriam et honorem et hoc regi satisfaceret et hoc regi sufficeret: et rex vicissim ipsi restitueret integram gratiam suam et pacem. Et hoc quidem verbum illi simile quod prius, dum adhuc essemus in Anglia, de regiis consuetudinibus observandis adjectum. Dicebat enim archipræsul se regias consuetudines observaturum Salvo videlicet ordine suo, quod in libello historico hoc supra non præterivimus. Illa igitur adjectio huic similis. Ibi Salvo ordine, hic vero Salvo Dei honore. Eisdem itaque suasionibus et allegationibus, quibus illi pacis mediatores tunc in Angliæ, illud adjectum Salvo ordine, et isti nunc in Francia hoc adjectum illi simile Salvo honore Dei attentaverunt adimere. Et quidem primam illam adjectionem ordinis, archipræsul expressisset nunc iterum hic, nisi quia, ut supra ostendimus, ex adjecto illo scandalizabatur tunc rex, quemadmodum et nunc ex hoc, Salvo videlicet Dei honore, scandalizabitur ut mox dicetur. Sed quid? Denique adeo suasus, tractus, pulsus et impulsus est ut persuasus videretur. Quumque tandem cum eruditis suis familiarius et seorsum breviter, prout tunc licuit et tempus erat, loqueretur, et eis quæ a mediatoribus illis amicissimis sibi secreto acceperat singula proposuisset, ipsorum fuit omnis sapientia devorata; videbant quippe hinc pacis bonum, et gratiam regis desideratissimam, inde vero turpe et irrilegiosum et ignominiosum ecclesiæ videri posse, si ita super causa ecclesiastica archipræsul laicæ personæ voluntati et arbitrio se supponeret, ut nulla videlicet de libertate ecclesiæ seu Dei honore fieret expressio; præsertim quum de Dei honore habita fuisset mentio et jam quæstio mota. Quod tamen propter bonum ecclesiæ et nostrum, quod certissime sperabant et asserebant subsequuturum, urgentissime consulebant et cum omni quærebant

instantia mediatores, et maxime inter ipsos viri fideles et religiosi, qui et in consiliis exercitatissimi et archipræsuli amicissimi erant. Et ideo eruditi nostri quotquot hæsitabant, et consilium dare verebantur, ne vel per ipsos impediretur pax vel ne forte per ipsos ecclesiæ causa quam agebant periclitaretur. In hoc igitur casu omnes quotquot siluerunt et ab eruditis nostris omne consilium periit, et ipsorum sapientia inutilis facta est, tanquam ultra sapientia non reperta in Theman. Periit inquam ab eruditis nostris sapientia et consilium, nisi quod quidam submurmuraverunt minime tutum in tali casu Dei honorem, seu libertatem ecclesiasticam, pro gratia terrena acquirenda ita supprimere seu subticere; quod non esset aliud, ut dicebant, quam lucernam sub modio ponere quemadmodum et in hoc libello supra ostensum est, quum similis illa adjectio, salvo videlicet ordine, in Anglia similiter pro bono pacis est adempta. In arcto itaque hoc periit sapientia et consilium. Igitur, quod solum nobis in articulo tam arcto restare videbamus, clamavimus ad Dominum supplicantes ut daret nobis consilii et scientiæ spiritum. Sed quid? Nobis ita consilium suspendentibus et hæsitantibus quid agendum, a pacis mediatoribus, multis et magnis viris, et præsertim qui inter ipsos, a viris religiosis et aliis archipræsuli amicissimis et familiarissimis, adeo sicut et supra diximus, suasus, tractus et impulsus est, ut haberetur persuasus.

Itaque quum a pacis mediatoribus et aliis hinc stipatus jam duceretur ad reges, erant quippe duo reges simul adhuc pacis nostræ finem expectantes, quum inquam duceretur, sic ingessit se, difficile tamen inter tot et tantos, discipulus qui scripsit hæc: et breviter et citissime, nec enim aliter potuit, tunc instillavit et in aure, " Domine" inquiens " videto

quomodo caute ambules. Unum tibi dico certissime, de conscientia loquens, quod si in compromissione hac regi adjectionem illam subticueris, salvo videlicet honore Dei, præsertim quum totum hoc nunc agatur ut pro regis gratia subticeatur hoc, quemadmodum et suppressisti illud in Anglia salvo ordine tuo, quum tunc de regiis consuetudinibus observandis ageretur, sicut tunc ita et nunc dolor tuus renovabitur, eo quod a bonis obmutueris et silueris, unde et illud psalmi lugens recordaberis jugiter: Obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis et dolor meus renovatus est. Et eo amplius renovabitur dolor, quod tunc percussus ob silentium simile, adhuc disciplinam non receperis."

Vix dictis his et ipso solum me respiciente et respondere non valente, tanta quippe erat ipsum comprimentium turba et quærentium alloqui eum, ecce ductus sic ante reges venit. Sciens autem quod humilitas præ cæteris soleat corda indurata emollire, quæ etiam præ cæteris virtutibus ipsis superbis et elatis gratior est, adeo etiam ut per ipsam superbia ipsa se sustineat vinci, sciens inquam hoc mox archipræsul inter initia ad pedes regis se prostravit. Et cum ipso ad honorem ipsius venerabilis et omni laude prædicandus Willelmus filius magni et præclari divæ recordationis comitis Theobaldi, tunc Senonensis archiepiscopus, illo jam defuncto quem supra in historia hac nominavimus, qui et in primo adventu nostro Senonis superstes erat, sanctæ recordationis Hugone. Rex vero archipræsule vix ad pedes ipsius prostrato ipsum confestim apprehendit et erexit.

Archipræsul vero erectus et stans ante reges humiliter et devote pro Anglicana ecclesia, sibi ut dicebat licet indigno et peccatori commissa, regiam cœpit interpellare clementiam, se ut justi mos est in

principio sermonis sui accusans, et solum suis meritis tantam ascribens ecclesiæ turbationem et afflictionem tam duram. Et in sermonis sui calce adjecit: "Ego igitur" inquit "domine mi, super tota quæ inter vos et me vertitur hodie causa, vestræ clementiæ et arbitrio in præsentia domini nostri regis Francorum et pontificum et principum et aliorum qui hic astant me nunc subjicio" sed mox adjecit, quod nec rex nec pacis mediatores, nec alii vel etiam sui proprii æstimaverunt ut adjiceret, videlicet "salvo honore Dei." Hoc quippe, ut supra satis dictum, agebant pacis mediatores, ne tale adjiceret verbum quod regi scandalum et pacis sic fieret impedimentum. Et ideo existimabant archipræsulem persuasum, ne hoc adjiceret, quod scandalum generando pacem posset impedire.

Et profecto accidit sic. Tali quippe adjectione audita, rex mox vehementer scandalizatus in archipræsulem excanduit, multis ipsum contumeliis afficiens, multa improperans, plurima exprobans, arguens eum et increpans tanquam superbum, elatum, et regiæ munificentiæ circa ipsum impensæ immemorem et ingratum. Et quia archipræsulis persona, ut circa historiæ hujus initia diximus, etiam ab ineunte ætate talis erat et tam honesta, de qua etiam mendaces et detractores propter famæ integritatem falsa dicere verebantur, hoc solum rex expressim pro crimine et objecit, quod quum cancellarius adhuc esset, ab hominibus suis et cismarinis et transmarinis passim, et a majoribus et a minoribus, homini ceperit et fidelitatis juramenta, ea sicut dicebat de causa, ut dominum suum et regem, qui tanta ei contulerat, exheredaret et fieret ipse dominus universorum: unde etiam, ut exprobrando adjiciebat, tempore cancellariæ tam magnificum se faciebat et tam munificum.

Archipræsul vero, in omni patientia audiens hæc, in nullo ut videbatur perturbatus vel confusus exprobranti sibi mox respondit; et modeste quidem verbum humilitatis omnis et modestiæ, in respondendo ita verbum temperans ut neque rigidus appareret nec remissus: post alia quæ prius breviter dixerat subjiciens mox et ad id respondens, quod de cancellaria rex ei objecerat, " Domine mi" inquiens, " quod ex ira mihi exprobramini nunc de in cancellaria gestis, hoc ut videtur iratus quæritis mihi vertere in culpam, quo tuam perpetuo gratiam promeruisse debuissem. Nec decet nunc nec oportet illius temporis a me in obsequio vestro gesta et fidem vobis tunc servatam ad laudem meam nunc recolere. Novit enim dominus noster rex Francorum, qui hic, norunt et hi qui astant, novit et mundus, et testantur opera, quum adhuc essem in aula, qualem me in illo officio aulico ad vestram utilitatem et honorem exhibuerim. Turpe esset et indecens præstiti obsequii exprobrando recolere beneficia, quæ mundus vidit et novit impensa."

Rex autem ultra non sustinens, sed cito ab ore ipsius verbum rapiens, et ad dominum regem Francorum se convertens, " Domine mi," inquit, " attende si placet quam fatue, quam superbe, iste ecclesiam suam deseruerit, quem quidem nec ego nec alius a regno meo expulit, sed ipse noctu clandestinam fugam iniit, nemine expellente. Nunc autem vobis suadet, quod causam ecclesiæ agat, et propter justitiam patiatur, et ex hoc multos et magnos circumvenit. Ego quippe semper volui et concessi, et volo et concedo adhuc, ut ecclesiam cui præest teneat et regat in omni ea libertate, in qua aliquis decessorum suorum sanctorum eam melius et liberius habuit et rexit."

Rex vero Francorum, quasi aliquantulum motus

contra archipræsulem et favens regi propter verbum quod dixerat sanctos decessores suos nominando, archipræsuli breviter ait: " Domine archiepiscope" inquiens " nunquid quæris esse plusquam sanctus ?" Et verbum hoc, a rege Francorum velut insultando archipræsuli dictum, sic regi et parti suæ non modicum placuit: cujus erat semper studium et opera apud omnes et præsertim apud regem Francorum suam justificare causam et deprimere nostram, ut ita cor regis, qui præstante Domino in tanta turbatione nostra totum et tutum erat refugium nostrum, alienaret a nobis.

Archipræsul vero nec propter reges ut videbatur adversantes jam sibi, in ullo ut deprehendi posset turbatus vel motus, sed sicut ante animi compositi et æqualis, respondit mox regibus se quidem libenti et prono animo ecclesiam sibi commissam recipere velle in eis libertatibus in quibus sancti decessores sui eam rexerunt: sed alias novas consuetudines in ecclesiasticæ libertatis dispendium introductas recipere nolle, sed tanquam sanctorum patrum institutis adversantes abjicere et damnare. Quum vero de fuga, quam rex clam et noctu temere arreptam improperaverat, archipræsul se excusare cœpisset et justam fuisse causam allegare voluisset, qui pacis mediatores extiterant multi ut supradiximus et magni viri, confestim archipræsulem ab auditorio regum adhuc seorsum trahunt, prudenter advertentes ex verbis his et illis, quæ inter regem et archipræsulem, non pacem sed majorem potius dissensionem orituram confestim: unde et trahentes eum seorsum, suadent hi, suadent illi, vocant et revocant, pellunt et impellunt quotquot CONclamantes " Da gloriam regi, et verbum illud, quod regem scandalizat, supprimatur, taceatur, et absolute regis voluntati et arbitrio te

subjicias, præsertim quum nunc sit tempus pacis opportunissimum, domino rege et primis Francorum præsentibus et omnibus jam in pace præter quam te et tuis." Ad hoc impellebant archipræsulem multi ut jam diximus et magni, tam principes seculi quam pontifices, Franci, Angli, Normanni, Britones, et Pictavi, nonnulli etiam religiosi, qui specialiter propter nos et ex mandato apostolici viri pacis nostræ mediatores, propter pacis nostræ reformandæ meliorem et firmiorem spem, ad colloquium venerant; hoc solum universi postulantes, consulentes, suadentes, ut illud tantillum verbi de compromissione tolleret, taceret, Salvo videlicet honore Dei, et sic consequeretur mox et ipse et sui pacem ad honorem et gloriam in conspectu regum et principum.

Videres certe archipræsulem velut hostiam stantem, alios vero ut carnifices, non ferro sed linguis armatos, circumstantes et quærentes honorem Dei extinguere, arbitrantes tamen se et in hoc obsequium præstare Deo: sed post modicum circumventos se et deceptos palam et passim quotquot se accusabant ut docebunt sequentia. Sed nunc interim quod cœpimus prosequamur.

Igitur archipræsule stante sic et vere stante, tanquam firmissima turre directo sita et respiciente contra Damascum, a tot et tantis impulsus est sed eversus non est, jugiter nunc ad hos, nunc ad illos facturum se ut suadebant asserens, Salvo honore Dei. Dicebat etenim minime decere, ut sacerdos et pontifex terreni hominis arbitrio se supponeret aliter, præsertim super ecclesiasticæ libertatis causa et maxime mota quæstione super verbo hoc: et magnum quidem esse et debere sufficere, si vel fieret sic et etiam plus justo hoc, nisi ecclesiasticæ pacis bonum facto causam præberet.

Et vere juxta psalmistam, Justus manus suas lavat in sanguine peccatoris. Et ut sapientis contestatur elogium, pestilente flagellato sapiens sapientior erit, quemadmodum et vulgo dicitur quod elixatus aquam timet. In Anglia quippe ob verbum, quod et supra posuimus simile huic, salvo videlicet ordine, rex ut supra in historia hac docuimus scandalizatus est. Quod archipræsul, regis sic sperans sibi restitui gratiam, ad quorumdam consilia tacuit: verum postea ex hoc nec regis est gratiam consequutus, sed a bonis obmutescens dolor ejus plus multo quam prius auctus est, et renovatus, unde et verebatur nunc quod tunc accidit. Stetit igitur iste, inter tot et tantos pellentes et impellentes, immobilis quasi domus supra firmam petram edificata, quasi civitas immobilis supra montem posita, quasi columna ferrea, et quasi murus æreus super terram, regibus principibus et pontificibus illud corde ore et opere, quasi in medio castrorum ut videbatur, cantans: Deus qui præcinxisti me virtute ad bellum, et posuisti ut arcum æreum brachia mea. Tunc certe illius legislatoris non immemor, Non sequaris, inquit, turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies. Juxta quod etiam et philosophorum unus, Et magis, inquit, eligendum quod pauci.

Pacis ergo mediatores videntes sic immobilem et inflexibilem, mox universi disparuerunt ab eo et remansit solus. Solus, inquam, qui solus portaverat torcularis pressuram: portaverat fortiter et victoriose calcaverat. Pacis igitur mediatores ut diximus disparentes ab eo, et athletam Altissimi in campo velut quadam palæstræ area relinquentes solum, erat quippe in quadam campi planitie colloquium, hominis pertinaciam nuntiaverunt mox regibus, magnam viri constantiam pertinaciam interpretantes. Et reges quidem

festinantissime in equis, nox quippe jam diremit colloquium, nec salutantes nec ab archipræsule salutati recesserunt. Quin potius rex Anglorum adhuc in recessu, etsi non in faciem archipræsulis, a conviciis non cessavit, insultando dicens inter alia quod ea die de suo fuisset ultus proditore. Pariter et aulici et qui pacis mediatores extiterant, in recessu multa etiam in faciem archipræsuli objecerunt, quod videlicet fuisset semper superbus, elatus, sapiens in oculis suis, propriæ semper sectator voluntatis et sententiæ: adjicientes grande fuisse hoc malum et enorme ecclesiæ damnum et periculum, quod ipse unquam rector ecclesiæ constitutus fuisset, et quod per ipsum ex parte jam destructa, penitus cito destrueretur.

Sed archipræsul ponens ori suo custodiam, quum peccatores sic adversus eum consisterent, illud psalmistæ ruminare videbatur et dicere Domino, Susceptor meus es et refugium meum, quoniam liberasti me a laqueo venantium et a verbo aspero: et illud, O Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Factus est igitur ad exprobrantes et insultantes sibi, quasi non audiens et non habens in ore suo redargutiones, nisi quod uni de ecclesiæ destructione sibi exprobranti humiliter quidem et mansuete respondit—hic erat unus pontificum, nomine Johannes natione Anglus, episcopus tunc Pictaviensis, ipsi ex diutina conversatione et societate familiaris admodum, carus et acceptus—respondit, inquam, sic: " Frater" inquiens " cave ne destruatur ecclesia Dei per te, per me favente Domino non destruetur." Ita huic solum hoc respondit modestiæ et mansuetudinis verbum, in colloquio hoc probris et contumeliis pleno, sicut supradiximus, ad omnes sermones suos moderans, ut nec de elatione posset argui nec de remissione subsannari: juxta quod

psalmista gloriatur se expectasse eum qui salvum se fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate. Quoniam archipræsul noster in colloquio hoc pariter expectavit, qui et illum salvum sic fecit, verum et ut supra ostendimus, a rege durius objurgatus, cum rege tamen non contendit, sequens illud psalmistæ consilium; Noli inquit, contendere adversus eum, qui proficit in via sua, adversus virum qui facit quæ cogitat. Pariter et illud sapientis.: Non litiges, inquit, cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. Ab aliis etiam conviciatus non reconviciabatur, illius profecto discipulus, qui quum malediceretur non remaledixit, quum pateretur non comminabatur.

Deus bone, quanta passus est in colloquio pro hoc honore tuo bellator tuus! quantum vexatus, quibus affectus contumeliis, quibus lacessitus injuriis! Et loquebatur semper honorem tuum in conspectu regum et non confundebatur. Nam et si ipse factus fuerit prodigium multis, tu adjutor fortis: unde etsi tractus, pulsus et impulsus, non est tamen eversus, non evictus, non cessit, sed ut cito rerum probabit exitus et docebunt sequentia, omnium etiam inimicorum judicio gloriose triumphavit. Quid enim ni triumpharet Domini miles, Dominica sic inductus armatura? Ipse quippe in colloquio hoc velut quodam amphitheatro, verborum spiculis, loricam justitiæ, linguis lanceatis scutum patientiæ, et terrenæ felicitatis promissionibus galeam salutis eternæ opponebat, illud cum strenuo illo rege bellatore concinens: Si exurgant adversum me castra, non timebit cor meum, si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo. Ita ergo recessit a colloquio gaudens revera et gaudentissimus, quod dignus esset pro honore Dei contumeliam pati. Ibat inquam ipse gaudens; ibant et

sui, non gaudentes tamen sicut ipse sed tristes aliquantulum et solliciti, eo quod vel in forma illa quam suaserant omnes verbum pacis nostræ non processerit. Pauci inter nos quibus non displiceret, quod ad tot et tantorum consilium verbum illud, scilicet salvo honore Dei, non fuit suppressum aut saltem mutatum.

De verbo discipuli in recessu ad magistrum.

Veruntamen discipulus, qui scripsit hæc, mox in recessu quam cito accessum habere potuit, ad dominum suum et magistrum, "Domine" inquit "gratiæ summæ omnipotenti a vobis et a vestris agendæ, in cujus manu mors et vita, qui hodie linguam tuam ita moderavit, sic rexit ut ab ore tuo nec elata prodirent nec remissa: sed in hujus diei tanto tumultu tot et tantis in te irruentibus, tot et tantis contumeliis affectum et injuriis lacessitum, salvavit te et servavit custos Dominus a pusillanimitate spiritus et tempestate, linguam in udo positam, et tam facile labilem, quasi in quodam viæ regiæ medio regens ita ut in responso tuo nec deprehendi posset pusillanimitas nec notari elatio. Et profecto oculo ad oculum videbit mundus adhuc quod Altissimus honorificabit te in conspectu mundi, qui in tam arcto propter mundum honorem altissimi nec etiam verbotenus suppressisti, sed tam fortiter tam constanter es confessus. Et juxta promissionem suam ipse, a te confessus, te confitebitur et honorificabit, quod honorificantibus ipsum sic promittit: Qui honorificaverit me honorificabo eum."

Sic igitur recessimus a colloquio nunc in Francia, sicut prius in Anglia apud Norhamtune, ut supra in historico libello hoc satis ostendimus, facti opprobrium abundantibus et despectio superbis.

Et nos ita recedentes dominum regem Francorum

sequebamur: cujus erant præparata hospitia in castro, quod Mons Mirabilis dicitur, situm in confinio Carnotusiæ et Cenomanniæ, in quo confinio ea die inter reges colloquium fuerat, sicut et ibi interdum colloqui solent. Eramus et nos in castro hoc pariter hospitati cum rege ipso semper per clientes aulicos nobis abundanter ministrante viaticum. Nos ergo prius quam rex, sero tamen jam sub noctis crepusculo, ad hospitium venimus, colloquii negotiis multis et magnis et maxime pacis nostræ verbo sic per totam diem usque ad noctem fere protractis. Rex autem, qui posterius venit, non declinavit, quemadmodum in aliis colloquiis consueverat, ut archipræsulem in hospitio suo videret; unde et mox conjecimus cor suum non ita nobiscum sicut heri et nudius tertius. Nihilominus tamen archipræsul hilarem et jocundum se exhibuit ut consuevit, nec deprehendi poterat vultus ejus in diversa mutatus ob hoc. In quo adverti potest magna viri constantia, fortitudo animi invincibilis, qui mundo jam sibi contrario nec ullam vel etiam modicam turbati ex hoc vel solliciti ostendit speciem. Et quidem si sui solam curam haberet et providentiam, non ita spectabile, non ita admirabile hoc: verum, ut satis supra ostensum, coexulum suorum multam habuit sequelam. Inter quos multi nescientes quid inter dexteram et sinistram: qui omnes tanquam de matris suæ uberibus de ipsius pendebant cura et providentia. Et tamen mundo jam sibi adversante in nullo turbatus nihil sollicitus videbatur. Sed revera juxta sapientis elogium, justus sicut leo confidit, cui etsi mundus totus contrarius sit et adversetur, ipsi tamen etiam tunc totus mundus divitiarum est. Juxta quod magister athleta qui mundum persequebatur, et mundus ipsum, quibusdam quos in fide genuerat, Omnia, inquit, vestra sunt,

sive vita sive mors, sive præsentia sive futura. Justo igitur omnia sunt: et velit nolit mundus, totus mundus ipsi divitiarum est, etiam si ipsi totus mundus contrarius sit et adversetur. Quin potius eo amplius suus quo magis ipsi contrarius, eo plus obsequens quo plus adversans. Mundus quippe, etsi nescius, nihilominus tamen quasi inter malleum et incudem, inter mala videlicet pœnalia quæ infert, et patientiæ virtutem quæ sustinet, justo coronam fabricat æternam, unde et justo plus servit mundus contrarius et offensus quam placatus. Et melius obsequitur si sic rebellet, quam si pareat, cujus ut experimur quotidie extrema gaudii luctus occupat; unde juxta sapientis dictum non contristat justum quicquid ei acciderit. Nam exaltatus a terra, omnia trahit ad se. Prospera et adversa mundi æque militant ei. Sicut tenebræ ejus ita et lumen ejus, nisi quia ut hic pro tempore docuimus breviter justo mundi adversa plus servire. Thomas igitur hic noster, exaltatus a terra, cui et terræ jam nihil, omnia traxit ad se; unde et mundo jam sibi contrario nec tristior effectus est nec sollicitior sed æqualis permansit.

27. QUALITER ARCHIPRÆSUL CONFORTAVERIT SUOS IN VIA.

In crastino vero rege ex colloquio proximæ diei fatigato et pausante adhuc, nos mane summo recedentes a castro Carnotum venimus Senonis properantes. Inter itinerandum vero archipræsul, qui jam adverterat plerisque de eruditis suis displicere, quod verbum pacis nostræ ut hesterni mediatores consulerant non processerit, ipsos alloquutus est sic: "Fratres" inquiens "et mecum Christi commilitones, heri fuimus in militia, heri in lucta, heri in palæstra, facti spectaculum mundo et angelicis et hominibus. Et mundus jam subsannat nos et irridet: quod sicut

protervi et fatui pacem ecclesiæ et nostram sic distulerimus. Quin potius credit et prædicat pacem deinceps nobis magis ablatam quam dilatam; verum, sicut vos, fratres, juxta legis præceptum tanquam legem scientes me nostis melius, non est acquiescendum judicio multorum, quod quidem in exemplo evidentissimum, ut puta veritatis et paupertatis, quæ inter se semper amica sunt, amici sunt pauci, quum e diverso vanitatis et divitiarum mundus semper amicus sit, et vanitas veritati, et divitiæ paupertati omnium fere judicio præferantur. Nam et si qui forte his veritatem et paupertatem verbis præferant, factis tamen negant, divitias potius et vanitates sequentes. Verum, quia nos jam veritatem et paupertatem propter justitiæ causam præelegimus et de illa sumus amicorum paucitate, qui veritatem et paupertatem carius amplectuntur, ne acquiescamus multitudini nec credamus nos mundo sicut nec mundus se nobis. Nam eo ipso quod jam irridet et subsannat nos mundus, causa nostra, cui mundus non communicat, pretiosior est et purior nobis æstimanda, veritatis luce quam pauci sequuntur eo amplius illustrata: quasi lux quæ in tenebris lucet et tenebræ eam non comprehenderunt, et quasi hortus conclusus et fons signatus. Signatus inquam et singularis fons noster, cui alienus non communicat. Videamus et enim nunc et attendamus si non causa nostra ab heri purior, justior, planior et evidentior facta sit. Prius si quidem agebamus causam ecclesiæ, ecclesiasticam libertatem protestantes et quod adversarii tyrannice collo ejus nituntur imponere jugum servitutis, concutientes, illud quando Domino et sicut Domino placuerit excussuri. Nunc præter ecclesiæ causam expressim ipsius etiam Dei causam agendam suscepimus: cujus honorem nec propter mundi sapientiam, nec propter

consilium, nec propter metum, nec propter gratiam subticemus nec favente Domino subticebimus. Causa itaque causæ adjecta est, causa ecclesiæ causa Dei, causa sponsæ causa sponsi, causa capitis causa corporis. Et ita nunc primo causa nostra, quam tuendam suscepimus, integra, Dei videlicet et ecclesiæ, sponsi et sponsæ, capitis et corporis. Videamus ergo et nos, ut eo amplius et plusquam prius, simus deinceps bellatores strenui constantes et integri, ut sicut causa integra et nos integri. Integri dico ne separemur, ne dividamur, sed simul stemus, et item integri, ne videlicet paucitatis nostræ aciem hucusque fortem, sed Domino vires deinceps nostras augente, cujus nunc propria causa super adjecta est, fortiorem, mundi irruentis irrumpat fragor, ut vel frangat metus, vel emolliat gratia. Ista etenim mundi duo fortia spicula sunt sed obtunduntur hæc et resiliunt, nec perforabunt, nec etiam nocebunt vel modicum, si ut cœpimus fortiter in acie stantes loricam justitiæ induerimus, quam ad hæc mundi spicula opponamus. Et ecce quia induimus hanc, hac jam ex omni parte protecti. Habemus enim nunc arma justitiæ a dextris et a sinistris: justam causam Dei et ecclesiæ justam: justam causam regnantis in cœlis et justam reginæ causam militantis adhuc et peregrinantis in terris. Unde et bene nobiscum agitur, quia et de cœlo et de terra veniret auxilium nobis. Orabit quippe ecclesia, exaudiet Dominus, cujus pariter honoris causam nos jam tuendam suscepimus, sicut et libertatis illius. Et ecce quia paucitatem nostram et paupertatem tantæ potestati adhuc resistentem, potestate potestati et rege confederato jam regi, mundus eo amplius intuetur et admiratur et stultitiam prædicat. Et dicunt de nobis nunc, confæderatis sic regibus, Miseri illi quo devenient, quo divertent, quo fugient? Nesciuntne tam magnis regibus manus

esse longissimas? Si regis mandato ita pulsi sunt a Pontiniaco, nonne amicis nunc et confœderatis regibus citius pellentur a regno, immo etiam et a mundo? Scio quidem et vos pariter mundum libere de nobis loqui nunc sic. Et quidem quod præ cæteris gravius nos omnes pariter jam advertimus, domini nostri regis Francorum ex confœderatione hac, etsi necdum penitus exhaustam, gratiam tamen et benignitatem extenuatam erga nos. Sed quid? Certe velit nolit mundus, detrahat, arguat, obsecret, increpet, et si exurgant adversum nos castra et mundi prœlium, auxiliante Domino simul stabimus, non abibimus retro, non cedemus. Quin potius eo nunc fortius agendum, et virilius, quo causa nostra nunc justior, et mundus nunc acrior contra nos, ut mundus videns paucitatis nostræ et paupertatis constantiam vel in fine assumat inde pro nobis materiam laudis, unde nunc habet detractionis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? qui perdit sapientiam sapientum et mundi sapientes infatuat, et sæpe et sæpius hoc convertit in optimum, quod mundus judicat pessimum; et hoc trahit ad virtutis meritum, quod ille ad peccati stipendium, ad damnationis supplicium. Unde et magister docet sapientiam hujus mundi stultitiam esse apud Deum. Quod enim mundus secundum suam sapientiam judicat malum vel ad malum, hoc ipsum Deus secundum suam ipso opere judicat mundo fuisse bonum, et convertit ad bonum, quod mundus totus judicabat ad malum. Sic itaque est et de bonis et de malis, et de his quæ ad bona et quæ ad mala, quum et de his et de illis judicet mundus, judicet et Deus. Sed ludit Deus et illuditur mundus, quum secus et directo in contrarium evenerit quam judicaverit ipse. Probant hæc nostra verba infinita exempla. Inter quæ illud de Joseph exemplum celeberrimum, quem fratres sui vendiderunt ne

adorarent, et postea quia vendiderunt adoraverunt, et mentita est sibi sapientia mundi. Pariter et Judæi Christum crucifixerunt ne locum perderent et gentem: postea tamen quia crucifixerunt, perdiderunt et mentita est item sibi sapientia mundi. Multa super hujuscemodi exempla suppetunt et quotidie crebra succrescunt, illuso mundo et Deo sic in humanis ludente. Juxta quod poetarum unus,

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Sed vos hæc, tanquam viri et in scripturis et in operum exemplis exercitati, nostis me melius. Veruntamen inpræsentiarum induximus hæc, ut in præsenti consolationem recipientes unum præsciatis certissime, quod ego nunc prædico vobis, quod verbum illud, quo in conspectu regum Dei honorem tacendo non suppressimus, nobis a mundo ipso et in brevi vertetur in honorem et gloriam, qui illud nunc nobis vertit in ignominiam, et in nostrum et causæ nostræ detrimentum. Et ipse mundus nobis dabit inde virtutis cumulum, unde assumit nunc contra nos tantæ detractionis fomentum. Quippe ut moris est, erit sic ipse sibimet ipsi contrarius de ipso sic illuso divina potentia, sicut et consuevit, volente ludere vos. Itaque fratres mei et Christi mecum coadjutores consolamini in verbis istis."

Auditis igitur his quotquot animæquiores facti, Et qui de nostris ut supradiximus, eo quod verbum pacis nostræ ad consilium mediatorum non processisset, aliquantisper fuerant desolati, ex his consolationem receperunt non modicam. Novimus quippe omnes dominum nostrum archipræsulem virum valde industrium in multis exercitatum et expertum multa, a quo etiam prædicta evenerunt sæpissime.

Recedentes itaque a præfato castro, quod Mons

Mirabilis nominavimus, et venientes ex die Carnotum, plerique qui ut mos est populi occurrerunt ut transeuntes viderent, quærebant quis esset qui transiret. Et quum cognovissent quod archipræsul hic esset Cantuariensis et quis ipse, ipsum mox digito notaverunt aliis qui ignorabant ipsum, indicantes et dicentes invicem, submurmurando tamen, "Ecce archipræsul ille qui in hesterno colloquio Deum propter reges negare noluit nec Dei honorem subticere." Jam quippe ex celebri fama de colloquio inter alia audierant sic. Archipræsul vero interaudiens hæc et motus et compunctus ex his, qui tunc prope ipsum erat respexit discipulum qui scripsit hæc. Postea etiam sæpissime quum iter per Franciam faceremus multi in populo de archipræsule eadem prædicaverunt. In ipso etiam recessu a colloquio nonnulli qui aliter suaserant, redeuntes ad se et pœnitentia moti viri constantiam et justitiæ causam laudibus et præconiis extulerunt, se et alios quotquot qui contraria suaserant condemnantes. Sed hæc mox melius et plenius sequens historiæ ordo explicabit.

A Carnoto vero recedentes quantocius potuimus Senonis venimus, per duorum videlicet dierum iter. Senonis itaque redeuntes ibi per dies solitarii sedimus et tacuimus, solius Dei salutare præstolantes, summo in terris pacis nostræ mediatore domino nostro rege Francorum et plerisque aliis, qui ut diximus ex mandato viri apostolici pro pace nostra partes suas interposuerant, universis jam desistentibus, utpote pace nostra jam ab omnibus desperata, et dicentibus nos nequaquam filios pacis nec cogitare quæ pacis essent, sed per nos ipsos potius impeditum iri quo minus fieret. Sedimus itaque sic per tempus, sustinuimus, tacuimus et expectavimus. Expectantes inquam expectavimus et Dominus intendit nobis.

Qualiter archipræsuli cesserit ad gloriam quod mundus reputaverat in ignominiam.

Nam ecce post aliquot decursos dies omnino in terra auditum est, pacem illam inter Anglorum regem et Pictavos et Britones, quæ in præfato colloquio in præsentia regis Francorum et per ipsum facta fuerat et firmata, alias etiam conventiones firmatas inter reges, per Anglorum regem contra pactum, contra fidem enormiter et crudeliter violatas, nihil ibi factum quod nunc non esset infectum, nullis obligationibus, nullis conventionibus observatis; de pacificatis quibusdam possessionibus suis spoliatis, aliis ejectis et proscriptis, nonnullis vero captis et in carcerem conjectis et in vincula. Inter quos captus sic erat nobilis unus Pictavorum dictus Robertus de Siliaco. Audiens itaque rex Francorum et per proprios ipsorum nuncios cum quibus sit actum verissime accipiens factum sic, supra omnem modum turbatus plangebat quod nobiles illos per ipsum sic pacificatos prodidisset ipse, et non de alia quam de sua manu ipsorum sanguinem requirendum. Et plangendo sic crebro interponebat " O quam prudens" inquiens " quam discretus, quam providus Cantuariensis ille archiepiscopus, qui ita omnibus nobis tam constanter obstitit, tam viriliter omnibus reluctabatur, ne faceret pacem quam volebant, quam suadebant omnes. Ipsius certe in colloquio debuissemus quæsisse et acquievisse consilio, qui regis illius mores novit et animum." Id ipsum etiam jam universa terra prædicabat, magnum videlicet fore virum providum et discretum Cantuariensem, nec ejus in terra similem, qui contra tot et tantos tam fortiter, tam constanter, tam viriliter steterat, qui solus evasit, ubi omnes alii præter ipsum capti sunt et circumventi. Super omnes vero extollebant nos illi qui in colloquio pacis nostræ extiterant

mediatores, quorum nonnulli ex mandato Apostolico, ut supra diximus, mediabant. Inter quos unus ore proprio confessus est discipulo qui scripsit hæc " Certe" inquiens " mallem mihi pedem fuisse abscisum, quam dominus vester archiepiscopus pacem illam fecisset in colloquio, quam ego et alii quotquot consuluimus." Frater quidam de Magno Monte dictus Bernardus de Corileto hic erat, vir religiosus et in negotiis exercitatus et prudens, qui et alius quidam cum eo de ordine Carthusiensi, prior videlicet tunc de Monte Dei, vir nominatæ religionis et scientiæ, ex mandato Apostolico tunc inter regem et archipræsulem mediabant. Rex vero postquam hæc sic acciderant paucis diebus exactis, Senonis veniens, et nunc sicut prius consueverat archipræsulem visitans, mox inter sermonis sui initia archipræsulem et suos miro modo commendavit et extulit. Et erant deinceps rex et archipræsul familiares et amici multo plus quam prius. Tota etiam terra nos magis ac magis commendando ampliorem honorem et reverentiam exhibebat in dies. Et ita citissime archipræsulis verbum impletum, quo ut supra ostendimus in recessu a colloquio prædixerat, hoc nobis in brevi convertendum in gloriam, quod tunc convertebatur in ignominiam. Et discipulus, qui scripsit hæc, cum archipræsule sæpe recordabatur de veritate illius sententiæ, qua Dominus ipse dicit justus et verax : Qui honorificaverit, inquit, me honorificabo illum. Hoc est verbum illud quod discipulus magistro, supra in arcto illo, videlicet in recessu a colloquio rememoraverat: et fuit revera pro honore Deo in colloquio exhibito quædam nunc archipræsuli in terris honoris recompensatio, sed non nisi modica inchoatio hæc honoris, consummatione incomparabiliter majori et feliciori futuræ viri consummationi reservata, sicut

historiæ finis declarabit. Sed interim recompensatus hic honor nonnulla consolatio præsentis erat afflictionis.

Videntes itaque archipræsul et sui cor regis sic reversum ad se, Deo, in cujus manu corda sunt regum, summas et devotas gratias agunt, tanquam summo pauperum adjutori in opportunitatibus in tribulatione: archipræsul vero videns nunc tempus opportunum regi supplicavit utpote qui ad apostolicas preces mediator noster jam fuerat, ut viro apostolico scribat pacem nostram non processisse, et qualiter hoc et quomodo steterat. Postulat et hoc ipsum a pontificibus et principibus et præsertim ab his qui colloquio interfuerant ut rescribant et ipsi et hi etiam qui ex mandato apostolico pacis nostræ mediatores extiterant. Annuit rex, scribit, scribunt et hi, scribunt et illi, et multo nunc quam unquam prius affectuosius, acrius et instantius apostolicæ clementiæ aures pulsantes contra partem adversam. Quod si quis plenius nosse desiderat, ad jam sæpe dictum corpus epistolare recurrat.

28. QUALITER REX ET ARCHIPRÆSUL TERTIO MITTUNT AD VIRUM APOSTOLICUM ET DE A LATERE SUO MISSIS AD PACEM.

Rege itaque scribente, scribentibus et his, scribentibus et illis, et scriptis omnium et precibus et mandatis a viro apostolico susceptis, adeo affectuose, adeo acriter, adeo instanter ad apostolicæ pietatis et justitiæ pulsantibus januam et miserationis apostolicæ concutientibus viscera: arctabatur item non modicum et etiam multo plus quam prius Romanus pontifex. Arctabatur inquam hinc cernens per mediatores pacem non posse procedere, inde vero quod sicut supra satis ostendimus, tempore tam diri et tam duri schismatis, in eum qui sociam habebat multitudinem ecclesiasticæ disciplinæ

exercere severitatem foret periculosum. Quod tamen tam gravis et tam enormis in nos excessus et justitiæ causa quam agebamus deposcebant. Quam profecto causam vir apostolicus et per scripta et per nuntios, auditis his quæ in præfato regum colloquio gesta fuerant, multo plus justificavit. Quem præsertim angebant tanti et tam instantes acriter pro nobis interpellatores: quibus non modico fieret scandalo toti etiam ecclesiæ pariter, nisi deinceps aut justitia aut amicabili compositione mediante pax archipræsuli et suis et ecclesiæ sibi commissæ redderetur.

Vir itaque apostolicus, arctatus sic et videns hæc, secundo adhuc juxta formam canonum regem citare disposuit, monendo, exhortando, consulendo, et præcipiendo ut ecclesiam vexare et perturbare desistat, et archipræsuli et suis pacem suam restituat. Et quidem non cardinales a latere suo, quod ut supra ostendimus jam fecerat, sed alios quosdam viros eruditos et industrios speciales suos de curia, qui essent apostolici mandati exequutores, destinavit. Quorum unus dictus Gratianus felicis memoriæ, Eugenii papæ quondam nepos: alter vero unus in curia de causarum patronis, Vivianus dictus. Et isti quidem cito et expedite venientes, nec enim sicut cardinales tot secum circumducentes impedimenta, nec tot ornati faleris, nec tot sarcinularum onerati trossulis, mox inter initia nobis necdum visis regem adierunt. Quem sæpe et sæpius, nunc in omni lenitate monendo et exhortando, nunc arguendo et increpando durius, juxta injunctum sibi apostolicum mandatum super ecclesiæ pace et nostra convenerunt. Et alter legatorum præsertim non palpavit, non detulit, non pepercit, quin potius apostolicæ legationis auctoritate cum omni imperio arguens et increpans regem, et statuens contra faciem suam. Gratianus

hic erat, comite legationis Viviano vivacior, acrior et instantior, unde et vere Gratianus, sicut nomine gratianus, et re. Qui omnimodis studebat gratiam regis et pacem ecclesiæ et nobis restituere, qui et ex mediatione hac multam adeptus est coram Deo et hominibus gratiam. Qui etiam ne injunctæ sibi legationis apostolicæ ullam imprimeret notam, a rege non aurum, non argentum, quibus præsertim solet rex pervertere corda et per quæ maxime etiam cordati everti solent, nec ullam etiam muneris oblatam speciem accipiens, sed tanquam lutum argentum calcavit et aurum et respuit universa. Sic etenim sancte et religiose propósuerat nihil se accepturum, nisi forte pace reformata, ad quod venerat. Itaque nihil concupivit nil accepit.

Quum tamen juxta ipsius legislatoris testimonium munera excœcent oculos sapientum, sed iste quidem sancte et religiose et prudenter cogitans propter hoc quod sequitur verebatur accipere; nam mox subdit: Et vim auctoritatis inclinant. Et bene et exquisite hoc: nam juxta unius doctorum interpretationem, si ab eo acciperet quem arguere venerat, auctoritatem magisterii inclinaret. Non enim potest instanter argui a quo accipitur, maxime quum ille promptus sit ad dandum, ut sibi humiliet præpositum. Non igitur accepit iste, ne ex hoc apostolicæ legationis torpesceret vigor. In hoc et magistrum sequens, qui etiam a licitis abstinebat, ne si acciperet, evangelicæ legationis in arguendo, in increpando, in coercendo, evacuaretur vel saltem extenuaretur auctoritas. Unde et ipse Omnia, inquit, mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent sed ego sub potestate nullius redigar: quasi diceret, Nolo accipere, quia nolo subjectus esse, quia nolo libertatem meam ancillare. Omnis enim qui accipit, et præsertim qui

magisterio fungitur, dante sibi quodammodo inferior est, et quadam infimi ratione contractus suo obligatus datori, adeo ut nequaquam habeat postmodum eam in arguendo, in increpando, in animadvertendo, libertatem quam prius habuerat, ipsa tamen non evacuata, sed violata et extenuata ex parte Unde et bene legislator qui præmiserat, Munera, inquiens, excæcant oculos, mox vigilanter adjecit, et vim auctoritatis inclinant. Non quidem, ut jam diximus, auctoritatem evacuant, sed instantiam arguendi et coercendi virtutem, quæ vis auctoritatis est, extenuando humiliant et inclinant. Unde et sicut juxta Domini proverbium Beatius est semper magis dare quam accipere, ita semper et gloriosius et magnificentius hoc. Dominorum quippe et dominari quærentium est dare, subjectorum vero et minorum accipere, qui eo ipso minorem se ostendit quia accipit. Unde et magister supra licere quidem sibi accipere dixit, sed tamen inquit, Ego non accipio, quia sub nullius potestatem me redigere volo. O quam magnus, o quam liber, et quam vere Christi legatus hic, nihil accipiens et respuens universa, ne suam extenuando auctoritatem vel libertatem violando ulla sit obligationis ratione inferior eo quem corripere habet. Unde et sicut ipse scribit, Sed non usi sumus, inquit, hac potestate sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus evangelio Christi. Et adjecit bonum esse, inquiens, mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet.

Pariter et hic legatus noster Gratianus, ad cujus laudem et ut imitentur cæteri, jam aliquantisper sumus digressi, omnia respuit ne quod daret offendiculum apostolicæ legationi, satius judicans universa respuere sic, et ad sedem apostolicam reverti vacuus quam ut gloriam suam quis evacuaret. Cujus eo

amplius aucta est gloria, quod quum Romanus esset, post aurum tamen non abiit. Utinam quotquot apostolicæ sedis legati istius similes, qui libere arguendo, increpando et coercendo, sub nullius potestatem se redigerent, nihil quærerent, nihil acciperent, oblata etiam respuerent, nisi tunc demum, arguto videlicet et increpato se sic forte convertente ad melius, ut ita ad Abel et ad munera ejus respicerent, a Caim vero et a muneribus ejus se averterent, et abominarent a sceleratis oblata, quum et juxta scripturarum testimonia talium dona Altissimus non probet sed abominetur et reprobet. Quæ pariter nec probare deberent sed pótius tanquam abominanda reprobare et respuere qui in terris et vices gerunt et tenent Altissimi locum, quod iste quidem legatus noster laudabiliter fecit. Tandem vero et ipse et dictus legationis suæ comes, rege prius sæpe et sæpius super pace convento, venientes ad nos retulerunt se in omni negotii articulo ad quod venerant regem repperisse tergiversatorem, versipellem, tortuosum et ejus quod agebatur dissimulatorem, quærentem semper per quasdam ambages, per involucra, et per quasdam exquisitas et excogitatas astutias pacis negotium, ad quod venerant, protelare et summopere molientem partem suam justificare, nostram vero deprimere. Et Gratianus præsertim hic erat, qui a nobis hoc non celavit, non siluit, non abscondit. Unde et jam certissime advertens quod salvo honore Dei et ecclesiæ nec per ipsos nec forte per alios mediatores pax processum habere posset, deinceps nec per verborum ambages detentus, nec promissionibus illectus, nec auro argentove suffarcinatus, cito et expedite ad Romanam ecclesiam ad virum apostolicum est reversus: reversus, inquam, tanquam legatus fidelis, nuntians viro apostolici plene et perfecte quæ viderat, quæ audierat. Ille

inquam cito et expedite sic est reversus, illo altero qui itineris et legationis extiterat comes, nobiscum Cisalpino remanente adhuc. Insulæ quippe nostræ occidentalis, ut dicebatur, veneno infectus et argento nostro suffarcinatus, minime tam cito poterat, tam expedite reverti.

Videns itaque rex Gratianum reversum sic tanquam legatum fidelem, non quæ sua quærentem et offensam et gratiam in negotio ad quod venerat æqua libra ponderantem, cogitare cœpit deliberans quid agendum. Cogitabat quippe, nec sine causa, quod ille sic reversus ad dominum papam causam suam deprimeret, nostram vero justificaret. Cogitabat etiam quod Francorum rex, pro præfata nobilium qui ipsi adhæserant pace violata motus, dominum papam propensius moveret cŏntra ipsum propter nos. Et ita studebat qua posset arte regem turbatum sedare et censuram ecclesiasticam quam jam metuebat aut penitus tollere aut suspendere. Hæc igitur eo cogitante, in primis statuit regem aliqua humilitatis specie placare, sciens hominem mitem et mansuetum facile vinci humilitate quæ etiam et superbis gratissima. Dixit itaque se ad gloriosum illum martyrem Dionysium Francorum apostolum peregre profecturum, sic se visurum, quem nunquam prius viderat, novum dominum suum regis filium, qui puer tunc erat. Hic est desideratus ille puer, regi post multos regni sui annos, immo toti populo, præter omnium spem a Deo datus, unicus patris sui, Philippus nomine, qui patri postea successit in regnum et nunc regnat, et per annos et tempora feliciter regnet et potenter.

29. QUALITER ANGLORUM REX VENIT IN FRANCIAM, ET QUALITER TUNC PAX ARCHIPRÆSULIS STETIT PRO PACIS OSCULO NEGATO.

Igitur post dies paucos jam dictus rex, sicut ex inopinato et improviso, intrat Franciam nec ullum

inter se et regem colloquium quærit; sciebat enim quod rex turbatus vitaret hoc, sed sub specie peregrini ad gloriosum illum martyrem Francorum apostolum Dionysium venit, sperans certissime quod rex audito adventu suo in terram mox occurreret: pariter et sperans quod et Cantuariensis ad ipsum properaret, et pro pace sicut semper consueverat supplicaret. Jam enim pœnituit eum, ut pro certo accepimus, quod in supra descripto colloquio proximo nos de pace etiam in forma et adjectione præfata, scilicet salvo honore Dei, non audierat.

Et profecto sicut præcogitaverat rex, sic et accidit. Occurrit ipse dominus rex Francorum, occurrimus et nos ad locum illum declinantes, qui inter Parisios et sanctum Dionysium vulgo Sanctum Martyrium appellatur, ad capellam videlicet quandam sitam in pede montis qui Mons Martis vel ut alii Mons Martyris dicitur. Capella vero illa ob id ut dicunt sanctum martyrium dicta, quod ibi dictus gloriosus martyr Dionysius decalvatus fuisset. Ad illum itaque sancti martyrii locum ad capellam illam declinavimus. Reges vero, qui jam convenerant et desiderato puero, quem prænominavimus, foris Parisios eis obviam delato occurrerant, et nos prævenerant, extra capellam in quadam campi planitie nostrum præstolabantur adventum. Et quum unus archipræsulem maturaret ad iter, dicens reges solum ipsum nunc expectare, respondit non decere sacerdotem nisi cum gravitate incedere. Eramus itaque nos in sancto martyrio, reges vero extra. Alter vero legatorum apostolicæ sedis, quem Gratiano reverso supra diximus remansisse, cernens nunc opportunitatem sic agendi, cœpit per dominum regem Francorum et per alios magnos et per se pro pace nostra, ob quam venerat, dominum regem Anglorum

instanter sollicitare. Et eo quidem instantius quod comite una pacis mediatore jam reverso solus ipse remansisset; desiderans, si forte Dominus daret sic, quod per ipsum solum mediatorem ad majorem gloriam suam pax fieret. Hæc si quidem in humanis eo major quo singularior gloria est, si in magnis et strenuis actibus nec parem habeat nec consortem, Mansuetus itaque rex Francorum, principes pariter et pontifices, qui interfuerant, operose et attente partes suas interponunt diligentissime exsequentes quæ pacis erant. Unde et tanquam mediatores solliciti, sæpe et sæpius inter regem et archipræsulem eunt et redeunt, veniunt et revertuntur. Sed quid? Post multa hinc inde objecta, post suasiones multas, nunc in aure, nunc in audientia, die jam ex majore parte decursa, omnia complanata et ad pacis tranquillum perducta sunt. Et consuetudines omnes malæ non expressim tamen, sed ita in genere, videlicet quibus ancillaretur ecclesia, a rege sunt abdicatæ: et libertates ad ecclesiæ honorem et cleri decus a rege benigne ut videbatur susceptæ, nulla tamen de his vel illis hinc vel inde facta expressione. Hic enim, ut asserebant universi, nocerent expressa, utpote quæ pacis jam ordinatæ totum perturbarent tranquillum. De verbo vero illo adjecto, scilicet salvo honore Dei, de quo in colloquio proximo tota fuerat contentio, tanta lucta, nulla recordatio nulla mentio hic. Nec necesse. Quia nec hoc agebatur nunc ut archipræsul super ecclesiastica causa aliove regis voluntati et arbitrio se supponeret. Hoc solum dicebat rex, ut archipræsul terram ingrederetur, a qua tamen ut dicebat ipsum non expulerat, et ageret ibi quæ archipræsulis essent, et in consuetudinibus et in aliis regi tanquam regi suo deferret, nec usurparet prætextu ecclesiæ quæ non essent sed regis, ipso

e diverso non usurpaturo quæ non essent regis sed ecclesiæ.

De restitutione ablatorum postulata a rege.

Archipræsul vero inter cætera domino regis Francorum et aliis pacis mediatoribus de ablatis sibi et suis urgentissime loquebatur, regulam illam divini juris lingua communi, sicut ad litteratos et ad laicos, frequenter iterans, non remitti peccatum nisi restituatur ablatum: adjiciens nequaquam regiam decere magnificentiam res pauperum seu ecclesiæ bona confiscata in usum suum convertere, aut licere ex alieno erogare: quod perinde esset tanquam si ut unum altare cooperiret, discooperiret alterum, aut si quis crucifigeret Paulum ut redimeret Petrum. Ablatæ autem sibi et suis pecuniæ taxabat summam triginta videlicet marcarum millia. Sed ad hæc respondit dominus rex Francorum et alii pariter, nec honestum id nec decere pro pecunia, et regno et sacerdotio tam necessariam, tam desideratam, pacem impediri; præsertim inter tantum regem et archipræsulem tantum. Et inter suadendum veteris inter eos amicitiæ recordabantur et mutuo hinc inde obsequia et beneficia collata non tacebant. Adjiciebant præterea nequaquam hoc justi et pii pastoris fore, ut omnibus jam complanatis et libertate ecclesiæ restituta, ipse ecclesiam suam sponsam suam oblatam sibi respueret, et propter causam pecuniariam exularet. Debere potius sponsam suam, etsi nudatam, etsi dilaceratam et convulsam, ambobus dilectionis brachiis gratulanter excipere, et tanquam spiritualis sponsus reddere poscenti quæ spiritualis sponsæ sunt. Veruntamen dicebant mediatores conventuros se regem libenter et diligenter super hoc. Et ita conventus rex respondit, quod nota per procuratores suos et comprehensa ablatorum summa, prudentum et religiosorum con-

silio se ad restitutionem paratum. Et quia archipræsul tam de immobilibus quam mobilibus moverat quæstionem, adjecit rex quod et de immobilibus pariter tempore suo loqueretur.

De cautione pacis postulata a rege.

Igitur quum post multas et varias procellarum voragines, sicut videbatur et sperabatur ab omnibus, ducti essemus jam quasi ad ipsum portus ingressum, archipræsul a rege per mediatores oblatæ pacis cautionem expostulat, adjiciens se tamen in hac parte nil sinistri suspicari de rege, sed potius homines regis propter tantas quæ præcesserunt inimicitias non sine causa fore in suspecto ; præsertim nisi aliqua cautionis species interveniret, quæ esset reformatæ pacis et restitutæ gratiæ signum evidens. Et ipse quidem, tanquam vir providus, ante per dies plurimos virum apostolicum consultaverat quid sibi agendum, quæ pacis cautio exigenda, si forte post tantas inimicitias regi reconciliatus terram ingredi permitteretur et ad suam reverti ecclesiam. Ad consultationem vero hanc respondit apostolicus vir, minime decere sacerdotem in tali causa et articulo fidejussoriam seu pignoratitiam aut juratoriam etiam cautionem a rege suo exigere, unde nec apostolici viri consilium fuit ut archipræsul exigeret has. Et quidem adjiciebat vir apostolicus quod causa quam agebat causa esset justitiæ, causa ecclesiæ, pariter et pax si fieret ecclesiæ et justitiæ pax ; pro qua etiam pace facta, sicut et infecta mori pretiosum et securum, et eo quidem securius quo pretiosius. Unde et dictarum cautionum nullam a sacerdote in eo casu et ea causa exigendam respondit Romanus pontifex. A mundanis et secularibus potius quam a personis ecclesiasticis, a sacerdotibus videlicet et pontificibus, exigenda hæc, quibus si justitiæ habent causam, vivere

detrimentum est et mori lucrum. Scripsit itaque apostolicus vir archipræsuli ut si forte præstante Domino inter ipsum et regem daretur pax, solo esset contentus pacis osculo, nulla alia seculari cautione exacta. Hanc solam, videlicet pacis osculum, sacerdoti justitiæ causam agenti debere sufficere, nec decere aliam, nisi forte spontanee oblatam, non exactam susceperit.

Archipræsul igitur habens consultationem hanc, omnibus tandem cum multa difficultate et opera quæ ad pacem consummatis, in fine omnium ad apostolici viri consilium, in signum pacis et gratiæ inter ipsum et regem, solum cautionem illam expostulat, pacis videlicet osculum, dicens se post tantas inimicitias inter tam longas regis manus eo solo contentum, quod quum per dominum regem Francorum et mediatores alios regi intimatum fuisset, se quidem hoc libenter facturum respondit, nisi quia iratus juraverat publice se archipræsuli pacis nunquam daturum osculum, etiam etsi ei forte processu temporis pacem et gratiam suam restitueret, nec ob aliud se nunc negare osculum, nisi quia juraverat sic, non propterea in corde iram ullam retentam vel rancorem.

Dominus autem rex Francorum et plerique mediatorum, audientes sic, mox suspicati sunt sub mellitis sermonibus qui præcesserant occulte venenum sibi propinatum fuisse. Et ipsi ad archipræsulem confestim revertentes, qui in præfata capella quæ Martyrium dicitur reversuros expectabat, regis renuntiaverunt responsum. Qui tanquam viri timorati, et quibus jam omnia suspecta fuerant, nihil hinc nihil inde suadebant aut dissuadebant, solum et nudum regis responsum referentes.

Archipræsul vero inter cautos cautissimus, tanquam vir multa expertus, in primo auditu sicut et alii in

suspicionem mox incidit. Et ex his quæ caute et operte interloquebatur videri jam poterat futurorum sibi præsagus. Nec responsum suum ad consilium distulit, sed mox absolute et præcise respondet se impræsentiarum cum rege pacem non facturum, nisi ad apostolici viri consilium, dato videlicet in signum pacis osculo. Et responsum sic absolutum cum nocte quæ jam imminebat colloquium diremit, quum regibus tamen grandis via restaret adhuc, Mantuæ, quæ a Parisiis duodecim leugis terræ distat, ipsorum præparatis hospitiis.

Rex vero Anglorum tota die fatigatus, cui et adhuc noctis restabat iter, inter itinerandum archipræsuli sæpe et sæpius maledicebat, recolens in via et repetens labores, vexationes et tædia quæ jam per eum sustinuerat. Nos in regum recessu in templariorum domum quæ Templum nominatur prope extra Parisios, in qua hospitati eramus, confestim nos recepimus. In ipso vero recessu a capella, quæ Martyrium dicitur, in qua, ut jam diximus, ea die de pace nostra fuerat actitatum, accessit unus nostrum ad archipræsulem, " Hodie" inquiens " de pace ecclesiæ tractatum est in martyrio et credo quod solum per tuum martyrium ecclesia consequutura sit pacem." Archipræsul vero ad loquentem sibi se retorquens breviter sic " Utinam" inquit " vel meo sanguine liberaretur.

Sermo eruditorum archipræsulis ad ipsum.

Eadem vero nocte post decantatum nocturnum, plerique de eruditis nostris convenerunt archipræsulem alloquentes sic. " Domine" inquiunt " intende nobis, necesse enim est et ecclesiæ Dei et nobis qui sequuti sumus te, ut videamus quomodo caute ambulemus, intelligentes quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens, et non feramur impetu sed regamur judicio. Ecce

quia jam sextus annus peregrinationis nostræ est. Et toto tempore hoc multa et regum et principum sequuti sumus colloquia, semper qualibet opportunitate data pacem inquirentes et persequentes eam. Verum necdum consequentes eam nec proficientes adhuc, causam tamen nostram favente Domino nec in modico læsimus: sed spiritu consilii nobis de super dato sanam et integram inter tot tentationes et laqueos inter tot impulsores et subversores reportamus. Et quæ nos consolantur in omnibus, paupertatis et peregrinationis nostræ veritas et justitia comites individui sunt. Quin potius causa nostra, tanquam lux oriens, in dies mundo magis ac magis claruit, ipsorum etiam testimonio inimicorum illustrata quæ etiam in proximo illo quod hesternum præcessit colloquio, ut tu consolando tuos sapientes edocuisti, a Deo clarificata est, ut non solum nunc justificetur a filiis suis, sed et ab alienis, qui veritatis nostræ lucem extinguere nisi sunt. Et ita hucusque magnifice fecit Deus nobiscum. Comprehendit enim mundum in astutia sua, ipso vellet nollet mundus per mundum ipsum ecclesiæ negotium, quod agimus, clarificante in dies: et nos itidem mundo clarificavit, mundo sicut claros ita et caros reddens et acceptos interim, ut nec nobis qui sequuti te nec ejectis propter nos quicquam defuerit. Verum in hesterno colloquio videamus diligenter et discutiamus quid dictum, quid actum sit, in quo articulo pax ecclesiæ et nostra steterit, et qua ex causa non processerit. Ut nobis videtur inter nos et regem heri omnia fuerunt complacata, plana omnia præter quam quod in solo pacis osculo non dato pax stetit. Hoc solum non datum pacis, quæ usque ad hoc bene processerat, fuit obstaculum. Unde profecto liquet hoc solum, quod ecclesiæ et nostram impedivit

pacem, illud dumtaxat nunc esse nostri exilii causam: et ita qui prius propter solam et manifestissimam justitiæ causam sustinuimus, nunc propter solum negatum osculum exulamus. Nec enim consuetudines ullæ, bonæ seu malæ, aut Dei honor tacitus, vel expressus, exilii nostri nunc causa est; siquidem ab heri omnia complanata et aspera redacta in vias planas. Unde et hoc solum nostrum nunc facit exilium quod solum pacis nostræ fuit impedimentum, pacis videlicet negatum osculum. Igitur si propter solum negatum osculum debeat sacerdos suam vel deserere vel recusare ecclesiam, alias reversurus ad ipsam et persequutiones et exilia pati dumtaxat propter hoc, vos videritis, nobis minime videtur. Præsertim quum ex sacerdotis absentia commune sit multorum discrimen. Et ecce, Domine, quia sexto jam ut diximus anno peregrinationis nostræ multæ interim in archipræsulatu vestro sub cura vestra episcopales sedes vacantes, multæ dioceses suis pastoribus destitutæ. Inter ea perit cura, perit opera, perit opus et officium pastorale. Non sunt qui doceant, non sunt qui sacramenta in Dei ecclesia celebrent: verum et juxta planctum prophetæ grex ille dominicus non inveniens pascua, abit absque fortitudine ante faciem subsequentis, tanquam grex absque pastore, oves errantes in invio et non in via. Nec est enim qui exterreat, qui lupos arceat ab ovili, sed fiunt in defectum pastorum aulici satellites ecclesiarum custodes. Et bona ecclesiarum instituta ad subsidia pauperum convertuntur in fiscum. Et ita ex absentia tua grande in ecclesia et in spiritualibus et in temporalibus detrimentum, enorme damnum et commune periculum. Hucusque certe absentiæ et exilii vestri causa justissima: verum nunc in communi periculo hoc et generali discrimine nec absentia nec exilii

causa justa poterit esse vel excusabilis, sed revera damnabilis et damnabili damnabilior. Præsertim quum personalis, ob quam fugisti, cessit nunc persequutio, rege ecclesiam tuam tibi in omni securitate et pace publice offerente, quicquid disponat ipse, quicquid moliatur interius. Cessat igitur nunc ea quæ præcessit persequutio personalis, cui ut jam ostendimus generalis successit, in qua bonus pastor tenetur non se absentare, non fugere, sed ex adverso ascendere, se opponere et inter gladios etiam nudos et exertos se ingerere, et ita si necesse fuerit, animam suam pro ovibus suis ponere. Unde et viro sacerdotali sicut tempus fugiendi ita et tempus est occurrendi, fugæ tempus quum persona quæritur, juxta quod Dominus, Si vos inquit persequuti fuerint in una civitate, fugite in aliam; occurrendi vero tempus quum ecclesia periclitatur; de quo et scriptura, Occurrit, inquit, tanquam leo, contemnit pavorem nec cedit gladiis. Sic et magister prius per sportam fugit sed postea occurrit. Cui quum propheta suum prædixisset excessum, Virum, inquiens, cujus hæc zona est sic alligari oportet, respondit mox: Ego, inquit, non solum alligari sed et mori vado in Jerusalem, nec facio animam meam pretiosiorem quam me. Et quidem prius magister magistrorum pastor pastorum, forma et exemplar; primo dum adhuc infans et tenellus in Ægyptum fugit, sed adultus postea fortis et robustus occurrit. Unde qui prius suis quasi tenellis et in lacte matris adhuc dixerat, Si vos persequuti fuerint in una civitate, fugite in aliam, postea sicut opere sic et sermone suos jam robustos docuit ut occurrerent: Ecce, inquiens, mitto vos sicut oves in medio luporum: Ite. Illi igitur euntes in orbem et vehementi afflati spiritu in hostes irruentes non quæsierunt osculum sed gladium.

Tu ergo, Domine, si illorum quæris imitari zelum, quorum sortitus es ministerium, illorum virtutem quorum creditam habes dispensationem, vade et fac similiter. Non ad terreni pulveris uno flatu facile dispergendi anheles osculum, nec metuas gladium. Ecclesiam tuam potius, non sub osculo sed sub gladio, si necesse sic etsi nudatam, et spoliatam, etsi convulsam et evulsam, non recuses, sed maritali zelo cum debita affectione et devotione suscipias. Non te, quæ forte jam tibi tenduntur dolosorum retiacula, retrahant, non minæ revocent, non gladii metus emolliat, non denique etiam ultimum mortis te retardet periculum. Regredere igitur et nos tecum, et per eam confidentiam audeas præsens qua ausus es absens, ut cum prophetico sarculo fortiter et viriliter evellas, destruas, disperdas, et dissipes, quæ in horto Domini per absentiam tuam male jam excreverunt. Verum quod supra tetigimus de causa metus et periculis si forte terram ingrederemur, nequaquam ideo dicimus quod de tanto rege nostro et tam illustri suspicemur sinistri quippiam. Nec enim tanta et mundo tam clara et tam gloriosa potestas tanti doli posset esse vel insidiarum ulla latebra. A tanta altitudine longe semotum tam dolosæ simulationis latibulum; unde et credibile minime quod moliatur quicquam, præsertim adversum te sacerdotem priorem suum in Deo, et propter Deum, seu etiam adversum nos, inerme hominum genus, præsertim ab ipsomet publice pace et securitate donata. Non est igitur, Domine, quod reditum tuum ad ecclesiam tuam, si sic fieri poterit, amodo protrahas aut procrastines, sed in forma pacis oblata mature confidenter et absque omni conscientiæ scrupulo revertamur, illum summa gratiarum actione et laude prosequentes in cujus fortitudine revertemur. Juravit siquidem rex publice

coram multis pontificibus et principibus regni, regnante ipso nunquam te reversurum. Nunc vero ipse est qui pacem offert, securitatem spondet, malas consuetudines damnat, bonas probat. Quod revera a Domino factum est cujus infirmum etiam regibus fortius est. Qui ut solus fortis appareret mundo, infirma mundi elegit ut confundat fortia. Et ne ad jam præterita recurramus exempla, vides, domine, inpræsentiarum pusillum hunc gregem tuum nos videlicet qui sequuti sumus te, quos ut sequeremur te Dei vocatione vocasti, non quidem nobiles non potentes, sed ignobilia mundi et contemptibilia. Et tamen ut solus ipse victor prædicetur, te duce, te rectore, vincit Deus per hos, ita ut victoris summa devotione cantare debeamus Alleluia reversionis. Mox etenim quasi reversi censeri possumus, quum nobis a rege tanto, a potestate tanta quæ prius in contrarium juraverat, pax publice datur et indulgetur reversio; etiam si per nos staret quo minus reverteremur, non ob id tamen minus in causa nostra jam vicimus, immo Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat."

Archipræsulis responsum ad suos.

Archipræsul vero suorum suasibiles sermones hos diligenter audiens et attente mox respondit. Et ad suos sermonem dirigens " Vos" inquit " tanquam viri eruditi locuti estis quibus est et cum consilii spiritu sapientia et scientia sanctorum collata. Et responderem ad singula, nisi quod approbo universa. Unum vero sciatis quod pacem a rege sic oblatam non renuissem, nisi quia viri Apostolici sequutus sum consilium. Alioquin pax pro osculo negato non stetisset. Verum quia nunc adeo processum est in negotio, quod simpliciter absque conditione et obligatione omni pax nobis offertur, quæ tamen ad

domini papæ consilium confirmari non potest, qui ad pacis firmitatem postulandum pacis consuluit osculum, impræsentiarum mihi visum est, nescio si et vobis, ut ad ipsum papam, de cujus singulari primatu, tanquam de capite membra tota, dependet ecclesia, totum quod gestum est referatur, videlicet quatenus processum et in quibus finibus nostrum et ecclesiæ negotium stet, præsertim quum jam in arcto simus, in tuto minime, pace sic concessa, sed signo pacis negato, pro quo tamen negato ut vos me prudenti eloquio vestro animastis, nec ecclesiam pacifice mihi oblatam respuam nec periclitantium, ut dicitis, salutem animarum contemnam. Quin potius priusquam clara Deo et mundo justitiæ causa quam agimus deformetur, auctore Domino paratus ero, ut vos suadetis, et in carcerem et in mortem ire. Alioquin inanis labor noster et ridiculus, si deinceps daremus maculam in gloriam nostram. Gloria autem nostra hæc est, veritas causæ nostræ, veritas, inquam, et justitia, ut supra jam dixisse vos memini paupertatis nostræ huc usque comites fuerunt individui. Igitur si vobis bonum videtur sic, necessarium inprimis et videtur consultius ad virum Apostolicum mittere, ne quicquid acciderit ipsius videamur contempsisse consilium, et ut ipsius auctoritate et conscientia, si forte Dominus sic providerit et permiserit, revertamur et regrediamur in terram, licentia prius Apostolica et benedictione et absolutione accepta, passuri pro ecclesia, quicquid Dominus ibi nos passuros decreverit. Et Dominus quidem sic introitum nostrum melius custodiet et securius."

Et quidem archipræsul ad nos sic. Nos autem, qui præloquuti, audientes virum pro causa justitiæ, pro ecclesia, de excessu suo tam fortiter, tam constanter loquentem, et ut videbatur absque omni

suasione pro justitia, si oporteret, antequam cederet, etiam ad mortem paratissimum, non modicum moti sumus et compassi. Et plerique nostrum in tacitas, quas volebant sed non valebant reprimere lacrimas, eruperunt: et ipsius sermonem et de mittendo ad dominum papam consilium commendavimus.

30. QUALITER ARCHIPRÆSUL QUINTO AD ROMANUM PONTIFICEM MISERIT.

Itaque a Parisiis cum omni festinatione Senonis venimus; et post dies paucos nuncii parati. Qui quum essent jam in articulo profectionis, crebro jam in terra disseminabatur, puero illi regis Anglorum primogenito Henrico, qui ut supra in historia hac interseruimus, domini nostri archiepiscopi alumnus fuerat, diadema impositum, ungente eum in ecclesia beati Petri Londoniæ apud Westmunstier Rogero tunc Eboracensi archiepiscopo, suffraganeis ecclesiæ Cantuariensis assistentibus et ministerium præbentibus. Rex siquidem cito post supra dictum colloquium, in quo nobis negatum pacis osculum fuit, transfretavit, et odio archipræsulis in læsionem dignitatis Cantuariensis ecclesiæ ab alieno metropolitano et in aliena provincia filium suum, quem diximus, ungi fecit in regem. Et hoc quidem in læsionem personæ Cantuariensis ecclesiæ, ad cujus dignitatem et jus regum Anglorum coronatio ab antiquo pertinere dignoscitur. Quod audiens archipræsul in primis vix credidit. Ipse siquidem tanquam vir providus, et cui de adversariis suis suspecta omnia, a Romano pontifice literas impetraverat, ad Eboracensem archiepiscopum et alios Anglorum episcoporum jam ante coronationem directas, quibus auctoritate apostolica in virtute obedientiæ erant inhibiti, ne in præjudicium archiepiscopi Cantuariensis, qui propter justitiam exulabat, regis filio diadema imponerent. Et direc-

tas has sibi literas quidam episcoporum ante coronationem receperunt: alii vero de mandato præmuniti recipere noluerunt. Unde et contra inhibitionem Apostolicam quotquot consecrationi pontificale ministerium præbuerunt.

Sed modicum attendere libeat quam profana unctio, quam odiosa, quam inimica consecratio hæc, si tamen consecratio magis quam execratio dici debeat: Apostolica benedictione destituta, immo in transgressione contra virum apostolicum facta. Quæ etiam ex mero odio, ira, et indignatione processit, odio patris spiritualis, in luctu matris spiritualis, a patre carnali excogitata. Omnia hic profana, omnia vere hic a fano aliena, aliena et alienata, aliena provincia, alienus consecrator, alienus et rex puer consecratus, lusui adhuc magis quam populorum regimini aptior: et qui consecrari fecit rex pater alienus et alienatus a patre et matre sua spirituali. Probant hæc nostra verba lugubres et omnibus post futuris seculis detestandi, qui ex hac consecratione provenerunt eventus. Et in primis quidem provenit ex hac ejus qui consecravit et eorum, qui interfuerunt episcoporum, apostolici viri auctoritate generalis suspensio, eo quod ut jam diximus ejus super hoc præcesserit inhibitio, sed contempta; quibusdam etiam episcoporum pro hac et aliis quibusdam causis anathematis vinculo innodatis. Et deinde illius pretiosæ mortis domini nostri archipræsulis unctio hæc non dico plenam causam sed multam tamen et citiorem præbuit occasionem. Et hæc quidem planius et plenius sequens historiæ ordo declarabit. Tertio vero temporis processu ex unctione hac contigit inter regem patrem et regem filium dura et nefanda rebellio: et demum egregii illius pueri jam adolescentis ex immatura illa unctione misera rebellione adversus patrem cita et nimis

matura mors. Ecce quam abominanda, quam exe cranda ex consecratione hac mala provenerunt; sacerdotum videlicet suspensio, anathematizatio, occisio, semel et iterum inter patrem et filium rebellio, et in fine egregii illius pueri consecrati sic mors in adolescentia, præsentibus et omnibus post futuris seculis detestanda. Unde et plangendum, clamandum et exclamandum, O mors tua, Henrice, O mors, quam dira, quam dura, et quam amara memoria tua, quæ talem et tantam mundi gloriam, dum adhuc ordiretur, succidisti! quam inconsiderata, quam inhumana, quæ tam certam, ut putabatur, mundi spem, dum adhuc fructus in flore esset tam præclaro, uno et brevi flatus tui vehementia exsufflasti! Sit mors tua ille qui mors mortis est, ut vel per te transeat ad vitam, qui non sibi, sed mundo sperabatur victurus. Et quidem egregium puerum hunc, tanquam lilium totum hortum venustans, et hic et alibi crebro jam historiæ huic quasi quadam campi planitie inserui, quo et ipsa ex insitione hac clarior sit et venustior.

Verum de morte pueri hujus domino nostro archipræsuli spiritualiter, nec dubium est, præostensa, hic tacere non possum. Quum essemus in Gallia Senonis civitate peregrinationis nostræ apud monasterium beatæ virginis Columbæ, noctium una post decantatum nocturnum dominus noster archipræsul, ut pausaret, in lectum suum se recepit. Verum, sicut ab ipsius ore discipulus, qui scripsit hæc, accepit, curis et cogitationibus se tunc ut solent ingerentibus, somno indulgere non potuit. Inter alia vero de domino rege Anglorum, de ejus magnitudine, de ejus prosperitate et in filiis et in divitiis et latis potentatibus, cogitatio subit. Super his diutius cogitans, et præsertim de filiis et inter filios potissimum de primogenito ipsius Henrico quem præ cæteris diligebat, et

de quodam aliorum; in crastino tamen, sicut referebat, se pro certo scire nesciebat de quo aliorum cogitasset tunc, an de Ricardo post Henricum defunctum regis nunc hærede et comite Pictavorum, an de Gaufrido nunc Britanniæ comite. Quum ergo de rege patre et de filiis cogitaret sic, desiderabat se scire, quid futurum de his et quales circa hos dispositiones Altissimi. Et quum aliquandiu cogitaret sic desiderans, inter cogitandum hæc cœpit quasi dormitare, et ecce facta est ad eum vox, per ipsam vocem versu quodam hexametro sibi expresso; versus autem hic erat

Sors tulit una duos, tulit altera, sed male patrem.

Ecce versus: nec arbitretur quis versum hunc quasi a dormitante aliquo casu compositum, quem etiam vigilanter vigilans non componeret, utpote qui versificandi nec etiam sub scholari disciplina artem attigisset, vel in modico. Hoc autem scio quod versum auditum sic in crastino retulit discipulo qui scripsit hæc: et gemebundus adjecit, " Proh dolor" inquiens " Henricus noster, antequam pater vel fratres sui, præmoritur." Sic quidem archipræsul loquutus discipulo qui scripsit hæc. Et vere in morte Henrici, proh dolor! et unde dolor, archipræsul vaticinii sui fine nimis verus propheta probatus est. Pariter et in Gaufridi morte, dum adhuc hanc historiam scriberem, archipræsulis vaticinium adimpletum post Henrici mortem quinto sextove anno ante patrem mortuo, sicut hoc, et illo. Et quod accedit miraculo, vaticinium plus commendans ' Mors tulit una duos,' vere una mors, quia eadem mortis spes ambobus fratribus his, morbo dysenterico interemptis, bene quidem et sancte sublatis, ut qui interfueruut testati sunt. Demum vero, secundum vaticinii ordinem quarto quintove anno a Gaufridi morte, pater ipse mortuus est. Qualiter vero, me tacente, novit ecclesia, et mundus

prædicat. Nec igitur pergo nunc ulterius mortis ejus exagitare modum: solum hic tetigisse sufficiat, ob id solum ut vir Dei propheta verus vaticinii sui fine comprobetur. Et certe plura de actibus hujus Henrici nostri, etsi ætas tenera, strenuis tamen, et de modo exitus ejus a vita inseruissem hic, nisi quia quam describendam suscepimus lex historiæ obviat. Raptum igitur in via puerum et ad patriam reversum nos, qui adhuc in via, salutantes ad cœptum historiæ iter revertamur Archipræsul itaque sciens tandem pro certo coronationem factam sic, per nuntios nostros quos supradiximus in articulo fuisse Romanæ profectionis, quum in primis audirentur hæc, quatenus pax nostra processerit et in quibus finibus steterit, et de coronatione facta sic Romano pontifici totum et verbo et scripto intimavit, humillime et lacrimabiliter supplicans, ut vel nunc excuteret se excussorum filius, et maxime in falsos fratres adverteret, qui in læsionem patris sui, propter ipsos exilium et proscriptionem sustinentis et matris suæ Cantuariensis ecclesiæ tam manifesti jam erant etiam apostolici mandati transgressores. Et ita profecti sunt nuntii.

Vir autem apostolicus audiens universa et quæ et qualiter fuissent gesta, et in regem et in episcopos vehementer motus est. Et archipræsuli et suis, etiam multo plus quam hucusque fuisset, paterno compassus affectu: unde et in missorum nostrorum reversionæ quos misertus nostri diu detinere noluit, ut apostolicæ consolationis citius reciperemus remedium, nobis oppressis, tanquam pater pius compatiens, apostolicis scriptis propinavit dulcia, aliis vero amarissima. Scripsit siquidem præ memoriæ Rotherot tunc Rotomagensi archiepiscopo et Bernardo tunc episcopo Nivernensi, mandans ipsis et in virtute

obedientiæ præcipiens ut regem Anglorum pro pace nostra districtissime convenirent, adjiciens quod si ipse in obstinatione perdurans adhuc pacem nollet, tota ipsius terra, tam transmarina quam cismarina, sub interdicto poneretur, omni ecclesiæ cessante officio præter baptisma parvulorum et pœnitentias morientium. Eboracensi vero archiepiscopo et aliis quotquot episcopis qui consecrationi interfuerant litteras direxit suspensionis, scripto dure eos increpans et objurgans, et improperans, quod turpiter et enormiter pro vili lentis edulio primogenita sua vendidissent. Quosdam etiam episcoporum, et ob id quod coronationi interfuerant, et ob causas alias, anathematizavit. Et hæ suspensionis et anathematis litteræ per nuntios nostros nobis destinatæ et traditæ, ut illis loco suo et tempore uteremur. Has et alias apostolicas litteras ad nos vel pro nobis missas si quis nosse et legere desiderat, ad illud de quo in hac historia supra tetigisse me memini corpus epistolare recurrat. Quæ quia ibi insertæ, quum loquendi de his per hanc historiam occasio se obtulerit, breviter transimus de his. Scripto vero consolatorio archipræsuli directo, vir apostolicus archipræsulis fortitudinem et constantiam congratulando commendabat; præsertim quod absque cautione et absque pacis osculo, si non posset aliter, in terram tanquam ovis in medio luporum paratus esset reverti; illius verbi quod altissimi verbum ad suos dicit non immemor, Ecce, inquit, mitto vos sicut oves in medio luporum, Unde et sicut benedictionem apostolicam, sic et absolutionem scriptam, quicquid ipsi in terram ingresso accideret, a viro apostolico obtinere tunc meruit. Hæc igitur apostolica scripta, vel pro nobis ad adversarios nostros vel ad nos directa, gratanter suscepimus, misericordiam et judicium cantantes Domini.

Et in primis quidem dictus Rothomagensis archiepiscopus et episcopus Nivernensis ad apostolicum mandatum regem pro pace nostra sæpe et sæpius convenerunt, et nisi interveniret pax, censuram ecclesiasticam et sibi et terræ suæ imminere in brevi inferebant, apostolico viro præcipiente sic. Adjicientes nec minis nec blandiciis nec aliquibus verborum ambagibus seu tergiversationibus ullius censuram hanc, nisi solum data pace, aut adimi posse aut suspendi, apostolici viro animo obfirmato nunc sic: addentes etiam se nullatenus audere a Romano pontifice statutum terminum præterire, quin mandatam sibi coertionem exequerentur nisi pax interveniret.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI QUINTI.

1. De pace inter regem et archipræsulem reformata.
2. De nuntiis ab archipræsule ad regem missis et quare.
3. De primo accessu archipræsulis post pacem ad regem et quare.
4. De secundo accessu archipræsulis ad regem post pacem et quare.
5. De præparatione reversionis nostræ ad patriam et de gestis nostris in Anglia per nuntios ante reversionem, et de his quæ audivimus in ipso jam quasi articulo reversionis, et de verbis discipuli qui scripsit hæc ad archipræsulem et de archipræsulis responso.

6. De ingressu archipræsulis in mare et qualiter applicaverit et a populo terræ qualiter exceptus.
7. De his quæ in initio ingressus archipræsulis in terram gesta.
8. De episcopis regem contra archipræsulem iterum commoventibus et causa.
9. De verbis et gestis archipræsulis die natalis Domini.
10. De recessu discipuli qui scripsit hæc, ab archipræsule et causa recessus.
11. De ira regis in archipræsulem iterata et de carnificibus illis militibus venientibus.

TOMUS QUINTUS.

1. Videns itaque rex rem jam in tam arcto certissime promisit pacem. Unde ad quoddam regum quod imminebat colloquium vocati recessimus. Finito vero die tertia regum colloquio, et Christiano illo rege Francorum jam in recessu, in continenti de pace nostra actitatur, et per magnos quidem mediatores, quibus dominus rex Francorum in recessu suo nos commiserat, ut de pace nostra tractarent, nec enim ipsemet potuit seu voluit interesse tunc. Sed quid protraheremus? Ibi pax nostra reformata, osculum vero prius in alio sicut diximus colloquio quæsitum sed negatum, nec archipræsul nunc quæsivit nec rex obtulit vel negavit. Nulla quippe ibi facta de osculo mentione, rex publice coram pontificibus et principibus qui aderant, archipræsuli et suis pacem et securitatem concessit. In consuetudinibus et in ablatis tam mobilibus quam immobilibus aliisve, ea forma pacis observata nunc et concessa, quam supra in alio regum colloquio præostendimus, ubi solum pro pacis negato osculo pax nostra tunc stetit. At

nunc fortis Christi athleta, pacis cupidus, non mortis timidus, non exacto pacis osculo, ne vel forte sic impediretur pax, sciens et prudens pacem talem qualem suscepit, revera amore pacis victus, timore mortis evacuato, quem amor ille plus quam mors fortis jam foras miserat. Facta est autem pax die beatæ Mariæ Magdalenæ prope ubi duorum regum colloquium pridie fuerat, videlicet in confinio Carnotusiæ et Cenomanniæ, inter duo castella quorum unum nominatur Viefui et alterum Freteval; et ibi in prato quodam amœnissimo, quod tamen sicut multo post accepimus dicitur ab incolis ex antiquo Pratum Proditorum. Et quidem pax nostra sic erat.

Rex autem et archipræsul soli duo seorsum se in equis in quandam planitiem deflexerunt secreto colloquentes; ubi inter alia archipræsul regi supplicabat ut injuriam, quam sibi et ecclesiæ suffraganei sui episcopi una cum Eboracensi archiepiscopo in coronatione Henrici filii sui fecerant, secundum censuram ecclesiasticam sine ipsius offensa punire sibi liceret. Et annuit rex. Unde et gratias agens de concessione, confestim in oculis omnium se ab equo demisit et humiliter se ad regis pedes inclinavit. Quum vero archipræsul equum suum reascenderet, rex ascendenti ascensorium aptavit, et tenuit, omnibus qui circum vallabant cernentibus sic et mirantibus, sed nescientibus causam donec archipræsul in recessu suis hoc secretius retulisset; cerneres quidem tunc ex multis cordibus cogitationes revelari et præsertim inter aulicos, congratulantibus his, aliis vero mœstis et confusis, qui prius seditionis et discordiæ evomuerant virus. Alii vero nec mœsti nec confusi suspicantes simulationem in his et quod extrema pacis dissensio luctus et dolor occuparet. Et in hoc minime decepti hi sicut sequens historiæ ordo declarabit.

2. DE NUNTIIS EJUS AD REGEM MISSIS.

Facti igitur ut videbatur ea die rex et archipræsul amici, amicabiliter tunc invicem recesserunt. Et post dies paucos nuntii nostri in Angliam cum litteris regis missi sunt, quibus rex ministerialibus suis, quos in terra justitias regis vocant, de pace facta mandavit præcipiens ut archipræsulem et suos ad sua in omni pace et securitate restituant. Nos vero in Franciam ad civitatem peregrinationis nostræ Senonis remeantes ad repatriandum nos parabamus. Decrevit autem archipræsul alios adhuc, prius quam intraret ipse, nuntios præmissis majores et plus industrios in Angliam mittere qui testimonio famæ caute explorarent, quis tarent pro nobis, qui contra nos, et si qua occulta molirentur adversum nos; et in possessionibus nostris confiscatis quem mandaverit rex faciendæ restitutionis modum. Archipræsul itaque decreverat sic, ob id etiam maxime quod dominus rex pepigisset se quædam prædia de feodo Cantuariensis ecclesiæ redditurum, feodum videlicet cujusdam nobilis qui dicebatur Willelmus de Ros, et castrum quoddam prope Cantuariam quod Salwude dicitur, quod Henricus quidam vir magnus de orientali Saxonia, seu ut vulgo dicitur de Essexe cognominatus, ante duellum quoddam quo evictus fuerat, ab archipræsule tenebat. Et præter hæc turris Rophensis custodiam, quam de ecclesiæ suæ jure fore archipræsul jam sæpe et sæpius constantissime et acerrime fuerat protestatus. Et hæc quidem, quæ hic expressimus, erant quæ archipræsul inter alia acrius et instantius repetebat, quæ et rex ipsi redditurum promiserat, quum in Normanniam revertisset. Misit itaque dominus noster ad hoc sanctæ recordationis magistrum Johannem Saresberiensem postea Carnotensem episcopum pariter et discipulum qui

scripsit hæc, injungens etiam nobis ut in Angliam ob dictam causam procederemus, si forte rex promissam restitutionem compleret, alias non, sed mature ad ipsum reverteremur. Et nos ita proficiscentes regem in Normannia repperimus; verum propter febris tertianæ valitudinem, quæ jam regi supervenerat, in curia ultra quam crederemus fecimus moram. Quum autem convaluisset rex, ipsum nomine archipræsulis super dictorum promissa restitutione convenimus. Conventus autem more suo distulit, distulit, et redistulit: sed tandem ad instantiam nostram nos absolvit, ad magistrum Johannem qui loquebatur et nomine archipræsulis repetebat, specialiter sermonem dirigens, "O Johannes" inquiens "nullatenus vobis castellum tradam, nisi videro prius aliter vos gerere erga me quam hucusque gesseritis." Et ita absoluti et apprime intelligentes minime nos tunc proficere posse, infecto negotio, in Angliam, juxta quod nobis injunctum fuit, non procedentes ad dominum nostrum in Franciam reversi sumus. Audiens autem archipræsul sic plurimum motus est, vanas et semper deceptorias hominis promissiones detestans.

3. DE PRIMO ACCESSU EJUS POST PACEM AD REGEM.

Et quum novimus inter regem et nobilem virum Blesensem comitem Theobaldum colloquium futurum in proximo, accessimus ad colloquium. Sed archipræsul pridie ante colloquium Turonis ad regem processit. Colloquium quippe prope Turonis in confinio Carnotusiæ et Turoniæ statutum fuit. Audiens autem rex archipræsulis adventum, quosdam de aulicis in occursum præmisit et demum ipsemet civitatem exiit et occurrit. At quum convenirent, non oculi sed vultus regis, sicut notari poterat, super eum: unde et quod multum notabamus nocte illa in hospitio nostro nec rex respexit nos nec suorum aliquis:

quin potius rex summo mane in capella sua missam celebrari fecit pro defunctis suspicans, ut aiebant, ne si forte archipræsul alii missæ interesset, in missa osculum sibi pacis offerret, quod ibi negare non esset Christiani, sed plane inimici Christi. Et missa celebrata mox rex civitatem exiit ad colloquium properans. Archipræsul pariter sed tardius sequutus est, et ante colloquium consequutus est regem. Qui inter viandum mutuo se invicem objurgantes, uterque vicissim alter alteri collàta pridem beneficia et exhibita obsequia improperavit. Quum autem venissent ad colloquium, post diem multam decursam, propter quæ ad colloquium venerant, inter regem et comitem sedatis omnibus, archipræsule etiam inter ipsos sedulo cum aliis et efficaci mediatore, tandem archipræsul regem super dictarum possessionum promissa sed non adimpleta restitutione, acriter quidem et instanter convenit, frequenter tamen ex obliquo assuetam hominis arguens levitatem in verbo et usitatas deceptiones in promissis.

Videres certe tunc sacerdotalem in pontifice zelum. Et vere zelum qui in ipsa pacis novitate et a tanto principe vel invito, in cujus manu pax nostra et non pax, immo et vita nostra et mors, ecclesiæ suæ jura tam viriliter tam constanter repetebat: revera spiritu justitiæ vehemens et in sacerdote zelus domus Dei ardens. Sed quid? Jam dicto comite et aliis nobilibus interponentibus se, a rege iterum restitutio jam sæpe dictorum certissime repromissa. Volebat tamen rex ut ante restitutionem ad ecclesiam suam reverteretur, sicut aiebat, prius videre desiderans qualem se regno exhiberet. Et hic colloquii finis.

4. DE SECUNDO ACCESSU EJUS AD REGEM.

Post aliquot vero dies archipræsul in castro, quod Calvus mons dicitur, prope Blesis, regem qui illo

tunc venerat revisere profectus est: non quidem ut quicquam exigeret vel repeteret, sed solum ut regem videret, et si posset fieri sic antiquam familiaritatem et amicitiam, quatenus Dominus permitteret, repararet. Et quidem rex ipsum venientem sic honorifice nimis ut decebat, et ut videri poterat gratanter plurimum et affectuose excepit. Qui quum familiariter colloquerentur et jucundius, inter alia dixit rex, "O" inquiens "quid est quod voluntatem meam non facis? Et certe omnia traderem in manus tuas." Et post dies archipræsul hoc regis verbum retulit discipulo qui scripsit hæc; adjiciens "Et quum rex" inquit "mihi dixisset sic, recordatus sum mox verbi illius in evangelio: Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraveris me." Hæc et hujusmodi de viro hoc historiæ huic sæpe et sæpius curavi interserere, ut quemadmodum, sicut paulo ante præmisimus, deprehendi sacerdotis potuit zelus, ita et nunc audiri possit purus in sacerdote fuisse ab omni cupiditatis labe affectus: quem nec inficere poterat, etsi paupertate jam diu tolerata, divitiarum etiam Augustalium virus. Nec arbitretur quis hæc et hujusmodi contra brevitatis regulam superflue et sine fructu inserta, pauca enim vel nulla hucusque interseruisse me memini, quæ non pertineant, etsi non exprimatur, vel ad ædificationem proximi vel ad præconium viri: si ad utrumque, et hoc multo magis melius est.

5. DE PRÆPARATIONE EJUS AD PATRIAM.

In crastino vero licentiati a rege, a castro illo recedentes, ad civitatem peregrinationis nostræ Senonis remeavimus, et mature prout adhuc pauperes et exules potuimus, nostrum ad repatriandum iter maturabamus. Nec ob id pauperes nomino, quin archipræsul cum suis in magno et præclaro apparatu revertisset, plus ni fallor quam cum equitaturis cen-

tum repatrians. Quod ideo memoro hic, ut ubique et in omni statu suo probetur magnus. Et revera semper et ubique magnus; magnus in palatio, magnus in sacerdotio, magnus in aula, magnus in ecclesia, magnus in peregrinatione, magnus in peregrinationis reversione, maximus vero in peregrinationis consummatione. Sed de hoc expectemus adhuc per modicum. Siquidem melius hoc viri et historiæ hujus consummatio declarabit.

Igitur domino rege Francorum et principibus terræ, qui deserente nos mundo tam benigne tam magnifice nos susceperant, salutatis, licentiati ab eis repatriantes venimus in Bolonensi territorio ad portum qui dicitur Witsant. Archipræsul vero hinc ante quam naves ascenderet viri apostolici præmisit litteras quæ, ut supradiximus, erant de generali episcoporum per Angliam suspensione et quorundam anathemate. Has itaque festinanter præmisit litteras episcopis per Angliam ante suum adventum porrigendas. Quorum aliqui in ipso portu transfretare volentes reperti sunt, suspicantes forte quod eis ex inopinato mox accidit. Rogerus videlicet Eboracensis archiepiscopus qui in ipso portu suspensus est, Gilbertus cognomento Foliot Londoniensis, et Jocelinus Saresberiensis episcopi, qui pariter in portu ipso anathematis sui litteras receperunt. Et mox quidem suscepto mandato paritum est, illo auctoritate apostolica gerente se suspensum, aliis vero se anathematizatos. Et quum nos his præmissis auram adhuc sereniorem expectaremus, nuntiatum est factum sic. Quod quum audiret archipræsul, gaudio magno gavisus est, lætante justo eo quod vindictam desideratam jam vidisset.

Una vero dierum exiit archipræsul, suis et multis aliis comitatus, ut naves suas in quibus transfretaturi eramus videret. Et ecce vidimus jam prope terram

navem quandam ab Anglia ad portum nostrum velificantem. Quæ quum cito applicuisset, a nautis rumores quæsivimus et quid in Anglia de reditu archipræsulis diceretur. Et responderunt, hoc quidem fore gratum valde et toti terræ acceptum. Verum unus eorum, videbatur mihi quod proreta, seorsum me qui scripsi hæc secretius traxit, " Miseri" inquiens " quid quæritis? Quid agitis? Quo properatis? Certe in mortem vestram; sic pro certo dicunt qui noverunt, id ipsum in terra suspicantur omnes: et ecce quia multi milites in portu quo applicare quæritis, certe sicut dicitur ut in archipræsulem et suos mox quum applicuerint injiciant manus. Commota est siquidem terra, exasperata adversum vos, et præsertim regis fideles eo quod in primo adventu vestro in terram commovistis et conturbastis eam anathematizando episcopos terræ et suspendendo; præsertim ut religiosi et sapientes dicunt in Domini adventu qui nunc est, qui mundo fuit tam fructuosus, tam gratus, tam acceptus, vester nunc pariter in terram adventus tranquillitatis deberet esse et pacis. Sed vos e contrario in vestro turbastis omnia." His dictis gratias retuli referenti; et hoc ipsum quod retulit mihi ipse, alii jam densim submurmurabant.

Post paululum vero vocans archipræsulem a turba seorsum dixi ei secretius, " Sic et sic mihi loquutus est navis hujus quæ nunc applicuit gubernator." Et quum dominus archipræsul et ego conferremus de his, de sociis nostris ingessit se unus, bonæ memoriæ Gunterius nomine, homo simplex et timens Dominum. Qui quum audisset super quo contulissemus, non requisitus mox dixit satius fore et consultius subtrahere se adhuc donec procella hac et turbatione terræ pro episcoporum suspensione sedata, gratius reverteremur et securius, adjiciens quod " si terra" inquit

" jam sic mota est quid erit quum rex audierit?" Et dissuasit in Angliam tunc reverti.

Responsum discipuli consulti a magistro.

Et archipræsul cito post dirigens verbum ad discipulum qui scripsit hæc, qui ea quæ audierat a proreta prænarraverat. " Et tu" inquit " quid dicis? Et discipulus " Domine" inquit " res in arcto est: Istius consilii magnitudo parvitatis meæ excedit mensuram: et consilium magis anceps, eo præsertim quod eruditi tui nunc absint, quibusdam adhuc in Francia, aliis vero in Angliam a te præmissis. Veruntamen dicam, si placet, te jubente quod sentio. In primis quidem videtur mihi hoc, quod si in Flandriam seu in peregrinationis nostræ terram regredimur, vertetur id nobis in confusionem et ignominiam, et erimus oneri qui hucusque fuimus honori: præsertim ad ingrediendum et in patriam revertendum apostolica licentia benedictione et absolutione jam percepta; terra etiam peregrinationis nostræ salutata et pace publice concessa et accepta. Igitur aut regrediendum turpiter aut procedendum audacter et agendum viriliter. Alioquin profecto dicetur, Ecce quia Cantuariensis qui primo a Norhamtune, nunc etiam secundo antequam dimicet fugit, qui tamen tam constanter firmaverat quod pro ecclesia tam fortiter staret, tam viriliter ageret! Et erimus de meticulosis illis filiis, qui intendentes et mittentes arcum conversi sunt in die belli. Unum tamen est, quod si in hac pace nostra dolus est, quod quidem suspicabile et multi asserunt, sic grave certe periculum hoc et inevitabile, quum vis et dolus consociata cooperentur et malitia conatus suos per potentiam perficere potest, quando jam est potestas malitiosa et malitia potens. Cui pesti nil obviare potest, nil resistere. Malitia quippe suggerit, potentia socia et

cooperans efficit. Et nos quidem potuimus prius leonem utcumque evitare sævientem, verum draconis nunc evitare fraudulentiam difficillimum. Omnis quippe potestas magis metuenda quum fallit quam quum sævit. Unde et pro magno illud de salvatore præconizatum: Et conculcabis, inquit, leonem et draconem, leonis videlicet vim, draconis dolum: quæ erit in novissimis diebus novissima ecclesiæ persequutio, quam adeo gravis non præcessit, videlicet ex vi et fraude composita. O igitur quam felix, quam gloriosa exilii nostri consummatio, si novissima persequutio hæc, qua in fine seculorum probabuntur justi, a nobis in quos fines seculorum devenerunt inchoaverit. Quam felix, Domine, exilium, si post exilium daretur desuper ut non solum martyr, sed et novissimorum martyrum primitiæ fieres. In quo etiam potissimum Domini tui regis crucifixi mortis titulum humiliter recognosce, proditione forte moriturus, sicut et ipse proditus pro ecclesia mortuus est. In quo pastor ille pastorum pastoribus formam dedit: ut si hostes suos occultos evitare non valent tolerent, etiam si videant sibi per ipsos vitæ affuturum discrimen, verum inter sævum et hypocritam principem, qui et leo et draco est, et inter bonum pastorem periculosa quidem semper sed victoriosa conditio. Sæviat quippe ille sive fallat, semper paratus sit pastor bonus pro ovibus suis animum ponere. Qui etsi forte a violento, non tamen est quod a dracone quod ab hypocrita videlicet tueri se possit. Juxta quod vulgo dicitur neminem posse se a proditione tueri, quandoquidem ipsa pax efficacior sit ad prodendum. Non est igitur, domine mi, ut mihi pro sensus mei parvitate videtur, nunc ut deinceps, sicut prius de Norhamtune, secunda competat fuga, nec etiam aliquatenus te subtrahere, quod provide tanquam fugere

est. Non subtractio inquam non fuga competens esset, sicut primo, nec excusabilis. Super te quippe jam septem mutata sunt tempora. Ecce enim quia sex anni jam exacti, et septimus hic annus est peregrinationis nostræ, septimus exilii nostri. Et toto tempore hoc supra dorsum tuum fabricaverunt peccatores iniquitatem suam prolongantes, qui etsi nescientes toto tempore hoc coronam fabricaverunt tibi incorruptam. Unde et quia septimus hic annus requietionis est, non est de cetero lima necessaria, jam parata corona. Non scalpro opus, pelle pro pelle data. Non scelte opus vel incisorio, lapide tanto tempore cæso et jam effigiato et exciso. Non ignis fornax necessaria, auro jam probato in fornace, in qua et veteris hominis ossa sicut cremium aruerunt. Adeo ut vetus homo in te penitus debilitatus vel potius plene extinctus videatur. Viro igitur sic probato, quid hæsitandum quid metuendum verendumve? Immo quid est quod non aggrediatur, quod non valeat? quod non audeat? Terram igitur tuam nunc vides, ecclesiam tuam fiducialiter intres, illius sequax si necesse sic, qui corpus suum dedit percutientibus et genas suas vellentibus. Intremus, inquam, fiducialiter et potentes, et erimus illis Dii qui nos nunc terrere videntur. Intremus, inquam, ne nobis hoc nunc desuper dato exprobretur forte alias quia quum potuistis noluistis, quum volueritis non poteritis. Et quidem Moysi tanto Dei amico de terra promissa dictum videbis et non intrabis. Caveamus igitur ne et tu, Moyse longe inferior, pœna simili vel forte majori percellaris, si forte terram non intraveris quam tamen videre nunc datum."

His dictis archipræsul breviter sic, "Fidelis" inquit "ut videtur sermo tuus, sed durus et quis implebit illum?" Ad ipsum vero qui præloquutus

fuerat et in Angliam tunc processum dissuaserat, specialiter sermonem dirigens et nomen ipsius proprium exprimens, " Certe" inquit " Gunteri, terram video, et favente Domino terram intrabo, scieus tamen certissime quod ibi mihi immineat passio." Et hoc quidem quum dixisset, illius verbi Domini ad Petrum rememoratus sum, Vade post me, Sathana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. Et post hæc jam in noctis crepusculo ad hospitia revertimur.

6. DE INGRESSU EJUS IN MARE.

Et post modicum duobus tribusve diebus exactis, post festum beáti Andreæ apostoli secundo tertiove die, in Domini adventu, noctu mare intravimus et ad votum aura prospera propter insidiarum, quæ nobis sicut audivimus jam parabantur, suspicionem, non in sinu maris Doroberniæ ut putabatur, sed in alio maris sinu qui vocatur Sandwiz prospere applicuimus; eo quidem securius quod homines supra sinum illum maris habitantes, proprium dominum archipræsulem habuerint utpote de proprio Cantuariensis ecclesiæ feodo. In nave vero archipræsulis vexillo crucis, quum ad littus appropinquaret erecto, quod archipræsules Cantuarienses, tanquam totius Angliæ primates, coram se semper bajulare consueverunt, hoc inquam signo erecto, per quod archipræsulis navis ab aliis discerni poterat, videres mox pauperum turbam quæ convenerat in occursum, hos succinctos ut prævenirent et patrem suum applicantem exciperent, et benedictionem præriperent, alios vero humi se humiliter prosternentes, ejulantes hos, plorantes illos præ gaudio, et omnes conclamantes Benedictus qui venit in nomine Domini, pater orphanorum et judex viduarum! et pauperes quidem sic.

7. DE HIS QUÆ IN INITIO INGRESSUS EJUS IN TERRAM GESTA.

Verum milites, qui ut supra diximus in alio maris sinu nos applicaturos fore speraverunt, ad nos præpropere accelerantes, vix salutato archipræsule, animose sciscitabantur quare in primo adventu suo in terra, qui tranquillitatis deberet esse et pacis, mox etiam necdum ingressus episcopos regis suspendisset, excommunicasset. Et adjicientes comminabantur mox quum innotesceret regis futuram turbationem non modicam, unde jam regnum turbatum esset et sacerdotium.

Archipræsul vero mansuete respondit regem non offensurum ob id, nec se ex hoc quicquam vel contra regem fecisse vel regnum, sed absque regis et regni injuria, de ipsius regis permissione sic factum, ita injuria, quam sibi et ecclesiæ suæ in coronatione filii regis episcopi fecerant, impunita non remaneret, ne tanta usurpatio de cætero traheretur ad consequentiam. Dum igitur audirent regem de facto laudari auctorem, modestius loquuti sunt, et tamen instanter postulantes, ut episcopos excommunicatos vel suspensos absolveret quod archipræsul ad consilium distulit: donec in crastino Cantuariam veniret, et ita recesserunt tunc milites.

Archipræsul vero in crastino a sinu illo quo applicuit, distante a Cantuaria circiter sex milliaria, Cantuariam proficiscens, a pauperibus terræ, sicut jam supra tetigimus, tanquam hostia cœlitus missa tanquam ipse Dei angelus, tam gratanter tam ovanter exceptus est. Sed quid dico ovanter? Quin potius, si tamen de pauperibus competit dicere sic, pauperes Christi Christo Domini triumphanti laureatum magis exhibuerunt quam ovatum. Itaque quacumque archipræsul transibat, turbæ pauperum, parvuli et magni,

senes cum junioribus, glomeratim occurrebant, hi prosternentes se in via, illi vero exuentes vestimenta sua et sternentes per viam, illud frequenter iterantes et conclamantes Benedictus qui venit in nomine Domini! Sacerdotes etiam parochitani cum parochitanis, ordinata processione cum crucibus transeunti obviam exierunt, et patrem suum salutantes et benedictionem postulantes, crebro illud jam sæpedictum sæpius interserebant Benedictus qui venit in nomine Domini. Sed quid? Diceres profecto si videres, Dominum secundo ad passionem appropinquare et imminente passione in pueris et lactantibus et pauperibus secundum Domino præparatum occursum, et venire iterum moriturum pro Anglicana ecclesia Cantuariæ qui Hierosolymis pro totius mundi salute semel mortuus est. Quum vero, etsi via brevis, inter tot turbas occurrentes et comprimentes Cantuariam vix ea die perveniret, in sonitu campanarum, in organis, in hymnis et canticis spiritualibus a Christi pauperibus, filiis suis, sacro videlicet conventu suo, debita patri devotione et veneratione susceptus est.

O qualem videres tunc in primo ecclesiæ ingressu hominis faciem, quod nonnulli videntes notaverunt et mirabantur, sicut ignitum cor, ignita et facies videbatur: facie revera exhilarata in oleo, omnibus grata, omnibus gratiosa, et ut plus addam adhuc, ego quidem arbitror resplenduisse exterius faciem corporis ex interiori abundantia cordis, immo claritatis in corde tantam flammam in se continere non valente, quin erumperet. Et ni fallor hæc in ipso ecclesiæ Salvatoris ingressu tanta faciei gratia roseo sic subito perfusa et venustata colore, in ipsa Salvatoris ecclesia martyrii mox consummandi, quasi quoddam cœlestis oraculi præsagium fuit. Discipulus vero qui scripsit hæc, fide oculata cernens sic et ad visa notando

stupens et stupendo notans, Moysis mox recordatus est. Cujus tamen gloria vultus evacuata, et in aquis contradictionis extincta: unde nec repromissam patriam intrare meruit, extra in exilio mortuus. Quod iste minime, qui post multa certamina demum evicit, patriam obtinuit, et post modicum in ipsa Jerusalem palmæ suæ coronam accepit immarcessibilem. Unde nec gloria vultus ejus evacuata nec flamma claritatis extincta, sed ad aquas contradictionis probata potius quam extincta, utpote inter populos frementes et frendentes in eum ardens semper et lucens, quod sequens rerum exitus plane, et Domino præstante fructuose edocebit.

Stans autem archipræsul in sedili suo episcopali singulos fratrum in osculo pacis recepit inter osculandum multis hinc inde ejulantibus, erumpentibus et emanantibus lacrimis. Et dum staret, sic accessit discipulus qui scripsit hæc, "Domine" inquiens "nunc nos curare non oportet qua hora de hoc mundo excesseris, quandoquidem hodie in te vicit sponsa Christi ecclesia, immo Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat."

Et nil respondens solum respexit dicentem sibi hæc. Omnibus itaque ea die in ecclesia celebriter peractis et solemniter, archipræsul in palatium suum se recepit totam diem lætam ducens et solemnem.

In crastino vero præfati milites suum super hesterna petitione quærentes responsum reversi sunt. Venerunt et cum eis prænominatorum trium episcoporum, qui adhuc in præfato sinu maris expectabant, clerici ad nos missi nomine episcoporum dominis suis episcopis absolutionem postulantes. Respondit vero archipræsul et illos tres et alios episcopos auctoritate domini papæ, quosdam anathematizatos, quosdam vero suspensos, nec ipsius esse a tanto judice

ligatos, nisi forte per ipsum, posse solvere. Quum vero clerici et milites urgentissime instarent consilio præhabito, tandem archipræsul respondit quod de domini papæ clementia fisus pro bono pacis in hoc articulo usurparet quæ domini papæ erant, præstita tamen cautione canonica quod super quibus excommunicati erant vel suspensi, ecclesiæ judicio parerent, alioquin nullatenus se facturum hoc, præcise et absolute respondit. Et hi quidem et illi audientes hæc indignanter recesserunt; in recessu multa in superbia et in abusione loquentes. Inter quos unus, quem supra in historia hac tetigisse me memini, dictus Randulfus de Broc, linguam suam superexaltabat. Sed archipræsul vir admodum patiens, inter eos factus est sicut homo non audiens et non habens in ore suo redarguutiones. Clerici vero, quos a tribus episcopis missos diximus, revertentes dominis suis quod ab archipræsule super petitione sua acceperant retulerant. Et ut dicebatur duo episcoporum anathematizatorum, videlicet Londoniensis et Saresberiensis exactam ab archipræsule cautionem præstitissent nisi tertius ille Eboracensis obstitisset; vere enim scriptum quia lingua tertia multos commovet.

8. DE EPISCOPIS REGEM ITERUM CONTRA ARCHIPRÆSULEM INSTIGANTIBUS.

At ille tertius duos sic commovit ut confestim transfretantes regem adirent: quem in Normannia prope civitatem, quæ Baiocis dicitur, in regia quadam mansione quæ vocatur Bur reppererunt. Et hoc paucis diebus ante natalem Domini. Qui rege salutato ad regis se pedes mox prostraverunt, pro regno pro sacerdotio, et pro semet ipsis regiam clementiam et justitiam pariter interpellantes, unam contestantes ipsum debere læsis, lædenti alteram. Querulo itaque et exacerbativo sermone mox enarrant quam præci-

pitanter, quam temere, quam superbe, Cantuariensis archiepiscopus in adventus sui initio regnum turbaverit et sacerdotium, pace de regia miseratione concessa sibi et suis abutens. Unde et totam Anglicanam ecclesiam in luctu esse addebant universis per Angliam episcopis suspensis, semet ipsis etiam excommunicatis et suspensis. Et totam hanc factam eis confusionem addebant, pro causa tam regia, tam magnifica, tam necessaria, tam honesta, quod videlicet filium suum primogenitum regni hæredem coronassent. Per hæc et his similia et majora his diatim per se et per complices suos regem in archipræsulem instigant sic. Verum qualiter et quantum rex commotus, immo in qualem et quantum furorem et insaniam instigantibus his conversus fuerit, intermitto nunc; sequens id loco suo historiæ ordo declarabit. Et interim ad archipræsulem nostrum historiæ stilus retorqueatur et præostendamus qualiter post adventum suum se in Anglia gesserit. Itaque ut præfati sumus, Cantuariam veniens post paucos adventus sui dies misit ad jam sæpedictum egregium illum puerum Henricum regis filium, tunc regem a jam suspensis episcopis coronatum. Misit autem bonæ memoriæ et utinam bonæ Ricardum tunc priorem sancti Martini de Dorobernia virum satis eloquentem et industrium, postea in sede metropolitana domini nostri successorem. Qui ad regem veniens ipsum nomine archipræsulis officiose salutavit et ejus adventum in terram nuntiavit, ipsum de episcoporum suspensione sicut injunctum fuerat excusans et quod de permissione regis patris sui factum fuisset sic: adjiciens quod ad ipsum tanquam ad dominum venire in brevi archipræsul se pararet. Verum puer ille rex nec nuntium nec nuntii verba acceptare videbatur: et hoc quidem, ut pro certo accepimus, non de voluntate

pueri, sed quia aliter pro rege patre non audebat nec pro aulicis ipsius pædagogis, quibus filium suum rex commiserat, qui plus patrem quam filium verebantur. Unde et missus noster nec ab his nec ab illis in aula benigne exceptus est pro rege patre non audientibus aliter.

Missus itaque noster ad nos in brevi reversus, utpote sicut diximus puero regi minus acceptus, certum nobis non reportavit responsum sed in adventu suo ad curiam retulit nobis aulæ fastum vultum et supercilia. Archipræsul vero tanquam constantiæ vir, nihilominus se parabat ad iter, volens in primis sicut disposuit, quem necdum viderat, alumnum suum puerum videre regem, et postea provinciam a qua tam diu absens fuerat circuire, properans et anhelans ad discurrendum ubique ut explantaret et eradicaret quæ in absentia sua in horto Domini distorte et incomposite excreverunt. Itaque post dies paucos a Cantuaria profecti in multo comitatu Londoniam venimus; milites vero aliquot nobiscum, quia ut dicebatur, in via absconderunt superbi laqueum nobis. Quum vero civitati appropinquaremus, universa civitas commota præ gaudio et civitatenses quotquot archipræsuli occurrerunt, ipsum cum gaudio et exultatione multa excipientes.

In crastino vero, quum jam pararemus nos ad procedendum, ecce in mane regis junioris nuntii, nomine regis archipræsuli inhibentes ne procederet, sed ad ecclesiam suam reverteretur. Nec tamen arbitretur quis hoc de regis junioris animo provenisse, sed potius de aulicorum consilio, sub quorum custodia erat ipse, arbitrantium se sic regi patri præstaturos obsequium. Archipræsul vero tanquam qui spiritu fervens, mox respondit se nullatenus propter inhibitionem hanc regressurum, nisi quia tunc jam festus

tam solemnis urgebat dies, videlicet natalis Domini, quo ecclesiæ suæ abesse noluit. Et ita non procedens Cantuariam reversus est.

Audientes itaque sic ne procederet inimici ejus extulerunt caput, et ipsius jam capiti minabantur. Et præsertim progenies illa viperarum quæ dicitur de Brocheis turpibus et ignominiosis injuriis lacessiebant. Inter quos unus erat de funesta illa progenie, dictus Robertus de Broc clericus ut aiebant. Hic in ignominiam et contemptum archipræsulis jumentum quoddam, quod quædam culinæ nostræ necessaria vehebat, cui forte obviavit in via, excurtavit. Jumentum hoc mutilatum sic ante archipræsulem ductum est. His et hujuscemodi probrosis domus illa exasperans diatim nos exacerbabat, existimans apprime regi patri qui nobiscum pacem fecerat gratum se ex contumeliis et injuriis nostris obsequium dare.

Sed quid. Exilium quidem felix sed pax sequuta infelicior, quia in pace amaritudo nostra amarissima. Quod igitur faceret athleta Domini? Quo iret? Quo se verteret? Cedere quippe turpe, certare periculosum. Circumdederunt apes, tauri pingues obsederunt, in corde maris circumsepiebat oceanus. Sed certe ut verum fatear, fortis ille athleta Domini arietem Dominici gregis se recognoscens, non cogitabat de fuga sed de pugna, jam intelligens se non ad homines, sed ad bestias pugnaturum, ovibus suis sic conversis in lupos.

9. DE GESTIS EJUS IN DIE NATALIS.

Die vero natalis Domini, qui ab adventu nostro in Angliam, ni fallor, circiter vicesimus septimus erat, archipræsul ascendens pulpitum sermonem fecit ad populum, prædicens post alia in calce sermonis, quod instaret tempus dissolutionis suæ,

et in brevi se migraturum ab iis. Et quidem quum hæc de excessu suo prædiceret, lachrymarum exitus magis erumpebant quam verba. Pariter et auditorum corda supra modum commota sunt et contrita, ita ut cerneres et audires per totam ecclesiam ejulatus et lachrymarum exitus emanare, et inter se submurmurare: *Pater, cur tam cito nos deseris, aut cui desolatos relinquis?* nec enim lupi erant sed oves hæ, quæ sic pastoris sui vocem agnoverunt, et compatiebantur auditis, pastoris sui in brevi sic de mundo excessum audientes, sed quando aut ubi aut quomodo deberet accidere sic ignorantes. Tandem vero post multum sermonem et de ædificatione, et de excessu suo ad populum præhabitum, non jam plangens, non lachrymans, sed ut audiri poterat et videri, post priores lacrimas tam ferus, tam indignabundus, tam ardens, tam audens nominatim jam et expressim in cervicosos terræ et spureos invehitur, nec jam, ut videbatur cum his qui oderant pacem pacificus, gladium in medio inimicorum non reponit, sed audacter et fiducialiter exerit et plerosque de aulicis regi patri magis familiaribus, et præsertim domum illam exasperantem, de qua supra tetigimus, in spiritu judicii et spiritu ardoris anathemate percussit. Et inter alios nominative prænominatum Radulphum de Broc, et illum supradictum Robertum, qui in contemptum archipræsulis sicut supra diximus jumentum mutilaverat, perpetuo anathemati tradidit.

Certe si hæc cerneres, diceres mox te propheticum illud animal, cui erat facies hominis et facies leonis, oculo ad oculum audisse et vidisse. His itaque peractis, per totam alteram diem archipræsul et in mensa Dei se devotum et post in mensa seculi more suo se jucundum exhibuit, ita etiam quod ea die, quæ

sexta feria erat, et natalis Domini, tunc carnibus sicut et aliter vesceretur, eas tali die sumere quam abstinere religiosius indicans.

10. DE RECESSU DISCIPULI AB EO.

Jam vero per quosdam et aulicos et alios amicos suos sed occultos, densim sed occulto ipsi significabatur quod de morte sua sicut seditiose et studiose tractaretur, et sic quidem per multos significatum et a multis consulentibus ut provideret sibi et præveniret insidias. Archipræsul itaque terram adversum se commotam fide oculata manifeste cernens, et ex multis amicorum et familiarium suorum secretis ut prætetigimus nunciis laqueos sibi in mortem præparari jam credens, in crastino natalis Domini, die videlicet beati protomartyris Stephani, discipulum qui scripsit hæc, vocavit secretius " Ego" inquiens " jam disposui te ad dominum nostrum regem Francorum et ad venerabilem fratrem nostrum Senonensem archiepiscopum et ad alios terræ principes transmittere, ut iis nuncies quod de pace nostra auditis et videtis, videlicet qualiter nobis sit pax pax et non sit pax sed turbatio."

Cui mox discipulus, lacrimas continere non valens; " Pater sancte" inquiens, " cur ita disposuisti, cur facis sic? scio quippe et certus sum me de cætero te in carne ista non visurum. Ego quidem proposui vobiscum fideliter stare: veruntamen, ut mihi videtur, fructu consummationis tuæ defraudare me quæris, qui hucusque tecum in tentationibus tuis permansi, nec ero, sicut nunc video, socius gloriæ, qui fui socius pœnæ."

Cui archipræsul cum lacrimis jam erumpentibus " Non sic" inquit, " fili mi, non sic ; fructu non fraudaberis, qui patris præceptum imples et consilium sequeris. Veruntamen quod dicis et plangis verum

quidem, quia revera amodo me in carne ista non videbis; et tamen volo ut recedas, præsertim quia rex habeat te in causa ecclesiæ cæteris suspectiorem."

Tertio itaque natalis Domini die, videlicet die beati Johannis evangelistæ, obscura nocte eo quod in via suspectæ forent insidiæ, in multo ejulatu, emanantibus lacrimis, iterum et iterum licentia et paterna benedictione accepta, a patre meo recessi, quem sicut ipse prædixerat, deinceps in carne ista nec vidi nec visurus sum. Unde et quum historiæ hujus finem, id toto corde, tota anima et totis viribus deprecor, ut, quem deinceps non sum visurus in tempore, videre merear in æternitate, et fieri particeps in corona, qui socius fui in pugna.

Hucusque non quæ accepi ab aliis, sed quæ vidi ipse et audivi, præsentibus et post futuris seculis, ad ecclesiæ Dei ædificationem, de tanta ecclesiæ columna in libello historico hoc fidelius et constantius enarravi. Verum quia amodo non quæ vidi ipse, sed ut hæc de sancto viro historia consummetur, quæ ab aliis accepi referenda, aliquantulum incipiunt jam obrigescere digiti, et calamus quidem tardius et trepidius figitur, eo quidem trepidius, quo quis ab aliis non a se audita vel visa magis hæsitans refert. Verumtamen multis et sanctis viris, qui audierunt et viderunt, a quibus et nos accepimus, indubitanter credendum, ne forte incredulitatem nostram nobis exprobret Dominus, sicut et exprobravit incredulitatem illorum et duritiam cordis, qui his qui viderant eum resurrexisse a mortius non crediderant.

11. DE IRA REGIS ITERATA ET ADVENTU CARNIFICUM.

Igitur ut ad id quod supra intermisi, sicut ibi pollicitus sum, revertar, rex ut prædiximus a tribus excommunicatis episcopis instigantibus eum in furorem omnibus post futuris seculis detestandum accen-

sus est quasi clibanus accensus a coquentibus: adeo ut flammam jam continere non valens, manifeste coram omnibus et maxime coram suis in aula, quos enutrierat et quibus honores et bona multa contulerat, de archipræsule tanquam de hoste conquereretur. Et sæpe et sæpius ex ira inflammatus, in funestam vocem erumpens, omnes quos enutrierat, qui familiaritatis gratia et beneficiorum collatione sibi obnoxii fuerant maledixit, quod ipsum de sacerdoti uno non vindicarent, qui ipsum et regnum suum sic turbabat et suis dignitatibus exauctorare et exhæredare quærebat. Quod sæpe et sæpius in furore suo replicantem, de aulicis concubicularíis suis quatuor milites audientes, de verbo audito sic dicentis votum conceperunt, certissime jam arbitrantes gratissimum se in hoc regi præstaturos obsequium si archipræsulem interficerent: et ita conjuraverunt in archipræsulis necem. Quorum nomina, ut in æterna maledictione sint, historiæ huic curavi hic interserere, Hugo videlicet de Morevilla, Reginaldus filius Ursi, Willelmus de Traci et quartus Ricardus Brito. Et isti quidem milites aulici regis cubicularii etsi tandem degenerantes, viri certe generosi, honoribus præclari et inter majores magni. Isti quatuor conjurati confestim in Angliam profecti sunt.

Et in profectione horum quatuor hoc quasi novum, immo miraculosum contigit, videlicet ut quum in hieme inter tam crebas aeris et maris mutationes et diversos portuum situs, mare non simul omnes in eodem portu sed in divisis intrarent, omnes tamen eadem die applicantes, eadem die, immo fere ejusdem diei eadem hora ad locum, quem statuerant convenerunt, ad castellum videlicet illud quod supradiximus nominatum Saltwude, distans a Cantuaria per sex millia, quod de feodo Cantuariensis ecclesiæ rex ut

supra tetigimus archipræsuli se restiturum promiserat, Domino quidem, cui venti et mare obediunt, ut videri potest, sacerdotis sui immo ipsum sacerdotem suum quasi gratam sibi victimam accelerante sic. Tota vero nocte illa de nece archipræsulis in castello illo contrectantes in crastino qui fuit quartus natalis Domini dies, videlicet in sanctorum innocentium die cum complicibus suis Cantuariam veniunt, secum nihil præter arma sua militaria et insaniam inauditam portantes. Alii vero cum gladiis et fustibus venerunt occultis tamen his omnibus adhuc, ne forte Christus Domini fugeret et absconderet se ab eis. Qui tamen ut supradiximus et rei mox probabit exitus, magis de pugna quam de fuga cogitabat.

In primis itaque quatuor præfati milites fastuose ad archipræsulem in thalamo, quo sedebat, circa diei vesperam accedentes, nec suo vel regis nomine ipsum salutantes, utpote a quibus longe erat salus, mors et perditio prope, ipsum superbe adoriuntur, sciscitantes si episcopos regis suspensos et excommunicatos absolveret. Quo mansuete respondente se, auctoritate domini papæ ligatos, sua nec posse solvere nec debere, illi spiritu furibundo frendentes in eum continuo exierunt ab eo. Et statim prope hortum collegerunt cohortem, se ipsos jam diabolica armatura sua induentes.

Verum quia jam materia grandescere incipit, deinceps immutandus foret et stylus, ut litteris non tetris sed velut quibusdam filis roseis in syllabarum figuras aureas liquescentibus, et quibusdam dictionum solenniis exquisitis imminentis consummationis viri gloria exaranda. Nec enim linguis hominum sed Anglorum potius eloquenda quæ ab homine supra hominem gesta sunt, et hæc deinceps describenda. Videamus

igitur in primis et attendamus quæ gesta, et judicemus postea si non ita.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI SEXTI.

1. De militibus armatis collecta cohorte irruentibus in palatium, et de ingressu athletæ Domini in ecclesiam et de carnificum verbis.
2. De occursu athletæ Domini ad carnifices et quid egerit ipsos alloquens.
3. De excusatione qua se discipulus, qui hæc scripsit, excusat si forte in describendo tanti athletæ certamine morosus videatur.
4. De martyris et martyrii modo, ubi et de clerico quodam interponit, qui brachium suum inter gladium venientem et athletæ caput interposuit.
5. De athletæ imperiosa inhibitione sub anathemate, ne quemquam suorum carnifices læderent, et de tanti et tam gloriosi martyrii præconio.
6. De iterata discipuli excusatione, si forte in describendo martyrii agone videatur prolixior.
7. De eo quod discipulus voluntarius etsi tamen contra voluntatem, ad describendum ultimum martyrii finem invitus accedat.
8. De ultima viri consummatione et de carnificum militum numero cum cohorte.
9. De virtute patientiæ viri admiranda et de flagitii immanitate inaudita.
10. De spoliis et vestimentis pontificis quæ inter se milites diviserunt, et ciliciis viri quæ reppererunt

rejectis; quorum tamen nonnulli percutientes pectora sua tacite loquebantur sibi Vere hic homo justus erat.

11. De martyrio infra dies quindecim a consummatione ipsius cognito per sanctam terram Jerusalem et cognitionis modo.
12. De convenientia mortis Christi et Christi Domini breviter tangit, promittens quod in fine hujus historici cantici convenientia hæc plenius audietur et attentius.
13. De his quæ post martyrium sunt gesta prosequitur.
14. De formâ et compositione jam exanimis corporis consummat o martyrio.
15. De gestis in crastino post martyrium quum corpus adhuc esset inhumatum et quomodo, sicut monachalis mos est, ut lavarent corpus, prima tollentes vestimenta, reppererunt interius totum corpus cilicinis coopertum, et de sepultura et sepeliendi modo et loco, et ab incarnatione Domini et ætatis vitæ ipsius anno quoto.

TOMUS SEXTUS.

1. Militibus itaque armatis et collecta cohorte cum gladiis et fustibus per fenestras palatii coacervatim jam cœperunt irruere, a quibusdam de familia nostra ostiis jam clausis præ timore. Illi vero qui in thalamo cum archipræsule consederunt, audientes tumultum exterius et fragorem, et jam advertentes quid hoc, non sine causa exterriti sunt, monentes jam archipræsulem ut in locum sanctiorem et tutiorem, ecclesiam videlicet, se reciperet. Quo iterum et iterum renuente tanquam mortis intrepido, vix tandem coegerunt ut ad ecclesiam pergeret, gratia vultus ejus etiam in articulo hoc nec vel in modico immu-

tata: adeo, sicut nec in vultu, sic nec in gestu ullum parebat trepidationis vestigium. Quum vero paululum processisset, nec crucem videret quam ante se bajulare consueverat, accito crucis bajulo substitit crucem expectans ut præcederet: revera ni fallor Domini sui non immemor, qui cum cruce properavit ad crucem.

Quum autem intrasset ecclesiam quotquot sui præ timore mox dispersi sunt, fugerunt hi fugerunt et illi, et per cryptas ecclesiæ et sub altaribus absconderunt se ab eo; ita ut illud capiti hoc capitis membrum conclamare posset et plangere: Sicut aqua effusus sum et dispersa sunt omnia ossa mea. Et illud: Elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria. Solus quippe calcaturus erat torcular ut in eo arcto non alteri sed gloria daretur soli. Nam si et alteri gloriam, extenuaretur solius. Unde ad sui athletæ gloriam Deo providente sic singulariter erat donec transiret. Quidam tamen de suis, quum ecclesiam intrasset ipse, ecclesiæ fores clausit mox et seravit. Illi vero carnifices milites cum cohorte, cum armis et gladiis et fustibus, archipræsulem pedatim sequentes, et jam ad ecclesiæ fores venientes, terribiliter et clamose intonabant ut cito sibi aperirentur fores.

Quod quia aliquantisper dilatum, quibusdam præparatis ferreis machinis fores dejicere et irruere sic intentabant. Quorum fragorem et clamorem ad ecclesiæ valvas mox futura Christi victima Christus Domini exaudiens, præcepit ut confestim aperirentur addens decere minime incastellari ecclesiam. Valvis vero apertis mox irruentes carnifices clamabat unus, " Ubi est" inquiens " seductor ille?" Sed Christus Domini ad hoc nihil. Alter vero subsequenter clamans, " Ubi est" inquit " archiepiscopus?"

Et Christus Domini, " Ego sum: quid vultis?" Et ille intonando " Ut moriaris" inquit " nec ullatenus vives." Et ille, " Et ego" inquit " pro Deo meo et pro ecclesiæ libertate paratus animam ponere."

2. DE OCCURSU ATHLETÆ DOMINI.

Sed quod mirum dictu, iste tam fortis Domini agonotheta singulariter magnus et magnifice singularis, qui antequam lanistæ illi intrassent ecclesiam versus chorum ecclesiæ pergens, ad quem per gradus ascenditur, septem octove gradus jam conscenderat, mox ut gladios in ecclesia exertos vidit festinanter occurrit. Non ipsum duræ mortis suæ nuntium, non letale verbum, non extractum in necem ejus ferrum, revocare potuit quo minus occurreret. Et quod adhuc majori admirationi et stupori accedit, gladiatores cum omni imperio arguens, quod tam inordinate tam prophane matrem suam ecclesiam introissent, unum eorum, cui prius appropinquaverat, manu mox apprehendens, per loricam tam valide excussit, quod ipsum fere ad pavimentum usque prostravit. Willelmus de Traci hic erat, sicut ipsemet postea de se confessus est.

O quam admiranda tam ardens sacerdotis emulatio, domum Dei tam ferventer zelantis, qui solus et inermis tot et tam vesanis in necem ejus jam armatis, tam audens, tam fidens, tam pronus, tam promptus, tam intrepidus, et tam paratus occurrerit, quos et de templo Salvatoris Salvatorem suum imitans non formidavit ejicere. Salvatorem dico suum et imperatorem in hoc sequens, nisi quod tam strenuus summi imperatoris miles hic non jam nummularios et columbarum venditores, sed gladiatores ipsos in necem ipsius sic jam debacchantes, nihil ut videbatur expavescens, nihil trepidans attentavit ejicere. Unde et in hoc et tali certe articulo mirandus occursus hic,

miranda et objurgatio hæc, sed et admirabilis attentata expulsio, quibus tam funeste in mortem suam jam exacerbatos amplius adhuc exacerbare non verebatur. Non quidem quærens gratiam, non orans veniam, nec petens dilationem, sed zelo sacerdotali accensus amore justitiæ exacerbatorum iram jam magis provocans quam placans.

O athletæ audentis manum validam, O viri virtutem, O martyris constantiam, O animi puritatem! Stat imperiose inter carnifices idem sacerdos et victima. Stat hic et gladiis exertis circumstant illi. Et in medio sacerdos sacerdotis implet officium non lanistas palpans, non se humilians, sed ut jam diximus cum omni imperio arguens et objurgans.

Ecce Samson noster intrepidus ad occurrendum: ecce Paulus noster promptus ad arguendum; ecce noster Christus Domini fortis ad expellendum. Cujus os in occulto factum jam non est occultatum etsi substantia sit in inferioribus terræ. Sed quid dico substantiam in inferioribus terræ? Sed potius jam in cœlorum superioribus substantia carnis, non jam velut carne sed potius velut admirabili quadam mutatione transubstantiata in cœlum. Quæ enim caro mortem nan horreat? Quæ exertum super se gladium non metuat? Quæve gladiatorem ad necem ejus paratum pulset et contemnat. O homo non homo, o caro non caro. O caro Adam, O caro Thomæ. Fortior Thomas inter gladios, in sterquilinio, quam Adam inter ligna fructifera in paradiso: utpote qui præter quasdam mortis exuvias jam jam exuendas quicquid a primo Adam vetus contraxerat deposuerit; cui a secundo Adam nunc totum. O Adam et Adam. O primi Adam filii O secundi, qui post primam ex primo Adam nativitatem moribundam jam non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, sed ex secundo Adam

secundo nati sunt. Unde et ex secundo patre hoc, tanquam filii generosi non degeneres, non carnis infima et infirma idiomata, sed spiritus de super charismata fortia, tanquam spiritualiter generati, sortiuntur constantiam, fortitudinem, et reliquas animi virtutes contrahentes ex patre hoc. Unde etsi cædantur gladiis, gladiis non cædunt sed contemnunt. De quibus: Occidi possunt sed flecti nequeunt. Quin potius occisi isti mors mortis sunt tanquam mortis victores. Et ut loquamur in exemplo, Ubi est nunc, O mors, stimulus tuus, ubi victoria tua? Quæ Adam vicisti in paradiso suo, hodie a Thoma victa es in sterquilinio tuo. Quæ Adam oppressisti in exuviis suis, tuas hodie Thomas exuens in propriis exuviis tuis te oppressit, exuviis tuis se exuens, qui tibi etiam exuviis adhuc coopertus quasi exprobrare et insultare non trepidat. O si scirem, sed nescio quod os occultum faciat Dominus, et qua interna firmitate suos sic roboret. Pacis quidem tempore occultum os hoc, occulta infirmitas hæc. Sed minime occultatur quum manifestæ tentationis tempus irruerit. Utinam de occulto osse hoc tanquam esca vere solida gustassem ego. Libenter aliis eructarem, sed quia non gustavi, scio me necdum Dominicum canem, verum quod gustavit hoc de osse, immo quo tanquam vere canis Dominicus saginatus abunde eructat, jam nobis jam nobis indicat noster Thomas jam non reponens, non occultans os suum. Juxta quod fortis rex ille et propheta: Non est, inquit, occultatum os meum quod fecisti in occulto. Pariter et nostri Thomæ os in occulto factum jam non occultatur. Qui non jam caro de carne, sed os ex ossibus est in exercitu Domini Sabaoth inter robustos robustissimus. Unde et qui cum puero Jesu aliquando fugit, cum eodem adulto modo occurrit, modo exit,

modo se exerit. Et ut jam diximus et ad laudem ossei nostri iterare non piget, medium mediis se gladiis ingerit, tanquam totus osseus, gladiorum ictus non metuens sed contemnens. Cujus os hucusque quasi occultum jam inter mortis et vitæ non occultatur confinia: sciens et tunc apprime memorans quia mors hæc caduca, mors carnis, mors brevis, mors mortis sit et porta vitæ: et ut non enumerando singula breviter concludam universa, tantus fuit in viro hoc, sicut dixerunt qui viderunt, mortis contemptus et in pugna securitas, ut adhuc pugnans videri jam posset quasi vincere, et jam vincens quasi adhuc pugnare.

3. DE EXCUSATIONE DISCIPULI QUOD IN DESCRIBENDO CERTAMINE SIT PROLIXIOR.

Nemo autem miretur, calumnietur nemo, si in nostri David monomachia describenda forte prolixior videar. Vetus quippe illa inermis filii Jesse et pusilli contra Goliam monomachia miranda quidem. Sed hæc novi hominis, novæ legis, et novi regis filii monomachia incomparabiliter mirabilior. Hic si quidem non suasus, non coactus, non missus, sed in spiritus sui ardore et inaudita virtute, solus et inermis sola voluntate ad certamen procedens, carnis immemor nec, ut videri poterat, hominem se de filiis Adam recognoscens, mortis non pavidus, sed avidus, mediis se gladiis ingerit et Goliam sicut talem decebat athletam, non gladio ferri sed verbi, nec lapide fundæ sed linguæ percussit. Et gladius enim in labiis ejus quum quis audivit: hoc enim et in auditu auris mirabillimum. Nemo itaque calumnietur et legentem non tædeat, si in tam singulari et tam inaudito certamine describendo ego nimius videar, quod mundo spectaculum ecclesiæ exemplum et angelis gaudium præbet. Nemo etiam subsannet, nemo detrahat, si contra recte scribentium regulam sæpe

et sæpius idem volvem et revolvem identidem, nec si juxta poetæ dogma non statim festinem in medias res. Sicut enim varii sunt animi affectus, sic et voces variant, quibus se exprimunt, ut amor voces habet dulces, timor meticulosas, gaudium jucundas, dolor vero et compassio gemebundas, quas non quidem juxta regulam scribentium sed more lugentium sæpe et sæpius iterant. Lugenti enim scribendi lex minime posita est. Nec igitur mirum si scribendi regulam non sequantur, qui scribendo patiuntur et dolent. Quemadmodum enim musica in luctu importuna narratio, ita scribendi et lugendi nulla prorsus convenientia. Ego vero etsi congaudeam, domino tamen meo, quem in ætate juvenili sequutus, in vinculis evangelii ministravi, cum quo steti, cum quo cucurri, ut potui, Deus scit, si non adeo prudenter obsequutus, tamen fideliter, ego inquam etsi congaudeam propter certantis fortitudinem, certanti tamen et jam caput suum et corpus incircumcisorum et immundorum gladiis exponenti, non compati, non condolere non possum: immo verius non condoleo sed solum doleo ipse; ille quippe doluisse non videtur. Itaque inter scribendum hæc solus doleo, et inter dolendum solus scribo: præsertim quum singulariter mihi et specialiter incumbat scribendi onus et opus hoc. Ecce enim quintus decimus annus hic ex quo gesta sunt quæ nunc scribuntur, et jam fratres mei quondam passionis socii qui mecum audierunt et viderunt fere quotquot ab humanis rebus exempti in Christo dormiunt. Ipsi quidem transierunt, me periclitante adhuc et in mediis ignibus et fluctibus derelicto. Unde singulariter mihi, qui adhuc superstes, scribendi de tanto viro Domino meo et alumno quæ vidi vel audivi reservatum opus et opera hæc. Ne, si tacuero, tanquam nescium vel

pigrum vel meticulosum vel invidum os meum condamnet me, et mea taciturnitas super me propheticum illud væ inducat: Væ mihi, inquit, quia tacui. Veruntamen quoniam paterni certaminis recordatio mihi dulcis, invitus ad finem accedo. Nam dum adhuc certantem describo, styli gratum beneficium, quasi oculo ad oculum certantis mihi personam effigiat: et est modicum mecum adhuc. Verum quum jam triumphans ignitum currum suum conscendit, discipulus absque magistri pallio nudus derelictus, si magistrum quærat nescit ubi, nescit quippe quo veniat aut quo vadat. Primus quippe Helias subvectus est in paradisum, secundus descendit in infernum; sed iste tertius quum jam rapietur, super pennas ventorum volabit confestim et evolabit a nobis. Evolabit inquam in patriam peregrinam nobis et longinquam, utpote peregrinantibus adhuc. Evolabit inquam in locum quem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Unde nec mirum si invitus vel a certante patre et magistro avellar; et tamen jam avelli me oportet quia jam tolletur a me. Nam quod totis compunctus et concussus visceribus, dicere necesse est, finis venit, venit finis: nec ergo ultra est quod verbis protrahere valeam, brevem sed fortem pugnam, citam sed gloriosam palmam, et coronam triumphantis athletæ immarcessibilem.

4. DE MARTYRIO ET MARTYRII MODO.

Igitur ut prætetigimus, mox ut illum carnificum militum quem prænominavimus noster osseus hic Christi athleta apprehendit, ut supradiximus, et tam valide excussit, ipse gladium exaltans ira vires augente fortiter Christi Domini caput percutere nisus est: quod tamen necdum vim ictus in se excepit, clerico quodam qui proxime ad videndum pontificem venerat

et eum de prope sequebatur ut videret finem, brachium suum inter gladium venientem et pontificis caput interponente, et exponente brachium suæ carnis ut de se ipso vel sic aptaret pontifici scutum protectionis, protectionem salutis, eo quidem adolescenti qui reliquit sindonem similis, quod sequutus est Dominum, sed eo longe dissimilis, quod non fugit, immo quod fortius, quod fiducialius, quod audentius se exposuit et inchoatæ jam immolationis primus primum participium habuit; cujus memoria ut in benedictione sit, nomen hic intersero; dictus videlicet nomine proprio Edwardus cognomento Grim, castello illo in Anglia quod dicitur Cantebrige oriundus. Clericus itaque hic graviter cæsus pondus ictus sustinere cœpit. Veruntamen illo, quum se cæsum sentiret et pondus ictus sustinere non posset, confestim brachium retrahente, reliquum ictus in se pontificis caput excepit. Et jam sacer ille sanguis cœpit emanare per faciem. Sentiens itaque sacerdos ille Altissimi, semet ipsum Altissimo immolans, immolationem jam inchoatam, confestim quod supra caput gestare consueverat abjecto pileo, attollens in cœlum oculos, genu flexo et orantis modo junctis ante se manibus, in templo ante altare sacerdos obtulit se ipsum hostiam vivam Deo. Et vere hostiam vivam sanctam, immaculatam, Deo placentem. Extendit itaque collum, exponit caput, se et ecclesiæ causam Deo et beatæ Dei genitrici Mariæ et sanctis Cantuariensis ecclesiæ advocatis, et beato Dionysio Francorum apostolo commendans, ut illi inter martyres potissimum Deo inspirante sic commendaretur ecclesiæ causa, cui ipse in ecclesia per martyrium simile jam assimilabitur, in pœna isto sicut et illo decalvato. Se itaque exposito mox causam ecclesiæ quam egerat patronis commendavit et pro suis oravit.

5. DE ATHLETÆ INHIBITIONE IMPERIOSA.

Sed quid dico oravit? Quin potius etsi inter lanistarum manus, jam etiam in sanguine suo volutari inciperet, tamen super lanistas suos sacerdotalis officii auctoritate fungens adhuc, ex parte omnipotentis Dei et sub anathemate imperiose inhibuit ne quem suorum tangerent, ne quem læderent: revera ni fallor verbi domini sui in passione memor: Si me inquit quæritis, sinite hos abire nisi quia hic non tam oratio quam imperium est et coertio. Nec enim tam orabat ut parcerent, quam anathematizabat eos si non parcerent.

Et quod dictu mirum et auditu, sed opus ipsum mirabilius quis potest hic dissimulare, quis pertransire, nisi forte invidus vel nescius sit? quis tacere verbum? quis tanti potest sacerdotis hic subticere præconium? Jam sanguis manat a cæso et tamen inter cædentium manus sacerdotalis officii nec in modico cedit auctoritas, potius inter gladios, non ut ignavus et trepidus gladium suum reponit, sed audacter et viriliter exerit. Ecce enim duo gladii hic: inter gladios ferri gladius verbi. In hoc tanto discrimine, in hac hora tenebrarum, hunc Petri gladium athleta hic noster prompte et fiducialiter exerit: et hoc sicut sacerdotem decuit suos defendit. Qui revera gladio ferri et se et suos defendisse potuisset, nisi quia legerat Petrum in passione Dominica objurgatum a Domino quod ad defensionem ejus gladium ferri exeruisset et servi abscidisset auriculam. Unde et ad abscidentis verecundiam restituta auricula, jussus est ipse reponere gladium in vaginam, Domino terribile illud subjungente: Omnis, inquit, qui gladium acceperit gladio peribit. Neutro vero gladiorum in passione sua dominus usus est: non gladio ferri, eo ipse ecclesiæ indicans quod ecclesiasticis non competat hic, cui tamen servire debet ad

votum et præceptum, non quidem in manu propria sed aliena quum viderit expedire sic. Nec etiam, quum esset et ipse verbum, vel gladio verbi usus est, eo ipso informans ecclesiam minime ab ecclesia judicandos eos qui foris sunt. Juxta quod magister hujus magistri magistrorum discipulus, Quid enim, inquit, mihi de his qui foris sunt. Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? Unde et hic Thomas noster nunc in agone hoc, plus quam Petrus tunc doctior, edoctus tamen per Petrum a Domino, a magistro etiam illo gladiatore, tutore gentium, apprime adinstructus arma sacerdotum non esse carnalia sed spiritualia, Deo et eos qui intus sunt a sacerdotibus judicandos non qui foris, primum gladium contemnit, et eum solum, qui Petro et sibi tanquam Petri successori competit super prophanam illam cohortem, quæ solo nomine sed non numine, solo numero non merito intus erat, audacter exerit, viriliter percutit: miro modo et stupendo quidem gladio hoc non se, sed solum suos defensans, et se exponens pro suis, nec gladio hoc repercutiens si ferirent se sed solum si suos.

O pastor pius et vere pius, qui mox ut percussus, jam non alius quam ovium suarum jam jam dispergendarum sic meminerit. O fons sanguinis et pietatis eximius, in domo David recenter jam ortus, qui inter lanistarum fontem erumpentium manus sicut fluxu sanguinis, ita et profluvio pietatis emanare non destitit, ut sicut pastor ovium, ita et pater orphanorum probaretur. O ineffabilia pietatis viscera! O pingue, O holocaustam medullatum, suos defensans, se ipsum non defensans, sed indefensum exponens, idem sacerdos et victima, in templo ante altare se ipsum pro se et pro suis immolans, immolans inquam nescio in quem vivificum coram Deo et mundo miræ

suavitatis odorem. Tu itaque pater sancte, pastor piissime, Altissimi sacerdos magne, Christi athleta audacissime, in defensando tuos patrem te probasti et pastorem. In immolando te pro tuis summi omnium sacerdotis sequutus formam, expressisti effigiem; in exponendo te evangelicam etiam super adimplens perfectionem. Si quis, inquit, percusserit te in unam maxillam præbe ei et alteram. Tu vero percussus in capite mox totum caput et corpus et te exposuisti totum.

O quam magna, quam inaudita super te, Thoma, divinæ dispensatio pietatis, qua te talem tuis et te tibi talem pro tuis exhibuisti. Jam usque ad sanguinem percussus non pro te gladio tibi credito repercutis, sed dumtaxat pro tuis; ne si pro te minus evangelicus videreris quasi propriam vindicando injuriam, aut si tuorum dissimulares, non pastor sed potius mercenarius videreris. O perfectionem evangelicam! O virum evangelice perfectum, etsi plusquam perfectos non viderimus ubi in tanta amaritudine tam super abundans est tantæ suavitatis abundantia, tam fervida, tam rigida, tam districta sacerdotali emulatione adjuncta, tanquam si suavissimo oleo vinum ferventissimum adjungatur? Revera misericordia et veritas obviaverunt sibi in palæstra hac, in certamine hoc. Thomas si quidem hic noster nunc in agone corporis, sed ut videtur in excessu mentis, exitu suo de mundo jam imminente, quasi sui ipsius immemor, pro suis punit, pro se parcit, et gladium suspendit ut se solo exposito sui servarentur illæsi. Sui inquam, qui in tribulationibus suis, in pressuris, in tentationibus variis per dura exilii et aspera ipsum sequuti fuerant viriliter et obsequuti fideliter. O quam jucunda memoria, quam dulcis recordatio tantæ et tam super abundantis suavitatis abundantiæ. Memoriam, inquit, abundantiæ

suavitatis suæ eructabunt. Sed quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum et plorabo? non me quidem in mediis ignibus et fluctibus peregrinantem et periclitantem adhuc, non fratres meos oneris pastoralis mecum quondam comportores et passionis consocios, jam de mundo sublatos, sed plorabo quod ego tantæ suavitatis abundantiam eructare non possum, vix etiam tenuiter ructans quod accepi ad aliis, quomodo enim eructarem quod non gustavi? Si quidem, ut supra memoravi, a domino meo et patre volente et jubente sic, pridie quam certaret dimissus, non præsens fui, non vidi, interesse non merui. Sed miser ego defraudatus sum, ne viderem patris mei et magistri dimicantis tantum in certamine robur, tantam constantiæ firmitatem, tantam et tam suavem de pietatis visceribus affluentiam, qua se ipsum exponens dimicavit pro suis. O si interesse mihi de super datum, fuissem saltem a longe sequutus ut viderem finem. Qui etiam postea in somnis mihi apparens dixit mihi in visu voluisse se ut interfuissem tunc. Et ego ipsi, " Domine" inquiens " quia homo peccator sum, perissem quidem si fuissem occisus." Et ille. " Non" inquit " quia in meo sanguine baptizatus fuisses." Quoties igitur visionis hujus recordor, confundor et compungor in ærumna mea, et exitus aquarum deducunt oculi mei, quod qui in tentationibus permansi, in fine tanquam repulsus et reprobatus filius patris consummationi interesse non merui. O si interfuissem, de tam virtuosa, de tam suavi, et tam fructuosa certantis plenitudine, aliis plenius eructarem et fructuosius quod nunc exangui et titubante stilo per venam tenuem vix distillo.

6. DE ITERATA DISCIPULI EXCUSATIONE.

Sed jam forte videor contra promissum meum in

patris certantis descriptione prolixior. Verum cui videor sic, cogitet tantam in certamine hoc fuisse in certando fortitudinem, in resistendo constantiam, in contradicendo auctoritatem, in compatiendo pietatem, et tantam denique in singulis totius Christianæ militiæ formam, ut non perfunctorie citum stili exarantis transitum, sed singula potius studiose et cum mora scribentis calami tractatum prolixiorem desiderent. Præterea sicut jam supradixi, et hoc non iterare non possum, invitus ad finem venio, finem invitus dolens et gemens recolo. Jucundis quippe mihi et fructuosius cernere Thomam certantem magis quam referre regnantem, Thomæ quippe certamen etsi non sit de mundo, tamen adhuc in mundo est, et mecum est, et illud video, verum Thomæ vincentis regnum, sicut nec de mundo est, nec in mundo est, nec mecum est, nec illud video. Verum in certamine stat tanquam adhuc inter nos invictus Thomas, et manibus exertis dimicans, omnes nos ad bellum provocat et manus nostras docet ad prælium. In regno vero manibus jam quietis sedens super solium deinceps ad bellum non provocat, sed bellantibus potius patrocinium præstat. Qualiter tamen aut quibus patrocinetur et quomodo, non novimus, non videmus, nec scimus adhuc, nec puto nos posse scire antequam videamus. Sed quid? velim nolim, etsi plorans et ejulans, etsi ascendentem patrem oculis sursum post eum pendentibus aspiciam, proh dolor, avelli me oportet et credere regnantem, quem certantem oculata fide descripsi. Et faciam vel ego Christianus quod fecit quidam sacrificans ethnicus, qui inter sacrificandum, quum audisset filium in bello occisum, mox coronam deposuit, verum quum in continenti audisset quod in bello viriliter egisset, capiti eandem requisitam mox reposuit. Quid igitur moror? quid hesito? quid athletæ Domini tam gloriose, tam strenue

in acie stantis et dimicantis, tam gloriosum triumphum differo. Quid tam jucundum tripudium protraho? Quid inquam differo? quid prolixius traho spem populi et salutem, cleri libertatem et decus, immo et universæ ecclesiæ patrocinium, et patrem et denique mundi totius futurum judicem? vincat fides, triumphet affectus, nec tam compatiamur patienti quam congaudeamus regnanti. Et tamen nos illi non compati, non condolere non possumus. Nos inquam et præsertim nostri officii viri, clericos dico, huic certe non condolere non possunt aut non debent, qui non pro se sed solum pro cleri libertate tam dura, tam dira, tam probrosa, prius in exilio, nunc vero in martyrio, inter tam scelestorum tam sceleratorum et sacrilegorum manus passus est.

7. QUOD DISCIPULUS FINEM MARTYRII INVITUS DESCRIBAT.

Quid igitur? Os meum aperiam et attraham spiritum, ut voluntarius, etsi tamen contra voluntatem, deinceps certaminis finem et ultimum certantis describam exitum, et in fine ejus qui sine fine est ego faciam finem, ubi tamen non est finis. Post certantis triumphum ipso jam in gloria deinceps mutus, nihil ex tunc loquuturus de regno suo, quod nec oculus vidit, nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, unde nec verbo nec stilo subjacet. Illa quippe æternitatis et indeficientis claritatis materia omnem temporalis et moribundæ linguæ obtundit sonum, obducit stylum, dictionum etiam proprietates absorbet, utpote sicut inaudita et invisa, sic et inexcogitata materia. Unde tacito hoc quod omnem et scribendi et loquendi modum excedit, consummationis viri finis, qui etiam præ nimia claritate sui et dignitate materiæ ingenioli mei stylum obfuscando reverberat, mox describendus. Ad quem profecto finem eo jocundius accedo et

ardentius, nescio tamen quo retardatus affectu, quod in fine certaminis athletæ certantis non finiatur, sed magis ac magis et ineffabiliter magis augeatur præconium. Et adhuc eo etiam plus voluntarius ad finem propero, quod finis hic etsi non omnis consummationis finis sit, quod est solius capitis consummationi reservatum, miræ tamen consummationis hic finis sanguis effusus hic. In quo latebat tunc tanquam in rosa medicamentum, in cortice balsamum, latebat inquam in sanguine tunc, sed manifesta nunc salus populi, decus cleri totius, denique ecclesiarum orbis patrocinium et ipsius corona immarcessibilis, quam gladiatores ferro super capitis et carnis ejus coronam tanquam super aliquam incudem cudentes ipsi fabricaverunt pro corona coronam. Nec igitur est quod de cætero debeam ad tantæ consummationis finem properare invitus: unde siccatis lacrimis attracto spiritu amodo in fine historiæ super fine viri os meum aperiam. Et Dominus labia mea aperiat ut ad Domini gloriam gloriosi neomartyris sui in fine laudem digne annuntiem, ut juxta illud dictum antiquum ipsi omnis laus in fine cantetur. Habet enim pretiosus finis grande privilegium laudis: adeo etiam quod etsi quis ante mortem laude dignus sit, monet tamen sapiens neminem ante mortem laudandum unde et oporteret, si forte datum de super sic, in ampliorem tam pretiosi finis laudem nos deinceps super extendere, quum juxta sapientem pretiosus hominis finis totius laudis sibi privilegium vendicet. Qnod igitur supra oravi et hoc nunc iterum oro, Dominus labia mea aperiat ut ad gloriam suam gloriosi neomartyris sui laudem os meum digne annuntiet.

8. DE ULTIMA VIRI CONSUMMATIONE.

Itaque ut jam supradiximus collo extento, capite exposito, orantis instar junctis manibus et flexis

genibus, lictores, quod sine exuberante lacrimarum fonte inter singultus et suspiria tam crebro erumpentia vix dicere valeo, lictores inquam, hinc inde feriunt et referiunt, feriunt inquam et referiunt, donec coronam capitis separarunt a capite. Et ita Christus Domini, unctus Domini ibi est immolatus, ubi unctus, sacro oleo unctionis succedente et cedente gladio occisionis. Nam sancto illo corpore in reliquis intacto et illæso, in sola illa corporis particula, qua sacerdotii et pontificii eminebat privilegium, inauditum illud sacrilegium admissum est. Et ita a lictoribus decalvatus decoronatus est: et quidem non a tergo, sed qui usque in finem in anteriora se semper extenderat, patronus semper recti, recto corpore super ecclesiæ pavimentum jam moriens ante faciem cecidit. Et hic est consummationis viri finis. Et milites quidem hæc fecerunt quatuor cum cohorte in hac passione Christi Domini, sicut et in passione ipsius Christi, qui cum prophana cohorte sua ecclesiam vix egressi, mirabantur si jam obisset. Et unus de cohorte revertens accessit proprius. Qui et ut certissime nuntiaret mortuum, qui tamen jam mortuus erat, cuspide gladii fixit et sancti capitis cerebrum extraxit et super ecclesiæ pavimentum effudit; ut dicebatur, de præfata illa viperarum progenie, videlicet Robertus de Broc hic erat. Ecce Robertus hic, Longinus alter, nisi quia certe Longinus ille ab isto justificatus est. Ille quippe ethnicus lancea Christi latus aperuit et sanguis exivit, iste vero Christianus Christi Domini capiti gladium infixit et cerebrum extraxit et super ecclesiæ pavimentum effudit illud, quasi vile lutum aut pulverem ad calcandum exponens, illis etiam in immanitate sceleris longe super eminens, qui Christi crura, quem obisse jam viderant, non fregerunt.

9. DE VIRTUTE PATIENTIÆ VIRI.

O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si ab initio nascentis ecclesiæ vel etiam a prima seculi origine fuerit dolor sicut dolor iste. Sto hic et hæsito, ultra progredi non possum, singultus et suspiria erumpunt magis quam verba. Stupet animus, plorat oculus, tremit manus, hæret stylus, et adhuc sto hic et hæsito, dubius admodum quo dictionis genere tantam in carne mortis patientiæ virtutem et tantam e diverso inter Christianos patrati flagitii immanitatem exprimere valeam. Debetur huic commendatio in secula sicut ineffabilis et inscriptibilis. Illi vero prophanatio sempiterna, quæ similiter nec verbis exprimi nec stylo valet describi. Nam ut prius de tanta patientis viri virtute dicamus in hac decalvatione in decoronatione hac, in hac tam dura, tam dira capitis tonsione, ubi testa capitis cum corona unctionis separatur a capite, quod mirum dictu est et vix credibile, nec murmur resonat nec querimonia. Cæteri quidem martyrum si mox decollati non murmurarunt, mirum quidem sed non adeo. Verum hic noster in tam dura capitis tonsione, tanquam ovis coram tondente se, non aperuit os suum. Et bene et vere tondente: quid enim hæc capitis tonsio est, nisi dura et dira coronæ tonsio, ubi testa capitis cum corona unctionis separatur a capite; vere tanquam ovis coram tondente et tundente; et vere tanquam ovis non quidem ducta, sed se ipsam ad occisionem ducens? Oblatus est enim quia voluit.

De gladio fracto.

Et quum gladiatores hinc inde percuterent et repercuterent mortem viri accelerantes, super testam capitis unius gladiatorum gladius frangitur. Frangit quidem et frangitur, frangitur gladius et frangit os exterius, interiori quidem osse quod supradiximus in

occulto factum a Domino infringibili, frangitur quippe gladius, sed Thomæ non frangitur animus. O os et os, os de primo Adam, os de secundo. Os quidem de primo Adam os ex ossibus est, de carne caro, sed de secundo os quidem ex ossibus est, sed non de carne caro sed de spiritu spiritus, de fortitudine virtus, de constantia firmitas, de patientia gaudium, de caritate mors. O ossei athletæ nostri os jam non occultum, nec occultatum, vere a Domino factum. Quod etsi tenui quadam et tenera pellicea mortis tunica sit obvolutum, ferro tamen fortius, ferro firmius, ferro durius est, quod in palæstra hac ferrum fregit, se illæso.

De trucidati corporis compositione in ipso martyrii articulo.

Et ut adhuc, quod non solum ad virtutem sed et ad ornatum attinet, et velut ad privilegiatum quoddam martyrii decus, quadam decenti exterius membrorum compositione exterioris hominis, patronus hic noster paratum sibi decoravit martyrium, quasi indecens pro Christo mori judicans, nisi etiam decenter moreretur pro Christo. Nam donec consummaretur totum et inchoata perficeretur oblatio, sic immobiliter, sic uniformiter, et sicut equanimiter, sic æqualiter, flexis genibus, junctis ut diximus manibus collum semper extendit et caput exposuit, ut ipsa corporis compositio oraret Dominum, et ipsa pariter gladiatores invitaret ad ictum. Contra ictuum super se venientium vim nil opponit, nil objicit, de membris suis nullum subtrahit, nullum trahit vel retrahit, non manus conjunctas dissolvit, non hac vel illac inclinat caput vel declinat, quominus vim ictuum in caput suum excipiat. Cujus, ut jam diximus, ipsa exterior compositio corporis tam immobilis erat, tam uniformis, tam æqualis, ut gladiatores ad feriendum invitaret.

O in tam arcto arctuum exterioris hominis compositio hæc inaudita, qua et oraret cœlorum Dominum et gladiatores pariter invitaret ad ictum. Mira revera et admiranda interioris hominis tam constans fortitudo et constantia tam fortis, quæ exterioris hominis actus sic componebat et artus, adeo quod etiam jam moriens non a tergo, ut supradiximus, sed ante faciem suam cecidisset, et prostratus orantis modo super ecclesiæ pavimentum patronus recti recto se corpore prostrans, in ipso casu mortis decentem totius exterioris hominis compositionem observans. Ecce quanta quam inaudita, quam stupenda in interiori homine in martyrio suo patientiæ virtus, quam etiam totam tam decens, tam ornata totius exterioris hominis compositio sicut decorabat et declarabat; virtus quidem cum decore suo omnibus post futuris seculis admirabilis, sed imitabilis paucis; utrum vero cuiquam, nescio. Eo quidem admirabilior virtus hæc, quod etsi in nostro tempore hæc non tamen nostri temporis est vel teporis, quo homines se ipsos amantes et solum quærentes quæ sua sunt.

De enormitate sacrilegii.

Verum quo patientis virtus plus admiranda et gloriosor, eo sacrilegorum factum detestabilius et ignominiosius est. Hoc quippe sacrilegii opus si quis attendat et inspiciat, omnem Diocletiani, Herodis, Maximini aliorumve hostium Christi excedit debacchantiam, omnem Antiochi prophanationem, omnem Juliani perfidiam et Herodis sævitiam, omnibus his justificatis ex sacrilego facto hoc. Isti quippe in fidei suæ adversarios aut quos hostes jam habebant vel suspicabantur futuros sæviebant. Sed longe aliter hic. Longe inquam aliter, si sacrilegorum horum fides, professio, pax data, gradus, locus pensetur et tempus. Nam si de fide quæritur, Christiani sunt

reputati: si de professione, subjecti hi tam quam filii patri; si de pace, pax publice data et scripta: si de gradu, sacerdos, sacerdotum princeps: si de loco, ecclesia Salvatoris, aliarum in regno mater ecclesiarum; in ipso etiam loculo sacræ unctionis infixo gladio occisionis, si de tempore, Salvatoris fuit natalis. Ecce quot tituli tam nobiles, tam novi, et ad hæc tempora inauditi, novi nostri martyris tam preciosi, tam gloriosi martyrii triumphum illustrantes, e diverso sacrilegii facti augendo scelus prophanant. Sacrilegi quippe hi et fidei et professionis suæ omnino obliti nec datæ paciș fœderi, nec tam alti gradus nec tam sancti loci, nec tam celebris temporis privilegio detulerunt, illis incomparabiliter immaniores qui Christum extra Jerusalem, ne quasi ex eo locus macularetur, in loco qui Calvaria dicebatur, crucifixerunt. Verum isti nil curantes, sive macularetur sive purificaretur vel sanctificaretur locus, in ipsa Jerusalem Christum Domini decalvarunt, de ipsa civitate tam sancta Salvatoris ecclesia et matre omnium in terra ecclesiarum Calvariæ locum facientes, filii plusquam sanguinarii matris suæ, sponsæ sponsum et patrem suum in ipso matris suæ utero decalvantes. Si hæc et alia quæ circumstant circumscripta pensentur, quis audivit unquam tale aut quis vidit simile? Transite et videte, intrate et considerate vehementer, si factum est hujuscemodi. Quis enim audivit? quis unquam vidit? quis fecit? ut in loco consecrationis in ipso etiam loco sacræ et sacri chrismatis unctionis a Christianis et filiis gladius infigeretur occisionis, ibi quidem et non alio, et jam mortui cum cruore et ossibus comminutis super tam sacri loci pavimentum spargeretur cerebrum capitis, aliis etiam quæ supra numerata sunt, augentibus tanti sceleris proditionem tam inauditi sacrilegii nefas? Cœli certe obstupes-

cunt super hoc, et quod valde omnibus metuendum, ne tota terra aliquo adhuc tempore desoletur vehementer, in qua patratum tam sceleste hoc, ut bibat et ipsa de hoc calice passionis, quæ tamen nec consors fuit nec conscia criminis, quemadmodum et in diluvio multi perierunt, qui non commiserunt, et in illo quinque civitatum Sodomitico igne multi concremati qui non corrupti. David quoque numeravit et gladius desævit in populum: Achar peccavit et populus corruit: Heli filii comederunt et Israelis obstupuerunt dentes. Hæc sunt enim Domini judicia terribilia super filios hominum: et multa abundant exempla super his, quæ et longum esset nec hujus temporis est nunc proferre. Sed utinam ego non sim vir habens spiritum et potius nunc mendacium præloquar. Siquidem genti meæ, nec oro nec opto nec voluntarius propheto malum. Absit potius, Domine, absit in die furoris tui, suspende gladium et in spiritu judicii discerne, tuum distingue flagellum ne pro impio justus cum impio conculcetur: gens tua, gens Anglorum, quæ dictum tam devote neomartyris tui victoris novi colit martyrium, non videat gladium, non sentiat ictum, non ferat flagellum, sed sit potius immunis a pœna quæ immunis est a culpa. Quod si in illicitis juramentis contra patrem suum et patronum se illicite obligavit, aliisve secus egerit, sicut supra in libello historico hoc, quum exilii nostri describeretur asperitas, memoravimus, vis quidem fuit hæc, non consensus. Soli ergo illi, Domine, ultionis tuæ brachium sentiant, qui tam inauditi sacrilegii nefas fecerunt soli, aut qui consenserunt facientibus, quibus tamen et ego qui scribo hæc, etsi dominum meum tulerint et abstulerint, sic oro et opto ut Dominus eos in judicio non in furore suo corripiat et corripiendo convertat magis quam conterat, ita tamen ut orbis

universus ex tam scelesti horum facto profanatus, et quasi quodam maculatus incestu, manus suas in sanguinem ipsorum lavet. Veruntamen de his conversis vel contritis in fine libellus quem a materia Melorum nomine inscriptum huic historiæ mox annexuimus edocebit. Præsentis siquidem loci et temporis est, et sicut historiæ ordo exigit, nos jam cœpimus sic sacrilegii hujus in primis exaggerare culpam et sequentem ex hac postea describere pœnam. Siquidem peccati vestigium pœna est quæ indicat præcessisse peccatum. Prius igitur agendum de peccato; de pœna vero tanquam ejus sequela postea; et quidem necessarium sic, ut omnes, videlicet qui legerunt vel audierunt, apprehendat stupor, et ipsos sacrilegos dolor, et omnibus denique post futuris seculis, ne de cætero attentent hujuscemodi, incutiatur terror.

Itaque, ut prætetigimus, ex sacrilegis his omnium, qui foris vel fuerunt vel sunt, sceleratorum scelera justificata sunt: nihil his et illis, non est respectus culpæ ad culpam, non pœnæ quæ debeatur ad pœnam, non est inquam respectus, non coæquatio, non comparatio ulla: longe quippe alia culpa et pœna alia civium qui civitatem produnt, alia vero hostium qui debacchantur exterius.

Unus vero carnificum militum, pœnitens quod egisset sic, diœcesano episcopo suo confitens secretius revelavit, quod quum ipsi prius ardenti animo et quasi cum quodam accidenti tripudio ad sancti viri accelerarent occisionem, mox peracto flagitio in recessu suo, quasi tremulis jam et tremebundis videbatur singulis, quibus incedebant, passibus terra quasi aperta, et quasi parata ad ipsos vivos absorbendum. Episcopus, cui sic facta confessio, bonæ memoriæ Bartholomæus Exoniensis episcopus erat; miles vero carnifex et confessus jam supra nominatus Willelmus

de Traci erat. Sed nunc ad cœptum passionis ordinem et sacrilegorum amplius debacchantium adhuc præsumptionem inordinatam describendam revertamur.

10. DE SPOLIIS ET VESTIMENTIS QUÆ PARTITI SUNT INTER SE.

Confestim vero quum athleta hic noster, ecclesiæ patronus, et cleri pater de mundo sic transiisset ad patrem, confestim inquam sacrilegi illi cucurrerunt ad spolia, et arcas, et scrinia et clitellas et caphnios confregerunt et Christi Domini inter se vestimenta diviserunt; et milites quidem hæc fecerunt ita ut illud de Christo huic Christo Domini coaptari valeat: Partiti sunt, inquam, vestimenta mea sibi; et quum inter alia duo invenissent cilicia, quæ quasi quædam vestium imitatoria athleta ille Christi super nudo induere consueverat, non sunt partiti illa inter se, sed nec sortiti, cujus essent, sed illa tamquam vilia et sibi inofficiosa abjecerunt: admodum tamen jam consternati et stupefacti, quod tam grande, tam evidens obumbratæ religionis cernerent argumentum. Unde et mox plerique de cohorte, cum centurione illo evangelico, tacite tamen præ timore, loquebantur sibi: Vere homo iste justus erat. Et percutientes pectora sic revertebantur. Et quidem finis patroni nostri, Christi Domini, sic erat, de quo fine circa historici libelli hujus finem nec præterire debeo nec subticere de visione quadam vere prophetica, quæ sicut miraculosa ita et certissima est, quum tamen per totam historiam hanc propheticas de viro hoc revelationes innumeras, et signa propter infideles data, quibus omnibus mundo, et præsertim incredulis, viri probatur sanctitas, hæc inquam quæ alii viderunt et scripserunt, per totum libellum hunc prætermittam, solam tamen illam, quæ mox subdetur, revelationem

vere propheticam hic interserens, quum propter nimiam rerum certitudinem, tum propter referentis auctoritatem, solet quippe plurimum augere fidem referentis auctoritas, tum etiam præcipue propter edificationem nostram, propter quam etiam scripsimus quæcunque per totam historiam de viro hoc scripta sunt. Visionis autem hujus certitudo sic omnino audita et sic pervenit ad nos.

11. DE MARTYRIO COGNITO IN JERUSALEM INFRA DIES QUINDECIM.

Patriarcha Hierosolymitanus, sicut notum est, de ecclesiæ columnis nobilioribus, qui nunc superstes est, Heraclius nomine, vitæ sanctitate non inferior, propter illius sanctæ terræ crebros et intolerabiles ethnicorum hostiles incursus partes petens cisalpinas demum in Angliam applicuit, a rege et ex militibus regni militaris manus auxilium postulans. Et quum de beato Thoma et de ejus conversatione et vita tam sancta et fine tam glorioso crebro sermo haberetur ad ipsum et ad alios, ipse inter cetera assertione firmavit certissima sibi in Jerusalem infra dies XV a martyrio martyris finem certissime cognitum et per totum etiam regnum illud ipsum divulgatum. Et ut referebat, erat cognitum sic.

Est in terra illa cœnobium, de cujus fratribus unus ab ineunte ætate et puritatis magnæ et conversationis sanctissimæ in die illo quo beatus Thomas passus est infirmitatem patiebatur extremam. Et quum jam quasi extremum traheret spiritum, pater cœnobii accessit ad fratrem quem pro sanctitatis suæ prærogativa præ ceteris dilexerat et eo magis familiaritatis cum eo contraxerat gratiam. Unde et magis compatiebatur infirmo. Quum vero eum jam in extremis laborantem cerneret, paterne et cum lacrimis supplicabat ut quum migrasset a seculo ipsum quem

adeo in vita dilexerat, et a quo tam dilectus fuerat, de statu suo certificaret si tamen Dominus permitteret sic. Annuit frater: obiit et infra dies paucos juxta promissionem suam ad patrem cœnobii reversus lætabundus se Deum videre et æternæ salutis sibi jam præmium redditum nuntiavit. " Quod" inquit " ut scias certissime in nullo hæsitans, scito quia cito post ut egressus a corpore ab angelis deportatus vidi Dominum, cito inquam post venit magnus quidam et supereminens cum processione ineffabiliter admiranda, sequente ipsum et hinc inde stipante et ducente, quam nemo dinumerare posset, angelorum multitudine, patriarcharum pariter et prophetarum laudabili numero, cum glorioso apostolorum choro, et innumerabili sanctorum martyrum purpurato et candidato confessorum exercitu. Stabat autem ille ante Dominum quasi martyr toto lacero capite, cruore ut videbatur sensim distillante per vulnerum rimas. Cui Dominus, ' Thoma' inquiens ' sic decet te intrare in curiam Domini tui.' Et adjecit: ' Quantam gloriam donavi Petro nec tibi minorem dabo.' Et accepit mox Dominus miræ magnitudinis coronam auream et capiti ejus convulso et dilacerato imposuit." Et adjecit qui loquebatur frater mortuus. " Scito igitur certissime, quia Thomas hic magnus Cantuariorum antistes in his diebus occisus est et sic migravit ad Dominum. Et tu interim hæc tibi dicta nota, signa tempora. Modico quippe elapso tempore ex multorum commeantium relatu fido vera probabuntur hæc. Et tu per gloriosi martyris completum jam exitum tibi nunc prophetatum per me, deinceps de salute mea non dubites: præsertim quum et per alios cito sis accepturus, ut ego nunc tibi propheto completum sic." Et his dictis mox disparuit qui sicut vere et vere prophetice loquebatur sic frater.

Et revera vere prophetice et omnia prophetica hic, ipse etiam locus propheticus hic, hoc per locum ipsum significante jam spiritu sancto, videlicet neomartyris gloriam tam cito in tam sancto et tam celebri loco evangelizatam per quatuor mundi climata citissime prædicandam, ut in omnem terram exiret sonus tam gloriose triumphantis. Militis siquidem a seculo egressi in medio terræ, ubi Dominus operatus est salutem, ibi mox evangelizata palma, ut inde quasi a mundi umbilico ad reliquas circumquaque nationes gloriæ suæ nomen cito diffunderetur. In umbilico inquam, juxta quod Dominus in propheta de Jerusalem, In medio inquit gentium posui eam et in circuitu ejus terros.

Pater vero cœnobii de morte fratris post revelationem sibi factam sic, non modicam consolationem accipiens, exhilaratus jam dictum venerabilem patriarcham citus adiit, et cuncta pandit ex ordine, quemadmodum, ut supradiximus, nobis ipse patriarcha ore proprio enarravit.

Unde libet hinc intueri quam sit singulariter magnus, quam magnifice singularis, cujus gloriam frater ille jam angelorum concivis effectus primum terris evangelizavit, priusquam aliis mundi partibus, terræ sanctæ primum. Ibi Christus Domini, vere sequela Christi, post mortem suam primum evangelizatus, ubi et ipse Christus primum est evangelizatus post mortem. Et quemadmodum mors Christi mox mundo est declarata per solem, ita et mors Christi Domini jubente Domino declaratur mox mundo, non quidem per alium sed per angelorum concivem. Veri quippe solis Christi occasus mundo evangelizatur per temporalis solis obscurum, mors vero Christi Domini per æterni concivis sui datæ salutis et concessæ claritatis æternum.

12. DE CONVENIENTIA MORTIS CHRISTI ET CHRISTI DOMINI.

O mors Christi, O mors Christi Domini. Exemplar est hæc, exemplum illa. Et vere sic, siquis attendat et inspiciat, quam magna convenientia, quam mira consonantia, quam concors, quam dulcis melodia sit pœnæ Christi ad pœnam Christi Domini, oblationis ad oblationem, passionis ad passionem, mortis ad mortem. Concors quidem melodia et ad audiendum dulcis, etsi ad respondendum gravis. Hoc est enim in propheta canticum illud pro Melech ad respondendum succinentis et subsequentis chori Christo præcentore. Et quidem chori hujus et præcentoris concors quidem melodia et dulce admodum canticum. Cum quadam tamen amaritudine dulce propter compassionem, nisi quia dulcescunt mox omnia propter fructum palmæ delectationem obtentam. Verum in libelli hujus historici fine plenius attentius et commodius audietur concors melodia hæc, et tam dulce quam suave canticum hoc. Adhuc enim canticum hujus materiæ superaddendum ipsius necdum penitus contexta materia. Interim vero patroni nostri et patris, ad patriam suam jam reversi, sanctum corpus quod ex nobis et nobiscum adhuc, quod ascendens mortis suæ exuvias, nobis vero quasi legatum pretiosum dereliquit, hoc inquam sanctum corpus inhumatum adhuc debitis humanitatis officiis prosequamur ad tumulum.

13. DE GESTIS POST MARTYRIUM.

Breviter tamen prætangendum, quod mox audita per civitatem illa prius inaudita tam scelesti tam prophana facti novitate, universa civitas consternata obstupefacta et commota est, pectora sua tundentes et manus super genua et manum ad manum præ stupore et dolore ferientes. Et patrem suum et pa-

tronum querentes et conquerentes confestim ad ecclesiam concurrerunt. Sed ut omittamus divites, soli pauperes acceleraverunt ad summi imperatoris militem trucidatum sic, utpote qui dum militaret adhuc pauperum fuerat sustentamentum, pater orphanorum, pupillorum adjutor, judex viduarum et mœrentium consolator. Tale hominum genus, et certe soli tales divitibus jam arescentibus præ timore et prementibus se, tales inquam et soli tales currunt, accelerant, festinant: festinant omnes, festinat quisque quemque prævenire, ejulantes, querentes, et conclamantes, quo pater eorum et patronus devenisset.

Respiciamus ad passionem Christi et videamus si non sic in hac passione Christi Domini, sicut in passione ipsius Christi, si non in passione militis, sicut et in passione imperatoris. Ibi piscatores, ibi mulieres, soli dumtaxat pauperes hi cæteris occultis similiter propter metum. Nec immorandum hic, nec plusquam necesse capitis et membri sui conferre et coaptare passiones. Legentibus et scientibus hanc et illam solum hic sufficit tetigisse. Unde et omissis cæteris ad pauperes nostros revertamur, qui sicut Christi pauperes ad Christi monumentum tunc, ita isti nunc ad ecclesiæ pavimentum cucurrerunt, super quod sanctum illud corpus adhuc jacebat, exanime, necdum in monumentum positum. Quod pauperes currentes et præcurrentes mox devote adorant, et cum summa reverentia manus deosculantur et pedes. Hi vero pitacia, alii mapulas in sacro illo fonte sanguinis, qui ubertim super ecclesiæ pavimentum emanabat, tinxerunt, devotionem et reverentiam neomartyri exhibendam et gloriam ipsius in brevi per mundum ampliandam jam velut quodam futurorum præsagio prophetantes.

Demum vero circa noctem, vespera quippe erat

quum opus illud tenebrarum ageretur, testa capitis cum corona unctionis, quæ in modum disci dependebat a capite, per cutis modicum fronti hærens adhuc, capiti resolidatur et coaptatur ut potuit, et sicut jacebat super pavimentum, nec exuto adhuc nec loto corpore ut monachalis præsertim mos est sepelire defunctos, corpus illud sanctum choro ante altare majus monachorum infertur humeris.

14. DE FORMA JAM EXANIMIS CORPORIS.

Tota vero nocte illa, post grande profluvium sanguinis quod super ecclesiæ pavimentum jam emanaverat, sanguis sensim per rimas vulnerum capite resolidato distillabat. Unde et quod dictu mirum et grande ipsius virtutis Domini miraculum grata admiratione dignum, post cædem tam acerbam, post gladiorum percussiones tam duras, ubi testa capitis cum corona unctionis separatur a capite, post tantum profluvium sanguinis et demum post tam densas tota nocte sanguinis stillas, post omnia hæc non facies pallidior, non macrior, non frontem sulcabant rugæ densiores, non oculorum orbes contractiores, non oculi plus reconditi, [non humor ab ore profluens aut naribus], non collum plus exesum, non humerus demissior, non digitus rigidior, non cutis laxior est. Denique in nulla corporis parte ulla poterat extenuatio seu exinanitio deprehendi; ipsa corporis mortui viva compositione probante hanc sancti viri ultimam exanimationem non exinanitionem fuisse. Et revera decuit, ut qui moriens tam decentem, tam decoram ut præscripsimus Domino corporis sui compositionem servaverat, quam nec atra mors imminens potuit deformare, decuit inquam ut ipsi mortuo, quia jam non poterat ipse, Dominus retribueret simile. Et retribuit quidem, hæc enim, quam descripsimus, stibio depingenda, potius quam tetris calami litteris descri-

benda, hæc inquam fuit gratia, hic decor exanimis corporis in capite sic tunsi et tonsi sic. Quod certe erat magis quam mortuo placide dormienti similius, ita ut hæsitarent nonnulli etiam si obisset adhuc. Hæc inquam fuit gratia, hic decor totius corporis, hæc faciei vivacitas, hæc jucunditas, hæc hilaritas exhilarati immo jam impinguati in oleo. Hæc, ut supra nos dixisse meminimus, hæc fuit gloria vultus ejus reversi ab exilio in primo ecclesiæ suæ ingressu inchoata, nunc vero in egressu repatriante ipso consummata: quam non vehemens mortis spiritus exsufflare potuit sed magis de claritate in claritatem transformavit tanquam a Domini spiritu. Sed quid? Certo certius et luce clarius, quod tam decora, tam jocunda compositio corporis mox quasi præco fuit prædicatrix et nuntia æternæ suæ jucunditatis, ut quam præfatus ille frater angelorum concivis in visione spiritualiter, hic in præsenti oculo ad oculum corporaliter probaretur, ut sic inter exitus sui initia quasi in ore duorum gloriæ suæ testimonium staret. Jacuit itaque in lectica nocte illa tota sancti viri corpus ante altare ecclesiæ majus, qui tamen jam introivit ad altare Dei, ad Deum qui lætificabat dolorem ejus. Jacuit autem corpus, sicut nec lotum, nec exutum adhuc.

15. QUALITER SANCTI VIRI CORPUS SIT DEDUCTUM AD TUMULUM.

In crastino vero reaccedentes viperæ, de jam sæpedicta progenie viperea, virus suum per linguam suam lanceatam evomentes, terribiliter intonant, si corpus seductoris illius super terram foret adhuc; adjicientes quod nisi citissime ab hominum oculis amotum absconderetur sub terra, illud per totam civitatem equis distrahendum aut suspendendum patibulo: inhibentes

etiam ne corpus seductoris inter sanctorum pontificum sarcophaga poneretur.

Mox vero quidam fratrum monachorum præ tam horrida tam sacrilega comminatione stupefacti et exterriti, accelerantes, a lectica in qua jacebat deposito corpore primo ipsius cœperunt vestimenta tollere et post ut moris est monachalis præsertim, lavare corpus. Verum prima tollentes vestimenta, quibus ad oculos hominum utebatur, interius omnia invenerunt dissimilia: juxta illud sapientis: Frons inquit tua populo conveniat, intus vero omnia dissimilia sint. Quod quidem in isto: Invenerunt quippe mox interius atrum quoddam colobium absque caputio tamen. Quod ipsi mox cucullam monachalem interpretati sunt. Quo exuto intime reppererunt totum corpus cilicinis coopertum. Cilicium in humero, cilicium in brachio cilicium in dorso, cilicium in tibiis, viri toto corpore cilicinis quasi obsuto. Hæc erat poderis, hæc talaris vestis Joseph: hanc, ut circa historiæ hujus initium nos dixisse meminimus, ex quo in sacerdotium promotus mox induit, usque ad martyrii sui consummationem non exuit, fratres vero, in quorum manibus sanctum illud corpus erat, præter spem suam, immo supra mundi æstimationem videntes sic, cum magno tripudio, immo cum quodam mentis jubilo confestim alios de fratribus convocarunt. Et quia inter ipsos plerique, quemadmodum et mundi homines, de viri sanctitate dubitaverunt, videntes nunc sic, terribiliter stupefacti et salubriter contriti, immobiliter confirmati sunt. Et quasi viso terræ motu et vere ipsius terræ motu carne tam delicata tam fragili adeo mota, immo immutata sic, viso inquam terræ motu hoc quasi evangelico illi centurioni mox conclamantes succinerunt, dicentes: Vere

filius Dei erat iste! Igitur postquam exutum fuit, postquam lotum, acceperunt mox corpus Thomæ et aliis induerunt vestimentis, sicut mos est pontifices sepelire. Erat autem in crypta ecclesiæ monumentum novum, excisum de petra a multis diebus quasi ad hoc adeo præparatum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et propter metum in ecclesiæ crypta illud quasi abscondentes posuerunt corpus Thomæ in hoc monumento novo, quod erat excisum de petra, anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, vitæ vero ipsius anno circiter quinquagesimo tertio.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI SEPTIMI.

1. De catalogo eruditorum Thomæ.
2. De hac martyris historia non mutilanda.
3. De supplicatione qua meritis et orationibus legentium hanc historiam se commendat.

1. DE CATALOGO ERUDITORUM THOMÆ TOMUS SEPTIMUS.

Et quoniam in historia hac de eruditis Thomæ nunc domini et gloriosi neomartyris nostri crebro mentio facta est, ut ipsorum nomina in æterna benedictione sint, qui in tanta tempestate inter tot maris voragines patri laboriose nihilominus et periculose navem suam ducenti navigii coadjutores extiterant, ipsorum inquam, tanquam virorum illustrium, nomina in historiæ hujus calce exprimere commendabile duxi.

1. In primis igitur et supra omnes eruditos hos omnium eruditior ipse Thomas: sicut eruditior, ita et insignior, roseus et rubicundus, lavans in vino stolam suam et in sanguine uvæ pallium suum. Qui imperatoris sui instar torcular calcavit solus, et de Edom tinctis vestibus de Bosra cœlum ascendit.
2. Inter eruditos vero Thomæ eruditissimus præclarus quidam, sicut natione et nomine Lombardus, de præclara civitate Placentia oriundus. Hic, ad duo matris suæ sponsæ ubera diutissime dependens, tandem ablactatus a lacte, appulsus ab uberibus, in sapientia et scientia magnus effectus est. Hic discipulus tempore, quo vacabat, quietis et otii magistrum in exilio canones docuit. Ad cujus etiam docentis pedes quotidie sedebat discipulus qui scripsit hæc. Nobiscum semper erat comes individuus, quousque tandem ob præclara ipsius merita ad Romanam ecclesiam ab exilio vocatus et sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis effectus, demum per Romanum pontificem in Beneventanum archipræsulem promotus est.
3. Post hunc Johannes dictus cognomento de Saresberia natione Anglus; qui ex re nomen habens per Dei gratiam duos sibi in capite sponsæ oculos coaptarat, sermone sapientiæ et sermone scientiæ abunde sibi dato, per spiritum. Hic cum neomartyre nostro in tentationibus ipsius strenue et viriliter ad finem usque permansit. Qui ob præclara, non ut reputabat sua, sed potius neomartyris nostri merita gloriosa, cito post domini nostri martyrium a patria sua Dei vocatione evocatus in Senonensi provincia, in qua nobiscum exulaverat prius, in Carnotensem episcopum promotus est.

4. Post hunc Robertus cognomento Folioth natione Anglus, tunc archilevita Oxenefordensis, in gratiis et virtutibus multarum facierum persona. Cujus si vitam et actus cerneres, in duabus sororibus sibi maritaliter copulatis alterum Laban socerum judicares. Veruntamen hic patrem suum de terra egredientem et peregrinantem ob quasdam causas sequutus non est, ut non sequeretur paterna prius licentia et benedictione accepta. Hic postea ob præclara ipsius merita in Herefordensem episcopum promotus est.
5. Post hunc, Reginaldus natione Anglus, sed sicut educatione et cognomento Lumbardus, pro ætate prudens et industrius, animosus et efficax in agendis, qui extra patriam aliquanto tempore nobiscum fortiter stans, cito doloris nostri fuit principium: ob causam tamen propter quam a nostro agone et paupertate ad aulam confestim se transulit ut ibi militans principi fortius prœliaretur contra nos. Iste tamen in domini nostri morte sicut preciosa et triumphali, salubriter præstante Altissimo, ad quondam dominum suum et patrem conversus est et reversus. Qui etiam postea industria et probitate ipsius promerente ab aula ad ecclesiam assumptus in Bathoniensem episcopum promotus est.
6. Post hunc nomine et fama celebris, Girardus nomine proprio, cognomento Puella, natione Anglus. Iste post longos potus turbidarum aquarum Sior hausit sibi tandem purissimas de fontibus Siloe. Quem dux noster et pater, priusquam peregrinaretur, primus in ordinem clericatus promovit et primus ei beneficium ecclesiasticum contulit. Qui quum tota die cucurrisset nobiscum, tandem circa diei vesperam in cursu remissior

quærens requiem aliquantulum a nobis divertit. Qui tamen postea post domini nostri de hoc mundo transitum, bonæ mansuetæ et honestæ conversationis suæ et scientiæ meritis in Conventrensem episcopum promotus est.

7. Post hunc Hugo cognomento de Nunant, natione Normannus, tunc archilevita Lexoviensis, pro juventutis suæ annis tunc in consiliis discretus in agendis providus et strenuus in exequendis: verum peregrinatione nostra necdum finita reconciliatus principi de patris nostro licentia est reversus. Qui per annos a principe fidus repertus et strenuus, sive ab aula sive ab ecclesia nescio, sed hoc scio quia illo de quo proxime loquuti sumus felicis memoriæ Girardo decretam universæ carnis viam ingresso, ad eandem sedem pontificalem promotus est.
8. Post hunc Gilbertus cognomento de Glanvile, natione Anglus, formam habens conversationis bonæ et honestæ, et omnium inter quos conversabatur bonorum moribus se conformans, et in utroque jure scientiam commendabilem assequutus. Hic postquam nobis semel adhæsit, nos deinceps non deseruit; veruntamen vocatione omnium novissimus fuit. Et tamen Altissimo disponenti sic, qui fuerat vocatione novissimus, factus est patri nostro dignitatis loco proximior, jam quippe quum scriberem hæc in episcopum Rophensem electus.
9. Et ut mox de societate nostra non quidem episcopos, sed alios privatos, viros tamen magnos et industrios enumerem, post hunc erat Radulfus cognomento de Serra [natione Anglus, vir mitis, mansuetus et socialis] qui etsi non episcopus, vitæ tamen sanctitate et scientiæ plenitudine ad-

implebat episcopum. Hujus, quum uvam acerbam non gustasset, obstupuerunt dentes; quia quum nec fuisset de familia nec de archipræsulis domo, cum parentibus suis jam magis sepulchro quam exilio aptis, exturbatus est et proscriptus. Qui postea ob præclara viri merita Remis in metropolitanæ ecclesiæ decanum promotus est.

10. Post erat Jordanus, vel ut alii nominant Gordianus, cognomento de Meleburna, natione Anglus, tunc Cicestrensis archilevita, ejusdem ecclesiæ decanus postea, vir pro ætate et pro tempore quo litteris operam dederat non mediocrem scientiam assequutus, verum quia villam emit, excusavit se et patrem peregrinantem sequutus non est.

11. Post hunc Mattheus natione Anglus, sicut natione et cognomine Cicestrensis, juvenis ingenio acer, probus et industrius. Qui quum jam commode profecisset in litteris, curiarum et curarum secularium nexibus a litteris retractus est, quum hæc scriberem jam Cicestrensis decanus. Hic vero quia minime vocatus patrem peregrinantem sequutus non est.

12. Post hunc Gervasius similiter sicut natione et cognomine Cicestrensis, juvenis certe tunc sicut in moribus et in litterarum scientia commendabilis, verum et iste quum nec vocaretur, patriam egressus non est.

13. Post hunc Johannes cognomento de Tilleberia, natione Anglus, vir multum habens pectoris et multum oris. Qui tanquam scriba doctus et velox, mox quum necesse de cordis sui thesauro nova et vetera proferebat; verum ipse corpore jam gravis et annosus, quod patrem peregre proficiscentem non est sequutus excusatur.

14. Post hunc Philippus cognomento de Caune natione Anglus, vir lenis et simplex. Qui corporis et mentis vires in humani juris studio jam exhauserat plurimum patrem suum peregrinantem sequutus. Sed quum aliquantisper supposuisset humeros suos, sed minime sufficeret tanto tempore ad onus paupertatis portandum, vidit requiem quod esset bona et repatriavit, prius tamen paterna licentia et benedictione accepta.
15. Post hunc Hervæus cognomento de Londonia, unde et oriundus. Hic mutuatis vasis aureis et argenteis ab Ægyptiis in deserto mannate saturari optabat. Sed a patre nostro ad virum apostolicum missus obiter morte præventus est.
16. Post hunc Gunterius cognomento de Wintonia, unde et oriundus; homo simplex et rectus, timoratus et sine querela. Cui quod defuit in scientia, commodius ipsi desuper est suppletum in vita, ipso cum Zaccheo statura pusillo, super sycomorum ascendente ut vel sic transeuntem videret Jesum. Hic cum magistro in tentationibus usque in finem fideliter permansit et constanter.
17. Post hunc Alexander lingua paterna vocatus Cuelin, sicut natione et cognomento Gualensis. Edoctus quidem in litteris, jucundus in verbis, et in verbis jucundis multus. Cujus tamen non omnis virtus in ore ipsius; quin potius sicut nec lingua nec ei defuit manus. Cum patre nostro et pro patre nunc ultroneus, nunc jussus, nunc vero missus, crebro inter multa pericula caute quidem et fortiter operans et constanter, et quod in natione illa valde pretiosum, sicut operans ita semper et ubique domino suo fidem servans.

18. Fuerunt adhuc et duo, unus dictus Rothlandus alter, vero Harialdus, natione Lumbardi, viri quidem industrii et præpotentes in litteris. Quos pater noster jam peregrinans vocavit ad se. Quibus intuitu litteraturæ suæ et prudentiæ, quum pauca haberent, de sua paupertate communicabat, per annos singulos primo quem prænominavimus marcas decem, alteri vero centum argenteorum solidos, singulis peregrinationis suæ annis largiendo.

19. Superest de hac nostra domini nostri beati martyris societate unus adhuc domino nostro carus admodum et acceptus. Quem quidem pono per se, quasi singulariter magnum et magnifice singularem, et etiam quia vocatione inter novissimos. Hic est Humbertus nomine proprio, natione Lumbardus de inclyta illa civitate quæ Mediolanum dicitur oriundus, vir opere plurimum potens et sermone. Qui sicut de virtute ad virtutem, pariter et per ecclesiasticos ascendens gradus, quum adhuc exularemus, primo fuit Biturícensis archidiaconus, et tunc a domino nostro vocatus, de nostra societate factus est quasi unus ex nobis. Postea vero ob præclara ipsius merita in Mediolanensem archipræsulem, unde et ortus fuerat, est promotus. Et exinde primo secundove hujus promotionis suæ anno in omnium patrem et patronum est conversus, de archipræsule in summum Romanæ sedis pontificem sublimatus, hodie totius ecclesiæ rector, sicut re et nomine Urbanus tertius.

20. Ex isto igitur, quem posuimus, tam prudenti, tam forti felicis societatis catalogo, æstimare possumus quam magnanimus, quam magnificus et quam munificus fuerit dominus noster gloriosus martyr hic;

qui etsi omnibus nudatus et proscriptus causæ Dei et ecclesiæ tales secum et tantos patronos conquisivit.

21. Fuerunt tamen et alii nonnulli inter hos, quos etsi eruditos et strenuos hic non exprimo, domino quidem suo nihilominus fidem servantes et cum eo cursus agonem usque ad metam debitam strenue et viriliter consummantes. Inter quos, auctore Domino quasi abortivus et eruditorum minimus discipulus qui scripsit hæc, Herbertus nomine proprio, natione Anglus, et sicut natione et cognomine de Boseham.

22. Et ne illum, de quo sermo tam celebris est, de quo etiam in historia hac supra per loco tetigisse me memini, clericum illum videlicet in agone martyris brachio vulneratum præteream, ipse quidem nomine proprio Edwardus, cognomento Grim, natione Anglus, quem hic per se ab aliis seorsum pono, quia ipse etsi de provincia, de archipræsulis tamen propria familia non erat: sed casu sic ad archipræsulem suum nuper tunc reversum ab exilio visendum venerat. Unde ipsum in historia hac in archipræsulis eruditorum catalogo hoc nequaquam pono. Qui tamen jam a rebus humanis exemptus, sicut sperandum, ab Altissimo in supercœlesti sanctorum suorum catalogo jam positus est.

23. De his autem, quos in istorum eruditorum pono catalogo, ut supra singulos enumerando notavimus, quidam nobiscum ad prœlii pondus sustinendum audaces, robusti, strenui et constantes paupertatis amici permanserunt, pauci abierunt retro. Et in hoc etiam miles suo conformis imperatori. Nam ut nunc de aliis præteream, nec enim eorum quisque, quos imperator ipse ad

apostolatum elegit, permansit, et ut omnium eruditorum nostrorum nunc concludam catalogum, omnes viginti.

24. Nemo autem miretur, calumnietur nemo, si inter alios in isto eruditorum catalogo enumeraverim aliquos qui patrem suum peregrinantem sequuti non sunt. Hi inter illos, ut videri potest, amicos potius numerandi, qui quum sint socii mensæ minime tamen permanent in die necessitatis. Aut etiam si aliquos horum nominaverim, qui patrem quidem peregrinantem sequuti sed tamen necdum peregrinationis labore finito sunt reversi. Qui nihilominus fragili illi et seducibili mulieri possunt videri similes, quæ retro respiciens in statuam est conversa, sive illi qui manum suam misit ad aratrum, sed et similiter retro respiciens regno se ineptum reddidit. Si inter alios inquam eruditos et hos et illos hic enumeraverim, nemini mirandum calumniandumve hoc. Sciat potius universa mater nostra catholica, quia et illi qui patrem peregrinantem sequuti non sunt, sive qui sequuti et reversi, fere quotquot paterna prius licentia et benedictione accepta sunt reversi. Et compassione paterna quotquot hi absoluti a patre. Et præterea unum etiam adhuc scimus omnes et mundus videt sic. Unde nec sermo noster apologeticus pro ipsis necessarius nunc, quia et illi qui non sequuti et qui sequuti nec tamen permanserunt, si quo contra patrem suum gesserint, si quo offenderint modo, salubriter sunt conversi: et totis cordis visceribus in summa mentis devotione, quicquid prius gesserint, per mortem et post mortem patris tam pretiosam, tam triumphalem, coram patre suo humiliati et ad ipsum amantissime sunt reversi.

Tu igitur, pater sancte, martyr gloriose, qui prius in campo una cum imperatore tuo athleta fortissimus, nunc vero in solio triumphator es gloriosissimus, qui per mortem tuam et mortem ipsam et ipsum pariter vicisti, qui super te mortis imperium habuit, serva eos qui tecum in tuis tentationibus permanserunt, ut mereantur fieri socii consolationis, qui socii fuerunt passionis. Serva inquam, domine, omnes quos in nomine suo tibi Dominus dedit, illius non immemor qui quum dilexisset suos, usque in finem dilexit eos. Serva et omnes qui tibi fideliter sunt obsequuti sive sequuti sint et reversi, sive qui a te non reversi, quia te ex licentia paterna non sunt sequuti. Et mihi discipulo tuo tali quali nunc historiographo tuo, per avia et invia deserti erranti et te quærenti, de tuo duplici spiritu vel modicum quid impertiri digneris. Non quod ego, peccator homunculus, Helisei prophetæ tam eximii mihi usurpem quid, sed quia Helias es tu, quod mundo et spiritus et virtus et ne quid deesset, etiam ipse habitus indicavit. Mihi ergo puero tuo, qui tibi in vinculis evangelii ministrare consueveram, vel de filo prophetici subtegminis tui, ne inter deserti hujus frigora nudus peream, tu ascendens huc projice. Nec enim credendum quod, etsi ignitum currum tuum jam conscenderis, te in tanta gaudiorum abysso sempiterni illi inaccessibilis claritatis et dilectionis spiritu sancti ardores sic absorbuerint: quin peregrinantium et periclitantium adhuc filiorum tuorum sis memor: quin potius eo ipso ad subveniendum promptior, sicut credibile nunc, es et potentior, quanto nunc ipso indeficienti æternæ pietatis fonte debriatus, per mortem tuam triumphalem amplius confirmatus est principatus tuus. Sed ne quis vendicet proprium quod totius ecclesiæ commune beneficium et gaudium est, sentiat sicut sperat in

sanguine tuo, gloriose martyr, populus salutem, clerus libertatem et universus ecclesiarum orbis patrocinium, ut sicut tibi pax, ita sit et quondam coadjutoribus tuis pax et peregrinis tuis pax et ecclesiæ tuæ et universo ecclesiarum orbi in sanguine tuo pax; et sit clero necdum plene, etsi ex parte, jam adepta per sanguinem tuum libertas plena, pro qua novo modo et inaudito fortiter constanti et constanter forti tu te ipsum offerre voluisti.

2. NE QUIS HANC MARTYRIS HISTORIAM MUTILET DEPRECATUR.

Hoc autem circa historiæ istius finem oro, opto, et sicut audeo, ipsius etiam martyris nomine inhibeo, ne quis lectorum hanc martyris historiam, etiamsi cui forte videatur prolixior, ullo unquam tempore aut mutilet aut excurtet; prolixior dico, quia et ego ipse prolixam fateor, quam tamen absque multorum offensa et magnorum, quorum ego hujus historici operis eram debitor, non potui evitare aut licuit: qui non solum tanti viri opera, sed et causas operum, pariter et quæ ipsis inerat edificationis virtutem, instantissime a me describi postulabant. Quod totum molesta verborum brevitate stringi non poterat, tam ampla operum et virtutum magnificentia dilatatum. Et inde sunt crebræ, quas per historiam fecimus edificationis gratia evagando, digressiones. Quod si forte calumnietur quis hoc contra legem historiæ, si placet indulgeat, recolens factum sic non ex multiloquio meo sed pro voto amicorum. Nec tamen, si quis bene historiarum inspexerit schemata, hoc contra historiæ legem immo verius secundum legem. De quo tamen alias. Veruntamen etsi liber historicus hic etiam contra historiæ legem sic excreverit, oro tamen et opto ne ipsum quis mutilet aut excurtet, nisi forte velit invide tanti

viri operum extenuare virtutem aut deprimere gloriam. Non inquam mutilet, nisi forte aliquid excipiat, quod dignum judicet publice in ecclesia legi, præsertim in festivo martyris natalitio die. Si novit melius, corrigat. Hoc quidem placet; sed hoc oro, *ne mutilet*. Pro multis dico qui de alieno et veteri suum quasi novum cudentes, persæpe, quæ magis necessaria tanquam superflua resecant, aut ipsa superflua tanquam plus necessaria retinent; persæpe etiam in originali inventa juxta sensum suum interpretando et mutilando corrumpentes; nec in ipsis auctoris verbis auctoris montem sequentes, sed ipsa ad propriam suam trahentes. Hujuscemodi quidem mutilatores, arborum et vitium, in ramis et palmitibus luxuriantibus resecandis, incautis putatoribus similes; qui persæpe magis fructuosa et plus necessaria resecant, dum putant se arida vel spuria tanquam superflua resecasse. Tu igitur quisquis es, si librum historicum aliumve nosti condere, conde tuum, non facias de meo veteri et a me elaborato tuum illaborate novum: aut si non nosti condere tuum, quomodo corrigendo meum et quæ tibi non mihi videntur superflua et forte magis necessaria resecando de meo quæris facere tuum? Si potes, me ipsum conveni ut meum corrigam: sin autem, meo intacto, tuum novum compone: unum dico, quod utinam absque mutilatorum offensa dixerim, sive historicus sive alius liber mutilatus nunquam mihi usquequaque fidus erit, nec ego ipsi. Etiam et si ipse placuerit, semper tamen mihi suspectus est, nec unquam plenam ipsi adhibiturus sum fidem.

3. LEGENTIUM HANC HISTORIAM ORATIONIBUS SE COMMENDAT.

In hujus vero historici libelli calce ultimo id oro et supplico, ut quisquis in peregrinatione mea hac seu

finita ipsa historicum hoc martyris canticum audire desideraverit, mihi tali quali historiographo orationum et meritorum suorum suffragiis fraternæ unitatis intuitu communicare dignetur et semper derelicti sit memor. Amen.

EXPLICIT TOMUS SEPTIMUS.

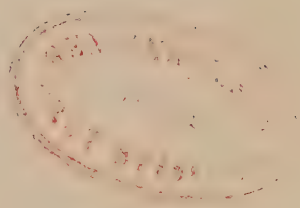

EXCUDEBAT GULIELMUS BAXTER, OXONII.

Ex omni hoc libello quinque solum deficiunt plagulæ sive paginæ decem. In duobus tribusve locis inserta sunt pauca ex Quadrilogo desumpta et uncinis inclusa. Vide plura de hoc in Quadrilogo secundo, Vit. S. Thom. vol. ii. ed. nos.

9184 36

6944
92
PatresEcclesiaeAnglicanae T36he
Thomae S. Cantuariensis. v.1
MAR 20 1954

6944
92
T36he
V.1